

TEORIJA PRAKSA

1970 letnik 7

10

Revija za družbena vprašanja

iz vsebine

- STANE KAVČIČ: Značilnosti trenutka
- TONE KROPUŠEK: Kam hočemo?
- STANE SAKSIDA: Štiri možnosti načrtovanja kadrov z visokošolsko izobrazbo
- PAVLE KOGEJ: Izkoriščenost strokovnjakov
- VLADO VODOPIVEC: Načrtovanje slovenskega kulturnega razvoja
- JÖRG KAMMLER: Predmet in metoda politične znanosti
- GORAZD KUŠEJ: Različna pojmovanja delegatskega sistema
- MOJCA DRČAR-MURKO: Predstavništvo LR Kitajske v Združenih narodih

TEORIJA in PRAKSA

10

1970

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede
in novinarstvo Univerze v Ljubljani

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič,
Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gor-
jup, France Hočevár, Peter Klínar, Jože
Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan
Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič,
Zdravko Mlinar, Mojca Murko-Drčar,
Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze
Skok, Majda Strobil, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc
Urevec, Franc Vrege, Boris Zíherl

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA:

Adolf Bibič, Zvone Dragan, Albin Mah-
kovec, Boštjan Markič, Mojca Murko-
Drčar, Zdenko Roter, Ivo Tavčar, Ruža
Tekavec

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Jože Snoj

UREDNIŠTVO:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-039 in
311-377

UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-377
int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za posameznike 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za organizacije letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Cena dvojne šte-
vilke za nenaročnike je 6 din. Celoletna
naročnina za tujino je 80 din, za posa-
mezen izvod 8 din

TEKOČI RAČUN:

501-3-386/2, Fakulteta za sociologijo, po-
litične vede in novinarstvo — za revijo
Teorija in praksa; devizni račun FSPN:
501-620-7-3204-10-646 — za revijo »Teorija
in praksa«

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v
mesecu. Maksimalni obseg uvodniških
člankov je do 10 novinarskih strani, za
članke in razprave do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovinkov«
do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35,
oktober 1970

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 7,
št. 10, str. 1337—1496, Ljubljana,
oktober 1970

vsebina

STANE KAVČIČ: Značilnosti trenutka 1339

ČLANKI, RAZPRAVE:

TONE KROPUSEK: Kam hočemo? 1349

STANE SAKSIDA: Štiri možnosti načrtovanja kadrov z visokošolsko izobrazbo 1359

PAVLE KOGEJ: Izkoriščenost strokovnjakov 1367

POGLEDI, KOMENTARJI:

LOJZE KERSNIČ: Zgube gospodarskih organizacij 1377

JOŽKO HUMAR: Problemi samoupravljanja v občini in krajevni skupnosti 1381

MARJAN BREZOVSEK: Raziskovanje podeželja 1385

LJUBOMIR JAKIMOVSKI: Razvoj Makedonije v naslednjih letih 1399

DRUŽBA IN KULTURA:

VLADO VODOPIVEC: Načrtovanje slovenskega kulturnega razvoja 1408

RUDI RIZMAN: Avtonomizacija kulture 1414

ZNANOST IN DRUŽBA:

JÖRG KAMMLER: Predmet in metoda politične znanosti 1421

VPRAŠANJA POLITIČNEGA SISTEMA:

GORAZD KUSEJ: Različna pojmovanja delegatskega sistema 1429

DRUŽBA IN ARMADA:

MILOŠ PRELEVIČ: Družbena vloga NOB in vojaške sile v njem 1435

JANEZ RUGELJ: Še enkrat: zakaj slab odziv v vojaške šole in akademije? 1449

MEDNARODNI ODNOSI:

MOJCA DRČAR-MURKO: Predstavnitvo LR Kitajske v Združenih narodih 1455

BREZ OVINKOV:

T. KRAŠOVEC: Dvoje meril? 1469

J. KOROŠEC: Možgani po jugoslovansko 1471

P. MURKO: Nalepke in stereotipi 1473

J. STANIČ: Politika in javno mnenje 1476

I. RAVNIKAR: Na spolzkih tleh 1479

M. MURKO: Utemeljeni protesti? 1481

PRIKAZI, RECENZIJE:

Študija o ukrepu strožjega nadzorstva skrbstvenega organa (J. Trček) 1483

D. B.: Simpozij o Leninu 1484

Kronika 1486

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 1488

Avtorski sinopsisi 1493

CONTENTS

STANE KAVČIČ: Characteristics of the Moment 1339

ARTICLES, STUDIES:

TONE KROPUSEK: Where do we Want to Come? 1349

STANE SAKSIDA: Four Possibilities of Planning Cadres with University Education 1359

PAVLE KOGEJ: Utilization of Specialists 1367

VIEWS, COMMENTS:

LOJZE KERSNIC: Losses of Economic Organizations 1377

JOŽKO HUMAR: Problems of Self-government in Commune and in Local Community 1381

MARJAN BREZOVSEK: Research of the Country 1385

LJUBOMIR JAKIMOVSKI: The Development of Macedonia in the Future 1399

CULTURE AND SOCIETY:

VLADO VODOPIVEC: Planning the Slovene Cultural Development 1408

RUDI RIZMAN: Autonomisation of Culture 1416

SCIENCE AND SOCIETY:

JÖRG KAMMLER: The Subject and Method of the Political Science 1421

QUESTIONS OF THE POLITICAL SYSTEM:

GORAŽD KUSEJ: Different Concepts of the System of Delegates 1429

ARMY AND SOCIETY:

MILOŠ PRELEVIČ: The Social Role of the National Liberation Struggle and the Military Forces in it 1435

JANEŽ RUGELJ: Once more: Why a Bad response to the Military Schools and Academies? 1449

INTERNATIONAL RELATIONS:

MOJCA DRČAR-MURKO: The Representation of the Peoples Republic of China in the United Nations 1455

STRAIGHT AWAY:

T. KRAŠOVEC: Two Measures 1469

J. KOROŠEC: Brain the Yugoslav Way 1471

P. MURKO: Labels and Stereotypes 1473

J. STANIČ: Politics and Public Opinion 1476

I. RAVNIKAR: On Slippery Ground 1479

M. MURKO: Justification of Protest 1481

REVIEWS, NOTES:

A Study on the Decree of a More Strict Supervision of Guardianship Organs (J. Trček) 1483

D. B.: Symposium on Lenin Chronicle 1484

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

Authors' Synopses 1493

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КАВЧИЧ: Характерные особенности данного момента 1339

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ТОНЕ КРОПУШЕК: Куда мы хотим? 1349

СТАНЕ САКСИДА: Четыре возможности планировки кадров с высшим образованием 1359

ПАВЛЕ КОГЕИ: Использование специалистов 1367

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

ЛОИЗЕ КЕРСНИЧ: Потери хозяйственных организаций 1377

ИОЖКО ХУМАР: Проблемы самоуправления в коммуне и местном обществе 1381

МАРЯН БРЕЗОВШЕК: Исследование сельских местностей 1385

ЛЮБОМИР ЯКИМОВСКИ: Развитие Македонии в следующем пятилетии 1399

ОБЩЕСТВО И КУЛЬТУРА:

ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Планирование развития словенской культуры 1408

РУДИ РИЗМАН: Автономизация культуры 1416

НАУКА И ОБЩЕСТВО:

ЕРГ КАММЛЕР: Предмет и метод политической науки 1421

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

ГОРАЗД КУШЕИ: Различные понимания делегатской системы 1429

ОБЩЕСТВО И АРМИЯ:

МИЛОШ ПРЕЛЕВИЧ: Общественная роль НОБ и её вооруженные силы 1435

ЯНЕЗ РУГЕЛЬ: Вновь: почему плохой отзыв в военные школы и академии? 1449

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

МОИЦА ДРЧАР-МУРКО: Представительство НР Китая в Уединённых Нациях 1455

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

Т. КРАШОВЕЦ: Два критерия? 1469

И. КОРОШЕЦ: Мозги по югославски 1471

П. МУРКО: Ярлыки и стереотипы 1473

И. СТАНИЧ: Политика и общественное мнение 1476

И. РАВНИКАР: На скользкой почве 1479

М. МУРКО: Обоснованный протест? 1481

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

Этюд о мерах для более строгого контроля со стороны органов попечительства (И. Трчек) 1483

Д. Б.: Симпозиум о Ленине Хроника 1486

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

Синоптический указатель авторов 1493

ZNAČILNOSTI TRENUTKA

Prav gotovo smo zdaj v obdobju, ko se — ne glede na naše osebne želje in sklepe — srečuje in zliva v enotno strugo mnogo pomembnih družbenih tokov, ki so v zadnjih letih določali smer, dajali barvo in vsebino našemu družbenemu razvoju. Dobra štiri leta so minila od četrtega plenuma na Brionih; za nami je prvo obdobje reorganizacije. Zveze komunistov; izteka se petletni načrt; čas je, da naredimo izčrpno bilanco dosedanjega poteka reforme; izvedli smo pomembne ustavne spremembe in pred nami je nov petletni načrt. Ne glede na to, koliko je praktično življenje potrdilo vse naše zasnove zadnjega časa, in ne glede na to, ali smo na posameznih področjih bili bolj ali manj uspešni, daje že sama sočasnost vsega tega družbenega dogajanja, vseh teh ustvarjalnih zamisli, delovanja in naporov, sedanjemu obdobju posebno težo in pomembnost. V tem je tudi iskati vzrok, da kljub hitremu razvoju in množini uspehov v Jugoslaviji ne vladata samo zadovoljstvo ali celo brezskrbnost, ampak je v političnem ozračju tudi nekaj kritičnega, resnega, iščočega in zaskrbljenega. Vse to se, seveda, poleg drugega najbolj kaže tudi v tem, da so ocene sedanjega trenutka in naših prihodnjih možnosti — tako v vrhu kot tudi spodaj — zelo različne. Razpenjajo se od kar se da pesimističnih do najbolj optimističnih. Ta različnost ocen izvira predvsem iz tega, da eni vidijo in poudarjajo samo to, kar je bilo narejeno in doseženo v zadnjih letih, drugi pa z grozečim poudarkom naštevajo samo tisto, kar ni bilo uresničeno, kar ni učinkovito, česar nismo dosegli. Različne ocene in različna izhodišča v presojanju srečujemo povsod: tako kar se tiče materialnih uspehov ali neuspehov kakor tudi pri ocenah družbene zavesti in stanja družbene vrhne stavbe. Zato se včasih zdi, kot da se približujemo nekemu križpotju, kjer grozi nevarnost, da se utegnemo ustaviti in sklenemo odpočiti si, ker smo premočni; da bi šli nazaj, pa prešibki, da bi pogumno stopili naprej. Ne verjamem v uspešnost metode, na podlagi katere naj bi se odločili za eno ali drugo, da bodimo optimisti ali da bodimo pesimisti. To je površna, čustvena in napačna dilema. Ne verjamem, da je koristno — pa čeprav v imenu najširše demokracije, samoupravljanja ali revolu-

cionarne akcije — ponujati subjektivistične zamisli ali od njih živeti, ne glede na to, ali so te zamisli take ali drugačne. Sedanja situacija zahteva zelo poglobljeno in trezno analizo. Taka analiza je potrebna tako v splošnem jugoslovanskem okviru kakor tudi na nacionalni ravni. Ni mogoče živeti, in zlasti ni mogoče hoditi pred družbenim dogajanjem in mu utirati pota s poenostavljenimi in posplošenimi gesli ali pa samo z dnevnim prakticizmom in nenačelnim manevriranjem. Tudi ni potrebno, da bi zaradi tega karkoli zavijali v meglo, da bi karkoli olepševali ali pa dramatizirali.

Očitno je, da so se v Jugoslaviji ob zgoraj imenovanih družbenih dogajanjih v zadnjih petih letih dogodile velike spremembe, velike spremembe tako v zavesti ljudi, v njihovem pojmovanju, hotenju in reagiranju, kakor tudi v materialnih temeljih naše družbe. Zato menim, da za stvarno analizo položaja ni bistveno le to, katere praktične naloge smo že izpolnili in katerih še nismo, bolj važno od tega je videti pravi smisel, moč in hotenja množičnih ljudskih tokov, ki so jih sprožili in spodbujali omenjeni dogodki in sklepi. Samo tiste družbene akcije, samo tiste akcije zavestnih družbenih sil, samo tista in taka analiza in zamisli, ki se bodo dokopale in izhajale iz sodobnih objektivnih družbenih in zgodovinskih tokov in teženj delovnih ljudi, bodo lahko koristne, uspešne in napredne. Vse drugo je le pihanje proti vetru, je glas vpijočega v puščavi, in tu in tam se to celo že dogaja. S tem seveda ne trdim, da ni potrebno in da ne bo več potrebno subjektivnim političnim silam plavati proti toku. Pač pa opozarjam pred nevarnostjo tistih stališč in načrtov, ki ne upoštevajo dovolj resničnega stanja in gibanja spodaj, med množicami. Če izhajamo iz stvarnih analiz in objektivnih teženj — ta čas v nekem smislu celo zgodovinskega trenutka v Jugoslaviji — potem se kažejo tele skupine vprašanj in nalog oziroma členov naše prihodnje strategije: funkcija in položaj federacije v najširšem smislu, to se pravi, od političnega pojmovanja do institucionalnih rešitev in prakse; politika srednjeročnega načrta in z njo povezana usoda reforme; nekatere vprašanja teoretične, kulturne in ideološke zavesti subjektivnih političnih sil, predvsem Zveze komunistov.

Položaj federacije

Razprava o položaju in funkcijah federacije je postala tema dneva, sprejeta pri vseh, in s tem je že dan eden prvih pogojev, da bo tudi (o tem ne dvomim) uspešna. Predvsem je jasno, da to ni samo zakonodajno vprašanje v ožjem pomenu te besede. Od tega, kako bomo določili v sedanjem obdobju položaj federacije, bodo v marsičem odvisni tudi enotnost in bratstvo narodov Jugoslavije, nadaljnji razvoj družbenih odnosov in samoupravljanja, kar je nadvse pomembno tudi za zgodovinski razvoj Jugoslavije. Ni bilo naključje, zgodovinska nujnost je bila, da je tista politika in da so tiste sile, ki

so bile tepene julija 1966, trdovratno ponujale unitaristične in centralistične rešitve. Mimogrede povedano, kljub temu da se je ta politika takrat zlomila, je danes bolj kot kdaj jasno, da te birokratsko-centralistične težnje še niso popolnoma izginile iz naše družbe. Marksikje so še žive. Poskušajo se celo razmahniti, seveda z nekoliko spremenjenimi gesli in trditvami. Njihov vir je tako v materialnih kakor tudi v drugih pogojih družbe: tako na primer v še ne popolnoma preseženi ideologiji stalinizma, dogmatizma, sektaštva in njene miselnosti. Kljub tem še vedno živim ostankom takšne politike pa tudi ni naključje, pač pa logična posledica, da je v zadnjih petih letih objektivni družbeni tok, poleg vse večje samoupravne afirmacije delovnega človeka, nezadržno utiral pot tudi k večji, bolj avtonomni, po lastnih potrebah tudi specifični in ustvarjalni afirmaciji narodov oziroma republik. In to ne zato, ker bi se krepili nacionalistično-buržoazni vplivi. Ne! Nosilec teh teženj je delavski razred, so delovni ljudje, ki med razrednim in nacionalnim ne vidijo in ne čutijo nasprotja, pač pa sorodnost in povezanost. Dialektična protislovnost in s tem tudi organska celovitost nacionalnih odnosov in nacionalne politike je v Jugoslaviji v tem trenutku v temle: v trdnem spoznanju o skupni usodi, v življenjski zainteresiranosti za našo jugoslovansko skupnost, v odločni pripravljenosti, da se ta skupnost brani proti vsakomur; hkrati pa v težnji po še večji nacionalni samobitnosti, ustvarjalnosti in dejavnosti. V tej vsebini se izraža splošna družbena zakonitost v razvoju narodov v svetu: narodi ne odmirajo in izumirajo; narodi se krepe in nastajajo, hkrati pa se povezujejo v nove skupnosti. Integracijska gibanja Zahodne Evrope niso rezultat modrosti diplomatov in državnikov, pač pa dejstva, da so prvo zgodovinsko obdobje nacionalne afirmacije ti narodi že preživeli in se zato zdaj pripravljajo na drugo. Mnogi drugi narodi, ljudstva in plemena Afrike, Azije in Latinske Amerike, pa šele doživljajo svojo narodno pomlad. Pri narodih Jugoslavije pa je to čas, ko doživljajo in žive prvo etapo narodne suverenosti in enakopravnosti.

Res je, da táko smer zgodovinskega razvoja in utrjevanja Jugoslavije kot specifične večnacionalne socialistične skupnosti spremljajo tudi razne razprave, nesporazumi ali celo spori. Zadnja leta je venomer kaj na dnevnem redu, kaj hrupnega in razburljivega: investicije, ceste, plenumi, vagoni, ipd. Toda do vsega tega ne prihaja zato, ker bi bili interesi popolnoma različni, drug drugega izključujoči, protislovni in nepomirljivi. Glavni vzrok je predvsem v tem, da obstoječi mehanizem, praksa, profesionalne navade, niso usklajeni z objektivnimi zahtevami in potrebami tega trenutka in take politike. Res je, da se ob takem premiku nacionalne zavesti in pojmovanja skupnih jugoslovanskih interesov srečujemo tudi s takimi nacionalističnimi težnjami (raznih barv in odtenkov), ki nimajo nič skupnega s pravo enakopravnostjo in sožitjem narodov socialistične Jugoslavije. Pa vendar je vse to postranski proizvod tega pozitivnega in naprednega

družbenega toka in razvoja. Razglašati to za bistveno — čeprav je seveda boj proti tem pojavom nujen in potreben — pomeni nič več in nič manj kot upirati se zgodovinski nujnosti in končati v oblakih deklariranih iluzij ali celo še v čem hujšem. Že samo s tem, da je sprejeta razprava o položaju, funkcijah in delovanju federacije, smo se tej nevarnosti večidel izognili.

Bolj ali manj so vsa mnenja edina v tem, da je federacija danes preveč obremenjena z raznimi pristojnostmi, da je njena vloga preveč razsodniška in zato tudi premalo učinkovita. Ni mnogo ugovorov proti stališču, naj federacija rešuje resnično samo tiste stvari, ki so v interesu vseh narodov in republik Jugoslavije. Seveda pa nastane težava, katere stvari so to! In še bolj nejasno je, kako jih reševati. Če imamo sistem, na podlagi katerega moramo o nečem odločati in se dogovarjati v Beogradu, a bi bilo po sami naravi stvari bolj normalno, da bi o tem odločali v Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu, Tuzli, Bitoli ali Mariboru, potem je to dodatna in nepotrebna obremenitev ne samo naše učinkovitosti, ampak tudi političnih odnosov — rekel bi celo ideološke zavesti. Mislim, da so gesla o »skupnih stvareh, splošnih interesih, enotnosti sistema« preveč splošna in nedoločna, da bi lahko z njimi našli odgovore na vprašanja sedanjega časa. V konkretizaciji teh načel in gesel, sicer potrebnih in zgodovinsko nujnih, se skriva še marsikaj, kar je ostanek administrativnega centralizma, unitarizma in celo stalinizma. Zato nam je potrebna bolj konkretna analiza obstoječih načel, mehanizma in konkretnih rešitev. Zakaj na podobna načela ali njim zelo bližnja so se doslej sklicevali tudi najbolj zagrizeni centralisti in unitaristi. Menim, da so naši pogledi »na te stvari« še mnogo preveč centralistični, unitaristični, obremenjeni s preteklostjo. Vzemimo, recimo, samo enotnost sistema kot tisto — da tako rečem — glavno geslo razpoznavanja v teh razpravah. Ali je enotnost sistema isto kot unificiran sistem? Ali pa je enotnost sistema tudi zakonodajna raznovrstnost in originalnost, ki naj prihaja do izraza v ustreznih pristojnostih mnogih dejavnikov družbenega življenja in odločanja, in to na vseh ravneh v Jugoslaviji! Enotnost sistema pojmem tako, da je v vseh konkretnih normativih in odločitvah ista družbena vsebina, isti družbeni odnos, to se pravi, splošno zgodovinski socialistični odnos. Konkretizacija teh odnosov, urejanje vsakdanjih potreb praktičnega življenja, pa bi morala biti mnogo bolj kot doslej prilagojena danim družbenim potrebam, spoznanjem in okoliščinam vsake nacije oziroma republike ali celo drugih samoupravnih združenj.

In zakaj tako boječe razmišljati o tem, kaj bo federacija prepuстила republikam, namesto narobe, pogledati, katera vprašanja so take narave, da se v interesu vseh o njih odloča na ravni federacije. Vse drugo pa naj se ureja in odloča mimo federacije in po samoupravnih poteh. Smer, katero nam je ubrati, je jasna. Ta smer neizogibno pelje k še večji samostojnosti in tudi odgovornosti vseh narodov in republik Jugoslavije. To pa bo Jugoslavijo samo krepilo,

ne pa slabilo, česar se nekateri boje. Mobiliziralo bo še nove ustvarjalne sile. Da bi to dosegli — in zdi se mi, da je to zgodovinsko nujno — pa se moramo hrabro otresti strahu, predsodkov in navad, s katerimi smo obremenjeni. Čutiti je omahovanje v temle: ali naj bo federacija funkcionalni in institucionalni del suverenosti republik ali naj bo njihova varuška. Ker so narodi Jugoslavije, organizirani v svojih republikah, postali polnoletni, pride v poštev samo prvo. Skladno s tem pa bodo potrebne tudi nadaljnje ustavne, zakonodajne, organizacijske in metodološke spremembe. Seveda pa vsega tega res ni moč uresničiti tako, da posadimo na zatožno klop federacijo kot glavnega krivca vseh naših nadlog in težav. Nikoli nisem bil med tistimi, ki imajo pretirano dobro mnenje o organih federacije in njihovem delovanju. Vendar pa sem trdno prepričan, da lahko samo skupni napor in odgovornost vseh nas, vseh narodov in republik, v strpnem in zaupanja polnem ozračju pripeljejo do takih sprememb in odločitev, ki bodo v skladu z dolgoročnimi in tudi sedanjimi interesi socializma v Jugoslaviji. Čeprav močno poudarjamo vprašanja, ki so povezana s položajem in funkcioniranjem federacije, pa bi bilo seveda zmotno misliti, da samo to zasluži pozornost v izpolnjevanju in graditvi našega socialističnega sistema. Nujno potrebno je videti tudi še vse drugo (v političnem, zakonodajnem in materialnem pogledu), kar je povezano z večjo socialno, ekonomsko in politično stabilnostjo naše družbe in s takšno njeno organizacijo ali organizacijo njenih posameznih delov in organizmov, ki bo v okviru jasno določenih pristojnosti krepila tudi njihovo samostojnost in učinkovitost.

Kaj bo z reformo?

Znano je, da razpravljamo skoraj o vseh temeljnih vprašanjih gospodarskega sistema in naše gospodarske politike. Res je, da nismo dosegli vseh ciljev, ki smo si jih pred petimi leti zastavili z reformo. Toda kljub temu si ne bi drznil trditi, da je reforma propadla. Če samo površno primerjamo to, kar imamo danes, s stanjem pred petimi leti, potem moramo ugotoviti, da so razlike vendarle zelo velike. Naša gospodarska doktrina je danes v marsičem drugačna, kot je bila pred reformo. Ne rečem, da smo se že popolnoma osvobodili vseh administrativnih razdeljevalcev presežka dela in zanikovalcev zakona vrednosti. Še vedno jih srečujemo, tako v teoriji kot tudi v praksi. Pa vendar je danes zelo močno spoznanje o odprtem tržnem prostoru in o vsem, kar je še z njim povezano. In tudi materialna podoba našega gospodarstva je ne samo po svojih kvantitetah, ampak tudi po kvalitetah v marsičem spremenjena. Skratka, s sedanjimi materialnimi dosežki, in tudi teoretičnimi in političnimi spoznanji, ki so kljub vsemu — rekli bi — boljša in učinkovitejša od predreformskih, gremo in moramo iti v nadaljnji boj za napredek našega gospodarstva, ne glede na to, ali bo ta boj obdržal dosedanje ime ali pa bo

dobil novega. In temu cilju bi morali podrediti oziroma le-ta bi moral biti temeljna strategija prihodnjega srednjeročnega načrta. Nedvomno niso bistvene predvsem številke in drugi kazalci o predvideni rasti družbenega proizvoda. Z resolucijami konec koncev ni tako težko postavljati te ali one naloge. Toda s tem naloge še niso uresničene! Globalni gospodarski napredek v prihodnjih letih prav gotovo ne bo odvisen od tega, kaj bomo zapisali v srednjeročnem načrtu, pač pa od nekaterih drugih značilnosti naše gospodarske politike, političnega pojmovanja in seveda našega skupnega dela. Odvisen bo torej predvsem od tega: ali nam bo uspelo povečati manevrski prostor gospodarskim organizacijam in neposrednim proizvajalcem. Ali nam bo uspelo zmanjšati administrativno intervencijo in državno prelijanje presežka dela?! Bomo še bolj odprli trg delovanju zakona vrednosti in s tem tudi povečali konkurenco in selekcijo ali ne?! Če se bodo povečale samoupravne možnosti in odločitve in če se bodo zmanjšale državne intervencije, potem se bo to zgodilo. V nasprotnem primeru se bo nadaljeval dosedanj proces krčenja selekcije in zapiranja trga. Krčiti selekcijo, zapirati trg, ustvarjati umetne pregrade vplivom ekonomskih dogajanj v svetu pa pomeni, poleg drugega, še bolj povečati tehnološko zaostajanje naših proizvodnih sil za svetovnimi dosežki. To bi pomenilo negovati tisto, kar se danes ne zaveda dovolj materialnega in tudi družboslovnega pomena sodobne znanstveno-tehnične revolucije, atomskega dvajsetega stoletja.

Poleg navedenih stvari, ki nas obremenjujejo in nam groze, prav gotovo drži, da živimo čez naše možnosti in da to pokrivamo: prvič, nominalno z večjim obsegom denarja, kot bi ga po ekonomski logiki smeli vbrizgavati v gospodarstvo — in odtod tudi precejšen obseg inflacije — in drugič, s tujimi krediti, ki iz leta v leto naraščajo in jih bo treba — zlasti v letih, ki so pred nami, — izdatno vračati, povzročajo pa vse bolj občuten devizni primanjkljaj. Ni dvoma, da smo vse doslej dokaj spretno — in to z raznimi organizacijskimi kreditno-manipulativnimi in institucionalnimi ukrepi — mašili vrzel, ki jo povzroča neskladje med tem, kar proizvedemo, in tistim, kar porabimo. Hkrati pa se mi zdi, da je prostor takega manevriranja vendar objektivno dan in tudi maksimalno izčrpan. Neplačani računi imajo to dobro lastnost, da je njihovo plačilo moč odgoditi, in to slabo, da jih je vendar treba plačati. Gotovo nimamo možnosti — in tudi modro bi ne bilo — če bi težili k temu, da bi iz dolžnika postali upnik. Normalno in skorajda objektivno zakonito je, da so manj razvite ali srednje razvite države neprestano obremenjene s kakimi notranjimi in zunanjimi primanjkljaji. Zato je razpravljanje o tem, primanjkljaj da ali ne, zunanji krediti da ali ne, popolnoma odveč. Seveda pa je premisleka vreden obseg teh notranjih in zunanjih primanjkljajev. Iti v tem pogledu predaleč pomeni izpostaviti se raznim nevarnostim, ne samo ekonomskim, tudi političnim. Če želimo nadaljevati našo neodvisno in miroljubno politiko, če se želimo izogibati raznim notranjim zapletom ali celo spopadom, potem moramo

ugotoviti, da so naše stvarne možnosti nekoliko manjše, kot mislimo, da so, ali pa kot želimo, da bi bile, in se po teh stvarnih možnostih tudi ravnati. Zdi se mi bolj modro postaviti manj ambiciozne načrte, zlasti kar se tiče delitve družbenega proizvoda, in potem kaj primakniti, če bodo gibanja ugodna, kot pa narobe: startati z velikimi obljubami in načrti, potem pa končati v restrikcijah. Ozračje, ki prevladuje v mnogih razpravah, dela vtis, kot da lahko naša nestabilnost, inflacija in primanjkljaji gredo nemoteno navzgor, češ nekaj besed in govorov proti temu, in vse bo v redu. To je nevarna utvara. Tak razvoj moramo in moremo ustaviti mi sami ali pa se bo ustavil, zlomil in zadušil sam, in potem bo toliko težavneje. Izbire tu ni. To je nujnost, in toliko težji bodo računi, ki jih bo treba plačati, če tega ne vidimo ali ne razumemo. V neposredni odvisnosti od te naše generalne strategije je seveda tudi mnogo praktičnih sistemskih rešitev: na primer, v deviznem režimu, davčnem sistemu, kreditno-monetarni politiki in bančništvu, obsegu pomoči nerazvitim, politiki cen in v razširjeni reprodukciji. Čeprav zdaj — in to predvsem v federaciji — gradimo stavbe novega srednjeročnega načrta tako, da oblikujemo posamezne kamne, in to celo v različnih hišah in pri različnih mojstrih, bo vendar potreben na koncu še celoten statistični oziroma ekonomsko-finančni izračun kot tudi primerjalna analiza vseh bilanc, če bomo hoteli imeti trdno in uravnovešeno stavbo srednjeročnega načrta. Sicer se lahko pokaže, da smo zidali na pesku ali pa v razsežnostih in merah, ki niso v skladu z našo resničnostjo in našimi možnostmi. Če bi se to zgodilo — in celo ni izključeno, da delo tako teče — potem ne bi rešili ničesar, samo težave in zaplete bi si nakopali, ki bi se jim sicer lahko izognili, če bi ravnali razumno, stvarno in premišljeno. Dobiti bitko za to, da se tako lotimo srednjeročnega načrta, je — po mojem mnenju — prvi pogoj za stvarno načrtovanje in stabilne ekonomske in politične odnose v prihodnjih letih.

O teoretični kulturi

Socializem je pri nas že prišel v tisto obdobje (o njem je nekoč govoril Lenin), ko lahko govorimo o praksi milijonov, ki sodelujejo v ustvarjanju novega družbenega reda. Milijoni delovnih in razmišljajočih ljudi opazujejo, kaka pota ubira in kako ravna celotna družba, in v njej iščejo prostor pod soncem tudi za sebe. S tem prinašajo v življenje in stvarnost marsikaj, česar ni mogoče predvideti ali vnaprej izračunati. Neverjetno, kako mnoge teoretične postavke, ideološke zamisli in načelne trditve, ki so bile še včeraj zelo pomembne, nove in sveže, danes že ne ustrezajo več. Vse katekizme in tudi vsa tista načelna in teoretična spoznanja, ki imajo sicer časovno omejen, toda pozitiven pomen, ki pa se hočejo narediti in razglasiti za večne in nespremenljive resnice, zasipa prah ustvarjalnega hrušča in trušča milijonov, ki se pehajo za svoje in s tem tudi (čeprav ne vedno in

povsod) za splošne in družbene interese. Zato slišimo upravičeno trditi, da marsikdaj in marsikje teoretična kultura zavestnih socialističnih sil, predvsem Zveze komunistov, zaostaja za družbenim razvojem. Te trditve ne razumem tako, da teoretična kultura zaostaja popolnoma in generalno, pač pa da zaostaja posamično, občasno, bolj pravilno povedano, da ne stopa dovolj hitro v korak z družbenim gibanjem oziroma da ne hodi vedno pred njim. Kje so vzroki za tako stanje? Kaj storiti? Kako to pomanjkljivost odpraviti? Kje so in kateri so tisti vzvodi, prijemi in izhodišča, ki bodo uravnavali korak teoretične kulture in zavesti avantgardnih sil z družbenim dogajanjem?! Predvsem se moramo zavedati, da nismo obračunali in da ne moremo enkrat za vselej obračunati z dogmatizmom, s stalizmom, z nekakšno religiozno zavestjo v vrstah avantgarde. Še tako dobro organizirana, prekaljena in teoretično podkovana avantgardna družbena sila (oziroma njeni deli ali posamezniki) ni imuna pred bacili stagnacije, dogmatizma in samozadovoljstva. Temeljne zakonitosti dialektičnega razvoja, odmiranje starega in rojevanje novega ter boj med nasprotji, veljajo za vse, tudi za najbolj napredne subjektivne družbene sile. Navsezadnje smo le vsi samo navadni smrtniki. In naš trenutek večnosti, ki ga živimo, usoda ni izbrala zato, da ustavi življenje ali pa priklene dialektiko na verigo naših spoznanj, zavesti in biti. Zato je eden izvirnih grehov teoretičnega zaostajanja vedno nezaupanje do novega, strah pred neznanim in neraziskanim. To je nekakšen slonokoščeni stolp večnih resnic in hkrati človeško in politično sektaštvo nasproti raznoteremu, zavestnemu in včasih tudi podzavestnemu valovanju ljudskih množic. Dolgost in hitrost življenja sta se fantastično povečali, zmanjšali pa sta se časovna vrednost in trajanje danega in spoznanega. Zelo lahko je dokazati, da to velja za vse naravoslovne vede. In če to velja zanje in če hočemo ostati marksisti, moramo priznati, da to potem velja tudi za sedanja spoznanja družboslovne znanosti. V preteklosti so se oblikovala teoretična spoznanja in idejni pogledi naše avantgarde predvsem ob klasikih marksizma in v ognju vsakdanjega razrednega boja. Izviri teh teoretičnih studencev so še vedno ostali. Zmanjšal pa se je njihov obseg, mogoče se je spremenila celo njihova temperatura, in novi izviri nastajajo tako pri nas kot v svetu okoli nas.

O zamotanosti in protislovnosti človeškega bitja kot posamične osebnosti vemo in smo pripravljeni vedeti in sprejeti danes več kot pred desetimi ali dvajsetimi leti. Nove znanosti, odkritja in spoznanja so tu in ni mogoče reči, da so brez pomena za psiho človeka in množic in s tem tudi za politično življenje in načrtovanje. Naše družboslovje hodi svojo pot od klasikov marksizma, prek sodobne empirike in naprej, bržčas k sodobnim teoretičnim posplošitvam in spoznanjem. Relativna skladnost in povezanost in v določenih trenutkih tudi protislovnost med posamičnimi in splošnimi interesi, med človekom in družbo, se nam danes ne zdi tako preprosta in enostavna, kot je to zapisano v raznih učbenikih ali kot je bilo videti in je tudi

res bilo v času oboroženega boja. Vsak delovni človek ima svoje interese, s tem pa še ni rečeno, da ti interesi niso v nasprotju z interesi drugega delovnega človeka, ali jim vsaj v napoto. Med njimi pa ni nepremostljivih razrednih razlik, med njimi ni nepomirljivih nasprotij. Toda nasprotja oziroma protislovnosti interesov vendarle so, in pota za njihovo razreševanje in usklajevanje so raznovrstna in zelo zamotana. Skratka, hrepenenje in pričakovanje absolutne enakosti pri tistih, ki hočemo v eni noči skočiti iz republike materialne skromnosti v kraljestvo materialnega bogastva, in bojazen pri onih, ki lahko ponudijo bolj kvalificirano delo in večje ustvarjalne sposobnosti kakor drugi, da bi se njihov delež pri materialnih dobrinah zmanjšal, to je objektivna protislovnost sedanjega obdobja socializma. Ob njej se vse bolj in bolj porajajo tudi različni, ne samo praktični, temveč tudi načelni pogledi na naša bodoča pota. Ob vsem tem merila klasičnih razrednih odnosov in socioloških pojmovanj odpovedo. Kratko malo, z njimi ni kaj početi. Iskati, graditi, izoblikovati in utrjevati moramo nova, ustrezajoča sedanjemu stanju in usmerjena v prihodnost. Če ne ravnamo tako, potem je to tudi vzrok za zaostajanje teoretična kulture pri komunistih. Včasih je ta teoretična zavest, so to znanje, iskanje in razmišljanje usmerjeni bolj v preteklost kot v prihodnost. Nič ne pomaga pričakovati, da se bo na ekranu naše družbene stvarnosti prikazala taka konkretna podoba idealnega človeka, kakršno si je pač kdo ustvaril v obdobju svojega zorenja in »dokončno« izoblikovanih pogledov na svet.

Pač pa je koristno, če so naša ideološka in teoretična prizadevanja dinamična, odprta in občutljiva za ritem sodobnega življenja. Pridržki glede takih zahtev in takih hotenj, ki jih je slišati tu ali tam, se mi ne zdijo prepričljivi. Mlade generacije nosijo in prinašajo to zahtevo, tak potreben pogled, tako rekoč podzavestno s seboj, ko vstopajo v življenje ali se pridružujejo družbeni avantgardi oziroma ko jih sprejemamo v svoje vrste. V teh hotenjih mladih je zahteva po večji svobodi osebnosti, v njih je zelo malo predsodkov ali tudi nobenih; čeprav ne zanikajo pomena načel, so pa vendar zelo praktična, želijo biti učinkovita, konkretna, včasih že kar osupljivo preračunljiva; kljub temu pa je v njih polno humanizma, in tudi za ta čas in možnosti so deloma socialno utopična. V tem so novi ideali, ki jih je šele treba uresničiti. Gotovo bodo iz vsega tega v prihodnjih desetih, petnajstih letih nastala nova spoznanja. Marsikaj bo drugače, kot je zdaj — in vendar verjamem, da bolj humano in demokratično. V to prihodnost mora tipati in jo odkrivati demokratična kultura avantgarde, če hoče to biti in ostati in če se noče spremeniti v preživelo in sektaško dogmo. Ne delam si utvar, da je taka prihodnost brez nevarnosti in sovražnikov. Vendar je to edina pot, ki pelje naprej in v daljave. Če pa bi grozilo tisto najhujše, to se pravi, da bi kdo s tujo pomočjo (ker domače ni dovolj) želel ogroziti in uničiti pridobitve revolucije, potem sem prepričan, da bi ta mlada generacija, skupaj z nami, šla s puško v rokah na barikade in umirala za

svobodo in neodvisnost Jugoslavije in njenega socializma, ravno tako kot so nekoč umirali naši vrstniki. Tedaj bi vsi skupaj prenehali razmišljati o zamotanih poteh družboslovnih znanosti in teoretične kulture ter bi uničevali in streljali na sovražnike.

In še tale primerjava se vsiljuje ob iskanju ideoloških resnic in graditvi teoretične kulture vodilnih sil: kaj bi bilo, če bi naša avantgarda v preteklosti živela samo od dognanih in priznanih ideoloških resnic? Če ne bi bila usmerjena k utripu svojega naroda in k spoznanjem ljudskih množic? V tridesetih letih bi pozabljena, nikomur potrebna in zaprašena obležala v arhivih Kominterne. In kolikor bi je še ostalo, bi se ob Hitlerjevem pohodu zbegano in strahopetno razbežala, kot se je to zgodilo marsikje drugod. In pred dobrimi dvajsetimi leti bi jo kot klavrno cunjco nataknil na svoje bajonete rajniki Josip Visarionovič Stalin. Teoretična kultura in ideološka zavest naše komunistične avantgarde pa je zmagovala in se obdržala na čelu družbenega gibanja samo zato, ker je bila dovolj pogumna in demokratična, da ni črpala svojih spoznanj predvsem iz teoretičnih knjig, temveč iz življenja svojih narodov in delovnega ljudstva, hkrati pa tudi dovolj samobitna in kritična, da je pravočasno spoznala in vedno ločila pleve od semena na njivi življenja in prakse. Zato nadaljujmo odločno in hrabro to našo tradicijo graditve teoretične in ideološke zavesti avantgardnih sil naše socialistične družbe.

Kam hočemo?

(Nekaj razmišljanj ob programski usmeritvi slovenskih sindikatov)

V tem času v Sloveniji in v Jugoslaviji razpravljamo, razmišljamo in snujemo predloge za srednjeročne in dolgoročne programe družbenega razvoja. Razprave ne potekajo samo v družbenopolitičnih organizacijah in organih, temveč tudi v strokovnih in znanstvenih združenjih, na raznih posvetovanjih itd. O svojih srednjeročnih in dolgoročnih razvojnih programih razmišljajo in jih snujejo družbenoterritorialne skupnosti in delovne organizacije. Skupščina SR Slovenije je sprejela osnutek izhodišč za resolucijo o dolgoročnem ekonomsko-političnem razvoju Slovenije.

Cilji, h katerim težimo, in naloge, ki jih sprejemamo, lahko postanejo nerealni, če ne bi upoštevali današnje resničnosti — razmer, v katerih snujemo prihodnost. Ta resničnost so družbeni procesi doma in v svetu. Bistveno je različna od tiste pred enim ali dvema desetletjema. Njena značilnost je, da se naglo spreminja in da spremembe družbenih odnosov povzročajo spremembe v gospodarskem, tehnološkem, znanstvenem in kulturnem razvoju. Pa tudi narobe je res — da spremembe, ki jih prinaša tehnološka revolucija, zahtevajo, da se spremenijo družbeni odnosi. Zlasti pomembna razsežnost današnje stvarnosti je znanstvenotehnološki razvoj s posledicami, ki nastajajo na vseh družbenih področjih. Kažejo se v nastajanju novih potreb in nalog — političnih, gospodarskih, kulturnih, znanstvenih, izobraževalnih. Kažejo se v vedno močnejši in očitnejši medsebojni odvisnosti raznih področij družbene dejavnosti. Zaostajanje na enem področju povzroča negativne posledice pri razvoju vseh drugih področij in družbe kot celote. Razvoj v svetu, pa tudi doma, se giblje s takšno naglico, da nas ob vsakem našem koraku opozarja, da pogledamo, kje smo, da neprestano snujemo, iščemo in povemo, kaj in kam hočemo, in da premislimo, kako ravnati, da bomo čim hitreje napredovali.

Ko programiramo svoje cilje in vse svoje delovanje, moramo s temi razmerami in s temi spremembami računati. Nekatere spremembe je mogoče predvideti, nekatere samo domnevati ali pričako-

vati. Eno pa je gotovo: če ne bi upoštevali današnje razvojne dinamike, ki je bistvena novost in značilnost te stvarnosti, bi lahko resno ogrozili temeljno in dolgoročno razvojno usmeritev, ki je in mora biti opredeljena kot uresničevanje zgodovinskih interesov delavskega razreda.

Programirati družbeni razvoj prav zaradi tega ni le načrtovati, kaj v prihodnosti bo, in določati le tisto, kar bi se dalo enostavno izračunati in kvantificirati, marveč tudi, kaj naj bi bilo in kaj je tisto, kar vodi k uresničevanju dolgoročnejših socialističnih ciljev, to je k osvobajanju delovnih ljudi materialnih in duhovnih odvisnosti. Zato programiranja ne razumemo kot matematično izraženo kvantifikacijo nekega pričakovanega stanja v prihodnosti, marveč kot nenehno predvidevanje nalog, akcij in odločanja med alternativami, da bi uresničevali tiste vsakodnevne interese ljudi, ki nas postopno vodijo k uresničevanju zgodovinskih ciljev delavskega razreda in s tem družbe kot celote.

Vsi dolgoročni cilji, naloge in interesi postanejo lahko sanjarjenje o neki čudoviti prihodnosti, če ne bomo sposobni, da vzpostavimo zvezo, oziroma najdemo pot med današnjimi realnimi interesi in dolgoročnimi cilji in nalogami. Pomembno je, da mislimo tudi na današnje interese in da se v politični akciji osredotočimo predvsem na stimuliranje in usmerjanje današnjih materialnih in moralnih interesov ljudi — vseh dejavnikov družbenega napredka. Ta stimulacija in usmerjanje morata usklajevati te interese vse bolj. Kolikor bi to zanemarili, bi se lahko znašli v težkih krizah.

Ko snujemo in oblikujemo dolgoročni program razvoja slovenske družbe, tega ne delamo le zato, da ne bi zaostajali za razvitejšimi, ali morda zato, ker bi hoteli tekmovati z njimi. To delamo predvsem zaradi nas samih, zaradi družbe, v kateri živimo, zaradi vseh in vsakogar, ki hoče živeti bolje in lepše doma in ne na tujem, pa tudi že danes in ne šele jutri.

Vplivati na snovanje prihodnosti slovenske družbe in na oblikovanje njenih razvojnih ciljev mora biti ambicija in naloga vseh. Ko gledamo naprej proti ciljem, ki niso le sanjave želje, marveč zgodovinska in življenjska nuja, se v doslej izoblikovani projekciji jutrišnjega že kaže v nekaterih glavnih obrisih podoba družbe, ki jo hočemo in moramo izoblikovati. Oblikovali pa jo bomo, če bomo ustvarjali ozračje, v katerem bo programiranje prihodnosti postalo vsesplošno gibanje vseh delovnih ljudi Slovenije, ozračje, zavest in razmere, v katerih bodo ljudje svojo prihodnost neprestano producirali.

Kateri so tisti strateški cilji, za katere želimo predvsem sindikati politično in ustvarjalno razgibati našo socialno bazo — naše članstvo? Kot strateške cilje razumemo pot k prihodnji družbi, ki se nam danes kaže kot realna možnost, možnost, ki se lahko uresniči le ob naši akciji in naših prizadevanjih, pri čemer pa se mo-

ramo zavedati, da se ta prihodnja družba lahko uresniči v svetu, ki se spreminja ne samo glede tehnologije in ekonomske rasti, temveč se hkrati razvija tudi družba v nove strukture in v nove oblike odnosov med državami in narodi.

Nikakor ne zapostavljamo in ne zanemarjamo potrebe po hitrejšem materialnem razvoju družbe, čeprav bi bili — najblažje rečeno — enostranski, če bi le materialnim ciljem podrejali snovanja prihodnosti Slovencev. Daleč premalo ali celo narobe bi bilo sanjariti le o družbi materialne blaginje. Saj vendar nočemo družbe takšne »materialne blaginje«, ki bo polna socialnih nasprotij, ideoloških konfliktov, stremuštva in nevoščljivosti. Težimo k materialno bogati družbi, ampak nič manj k družbi kulturnega bogastva, bogastva medčloveških odnosov, bogastva znanja in izobrazbe, bogastva zdravja, zadovoljstva v delu in ustvarjanju. Takšna družba bo mnogo lažje premagovala svoja notranja nasprotja. Z drugimi besedami rečeno: *hočemo večjo socializacijo družbe*. S tem pa ne mislimo negacije posameznika in posameznikove osebnosti — nasprotno! Ob razvijanju človekove osebnosti, ob vsestranskem spodbujanju njegovih ustvarjalnih sposobnosti hočemo gojiti občutek pripadnosti posameznika družbi — tisti samoupravni družbi, v kateri živi in ustvarja, in nacionalni skupnosti, kateri pripada. Socializacijo družbe razumemo kot vse večjo ideološko in s tem tudi delovno integracijo družbe, kot proces postopnega spajanja fizičnega in umskega dela, kot proces spajanja vseh družbenih slojev pri uresničevanju zgodovinskih interesov delavskega razreda.

Takšni procesi pa izključujejo osamljenje posameznika, ki bi se skušal uresničevati ne z znanjem in delom, pač pa z lovom na dinar mimo ustvarjalnega dela. Takšni procesi tudi ne dopuščajo, da bi se konservirala in ohranila obstoječa razmerja v družbeni strukturi. Kot družba in narod bi v razvoju stagnirali, če si za cilj ne bi postavili nuje po hitrejšem spreminjanju socialne strukture. Še več, nazadovali bi, če bi dopuščali, da se družbene razlike poglobljajo, ne glede na to, kakšno stopnjo materialne razvitosti smo dosegli ali jo bomo dosegli. Če bi ohranjali razmerja v sedanjí socialni strukturi ali pa dopuščali, da se poslabšujejo, bi ne mogli priti drugam kot v vse večjo dezintegracijo družbe in v konflikte, katerih razsežnosti je danes težko predvideti.

Smo torej za večjo družbeno integracijo. To pa praktično pomeni sprožiti v družbi procese hitrejše intelektualizacije delavskega razreda; pod tem razumemo večjo splošno razgledanost delavca, večje strokovno znanje, večjo izobraženost in kulturo. To pomeni pospešiti procese, ki bodo postopno zmanjševali razlike v izobrazbi, znanju, delovnih navadah, možnostih zaposlitve itd. To pomeni nenehno ustvarjati možnosti, da se poslovimo od še vedno navzočih razmer, v katerih posamezni družbeni sloji v glavnem reproducirajo same sebe, s tem pa reproducirajo tudi obstoječe družbene razlike.

Poglejmo si na primer samo socialno strukturo študentov. To nas resno opozarja, kje so pomanjkljivosti, ki jih bomo v prihodnje morali odpravljati.

Cilj, ki si ga zastavljamo, — to je večja socializacija družbe — pa lahko dosegamo s *premagovanjem današnje socialne diferenciacije*. Ta socialna diferenciacija je na tej stopnji materialne razvitosti zgodovinska in ekonomska nuja. Zavedamo se, da so možnosti za manjšo socialno diferenciacijo pri 3000 dolarjih narodnega dohodka — o katerih govorimo — veliko večje in da je pri takem dohodku seveda realno pričakovati manjšo socialno raznolikost in večjo integracijo slovenske družbe. Toda po drugi strani pa se je najbrž treba zavedati, da je višji narodni dohodek sicer neobhoden pogoj za premagovanje današnje socialne diferenciacije, da pa problema socialne diferenciacije sam po sebi še ne rešuje. Dokazov za to nam v svetu ne manjka.

O socialni diferenciaciji pri nas zadnje čase veliko govorimo, še bolj pa stvar poenostavljamo, če mislimo, da gre pri tem samo za razlike v osebnih dohodkih in v materialnem položaju posameznikov in posameznih slojev v družbi. Ne podcenjujemo teh razlik in problemov, ki izhajajo iz njih. Mislimo in prepričani smo, da so ob načelu delitve po delu, ki je nepogrešljivo gibalno hitrejšega napredka, nujne. Poudariti pa želimo, da so materialne razlike predvsem posledica neke druge diferenciacije, ki je veliko kompleksnejša. Razlike v materialnem položaju so posledica razlik v sposobnostih in zmožnosti ustvarjanja, razlik v znanju in v kulturni razgledanosti, v prepadu med fizičnim in umskim delom itd. Omiljevati diferenciacijo v naši družbi torej ne pomeni, da se moramo politično razdajati le v sferi delitve s tem, da bi si prizadevali prelivati dohodek k tistim, ki so zaradi nižje produktivnosti v manj ugodnem položaju in ki vidijo rešitev iz svojega položaja le v politiki materialnega izenačevanja pod geslom tako imenovane solidarnosti. To bi nas peljalo k stagnaciji razvoja, k materialni enakosti v relativni revščini.

Zato moramo socialne razlike reševati pri koreninah in vzrokih in ne le pri posledicah. To pa pomeni postopno ustvarjati za vse bolj izenačene možnosti za ustvarjalno delo. Naj ponazorim to malce zamotano stališče: polpismeni in nekvalificirani nikoli ne bo mogel ustvarjati tako in toliko kot delavec, ki ima znanje in sposobnosti. Torej bo tudi njegova materialna participacija pri ustvarjenem temu ustrezna — vsekakor manjša. Rešitev in smer naše dolgoročne politične usmeritve se nam torej ponujata sami: več znanja in več sposobnosti vsem, zlasti tistim, ki jih primanjkljaj na tem področju postavlja v neenakopraven položaj v ustvarjalnem delu.

Pa še na nekaj kaže spomniti: kakšna bi bila videti samouprava, če bi v njenih organih čez toliko in toliko let sedela večina delavcev z nizkim in pičlim znanjem, skupaj z njimi pa peščica viso-

kokvalificiranih? Kdo bi bil vplivnejši in kdo bi upravljal ne glede na formalno enake pravice vseh, ki so zapisane v ustavi? Takšni pojavi in problemi nas resno težijo in skrbijo že danes. Ali nima takšna diferenciacija lahko usodne posledice za nadaljnji razvoj? Slovenska družba potrebuje torej več znanja, ekonomskega, strokovno tehnološkega in sociološkega. Znanja, ki ne bo osredotočeno le v ozkih krogih in zaprto v posamezne institucije, marveč tudi tistega in takšnega znanja, ki bo lastno vsem, ki ustvarjajo, da bi ustvarjali več in bolje. Le tako se bomo lahko šli tehnološko revolucijo nadaljnje humanizacije družbe.

Menimo, da je treba v politiko družbenega razvoja *vgrajevati več elementov socialistične solidarnosti*, ki pospešujejo socializacijo družbe. Menimo, da lahko razvijamo solidarnost v današnjih razmerah predvsem tako, da izhajamo iz realnih interesov vseh delovnih ljudi v naši družbi, da njihove moralne in materialne interese stimuliramo in usmerjamo k skupnim nalogam. Katere prvine solidarnosti, kako, kdaj in kje jih vgrajevati v naš ekonomski in družbeni sistem, je stvar realne ocene o možnostih, pa tudi politike oziroma ciljev, za katere se trenutno in dolgoročno zavzemamo.

Eno je gotovo: solidarnosti ne smemo in ne moremo razumeti le kot politično geslo in parolo manj razvitih ali socialno ogroženih. Zato tudi solidarnost ne more biti le sestavljenska takšnih ali drugačnih, boljših ali slabših ukrepov, ki usmerjajo distribucijo ustvarjenega bogastva. Kaj predvsem hočemo (v slovenskih sindikatih), kadar govorimo o solidarnosti? Zavzemamo se za racionalnost ukrepov solidarnosti; za tiste prvine solidarnosti, ki bodo pospeševale in spodbujale razvoj, proti tistim, ki destimulirajo in prinašajo zastoj v razvoju. Na socialistično solidarnost tedaj ne gledamo le kot na socialno politiko v najožjem pomenu te besede, pač pa menimo, da je solidarnost tudi ekonomska kategorija, dejavnik, ki lahko spodbuja in pospešuje tudi ekonomski napredek. Žal smo se doslej premalo potrudili, da bi solidarnost razumeli v tem smislu.

Dejavnosti splošne potrošnje, ki jih razumemo tudi kot proizvodnjo in kot neločljiv del celotne družbene reprodukcije, so gotovo eden od faktorjev, prek katerega vnašamo prvine solidarnosti v družbo. Seveda ne mislimo, da je le s splošnim povečevanjem te potrošnje moč zagotoviti več solidarnosti. Predvsem moramo oceniti in videti, katera področja splošne potrošnje bo treba hitreje razvijati in kje jo lahko omejujemo. Hitrejše in pogumnejše spreminjanje notranjih razmerij v tej potrošnji je že danes potreba, jutri pa bo postalo eksistenčna in razvojna nuja. Če hočemo, na primer, hitreje spreminjati in izboljševati kvalifikacijsko strukturo zaposlenih in če ugotavljamo, da nam obstoječi izobraževalni sistem tega ne bo mogel zagotoviti, je treba na področju splošne potrošnje ustrezno ukrepati. Ali če hočemo preiti od zdaj prevladujoče selekcije študentov po socialnem položaju staršev na selekcijo po nadarjenosti in pridnosti,

terja cilj, ki si ga tako postavimo, v splošni potrošnji premike v ustrezno smer. V tem vidimo tudi prvine solidarnosti, ki spodbujajo razvoj in ki v svojih posledicah povzročajo tudi ugodnejše ekonomske učinke. Mislim, da nam tega tudi najbolj ekonomski ekonomist ne more oporekati.

Ko se zavzemamo za hitrejšo spreminjanje socialne strukture — v najširšem pomenu besede — mislimo, da bo materialne cilje, ki jih programiramo, moč doseči tudi s *pospešenim in premišljenim zaposlovanjem vseh za delo sposobnih na produktivnih delovnih mestih*. Kot vemo, nismo dežela, ki bi jo narava posebej obdarila z rudnimi bogastvi. Imamo pa celo vrsto drugih bogastev, ki nam omogočajo hitrejši razvoj. Toda naše največje bogastvo je lahko predvsem ustvarjalna sposobnost ljudi in pa možnosti, da ljudje to sposobnost materializirajo. Kje vidimo glede tega rezerve? Tam, kjer naši ljudje še niso zaposleni, pa tudi tam, kjer je njihova zaposlenost neracionalna in nedonosna. Ob tej ugotovitvi se nam kar sama ponujata dva načelna sklepa: hitreje zaposlovati doma še nezaposlene, tudi tiste z vasi in na vasi, pa tiste, ki so trenutno na delu v tujini. Predvsem moramo hitreje preusmerjati tisto proizvodnjo (z zaposlenimi vred), kjer je sedanja zaposlenost neracionalna in premalo donosna.

Če k temu dodamo še stališče, ki smo ga postavili v ospredje, namreč da nam ne more biti vseeno, koga zaposlujeemo in s kakšnim znanjem ter zdravjem bodo ljudje delali, potem mislim, da spada to med pglavitne cilje, katerim je treba podrediti tudi nekatere ukrepe v ekonomskem razvoju, investicijski politiki, izobraževalnem sistemu, zdravstveni zaščiti, otroškem varstvu itd. Seveda se ne zavzemamo za neracionalno ali ekstenzivno zaposlovanje. Tega že danes naša družba ne prenese. Kolikor bolj pa se bomo vključevali v sodobne tokove tehnološke revolucije, toliko manj vzdržna bi bila politika ekstenzivnega zaposlovanja in toliko manj prepričljivo bi bilo misliti, da lahko zagotavljamo napredek in družbeno reprodukcijo le z večanjem živega dela in še enostavnega povrhu.

Že danes v Sloveniji nekaterim pomembnim gospodarskim dejavnostim, zlasti pa nekaterim področjem primanjkuje delavcev. Ni jih lahko dobiti tudi s tistih področij, ki so manj razvita in za katera v obstoječih statistikah prikazujemo nezaposlenost. Iluzorno je misliti in pričakovati, da bomo problem zaposlovanja ljudi s teh področij lahko reševali le z odpiranjem delovnih mest tam, kjer domujejo. Tehnologija prihodnosti bo zahtevala tudi občutno večjo prostorsko mobilnost delavcev. Pomanjkanje delavcev na nekaterih področjih v Sloveniji pa opozarja, da je to za nas že danes problem.

Ko se zavzemamo za politiko polne in racionalne zaposlenosti vseh za delo sposobnih, se zavedamo zakonitosti, ki vse bolj prodira v sodobni svet. Ta zakonitost je v tem, da moderna tehnologija, avtomatika in elektronika vse bolj izrivajo iz delovnega

procesa enostavno živo delo. S tem seveda ni rečeno, da človeka spodrivajo stroji. Izrivajo le tisto človekovo delo, ki ga lahko in ki ga bo nadomestil stroj. Namesto tega spodrinjenega dela pa mora stopiti drugo, ki bo zahtevalo vse več znanja in vse več prilagodljivosti novim tehnološkim procesom.

Zakaj je treba to poudarjati? Prvič zato, ker mislim, da veliko govorimo o modernizaciji proizvodnje, o tehnološki revoluciji, pri tem pa se v praktičnih akcijah bolj — če ne zgolj — osredotočamo na posodobljanje sredstev za delo, veliko premalo pa računamo s tem, da v sodobnem proizvodnem načinu lahko uspešno delajo le ustrezno usposobljeni ljudje. Drugič zato, da opozorim na problem, ki nas mora skrbeti. Kvalifikacijska struktura zaposlenih se zadnja leta v Sloveniji ne izboljšuje. Prej bi rekel, da se relativno slabša. Na delo v tujino nam odhajajo pretežno kvalificirani, z drugih področij Jugoslavije pa prihajajo na delo k nam pretežno nekvalificirani. In delavski podmladek, ki se rekrutira iz domačih logov? Skoraj polovico je takšnih, ki ne končajo osemletne osnovne šole. Ali ni »kratek stik« na dlani? Iluzorno je misliti na sodobno tehnologijo, na prihodnost, ki jo nosita znanje in kvalificirano delo, ob vse nižji kvalifikacijski strukturi delavcev. Tu moramo brez odlaganja nekaj storiti in krepko delati, da bi spreminjali stanje.

Ena od ključnih nalog v bitki za strateške cilje, ki jih programiramo in pri katerih se bomo sindikati še posebej angažirali, je *povezovanje in spajanje celotnega izobraževanja in dela*. Integracija dela, izobraževanja, znanosti je še zlasti glede na potrebe družbenega razvoja v razmerah znanstveno-tehničnega napredka pereča. To je eden najvažnejših pogojev za razvijanje produktivnih sil. Ne da bi se na tem mestu spuščal v druge, tudi pomembne naloge, sem mnenja, da je zlasti reforma šolstva — od osnovnega do univerzitetnega — naloga, ki jo moramo postaviti v ospredje.

Osnovni izobraževalni sistem naravnost kliče po spremembah. Danes se ne moremo odločiti, da bi zaposlovali le tiste mlade ljudi, ki uspešno končajo osemletno šolanje, saj bi s tem zaprli perspektivo velikemu delu mlade generacije. Torej je treba popraviti osnovno šolo. Tistim, ki so že zaposleni in nimajo osemletke, pa je treba omogočiti, da jo končajo. Zaman se je prepirati o tem, kdo je dolžan popravljati stare grehe osnovnega šolanja. Vsi smo to dolžni storiti — šole in izobraževalne skupnosti, pa podjetja in seveda tudi prizadeti posamezniki. Višja raven splošnega znanja zaposlenih in tistih, ki bodo vstopali na delo, je temeljni pogoj za večjo poklicno mobilnost in kvalifikacijsko prilagodljivost, ki jo terja čas, v katerem smo in v katerega vstopamo.

Znanstveno-tehnični razvoj zahteva od nas, da pospešeno reformiramo tudi drugo šolstvo in zgradimo *sistem permanentnega izpopolnjevanja znanja vseh zaposlenih*, tudi na višjih ravneh. Ugotovitve razvitega sveta govorijo o tem, da v rednem šolanju pri-

dobljeno znanje v marsičem zastari že po nekaj letih zaradi izredno hitrega razvoja znanosti, ki prinaša vedno nova odkritja, nove discipline in terja nove kadrovske profile. Zato je nujno, da ustvarimo tak sistem šolanja že zaposlenih, da bodo kadri v njem lahko nenehno spoznavali najsodobnejše dosežke znanosti, jih presajali v prakso in jih neprestano obnavljali.

Že današnji čas — jutrišnji pa še bolj — zahteva, da potrebno in racionalno celotno dobo rednega šolanja na vseh stopnjah (razen osnovnega šolanja) ustrezno skrajšamo. Najbrž je razumljivo, da se pri tem ne zavzemamo za zniževanje ravni znanja, pa tudi ne za to, da bi učenje časovno skrajšali. Nasprotno! Razširiti ga hočemo na vso dobo človekovega aktivnega dela, vsebinsko pa ga želimo neprestano obnavljati in bogatiti. Ali ni vse bolj očitno, da zgubljammo velike delovne in ustvarjalne potenciale, ko npr. tisti, ki končajo celotno šolanje, zapuščajo šolske prostore v starosti skoraj 30 let, njihovo znanje pa večkrat ostaja le takšno, kakršno so si pridobili, čeprav se na področju njihovih strok iz dneva v dan dogajajo revolucionarne spremembe. To je naloga celotne družbe. O njej pa morajo še posebej razmišljati tisti, ki delajo na področju izobraževanja, da bi prišli do sodobnih rešitev.

Ko govorimo o programu dolgoročnega razvoja ali pa o neposrednih kratkoročnih ciljih in nalogah, nam je izhodišče naša slovenska samoupravna družba in naša nacionalna skupnost. Z drugimi besedami: zavestno in v polni meri skušamo s tem uresničevati naše nacionalne interese. Tega ne želimo niti skrivati, še manj pa bi se hoteli temu odreči. Uresničevanje nacionalnih interesov nam pomeni pravico do nacionalno-ekonomskega razvoja (razpolaganja z viškom dela), do razvijanja slovenske nacionalne kulture v najširšem pomenu (materialne in duhovne) itd.

To izhodišče zahteva maksimalne napore, da bi dosegli še večjo *nacionalno integracijo*. Združevati interese vseh Slovencev — ekonomske in socialne — pa seveda ne pomeni prostorske koncentracije vsega nacionalnega, materialnega in kulturnega bogastva. Prav tako so težnji po vse večji integraciji tuji koncepti in miselnost partikularizma, ki razdvaja in vodi v nenačelne dialoge, polne zavisti in provincijskih kompleksov. Demokratičnost odnosov in pa razmere, v katerih naj imajo sposobnost, znanje in iniciativnost vso domovinsko pravico, sprožajo policentrični razvoj slovenskega prostora — tako v ekonomski kot v kulturni razsežnosti. To pa ne pomeni atomiziranja slovenske družbe in njenega življenjskega prostora, temveč terja večjo povezanost, integracijo in soodvisnost vseh subjektov in področij pri prizadevanju za skupni interes vsega naroda.

Tudi Slovenci, ki živijo onstran naših državnih meja, so pripadniki našega naroda. Vse boljši in pristnejši odnosi med našo državo in sosedama Italijo in Avstrijo so eden prvih pogojev, da Slovenci v zamejstvu lahko živijo čimbolj polno tudi svoje nacio-

nalno življenje. Poskusi in pojavi, pa tudi objektivne razmere, ki »deslovenizirajo« Slovence v zamejstvu, bodo vse manj vplivni, če bo med Slovenci v zamejstvu živela ne le njihova nacionalna kultura v ožjem pomenu besede, pač pa bo na področja, kjer Slovenci živijo, prodiralo tudi naše gospodarstvo prek pogodb in kooperacij s tamkajšnjim nacionalnim gospodarstvom.

Težnje po vse večji nacionalni integraciji ni razumeti kot nacionalno-obrambni boj. Ta boj smo v novejši zgodovini izbojevali. Razumeti jo je kot pogoj za naše tvorno in organsko vključevanje v širši prostor razvitega sveta.

Našo prihodnost gradimo na uresničenju teh realnih interesov. Ne gre jih istovetiti z regionalizmom in nacionalizmom, ker so daleč od vsakega zapiranja vase, samovšečnosti, precenjevanja, nestrpnosti (do česar pa seveda tu in tam v naši družbi še vedno prihaja). Zavedamo se, da lahko samo po tej poti uresničujemo tisto, kar hočemo, to pa so enakopravni odnosi med narodi in narodnostmi jugoslovanske samoupravne skupnosti, pogoji za vsestransko koristno integracijo in sodelovanje na vseh področjih družbenega življenja. Po drugi strani se namreč dobro zavedamo, da bi nas zapiranje v nacionalne okvire potisnilo v položaj brez izhoda. V enak položaj pa bi nas vodil tudi občutek nacionalne manjvrednosti, kapitulantstva in strahopetnosti. Izhajajoč iz naših nacionalnih interesov smo odprti za enakopravno sodelovanje in sposobni prevzemati *nedeljivo odgovornost za razvoj jugoslovanske večnacionalne samoupravne skupnosti*.

To odgovornost razumemo kot skrb in nenehno prizadevanje za hitrejši napredek vseh jugoslovanskih narodov, za premagovanje razlik, za razvijanje sil vsakega naroda jugoslovanske skupnosti, ker na ta način ustvarjamo demokratične enakopravne odnose. V takih odnosih se ni nikomur treba podrežati navidezno nadnarodnemu nasilju in se odrekati svojemu razvoju, pa tudi nihče ne more v imenu svoje relativno večje razvitosti vsiljevati drugim svojih interesov. S tako odgovornostjo in s tako programirano perspektivo smo lahko spodbuda za hitrejši napredek vseh, to pa omogoča preseganje obstoječih razlik. Ne gre — kakor včasih pravimo — za ustvarjanje enakih pogojev, ki jih nikjer v svetu ni, ker so pogoji objektivno dani (zaradi zgodovine in drugih razmer). Tega nikakršen dogovor ne more spremeniti. Gre za ustvarjanje enakopravnih možnosti, za to, da prevzemamo enake odgovornosti na temelju enakih interesov, in samo na tej podlagi se lahko enakopravno sodelovanje izoblikuje v sožitje. Pri tem pa je prav odločilna tudi naša aktivna navzočnost in odgovornost pri razvijanju takega političnega in družbenoekonomskega sistema, da bo še naprej omogočal in spodbujal Jugoslaviji takšno razvojno pot.

Končno: v svetu, kakršen nastaja, se sodelovanje, solidarnost, integracija itd. v bistvu na istih načelih ne zaustavljajo niti na jugo-

slovanskih in ne na evropskih mejah. Če ne bi bili prepričani, da ob razvoju današnje znanosti, tehnologije, industrializacije itd. ne nastajajo tudi drugačni družbeni odnosi in pogoji za sodelovanje, ki vzpostavljajo med razvitimi in nerazvitimi enakopravnejše odnose, bi bilo tudi naše programiranje neuresničljivo.

To naj bi bilo le nekaj temeljnih dolgoročnih ciljev našega razvoja. Morda se bo komu zdelo, da se vprašanj lotevamo enostransko, preveč sociološko in premalo ekonomsko, preveč vizijsko in premalo konkretno. Če se vsiljuje tak vtis, moram reči, da sem storil to zavestno in namenoma. Za sindikate je nadvse pomembno, da najdejo odgovor na vprašanje, kakšno družbo hočemo, kakšne odnose bomo ustvarjali, kako bomo ustvarjali pogoje, v katerih se bo človek kot upravljaec v družbi in skupaj z njo osvobajal spon materialne in duhovne odvisnosti ter utesnjenosti. Vsa materialna gibanja in predvidevanja naj služijo temu namenu. Zato se na tem mestu ne spuščam v razglabljanja o njih. To bodo bolje opravili in že opravljajo ekonomisti in tehnologi, poznavalci tržišča in poznavalci znanstveno-tehnoloških procesov, ki jih doživljamo doma in v svetu.

Seveda pa ne moremo biti le vizionarji. Dolgoročni cilji niso in ne morejo biti nekaj, kar je večna vizija, nekaj, kar se nam ne-prestano odmika in je nedosegljivo, nekaj, kar si venomer le obljublamo. Ni dovolj, pa tudi prav ni, če iz dolgoročnih ciljev delamo mite, v katere je treba le verovati. Prav je, če jih neprestano uresničujemo, če se bijemo zanje, konkretno in vsak trenutek. To pa je mogoče, če mobiliziramo ljudi tudi za njihove današnje cilje, saj s tem, da jih uresničujemo, utiramo pot k dolgoročnim ciljem, k temu, kar imenujemo zgodovinski interes delavskega razreda.

■

Štiri možnosti načrtovanja kadrov z visokošolsko izobrazbo

V že poslanih tezah sem navedel tele štiri poglavitne smeri v načrtovanju kadrov:

1. na podlagi sedanje situacije in to bodisi na podlagi tako imenovanih »objektivnih potreb« industrije, kmetijstva, celotne družbe, ali pa

2. na podlagi ekstrapolacije splošnih razvojnih smeri visokega šolstva,

3. na podlagi ciljev, ki si jih postavljamo za prihodnost, in končno

4. na podlagi predpostavke, da bodo visoko kvalificirani kadri sami ustvarjali prihodnost.

Predlagal sem kombinacijo zadnjih dveh smeri in bi rad podrobneje utemeljil, zakaj.

Predvsem moramo imeti pred očmi, kaj pravzaprav pomeni verzo, bo deloval nadaljnjih 30 let. To pomeni, da delo ljudi, katerih usmerjenost skušamo načrtovati danes, ne bo učinkovalo jutri, pač načrtovanje te vrste kadrov: vsakdo, ki bo uspešno dokončal unipa se bo razvilo in se vsestransko uveljavilo šele v naslednjih petih do dvajsetih letih. To pa seveda vnaša v sam postopek načrtovanja določene predpostavke in zahteve.

Na drugi strani se mi zdi, da je kratkoročno načrtovanje, to je načrtovanje za naslednjih nekaj let, nekoliko nesmiselno. Študij traja namreč za večino študentov najmanj 4 in največ 7 let. Glede na ugotovitve, da se pri nas večina študentov dokončno odloči za svojo smer po prvem letniku, bi to pomenilo, da je vsota ljudi, ki bodo v naslednjih 3—6 letih dokončali študij, praktično vnaprej določena in da znaša približno: število študentov, vpisanih v drugi letnik na določenem oddelku univerze, minus doslej ugotovljeni osip, zvečan ali zmanjšan za stopnjo osipa, če ugotovimo, da je pojav potrjen določeni dinamiki pojemanja ali rasti osipa. V tako usmerjenem kratkoročnem »načrtovanju« gre torej za preprosto računsko operacijo, ne pa za načrt. Če hočemo biti izčrpnější v takem vzorcu načrtovanja, je dovolj, da primerjamo *sedanje* zahteve področij dela

(industrije, šolstva itn.) s številom, izračunanim po gornjem postopku in na tej podlagi postavimo načrt *prekvalifikacije*, ne pa načrte visokošolskih kadrov. Pri tem pa moramo seveda opozoriti načrtovalce takšnih načrtov, da so dosedanje izkušnje z ocenami potreb po visoko kvalificiranih kadrih pri industriji v tako stabilni industriji, kot je angleška, pokazale, da se te ocene spreminjajo po dveh letih in je treba torej načrte po tem času spet prilagoditi.

Razlog, zaradi katerega smo se odločili za drugačno metodologijo, so *cilji* načrtovanja visokošolskih kadrov. Ti so lahko eksplicitni ali implicitni. Skušali bomo razložiti cilje, o katerih menimo, da usmerjajo načrtovanje po predlaganih načelih, na podlagi bodočih ciljev in kadrov kot oblikovalcev prihodnosti. Ravno tako bom skušal razložiti cilje, ki so v osnovi načrtovanja visoko kvalificiranih kadrov usmerjeni po drugih načelih. To delo je nekoliko nehvaležno in bojim se, da ga ne bom mogel uspešno opraviti. Toda navsezadnje smo tu zato, da drug drugemu popravljamo zmote. Torej upam, da mi bodo kolegi pomagali pri odkrivanju napak, ki jih bom kot pristranski analitik prav gotovo napravil.

Najprej: cilji načrtovanja visoko kvalificiranih kadrov, ki skušajo povezovati načrtovanje iz ciljev s predpostavko, da visoko kvalificirani kadri *ustvarjajo* prihodnost.

Ti cilji bi bili:

- spremeniti obstoječe vodstvene strukture na področjih, za katera ugotavljamo, da je to potrebno;

- na temelju teh sprememb postopno doseči množični dotok inovacij na vseh področjih diferenciranega dela: v šolstvu, kmetijstvu, industriji, zdravstvu itn.;

- omogočiti natančnejšo definicijo sektorjev dela znotraj področij, o katerih menimo, da se lahko smiselno nadaljujejo ali razvijajo naprej, in področij, ki naj bi postopno odmrla;

- vsi ti cilji pomenijo, da je treba uresničiti drugačen odnos med načrtovanjem kadrov in načrtovanjem drugih področij dela, kot pa je v veljavi zdaj: treba je načrtovati usmerjenost področij dela v prihodnosti, zlasti industrije, na podlagi načrta kadrov, ne pa kadre na podlagi predvidene usmerjenosti drugih področij dela;

- dvigniti na višjo raven visokošolski študij v Sloveniji;

- dvigniti znanstvenoraziskovalno delo na mednarodno raven;

- omogočiti na teh temeljih, da bo sam proces načrtovanja prihodnjega razvoja Slovenije potekal po bolj zanesljivih napovedih, ali drugače, z manjšim nihanjem med napovedjo in njeno realizacijo. Če bo ta cilj dosežen, bo uresničen tudi del pogojev za natančnejše načrtovanje visoko kvalificiranih kadrov.

Na drugi strani pa menimo, da se načrtovanje na podlagi predvidenega razvoja sedanje družbenoekonomske strukture ali pa na podlagi razvoja *obstojećih* visokošolskih institucij usmerja najmanj proti tem bodisi eksplicitnim ali pa zamolčanim ciljem:

— v okviru obstoječe družbene vodstvene strukture je treba doseči največje učinke na vseh področjih dela; izobraževanje je eno temeljnih *sredstev*, da se doseže ta cilj;

— »produkcija« na vseh drugih področjih dela torej določa potrebe po kadrih, zato je cilj načrtovanja visoko kvalificiranih kadrov zadovoljiti potrebe na drugih področjih;

— ker se bodo področja diferenciranega dela (industrija, kmetijstvo, zdravstvo itn.) razvijala po istih zakonitostih, kot se zdaj, mora načrt kadrov omogočiti nemoteni nadaljnji razvoj teh področij;

Če predpostavimo, da ti cilji veljajo za prijem, ki je zgrajen na načrtovanju iz obstoječega stanja, potem izhaja ta prijem tudi iz dveh *predpostavk*, ki sta v našem obravnavanju določeni kot cilji, in to:

— nihanje med napovedjo in njeno realizacijo je tako majhno, da omogoča veljavno predvidevanje z odkloni v mejah, ki ne povzročajo bistvenih motenj;

— obstoječe vodstvene strukture v teritorialnih vodstvih in znotraj področij dela in tiste, ki bodo v nadaljnjih 25—30 letih izbrane — po istih kriterijih, seveda — bodo upoštevale tako sestavljene načrte.

Druge predpostavke ne bi komentiral. Pripomnil bi samo zelo velik HM. Več sem o tem pisal drugje. Glede na prvo postavko pa bi pripomnil, da še ni bila izkustveno preverjena za Slovenijo. Izkustvene potrditve tako zasnovanih načrtov visoko kvalificiranih kadrov za druge dežele pa dajejo vse prej kot optimistični vtis o tem načinu načrtovanja.

Poglejmo nekoliko, kakšno je stanje v tem pogledu pri nas. Ravno kar analiziramo kadrovske strukture na različnih področjih dela za potrebe dolgoročne projekcije razvoja SRS. Iz tega gradiva sem za ponazoritev vzel eno značilnih slovenskih podjetij. Eden najbolj nazornih kazalcev za potrebe tega razpravljanja je zasedenost delovnih mest, za katera se zahteva določena raven strokovne usposobljenosti z ustrezno izobraženimi ljudmi. V spodnji razpredelnici so torej pokazani odstotki strokovno ustrezno izobraženih posameznikov za zahtevano delovno mesto za leta 1963—1968.¹

	% posameznikov, katerih izobrazba ustreza zahtevam delovnega mesta					
	1963	1964	1965	1966	1967	1968
visoko in višje strokovno izobraženi	13	14	24	30	28	33
srednje strokovno izobraženi	7	5	24	28	26	34
visoko kvalificirani	77	67	85	84	83	82
kvalificirani	62	60	37	34	34	40

Če pogledamo dinamiko razvoja v tem času, lahko ugotovimo dokaj uspešen napredek: ustrezajoča zasedenost se je povečala za 2,6-krat petih letih. Toda kljub temu je ustrezno zasedena samo tretjina de-

¹ Vir: Milan Puhar, »Problemi birokratizacije v slovenski industriji« — rokopis.

pri visoko strokovnih in za 4,6-krat pri srednje strokovnih kadrih v lovnih mest, ki hahtevajo visoko ali srednjo izobrazbo. Taka situacija je lahko nastala iz več razlogov; tako npr.:

— ker so se delovna mesta prepočasni polnila z ustreznimi kadri:

— ker so se za delovna mesta postavljale zahteve neupravičeno in se je tako število zahtev po delovnih mestih, za katera se zahteva visoka izobrazba, večalo vzporedno z dodatkom kadrov v podjetje;

— ker so kadri z neustrezno izobrazbo zavirali dotok kadrov z ustrežno izobrazbo; v konkretnem podjetju bi lahko sklepali na to možnost iz dejstva, da je iz podjetja v teh letih odšlo vsako leto od 15-30 % kadrov z visoko izobrazbo;

— možna pa je tudi kakršnakoli kombinacija teh dejavnikov.

Kaj bomo potemtakem načrtovali v tem stanju: dotok kadrov, zmanjšanje tempa zvečavanja zahtev po delovnih mestih, za katera je potrebna visoka izobrazba, zlom obstoječih struktur ali neko rezultanto iz vseh teh kategorij?

Če se opremo na metodo ekstrapolacije splošnih razvojnih smeri, potem je verjetno možno vzeti za osnovo samo prvo količino, se pravi, hitrost polnjenja delovnih mest, in tudi to v drugačnih pokazateljih, tj. s stopnjo naraščanja delovne sile z določeno stopnjo izobrazbe, ne glede na zahteve potrošnikov delovne sile. Toda takšno načrtovanje pomeni samo podporo ovekovečenju obstoječega stanja. Najbrž bo tudi sprejeto, ker pač ustreza interesom tistih grup, ki danes nimajo ustrezne izobrazbe za delovna mesta, ki jih zasedajo. Ravno zato sem v tezah odklonil metodo ekstrapolacije trendov na temelju potreb industrije in drugih delovnih področij.

Če pa skušamo načrtovati kadre glede na to, ali del delovnih mest sploh upravičeno obstaja, ali pa glede na odpravljanje odpora sedanjih grup proti dotoku novih kadrov na delovna področja, potem je treba spremeniti metodo analize in metodo načrtovanja. Potrebna je strukturna analiza in ta je nezdružljiva z metodami napovedi bodočih stanj sistema. Če uporabljamo za načrtovanje kadrov strukturno analizo, potem iščemo za oporo napovedim nosilce možnih sprememb in ovire. Takšna metoda načrtovanja pa bi bila v načelu enaka metodi, ki jo predlagamo.

Nekaj podobnega bi se zgodilo, če bi skušali načrtovati na podlagi ekstrapolacije trendov razvoja visokega šolstva. Naj tu omenim samo dva elementa, ki govorita proti takšni usmerjenosti. Najprej: na univerzi ugotavljamo — pač glede na to, kakšne metode analize uporabljamo — 60—80 % osipa vseh vpisanih študentov. Tako je možno, da stane diplomant po ugotovitvah analize zaključnih računov visokošolskih zavodov za leto 1968 (Turk) od 40 do 155 milijonov dinarjev. To je možno tudi zato, ker pride v istem letu na ljubljanski univerzi na učno moč od 4,0 diplomanta do 0,30 in 0,25 diplomanta, tj. v skrajnem primeru 3 do 4 učne moči na diplomanta.

Če sedaj preprosto ekstrapoliramo trend dosedanjega razvoja, bomo to napravili ob predpostavki, da se to stanje ne bo spremenilo.

Če se spet opremo na strukturno analizo možnih sprememb, smo se oddaljili od napovedovanja.

Še nekaj: Če moramo v načrtovanju kadrov uskladiti področje »proizvodnje kadrov« s področjem njihove uporabe, potem postanejo nekoliko natančnejše napovedi skoraj nemogoče. Ob predpostavki, da bodo nastopale strukturne spremembe tako na področjih, ki zaposlujejo kadre, kot na univerzi, postanejo napake napovedi zaradi nepredvidljivega nihanja obeh področij tako velike, da je natančnejša napoved iluzorna.

Kako bi se lahko izognili tem težavam? Odgovor na to vprašanje zahteva, da ocenimo pogoje, v katerih se razvija Slovenija in ki jih moramo pri načrtovanju upoštevati.

Najprej: Slovenija je pravzaprav premajhna enota, da bi mogli brez obsežnih priprav samo zanjo postaviti načrt visoko kvalificiranih kadrov. Gibanja take male enote so neregularna in zato nepredvidljiva. Odvisna so od gibanj v relevantnih okoljih take enote. In za Slovenijo so relevantna okolja v politični sferi: Jugoslavija kot celota in države na njenih mejah; za njeno industrijo: dežele, iz katerih dobiva surovine, polizdelke in izdelke, kamor prodaja proizvode in izvažajo delovno silo; za znanost: dežele, v katerih nastajajo nova znanja, in dežele, ki jih posredujejo itn.

Gibanja v Sloveniji odražajo gibanja v relevantnih okoljih. In ker nimamo napovedi gibanj v teh okoljih, je nesmiselno vzdrževati domnevo, da bo možno izdelati napoved naših lastnih gibanj. Za zdaj namreč nimamo niti dolgoročne projekcije razvoja Jugoslavije kot celote, ne poznamo dovolj projekcij razvoja sosednjih dežel, o projekcijah razvoja relevantnih okolij posameznih področij dela pa nima smisla razpravljati — razen v najbolj grobih obrisih, se pravi v futuristični konstrukciji.

To, kar Slovenija lahko napravi, je preustvarjanje od zunaj pridobljenih elementov v njeni lastni strukturi, njihovo pregnetenje, asimilacija in s pomočjo tega preobrazba v novo realiteto. Tega pa Slovenija ne more napraviti niti s svojimi stroji niti z nizko kvalificiranim rutinskim delom, temveč s svojimi lastnimi idejami in z visoko kvalificiranim znanjem. Samo tako ne bo postala politični, industrijski, turistični privesek svojih okolij.

Tu bi se bilo treba ograditi od neke popolnoma drugačne usmerjenosti, čeprav se zdi ta na prvi pogled naši podobna. Danes namreč na veliko razpravljamo o »potrebi po vključitvi v mednarodno delitev dela«.

V svoji nerazčlenjeni obliki pomeni ta zahteva nasprotje tistega, o čemer govorimo tu. Pomeni pasivno prilagojevanje smerem svetovne ekonomike, namesto aktivnega preoblikovanja stanja v našo korist. In kolikor pomeni taka »vključitev« izmenjavo z deželami z višjo produktivnostjo dela na glavo prebivalca, je takšna menjava enaka pretakanju našega presežnega dela v te države ter kopičenju presežnega dela naših delavcev pri njih. Kakšno zvezo ima to z na-

črtovanjem visoko kvalificiranih kadrov v Sloveniji? To, da je isto temeljno načelo: podprejanje obstoječe stvarnosti, spoznanje nujnosti, namesto ustvarjanja stvarnosti in ustvarjanja svoje lastne nujnosti, vsebovano tako v jedru ideologije o pasivnem prilagajanju »mednarodni delitvi dela« kot v jedru ideologije o pasivnem prilagajanju kadrov »obstoječim potrebam«. Tak preurejeni prijem bo v resnici napravil iz Slovenije nepotrební prispevek Evrope in Jugoslavije, kamor si bodo hodili hladit glavo in namakat noge preutrujeni predstavniki evropskih srednjih slojev.

Nasprotno tej nediferencirani obliki »vključevanja v mednarodno delitev dela« pa je opora na spoznanje, da je Slovenija kot relativno majhen makrosistem fleksibilna in da ima vse naravne pogoje za hitro kombinacijo spoznanj iz različnih virov — kar pa je temelj nastajanja sprememb.

Če se usmerimo na oblikovanje čim večjih količin sprememb v čim krajšem možnem času, pa se seveda ne moremo usmeriti niti na vnaprejšnjo napoved o usposobljenosti in zaposlitvi kadrov in še manj na pasivno »vključevanje v mednarodno delitev dela«. Zavzeti moramo samostojno politiko do sveta, do okolij, in se usmeriti, kot rečeno, v aktivno predelavo tega sveta »za nas«. Takšnega prijema pa ni možno izvesti niti iz obstoječega stanja v različnih področjih diferenciranega dela in tudi ne iz obstoječega stanja v sedanjih ustanovah za izobraževanje visoko kvalificiranih kadrov.

Kakšna naj bi torej bila naša lastna pot v tej smeri?

Najprej: treba je predvideti ekspanzivni razvoj kadrov na področjih, ki kažejo, da »imajo prihodnost« v naslednjih 20—30 letih. Wiener npr. navaja tu 6 področij in okrog 150 iznajdb, ki so zelo verjetne v naslednjih 30 letih. Tu se ne moremo spuščati v poskuse, da bi sami definirali vsa ta področja: to naj bi bila naloga dolgotrajnejših in resnih proučevanj v nadaljnjih letih. Nekaj teh področij pa se nedvomno kaže že danes in je za to odločitev zanje prej stvar zdravega razuma kot podrobnih analiz. Taka področja so npr.: kibernetika, avtomatika, informatika idr.

Za Slovenijo velja posebej, da bi bilo treba razvijati nove metode za hitro učenje jezikov in moderne matematike že od osnovne šole.

Na teh področjih bi bilo treba izbrati skupine študentov (ne posameznike!) po posebnem, prej dogovorjenem selekcijskem postopku. Te skupine bi bilo treba poslati na študij v glavna tuja strokovna središča, in to že po drugem, tretjem letu študija na univerzi. Morda bi jih bilo treba poprej posebej šolati približno eno leto. Takšna skupina bi bila potem dolžna končati študij v središču, kjer študira, vse do doktorske stopnje. Predvidevamo, da bi imel tak način več prednosti, in to;

— v mladih ljudeh bi že zgodaj razbili delovne navade, ki pogubno vplivajo na raven znanja poprečnega študenta v Sloveniji: študiranje iz skript, namesto po izvirnih delih, omejitve na slovenščino, diskontinuiran študij za izpite itn.;

— razbili bi omejeno obzorje teh mladih ljudi in jim omogočili, da mislijo v svetovnih, ne pa v župnijskih merilih;

— predpostavljamo: če bi bila izbira res dobro opravljena, bi približno polovica tako izbranih ljudi ostala v centrih, kjer bi študirali. Če bi se to zgodilo, bi lahko te ljudi uporabili za živo zvezo takšnih centrov s Slovenijo. Vemo, da ima v znanstvenem delu in stikih osebni stik še vedno prevladujočo vlogo; takšna metoda bi okrepila osebni stik do skrajnih možnih mej: osebni stik bo omogočil neposreden dotok sprememb in pa pomembno izbiro informacij, ki je zgolj s slovenskega vidika nezadostna;

— mladim ljudem bi takšno obravnavanje odprlo osebno perspektivo; opazamo namreč, da nam ni uspelo pri mladih ljudeh razviti delovnega zanosa na podlagi odpiranja perspektiv: mladi danes ne vidijo, kakšno naj bo njihovo mesto in vloga v prihodnje v njihovi lastni stroki. To je nedvomno eden temeljnih razlogov 60—80 % osipa na univerzi. Takšne usmeritve pa bi vsaj najbolj kvalitetnemu delu mladih odpirale strokovno perspektivo;

— na ta način bi kanalizirali odtok »sive substance«. Tega namreč ne moremo preprečiti, in to zato, ker na nekaterih področjih ne bomo nikoli ustvarili delovnih pogojev, ki jih potrebujejo vrhunski specialisti, ker ne bomo mogli sami oblikovati strokovne hierarhije, ki bi segala dovolj visoko itn. Torej bomo imeli vedno opraviti z »brain-drinom«. Gre pa za to, da ljudi, ki tako odtekajo, ne spustimo iz rok ali jih celo obsojamo. Napraviti jih moramo za »agente« Slovenije in za posrednike pretoka idej, zamisli, delovnih metod in morda ponekod tudi sredstev iz svetovnih centrov v Slovenijo.

Preostale strokovnjake, ki bi tako dokončali študije, bi postavili na določena ključna mesta na različnih delovnih področjih, in to *kot skupine*, ne kot posameznike. S tem bi zmanjšali verjetnost, da jih obstoječe, sedanje delovne strukture zmeljejo in uničijo.

Na ta način bi postopno dosegli, da se razrušijo dosedanje nizke strokovne ravni na nekaterih področjih dela in pa da se obdržijo ravni tam, kjer so že zdaj razvite dovolj visoko, a se vzdržujejo morda zgolj z delom nekaj posameznikov in včasih celo posameznika.

Takšen primer je drugačen od teh, ki so v navadi in ki temeljijo na *nadaljevanju* obstoječih struktur v dveh dimenzijah:

1. Na področjih diferenciranega dela se tako zasnovane spremembe opirajo na strokovne kadre *znotraj* področij, ne pa na politične forume kot glavne pobudnike in uresničevalce sprememb. Poleg tega sprememb ni mogoče izvajati z večnimi revolucijami celotnega sistema, ki v temelju ne spremenijo ničesar razen tega, da znižujejo kvaliteto zaradi večnih reorganizacij. Spremembe se skušajo izvajati postopoma in so vedno oprte na *nosilce*, torej ne visijo v zraku.

Dosedanje spremembe so, kot smo omenili, navadno izvajali politični forumi. Zato so bile spremembe navadno prilagojene birokraciji, ki jih je spočela.

Predlagana preusmeritev pa predstavlja nosilce sprememb v stroke same in tako že vnaprej otežuje polistrukturi takojšnjo prilagoditev nanje.

Kakšna naj bi bila vloga politike v takšni organizaciji procesa spreminjanja. Politični forumi naj bi inicirali začetni proces, poskrbeli za realizacijo idej in pomagali odpravljati ovire tam, kjer jih strokovne grupe same ne bi mogle odpraviti. Mimo tega bi morali poskrbeti za to, da si posamezne skupine ne bi prilastile monopola na področja in dušile drugih, morda njihovih nasprotnih pobud. Verjetno bi morala ravno politična telesa poskrbeti za to, da se skupine, ki bi delovale v smeri, nasprotni prvotno načrtani, razvijejo, ali pa bi morala celo inicirati nasprotno usmeritve, kjer bi za to obstajala organska potreba, se pravi, če ne bi mogla zrasti spontano. Verjetno bi morala politika igrati tako vlogo zlasti v začetku.

2. Drugi del sprememb bi zadeval metodologijo in postopek načrtovanja visoko kvalificiranih kadrov. V tako zastavljenem načrtu bi bilo treba:

- določiti področje dela, kjer naj se te vrste sprememb izvedejo;

- približno predvideti cikle iniciranja, uvajanja in ekspanzije sprememb na teh področjih;

- predvideti način spreminjanja družbenih struktur in celotnega »ozračja«, v katerem bi spremembe potekale;

- opredeliti kazalce, s pomočjo katerih bi lahko ugotavljali, ali so spremembe sploh nastale in če so, s kakšnim tempom potekajo;

- določiti sistem izbire primernih kadrov; morda bi bila to pobuda mlajših ljudi pri opravljanju ene ali več konkretnih nalog, njihova zainteresiranost za spreminjanje stanja;

- poiskati primerne svetovne centre za posamezna področja, v katerih bi se skupine šolale, in navezati zveze z njimi;

- predvideti možne odpore in način, po katerem bi jih opravljali, to je način, ki bi odpiral pot novo izšolanim skupinam.

Menim, da je tak način načrtovanja ustrežnejši v »razdobju diskontinuitete«, kot imenuje Drucker drugo polovico 20. stoletja. Ali drugače: pozitivna predvidevanja, sklepanja o tem, kaj se bo skoraj zagotovo zgodilo, verjetno niso več mogoča. Znanje, če ga merimo z različnimi indikatorji, se podvoji v 5-10 letih. To seveda pomeni, da del znanja s podobno hitrostjo zastareva. Morda po polovici tega, česar se danes učimo v osnovnih, srednjih in višjih šolah, v desetih letih neresnična ali pa vsaj relativirana. To pa seveda zahteva od nas, da uporabimo metode načrtovanja, ki omogočajo kar največjo fleksibilnost, da se odpovemo dolgoročni napovedi pozitivnih ciljev ter prepustimo podrobno dolgoročno predvidevanje prihodnosti njenim ustvarjalcem.

Sicer pa se temu podrejšo tudi načrtovalci kadrov v svetu.

Izkoriščenost strokovnjakov

Med komparativnimi prednostmi, na katerih bo temeljil naš družbeno gospodarski razvoj, je nedvomno daleč pred vsemi znanje. V tej prednostni kategoriji pa ima še posebno mesto znanje najvišje intelektualno-strokovne ravni. Za današnji in jutrišnji čas je značilen hiter razvoj znanosti na vseh področjih; uporaba in še posebno ustvarjalno uporabljanje znanstvenih spoznanj; hiter razvoj tehnologije k avtomaciji; znanstvene metode organizacije dela, ki so čedalje bliže matematičnim metodam; čedalje zahtevnejša konkurenca na svetovnih trgih, ki ji bodo kos predvsem ustvarjalna podjetja z močnimi razvojnimi službami, inovacijami in z vsestranskim angažiranjem intelektualnih potencialov.

Pred petimi leti je bilo v našem gospodarstvu 2 do 3 odstotke delovnih mest, ki bi jih morali zasedati strokovnjaki z visoko izobrazbo. Danes je takih mest približno 5 odstotkov. V prihodnjem desetletju se bodo zahteve po strokovnih kadrih povzpele prav gotovo že na 10 odstotkov, če bomo stopali vstric z razvitim svetom. Zahteve po strokovnjakih se večajo hitreje kot dotok diplomantov. Pričakujemo lahko, da bodo tudi še v naslednjem obdobju potrebe po strokovnih kadrih večje, kot jih zmore dati naš sedanji šolski sistem. Zato je zelo pomembno, kako izkoriščamo oziroma kako bomo izkoriščali strokovnjake, ki jih imamo in ki nam jih daje naše visoko šolstvo. Pri vprašanju »kako« mislimo predvsem dvoje:

— prvič, na katerih delovnih mestih bomo zaposlili strokovnjake z visoko izobrazbo. Dokler nam teh kadrov primanjkuje, jih moramo pritegniti predvsem na najzahtevnejša, ključna delovna mesta;

— drugič, kako bomo znanje strokovnjakov kar najbolj izkoristili.

Povpraševanje po strokovnjakih se posebno v zadnjem času zelo veča. To pa je pogojeno tako s spoznanimi kot tudi le s »slutenimi« potrebami. V nekaterih primerih pa je povpraševanje po strokovnjakih tudi posledica splošnega družbenopolitičnega pritiska, da bi se zboljšale kadrovske strukture. Pogosto se srečujemo z mnenjem, da bo že povečano število strokovnjakov razrešilo probleme gospodar-

skih organizacij. V tem mnenju pa tiči precejšnja zmota oziroma le polovična rešitev. Poznamo namreč tri ravni zaposlenosti. Najprej govorimo o formalni zaposlitvi. Na tej ravni se vprašamo le, koliko strokovnjakov je zaposlenih v kakem podjetju. Nič pa se ne vprašamo, koliko delajo in kaj delajo. Zato podatek, kolikšen odstotek strokovnjakov ima določena gospodarska organizacija, malo pove. Druga raven zaposlenosti je raven časovne zaposlitve. Tu nas predvsem zanima, koliko so strokovnjaki časovno izkoriščani. Še vedno pa je vprašanje, kaj delajo. Vedeti namreč moramo, da nas samo »pridnost« ne bo reševala. Dokaj nepomembna je zaposlenost strokovnjaka z visoko izobrazbo, če se vse dni zelo prizadevno in učinkovito ukvarja z deli, ki bi jih lahko opravljali delavci z nižjo strokovno izobrazbo. O polni zaposlenosti tretje ravni lahko govorimo le tedaj, kadar popolnoma izkoriščamo najvišje sposobnosti in znanje, ki jih delavec ima. Le ta raven zaposlenosti strokovnjakov nam zagotavlja pričakovani napredek.

Republiški sekretariat za delo je v letošnjem letu (marec 1970) opravil obširno analizo prav z namenom, da bi ugotovil, kakšna je stopnja zaposlenosti strokovnjakov in kateri so vzroki za morebitno premajhno izkoriščenost. V analizo so bili zajeti le strokovnjaki z visoko izobrazbo, ki delajo v gospodarskih organizacijah. Na obširno anketo, ki je bila v ta namen pripravljena, je odgovarjalo 2419 strokovnjakov različnih poklicev in iz različnih gospodarskih panog in strok. Iz analize lahko najprej izluščimo tele poglobitve:

Poprečna časovna izkoriščenost strokovnjakov v rednem delovnem času je 65 %. Manj kot 50 % je pri delu izkoriščenih 16 % anketirancev. Poprečni časovni zaposlenosti bi lahko dali oceno »prav dobro«, če bi poznali tudi produktivnost. Končno oceno torej lahko damo le, ko bomo spoznali tudi intenzivnost dela.

V efektivno izkoriščenem času (65 %) pa je znanje strokovnjakov v poprečju izkoriščeno takole:

- 45 % pride na naloge, ki zahtevajo visoko strokovno znanje;
- 21 % na naloge, ki zahtevajo višje strokovno znanje;
- 26 % na naloge, ki zahtevajo srednje strokovno znanje, in
- 8 % na naloge, ki zahtevajo nižje strokovno znanje.

S preprostim računom lahko ugotovimo, da strokovnjaki z visoko izobrazbo le 30 % delovnega časa opravljajo naloge, ustrezne njihovemu znanju. Tudi če štejemo za zadovoljivo izkoriščanje znanja še naloge, ki zahtevajo višje strokovno znanje, dobimo 43 odstotni »izkoristek«, kar pa je še vedno precej pod kritično ravnjo racionalnega izkoriščanja strokovnjakov.

Ob akutnem pomanjkanju strokovnih kadrov in ob dejstvu, da je veliko delovnih mest glede na zahteve stroke neustrezno zasedenih, nas lahko resno zaskrbi ugotovitev, da kar 31 % strokovnjakov zaseda taka delovna mesta, za katera ni potrebna visoka izobrazba. S podrobnejšo analizo smo ugotovili, da največ popolnoma neustrezno zaposlenih strokovnjakov dela na delovnih mestih delovodij (50 %).

Prav to pa so v sodobni proizvodnji praviloma tipična delovna mesta, ki bi jih morali zasedati kadri s srednjo strokovno izobrazbo.

Učinkovitost strokovnjakov navadno merimo tudi po vplivu, ki ga imajo na konkretne odločitve in operativno delovanje podjetja. V anketi 35 % strokovnjakov trdi, da je njihov vpliv majhen oziroma da ga sploh nimajo.

Že iz grobih podatkov lahko dokaj zanesljivo sklepamo, da so strokovnjaki v naših delovnih organizacijah slabo izkoriščeni. Poglejmo, v čem vidijo strokovnjaki sami pglavitne vzroke za premajhno izkoriščenost oziroma premajhno učinkovitost.

Vzroke, ki se jim zdijo pomembni, bomo razvrstili po stopnjah:

Stopnja	Procent	Vzrok
1.	48 %	Delo ni ustrezno vodeno in koordinirano.
2.	45 %	Strokovnjaki imajo premajhen vpliv na važne odločitve.
3.	43 %	Vodstvo ima premalo znanja in sposobnosti, da bi znalo strokovnjake izkoristiti in utemeljevati.
4.	42 %	Nagrajevanje ni spodbudno.
5.	40 %	V podjetju imajo še vedno glavno besedo nestrokovnjaki.
6.	39 %	Strokovnjaki imajo premalo družbene podpore.
7.	39 %	V podjetju je preveč navzkrižij.
8.	37 %	Iniciativnost strokovnjakov je zavrta.
9.	36 %	Preveč sem obremenjen z nestrokovnim delom.
10.	33 %	Vodstvo podcenjuje strokovne kadre.
11.	28 %	Splošna brezbriznost za napredek podjetja.
12.	20 %	Podjetje je premajhno in ni mogoča taka delitev dela, da bi bili strokovnjaki zaposleni le pri visoko strokovnih opravilih.
13.	18 %	Delovno mesto ni v skladu z ravno moje izobrazbe.
14.	17 %	Delo ni v skladu z mojimi delovnimi interesi.
15.	13 %	Delovno področje ni v skladu z mojo študijsko smerjo.
16.	13 %	Podjetje ima tako preprost proizvodni program, da strokovnjaki ne morejo biti ustrezno angažirani.
17.	7 %	Manjka mi ustrezno funkcionalno znanje za delo, ki ga opravljam.
18.	6 %	V delovni organizaciji je zaposleno že preveč strokovnjakov.

Vzroki za nizko izkoriščenost strokovnjakov se med seboj vsebinsko prepletajo. Kot najpomembnejša bi lahko izluščili predvsem dva: *neustrezno vodstvo in nespodbudno nagrajevanje*. Ta dva vzroka bomo v nadaljevanju podrobneje analizirali.

I

Učinkovitost strokovnjakov, ki morajo delovati v kompleksni organizacijski strukturi, je kar najbolj odvisna od sposobnega oziroma nesposobnega vodstva. Prva zahteva vsakega organiziranega dela je umna delitev dela in jasno začrtana področja dela z nalogami, pristojnostmi in odgovornostmi. Poglavitni pogoj umne delitve dela pa je, da so naloge in opravila razdeljena tako, da terjajo od de-

lavcev vse znanje. Videli smo že, da je ta pogoj v naših delovnih organizacijah slabo izpolnjen. Podobno je tudi z razmejitvijo delovnih področij: 32 % strokovnjakov ugotavlja, da ne vedo dovolj natančno, katere so njihove naloge, dolžnosti in pristojnosti.

Druga zahteva organiziranega dela je jasno postavljanje ciljev in usklajeno doseganje teh ciljev. Neusklajena prizadevanja, pa čeprav množice strokovnjakov, ne dajejo pričakovanih rezultatov. Celo nasprotno: čim bolj so prizadevanja nepovezana, »privatniška« in neusmerjena, tem več je v delovni organizaciji nereda, zastojev in navzkrižij, ki hromijo celotno delovanje. Ugotovili smo že, da 48 % strokovnjakov trdi, da delo ni ustrezno usklajeno, in da 39 % strokovnjakov ugotavlja, da je v podjetju preveč navzkrižij.

Naslednja pomembna naloga vodstva je, da skrbi za nenehno izpopolnjevanje strokovnjakov. Na vprašanje »Ali podjetje skrbi za vaš strokovni razvoj (funkcionalno usposabljanje, študijsko izpopolnjevanje)« odgovarja 53 % strokovnjakov MALO in 30 % NIČ.

In ne nazadnje, za dobro vodstvo je značilno, da zna delati z ljudmi, jih spodbujati, jim svetovati in jih ustrezno nagrajevati. Poglejmo, kako strokovnjaki sami ocenjujejo svoje vodje. Na voljo so jim bile tri ocene, in sicer: nadpoprečen, poprečen in slab.

Oceno »nadpoprečen« je dobilo le 15 % vodij. Oceno »poprečen« je dobilo 60 % vodij in ocena »slab« je bila pripisana kar 25 % vodilnih kadrov.

S podrobno analizo smo ugotovili, da te ocene niso bile dane »na slepo« ali pod vtisom posameznih negativnih potez vodij. Razlike med nadpoprečnimi in slabimi vodji so v vseh organizacijskih simptomih zelo pomembne. Poglejmo si le nekaj najbolj značilnih:

1. nejasna delitev dela nastopa pri nadpoprečnih vodjih v 15 % primerov, pri slabih v 57 % primerov;
2. slabo vodeno in usklajeno delo je pri nadpoprečnih v 32 % primerov, pri slabih v 78 %;
3. majhen vpliv imajo oziroma ga sploh nimajo strokovnjaki pri nadpoprečnih vodjih v 17 % primerov, pri slabih v 61 %;
4. iniciativnost strokovnjakov je zavrta pri nadpoprečnih v 19 % primerov, pri slabih v 68 %;
5. podcenjevanje strokovnjakov nastopa pri nadpoprečnih v 17 % primerov, pri slabih v 61 %;
6. strokovnjaki imajo majhen vpliv na odločitve pri nadpoprečnih vodjih v 32 % primerov, pri slabih v 73 %;
7. da imajo glavno besedo pri odločanju nestrokovnjaki, je ugotovljeno pri nadpoprečnih vodjih v 23 % primerov, pri slabih v 69 %;
8. strokovnjaki so obremenjeni z nestrokovnim delom pri nadpoprečnih vodjih v 29 % primerov, pri slabih v 53 %;
9. da je v delovni organizaciji preveč navzkrižij, trdi 27 % strokovnjakov z nadpoprečnimi vodji in 66 % s slabimi;

10. da vodstvo prav nič ne skrbi za strokovni razvoj kadrov, trdi pri nadpoprečnih vodjih le 10 % strokovnjakov, pri slabih pa 48 %;

11. pri nadpoprečnih vodjih razmišlja le 8 % strokovnjakov, da bi zapustili podjetje, pri slabih pa 38 %.

Razumljivo je, da se pomembne razlike kažejo tudi v časovni učinkovitosti strokovnjakov in v ustreznem izkoriščanju (zaposlitvi) znanja najvišje ravni.

Zanima nas, s katerih izobrazbenih ravni izhajajo dobri oziroma slabi vodilni kadri. Analiza nam pokaže takole strukturo:

- iz vrst kadrov z visoko izobrazbo imamo
17,5 % nadpoprečnih; 62,3 % poprečnih; 20 % slabih vodij;
- med kadri z višjo in predhodno srednjo izobrazbo imamo
20,7 % nadpoprečnih; 64,3 % poprečnih; 15 % slabih vodij;
- med kadri z višjo, brez predhodne srednje izobrazbe imamo
9,3 % nadpoprečnih; 53,5 % poprečnih; 37,2 % slabih vodij;
- med kadri s srednjo izobrazbo imamo
8,9 % nadpoprečnih; 59,4 % poprečnih; 31,7 % slabih vodij;
- med kadri z nižjo izobrazbo (K in VK delavci) imamo
2,3 % nadpoprečnih; 39,5 % poprečnih; 58,2 % slabih vodij;
- med kadri brez strokovne izobrazbe imamo
0,0 % nadpoprečnih; 29,5 % poprečnih; 70,5 % slabih vodij.

Iz analize izhaja, da se dobri vodilni kadri praviloma formirajo iz vrst strokovnjakov z visoko izobrazbo in iz vrst tistih strokovnjakov z višjo izobrazbo, ko so predhodno končali srednjo (štiriletno!) šolo. Med strokovnjaki z višjo izobrazbo dobimo celo nekaj več dobrih vodij in manj slabih kot med strokovnjaki z visoko izobrazbo. Razlika sicer ni posebno velika, je pa za analitika zanimiva. Razložimo si jo lahko predvsem s tem, da so strokovnjaki z visoko izobrazbo bolj strokovno-teoretično ali celo znanstveno usmerjeni, medtem ko so strokovnjaki z višjo izobrazbo bolj praktično usmerjeni.

Nedvomno pa se kaže zelo pomembna razlika med strokovnjaki z višjo izobrazbo, ki so predhodno končali katero srednjih šol, in tistimi, ki so šli skozi višjo šolo, ne da bi imeli prej končano štiriletno srednjo šolo. Kot kažejo podrobnejše analize, so celo kadri s srednjo izobrazbo boljši vodje kot strokovnjaki z višjo izobrazbo brez predhodne srednje šole. (Te ugotovitve so tudi zelo pomembne za kadrovske politike — to je sprejem študentov na višje šole!)

Dobre vodilne kadre moramo iskati torej predvsem na prvih dveh izobrazbenih ravneh, kajti na vseh drugih so negativni odkloni očitni.

Povezanost med izobrazbo in sposobnostjo vodenja se kaže na vseh področjih. Poglejmo nekaj značilnih primerov:

a) delo ni ustrezno vodeno in usklajeno:

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
53 %	53 %	62 %	59 %	80 %	85 %

b) slaba delitev dela (nalog in pristojnosti):

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
29 %	25 %	37 %	41 %	53 %	63 %

c) vodstvo ima premalo znanja in sposobnosti:

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
47 %	42 %	63 %	61 %	73 %	84 %

č) vodstvo podcenjuje strokovne kadre:

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
34 %	32 %	54 %	49 %	74 %	76 %

d) glavno besedo imajo nestrokovnjaki:

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
39 %	38 %	60 %	63 %	90 %	92 %

e) strokovnjaki nameravajo zapustiti podjetje:

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
18 %	17 %	27 %	21 %	38 %	37 %

f) podjetje ne skrbi za strokovni razvoj kadrov:

vodja

z visoko:	z višjo I:	z višjo II:	s srednjo:	z nižjo:	z osnovno:
29 %	24 %	36 %	33 %	55 %	52 %

Prepričali smo se lahko, da je izobrazba za vodilne kadre pomemben dejavnik. Zdaj pa pogledjmo, kakšno izobrazbo imajo vodje, katerim so strokovnjaki z visoko izobrazbo podrejeni:

62,1 % vodij ima visoko izobrazbo;

7,5 % vodij ima višjo izobrazbo s predhodno srednjo;

3,6 % vodij ima višjo izobrazbo brez predhodne srednje;

17,3 % vodij ima srednjo izobrazbo;

3,5 % vodij ima nižjo izobrazbo;

1,1 % vodij ima le osnovno šolo.

Podrobnejša analiza pa nam da tole podobo:

— najbolj izobražene vodje imajo strokovnjaki v raziskovalnih oziroma razvojnih oddelkih (84,2 % z visoko in 5 % z višjo I);

— najmanj izobražene vodje, to so direktorji podjetij — imajo vodilni prvega reda (tehnični vodja, vodja komercialne itd.)

Med direktorji je 57,3 % oseb z visoko izobrazbo in 9,5 z višjo I.

Zanimiva je tudi izobrazbena struktura vodij glede na poklice podrejenih. Najbolj izobražene vodje imajo inženirji raznih strok (69 % z visoko). Iz tega lahko sklepamo, da imamo najbolj izobražene tehnične direktorje. Najmanj izobražene vodje (45% in 46% z visoko) pa imajo pravniki, psihologi, sociologi in politologi na eni in ekonomisti na drugi strani. Iz tega logično sledi, da imamo slabšo izobražene vodje kadrovske službe, vodje komercialnih služb in vodje gospodarsko-računskih sektorjev. To nam potrjujejo tudi odgovori strokovnjakov na posebno vprašanje »Katere službe so v vašem podjetju strokovno najslabše zasedene?«. Na prvo mesto po najslabši zasedbi je prišla komercialna služba in na drugo mesto kadrovska služba.

Glede vodij naj omenimo še neko negativno posebnost. Za vodilne kadre še zdaleč ni dovolj, da so strokovnjaki v svoji ožji stroki. Dober vodja mora biti po eni strani usposobljen za vrsto tako imenovanih mejnih področij, po drugi strani pa mora obvladati metode vodenja. Vsega tega mu redna šola ne da. Zato je potrebno, da se za ta področja usposablja dodatno. Naša analiza pa je pokazala, da 46,7 % vodilnega kadra le malo časa posveča strokovnemu izpopolnjevanju, 20 % vodij pa se sploh ne izpopolnjuje.

Ob koncu obravnave o vodilnih kadrih lahko povzamemo tole:

1. sposobni vodilni kadri so za ustrezno angažiranje strokovnjakov izrednega pomena;

2. dobre vodilne kadre bomo našli med strokovnjaki z višjo izobrazbo, ki so predhodno končali štiriletno srednjo šolo, in med strokovnjaki z visoko izobrazbo;

3. med strokovnjaki z ustrezno izobrazbo bomo našli le okoli 20 % takih, ki bodo tudi sposobni vodje. Iz tega pa izhaja, da moramo načrtno izbirati vodilne kadre (sledenje potencialnih vodij!) in da nikakor ni zadosti le zahteva, da morajo imeti vodilni kadri višjo ali visoko izobrazbo;

4. dokler nam strokovnjakov primanjkuje, jih ne smemo razmetavati na manj zahtevna delovna mesta. Boljšanje kadrovske strukture mora potekati vertikalno, in to od vrha navzdol. Najprej moramo postaviti najboljše strokovnjake na direktorska mesta in na mesta vodij generalnih služb (tehnični direktorji, komercialni direktorji, kadrovske direktorji itd.), šele nato moramo zapolniti še druga delovna mesta glede na zahtevnosti;

5. vodilne kadre za vse službe moramo bolj načrtno, sistematično, trajno in množično dodatno usposablјati;

6. izvajati bo treba močnejši družbeni pritisk na ustrezno politiko izbire vodilnih kadrov.

II

Drugi pomembni vzrok, da so strokovnjaki slabo izkoriščeni, je nespodbudno nagrajevanje. Zmotno pa je mnenje, da so slabe spodbude krivi predvsem nizki osebni dohodki. Nizki osebni dohodki so prav gotovo močna zavora za večjo učinkovitost, niso pa poglavitni vzrok. Strokovnjaki v večjem delu ne pretiravajo z zahtevami glede večjih osebnih dohodkov. Na vprašanje »Kakšni bi morali biti razponi v osebnih dohodkih v delovnih organizacijah« (med najvišjimi in najnižjimi) postavljajo zelo realne, to se pravi, ne pretirane zahteve. Razdelitev zahtev je takale:

Razpon	% zahtev
1 : 2	0,78
1 : 3	6,24
1 : 4	16,37
1 : 5	29,18
1 : 6	23,27
1 : 7	9,42
1 : 8	6,53
1 : 9	1,32
1 : 10 in več	3,18

Večina zahtev (70 %) se giblje med razponom 1 : 4 do 1 : 6

Cisto drug problem pa je odvisnost osebnih dohodkov od sposobnosti in učinkovitosti strokovnjakov. Iz analize (kar pa vemo tudi brez nje) izhaja, da smo na področju ustreznega sistema spodbude strokovnih kadrov popolnoma odpovedali.

Na vprašanje »Kakšna je razlika v osebnih dohodkih na enako zahtevnih delovnih mestih med delavci, ki strokovno ustrezajo, in delavci, ki strokovno ne ustrezajo« so odgovorili takile:

Le 12 % vprašanih ugotavlja, da je razlika dovolj velika. 44 % jih meni, da je razlika le simbolična. Da ni nikakršne razlike, trdi 25 % anketirancev; 18 % pa pravi, da imajo neustrezni kadri celo večje osebne dohodke. Ta, zadnja trditev nas niti ne preseneča. Znana je namreč zakonitost, da v razmerah brez trdnega, objektivnega sistema nagrajevanja več potegne tisti, ki je »glasnejši«. In glasnejši so navadno tisti, ki morajo z lažnim besednim aktivizmom nadomestiti svoje sposobnostne in delovne deficite.

Simptome za neučinkovite oziroma nespodbudne sisteme nagrajevanja srečujemo tudi pri drugih vprašanih. Na vprašanje »Ali se v vaši delovni organizaciji izvajajo sankcije, če je strokovnjak neučinkovit, nedelaven, nestrokoven, površen in podobno (za sankcije štejemo: znižanje osebnih dohodkov, premestitev na manj zahtevno delovno mesto, kritika in podobno)« smo dobili tele odgovore:

- vedno — 6,5 % odgovorov,
- včasih — 52,8 % odgovorov,
- nikoli — 39,6 % odgovorov.

Na vprašanje »Če nekdo v naši delovni organizaciji opravi pomembno delo, če je zelo učinkovit itd., ali je za to primerno nagrajen?« smo dobili tele odgovore:

- vedno — 5,5 % odgovorov,
- včasih — 60,8 % odgovorov,
- nikoli — 32,3 % odgovorov.

Iz gornjih odgovorov lahko sklepamo (kar so pokazale tudi že druge analize — npr. dr. Županova), da v našem sistemu ne poznamo niti kazni niti nagrad, kar seveda velja za kadre zunaj proizvodnih obratov.

Problem slabe spodbude srečamo še na drugih področjih. Anketirancem je bilo zastavljeno tole vprašanje: »Nekatera podjetja imajo relativno velike raziskovalno-razvojne oddelke, vendar dajejo skromne rezultate ali celo nobenih. Kateri so po vašem mnenju razlogi za takšno stanje?« Med šestimi možnimi odgovori je prišel na prvo mesto daleč pred druge odgovor: »Sistem materialnega spodbujanja ni diferenciran. Tisti, ki ima večje delovne rezultate, je prav toliko nagrajen kot tisti, ki ima majhne rezultate.«

Eno od vprašanj se je glasilo: »Jugoslavija je med zadnjimi v Evropi glede števila patentov in racionalizacij. Kateri so po vašem mnenju razlogi za takšno stanje?« Med petimi odgovori je spet na prvem mestu (74 %) odgovor: »Podjetja ne dajejo primerne materialne spodbude.«

Posebni komentarji k vsem tem ugotovitvam niso potrebni. Ugotovimo pa lahko tole:

1. Pomemben vzrok slabe izkoriščenosti in nizke učinkovitosti strokovnjakov je nespodbuden sistem nagrajevanja.

2. V večini naših podjetij ni učinkovitih sistemov.

3. Delovne organizacije se morajo s pomočjo zunanjih specializiranih ustanov bolj pogumno in ustvarjalno lotiti izdelave spodbudnih sistemov nagrajevanja.

4. Pravilnikov o delitvi osebnih dohodkov naj ne izdelujejo »strokovnjaki« s pomanjkljivostmi, kajti ti si prikrojijo pravilnike po svoji meri.

5. V podjetjih, kjer imajo »strokovnjaki s pomanjkljivostmi« večjo moč kot resnično zavzeti kadri, naj s svojim vplivom priskočijo na pomoč zunanje družbenopolitične ustanove.

III

Na koncu ne bo odveč, če si ogledamo, v katerih gospodarskih panogah oziroma strokah imajo strokovnjaki najslabši položaj. Iz analize odgovorov strokovnjakov izhaja:

a) Najslabše je delo vodeno in usklajeno v tekstilni industriji in rudarstvu; tema sledijo kemična industrija, industrija usnja in obutve ter metalurgija.

b) Iniciativa strokovnjakov je najbolj zavrta v tekstilni industriji in metalurgiji; njima pa sledi kemična industrija.

c) Največ strokovnjakov zaseda delovna mesta pod ravno svojo izobrazbo v tekstilni industriji in rudarstvu, njima sledi metalurgija.

č) Strokovnjaki imajo najmanj vpliva v metalurgiji in kemični industriji; njima sledijo tekstilna industrija, elektroenergija in promet.

d) Največ besede imajo nestrokovnjaki v tekstilni industriji, metalurgiji in elektroenergiji, sledita jim kemična industrija in promet.

e) Največ podcenjevanja strokovnih kadrov je v tekstilni industriji, metalurgiji in prometu.

f) Strokovnjaki imajo najmanj družbene podpore v metalurgiji, tekstilni industriji in prometu.

g) Največ navzkrižij je v kemični industriji in metalurgiji; sledita jima tekstilna industrija in promet.

h) Najbolj nespodbudno nagrajevanje je v rudarstvu in metalurgiji.

i) Največ nesposobnih vodilnih kadrov ima tekstilna industrija; sledijo ji elektroenergija, metalurgija, kemična industrija in promet.

j) Najslabšo izobrazbeno strukturo vodilnih kadrov imajo: tekstilna industrija (34 % z visoko in 17 % z višjo I), elektroenergija (50 % z visoko in 9 % z višjo I) ter industrija usnja in obutve (52 % z visoko in 4 % z višjo I).

Ob gornjem pregledu pridemo do tehle ugotovitve:

1. Najslabši položaj imajo strokovnjaki v naših tradicionalnih industrijskih strokah — to sta tekstilna industrija in metalurgija. V teh strokah imamo opravka s staro zakoreninjeno strukturo nadvlade mojstrov. V to skupino bi lahko do neke mere prišteli še rudarstvo in promet.

2. Slab položaj (čeprav ob razmeroma visokih osebnih dohodkih!) in majhen vpliv imajo strokovnjaki v elektroenergiji. Glavni vzrok za to je v monopolnem položaju te dejavnosti. Merjenje sil in nujnost, da se sposobnejši prebijejo v ospredje, sta v stroki ali podjetju, ki ima na trgu monopolen položaj, nepotrebna.

3. Težko si razložimo, kaj se dogaja v naši kemični industriji. Toda po nenormalno slabi ekspanziji — gledano v svetovnem merilu (če izvzamemo farmacevtsko industrijo), lahko sklepamo, da je s kemično industrijo res nekaj narobe.

Zgube gospodarskih organizacij

Po zaključnih računih je v SFRJ leto 1969 končalo z zgubo 1814 gospodarskih organizacij ali 12,8 % od skupnega števila vseh gospodarskih organizacij. V teh gospodarskih organizacijah, ki so leto sklenile z zgubo, je zaposlenih 424.158 delavcev ali 13,8 % vseh zaposlenih delavcev v Jugoslaviji.

Lanske tekoče zgube gospodarskih organizacij znašajo 2.034 milijonov dinarjev, nekrte zgube preteklih let znašajo 3.358 milijonov dinarjev, tako da znašajo tekoče in nekrte zgube iz preteklih let 5.392 milijonov dinarjev.

Te podatke navajam v ponazoritev predvsem zato, da bi lažje ocenili razsežnosti zgub, ki so po teži eden osrednjih dejavnikov nelikvidnosti gospodarstva, in da bi glede gospodarskih organizacij, ki poslujejo z zgubo, opredelili jasna stališča, ne da bi jih pri tem skušali rešiti z raznimi kompromisi in alternativami, namesto da bi jih ob izvajanju gospodarske reforme že zdavnaj likvidirali.

V skupini vprašanj o urejanju našega gospodarstva osrednje vprašanje zgub še ni dobilo takega poudarka, da bi se zavedeli, kako je treba taka vprašanja sproti reševati ne glede na to, ali je to všeč vidnim in nevidnim »patronatom«; prav zaradi tega nimamo v stališčih in smo dejansko indiferentni do teh vprašanj in skušamo zaradi nihanja nekaterih podaljšati agonijo podjetij v zgubi in to za vsako ceno.

Po gospodarski reformi leta 1965 smo za vse gospodarske organizacije ustvarili model, da se morajo vsa podjetja prilagoditi novim tržnim razmeram gospodarjenja, ker je v glavnem treba vse vzroke za zgube iskati v poslovanju samih gospodarskih organizacij, ker slabo izkoriščajo družbena sredstva, ker drago in neracionalno investirajo, imajo visoke stroške za enoto proizvoda, neoptimalne kapacitete, neizkoriščene kapacitete, nedograjene kapacitete, tehnološke probleme.

Leto	Tekoče zgube		Skupne zgube	Nekrite zgube ob koncu leta		Število gosp. organiz.
	Znesek	Ind.		Ind.	Znesek	Ind.
1964	397	77	763	98	400	100
1966	340	166	1176	129	1026	129
1967	1252	292	2524	175	2143	162
1968	2198	128	3783	150	3266	152
1969	2034	93	5392	130	4521	130

Iz tega pregleda je razvidno, da se je na področju SFRJ večina gospodarskih organizacij ali 87 % prilagodilo in je bil znesek tekočin zgub v letu 1969 manjši kot v letu 1968, pa čeprav se je število podjetij z zgubami povečalo. Seveda pa je pri tem treba upoštevati še dejstvo, da je razen teh še okoli 1000 takih podjetij, pri katerih celoten dohodek stagnira in pri katerih nesorazmerno hitro rastejo porabljena sredstva, ki so dejansko na meji rentabilnosti in ki lahko vsak trenutek zabredejo v zgubo.

Če podjetjem z zgubo prištejemo še podjetja, ki so na meji rentabilnosti, potem je problematika precej bolj zaskrbljujoča. Zato se ne bi smeli izmikati hitrejšim rešitvam, temveč bi morali postaviti hipotezo o vzrokih takega stanja in se takoj opredeliti za sanacijo.

Neutržno čakanje na rešitev takih problemov odpira nova vprašanja, ker potencialna navzočnost tolikih zgub in tolikšno število podjetij ne omogoča pristojnim organom, da bi zapleteno problematiko sproti urejali.

Za zgube v gospodarstvu sta značilni zlasti dve dejstvi:

a) v žarišču pretežnih tekočih zgub so podjetja s področja industrije in rudarstva,

b) prenesene nekrite zgube iz leta 1968 znašajo 62,3 %.

Kakor že rečeno so podjetja iz industrije in rudarstva v letu 1969 ustvarila 62,4 % vseh tekočih zgub v gospodarstvu, kmetijske organizacije 17,7 %, promet 11 %, vseh drugih 5 področij pa 9 %.

Poseben problem gospodarskih organizacij, ki ovira gospodarstvo, pa so nekrite vedno večje zgube iz preteklih let, ki bremene poslovanje gospodarskih organizacij. Od skupnih zgub v letu 1969 (5392,5 milijonov dinarjev) je pokritih samo 16 % (ali 870,5 milijonov dinarjev), drugih 84 % pa ni pokritih. V tem znesku je tudi 3358 milijonov dinarjev nekritih zgub iz leta 1968 in 1164 milijonov dinarjev tekočih zgub iz leta 1969.

Gospodarske organizacije so imele v letu 1969 pokritih samo 57 % tekočih zgub, vse drugo pa je preneseno na letošnje leto s tem, da je vprašanje kritja skupnih zgub tudi še vnaprej ostalo popolnoma odprto.

Iluzorno je misliti, da bodo morda letos pokrite skupne zgube, ker so viri gospodarskih organizacij za kritje zgub premajhni, če upoštevamo, da so v letu 1969 iz rezervnih skladov pokrili samo 4,2 %, iz dohodka 5,9 % in iz drugih virov 5,9 % skupnih zgub. Kolikor imamo za vnaprej resen namen, da rešujemo skupne zgube, da bi s tem omilili nelikvidnost gospodarstva, podjetjem pa omogočili redno poslovanje, potem bi morali upravni odbori skupnih rezerv gospodarskih organizacij preusmeriti svojo politiko in pretežni del sredstev nameniti za kritje zgub gospodarskih organizacij.

V preteklem letu pa so upravni odbori občinskih skupnih rezerv gospodarskih organizacij uporabili za kritje poslovnih zgub samo 10,1 % vseh sredstev, republiške skupne rezerve pa 37,5 % sredstev.

Pri oceni tekočih zgub je važna tudi njihova struktura. Tako je v letu 1969 nastalo 91,5 % zgub zaradi nedoseženega dohodka in samo 8,5 % se nanaša na zgubo na substanci, ki je posledica tega, da podjetje iz svojih ustvarjenih sredstev ne more pokriti stroškov poslovanja.

Za oceno reševanja oziroma kritja skupnih zgub je tudi važno, kje je njihovo mesto in kakšen odnos zavzemajo do tega vprašanja družbenopolitične skupnosti, upravni odbori skladov skupnih rezerv gospodarskih organizacij in same gospodarske organizacije.

Iz pregleda so razvidne zgube po socialističnih republikah:

Socialistična republika	Prenesena zguba 1969 69/68		Zgube iz tekočega leta 1969 69/68		Skupna zguba 1969 69/68		Nekrita zguba ob koncu leta 1969 69/68		Udeležba 8 : 6 v %
SFRJ	3458	171	2034	93	5392	130	4522	130	84
Bosna in Hercegovina	589	166	357	106	946	137	812	131	86
Črna gora	334	142	45	33	379	102	250	75	66
Hrvatska	731	157	426	102	1157	131	1013	139	88
Makedonija	287	184	183	97	470	137	409	143	87
Slovenija	190	246	81	52	271	115	203	115	75
Srbija	1227	181	942	98	2169	132	1835	138	85

Zgube niso po vseh republikah porazdeljene v sorazmerju, kakor so gospodarske organizacije ustvarile celoten dohodek, temveč je to nesorazmerje zlasti poudarjeno v BIH, Črni gori, Makedoniji, kjer je udeležba pri skupnih zgubah precej večja, kakor znaša udeležba pri celotnem dohodku v SFRJ.

Seveda pa bi bilo iluzorno, če bi mislili, da je samo z najemanjem novih posojil za kritje zgub mogoče odpraviti vse vzroke za zgube. Nova posojila so le improvizirana rešitev, ker s tem ne od-

stranujemo odprtih vprašanj in vzrokov zgub, zlasti če hkrati podjetja ne odstranjujejo tudi notranjih slabosti.

Zdi se mi, da tiste gospodarske organizacije, ki svoje notranje slabosti skrivajo pod plašč objektivnih faktorjev in za kritje zgub najemajo kredite, ne bodo nikoli odstranile latentnih zgub in svojih pomanjkljivosti.

Končno mislim, da bi morale gospodarske organizacije najti izhod za kritje zgub predvsem doma in napraviti vse, da odpravijo vse faktorje, ki negativno vplivajo na ekonomsko stanje gospodarske organizacije, kakršni so: znižanje stroškov, pospešitev kroženja sredstev in hitrejša transformiranje oziroma vnovčenje zalog itd.

Če bi na kratko povzeli problematiko gospodarskih organizacij, ki poslujejo z gubo, bi lahko sklenili:

a) vzroke in posledice zgub bi morale urejati predvsem same gospodarske organizacije;

b) gospodarske organizacije morajo usklajeno delovati v tem smislu, da lahko vsak trenutek pokrijejo svoje obveznosti, zato morajo gospodarske organizacije realno prikazovati stanje zalog blaga, materiala, nedovršene proizvodnje in ne tako, kakor bi morda trenutno kazalo, da bi rešili renome podjetja;

c) vsa podjetja bi morala v svojih internih aktih in statutih poudariti odgovornost vseh delavcev in do kraja razviti finančno računovodsko etiko, pri čemer mora vsako podjetje najti svoje mesto v procesu izvajanja družbene in gospodarske reforme.

Samoupravni organi gospodarskih organizacij, družbenopolitične skupnosti in poslovne banke bi morale biti bolj dosledne pri uresničevanju in izvajanju sanacijskih programov gospodarskih organizacij. Sanacijskih programov ne bi smeli sestavljati in potrjevati zato, da bi rešitev problema zgub odlagali ter da bi iskali zdravila samo v tem, da se družbena skupnost odpove nekaterim obveznostim oziroma da bi dosegli odložitev plačila kreditov, sam kolektiv pa ne bi bil voljan za svoje podjetje nič storiti.

Brez skrajne mobilizacije notranjih sil delovnih organizacij ni mogoče trajno urediti notranjih težav, še manj pa je mogoče urediti sanacijske programe, čeprav ne moremo mimo dejstva, da so vse gospodarske organizacije, ki imajo težave, pod močnim vplivom pričakanj, da bo prišla rešitev od vrha, kar je zabloda in iluzija.

Problemi samoupravljanja v občini in krajevni skupnosti

1. Družbeni pomen samoupravljanja v krajevni skupnosti

V tem sestavku bi želel nakazati, kako velik družbeni pomen ima samoupravljanje v občini in krajevni skupnosti, in opozoriti na nekatere probleme, ki jih v sedanjem času poraja samoupravljanje v teh teritorialnih skupnostih in ki jih bo treba v bližnji prihodnosti urediti, če hočemo to samoupravljanje poglobiti in pritegniti vanj čim širši krog občanov.

Lenin je pogosto omenjal, da je bistvena značilnost socializma, da vedno bolj priteguje prebivalstvo k upravljanju in vodenju.

Zato je posebno glede sindikatov poudarjal, da je zanje »višja« in pomembnejša naloga od drugih nalog — učiti množice upravljanja, ne po knjigah, ne s predavanji, temveč na podlagi izkušenj, tako da na mesto napredne plasti, ki jo je dal proletariat iz svoje srede in ji zaupal vodstvo, prihajajo zmerom številnejši in zmerom novi sloji delavcev in se uveljavljajo na različnih področjih družbenega udejstvovanja.«

Naloga sindikatov je — tako je učil Lenin —, da te milijone in milijone delovnih ljudi vodijo od preprostejših dejavnosti k višjim, pri tem pa neutrudno črpajo v zmerom novih plasteh delovnih ljudi in jih neutrudno privajajo na najtežje naloge; na ta način torej učijo vse širše množice za vodenje države.

Prepričan sem, da se lahko ta Leninov nauk sindikatom v naših razmerah samoupravnega socializma in komunalnega sistema s pridom primerno uporabimo tudi pri naših krajevnih skupnostih. Krajevne skupnosti morajo postati življenjska šola naših samoupravljalcev. Zato moramo v samoupravljanje krajevnih skupnosti pritegniti čimveč mladih in perspektivnih ljudi, da se tu v osnovni šoli samoupravljanja naučijo, kako voditi širše družbene skupnosti in upravljati delovne in druge organizacije. S tem bodo krajevne skupnosti lahko postale neizčrpen vir, iz katerega bomo črpali prihodnje odbornike, poslance in druge zastopnike občanov v družbenopolitičnih organizacijah in drugih skupnostih.

Mislim, da naše subjektivne sile doslej niso posvečale dovolj pozornosti razvijanju samoupravljanja v krajevni skupnosti. Prav tako se tudi teorija doslej s tem problemom ni zadosti ukvarjala. Zato menim, da bi predvsem družbene vede morale pazliveje proučevati pozitivne in negativne pojave, ki jih poraja vsakdanje življenje naših krajevnih skupnosti, in postaviti o tem splošna načela, da bi tako iz pozitivnih izkušenj najuspešnejših krajevnih skupnosti črpale tudi vse druge.

2. Nekateri problemi samoupravljanja v krajevni skupnosti

Doslej je bilo splošno v navadi, da so člane krajevnih skupnosti volili na zborih volivcev in da so ti člani iz svoje srede sami izbrali predsednika sveta krajevnih skupnosti. Glede na majhno udeležbo na zborih volivcev je tako širši krog občanov le slabo poznal svete krajevnih skupnosti, poznali pa niso niti samega predsednika. Zato mislim, da so v občini Nova Gorica storili zelo dobro, ko so ob volitvah odbornikov za občinsko skupščino hkrati volili tudi člane sveta krajevnih skupnosti. S takim načinom volitev se večje število občanov seznani s tem, kdo jih bo zastopal v svetu krajevnih skupnosti. Člani sveta krajevnih skupnosti čutijo s tem večjo neposredno odgovornost do svojih volivcev.

Tudi mandatna doba članov sveta krajevnih skupnosti, ki je doslej trajala praviloma le dve leti, je bila prekratka, da bi si izvoljeni sveti zadali kak resnejši in dolgoročnejši program. Zato menim, da je štiriletna mandatna doba primernejša.

Poseben problem je volitev predsednika sveta krajevnih skupnosti. Nekateri predlagajo, naj bi že v predvolilnem postopku predlagali kandidate za predsednika, ki naj bi ga volili vsi občani krajevnih skupnosti. S tem bi poudarili pomembnost predsedniške funkcije in zagotovili zaupanje volivcev do predsednika sveta krajevnih skupnosti.

Občani se bodo v večji meri vključevali v delo krajevnih skupnosti le, če bodo krajevne skupnosti bolj sposobne, da urejajo skupne probleme na svojem področju. Ta njihova sposobnost pa je tesno povezana s krepitvijo finančnih sredstev krajevnih skupnosti. Problema financiranja krajevnih skupnosti pa doslej sploh nismo uredili (razen tega, da smo dali možnost, da se uvede krajevni samoprispevek). Menim, da je v interesu občin samih, da poskrbe za stalnejše in trdnjše vire financiranja krajevnih skupnosti kot doslej. Saj je znano, da krajevne skupnosti vsak prejeti dinar oplemenitijo vsaj za enkratno vrednost s prostovoljnim delom, z lastnimi prispevki, z deli v lastni režiji in podobno. S tem bodo krajevne skupnosti dobile trdno podlago, na kateri se bo najneposrednejša samouprava občanov lahko razvijala iz sedaj skromnih oblik in še skromnejše soudeležbe v trdne demokratične oblike z množično soudeležbo občanov pri odločanju o skupnih zadevah.

Tretji problem v zvezi z razvojem samouprave v krajevni skupnosti, za katerega menim, da je pereč, je vprašanje prostorov za družbeno dogovarjanje v krajevni skupnosti. Če je krajevna skupnost oblika neposredne samouprave občanov, potem morajo občani imeti možnost, da se o svojih problemih skupno pogovorijo. Za to pa so med drugim potrebni tudi primerni prostori. Dejstvo je, da je družbeno življenje bolj razgibano v tistih krajevnih skupnostih, ki imajo dobro urejene družbene centre. Lepo urejeni družbeni centri lahko postanejo pravo središče krajevnih skupnosti in vseh družbenih organizacij na njenem področju. Zato bi se morale predvsem krajevne skupnosti bolj potruditi, da te centre uredijo in jih spodbujajo k delovanju, pri tem pa bi jim morale pomagati vse družbenopolitične organizacije na vasi ali v mestu.

Poprečno število prebivalcev v občini je v Jugoslaviji 33.000, v Sloveniji okoli 29.000, poprečna površina občine je v Jugoslaviji 440 km², v Sloveniji 309 km² (podatki iz leta 1963).

Razumljivo je, da je ob tako obsežnih občinah neposredno samoupravljanje občanov v občinskem merilu težko uveljaviti. Če torej želimo, da bi občani v čimvečjem številu in čimbolj vsestransko sodelovali pri urejanju občinskih vprašanj, lahko to dosežemo le tako, da občane tesneje vključimo v delo krajevnih skupnosti, saj se le v krajevni skupnosti lahko zasliši glas slehernega občana. Prva središča, v katerih bi se oblikovala občinska skupna zavest, bi morale biti torej ravno krajevne skupnosti. Zato bi morali odborniki občinske skupščine aktivneje kot doslej sodelovati v vsem javnem življenju krajevnih skupnosti in v krajevni skupnosti izoblikovano voljo občanov prenašati v občinsko skupščino. Le na ta način lahko politika občinske skupščine, ki jo izražajo njeni proračuni, plani in predpisi, postane resnični izraz volje večine občanov v občini. Z drugimi besedami, krajevna skupnost naj postane trden most, ki bo zanesljivo in trajno povezoval občana z občino.

3. Nekateri problemi samouprave v občini

Samoupravljanje v občini, ki je večji družbeni organizem, je seveda bolj zapleten mehanizem kot pa v krajevni skupnosti. Ustava in statuti občin so predvideli obsežen sistem organov in oblik, prek katerih naj se uveljavlja samoupravljanje občanov v občini — občinsko skupščino, svete, komisije, volitve, zборе volivcev, referendum itd. Vendar pa bi bili daleč od resnice, če bi menili, da so sedanje oblike samoupravljanja v občini popolne in da v največji meri omogočajo občanom da sodelujejo pri oblikovanju občinske politike in pri urejanju vseh skupnih zadev občanov v občini.

Na tem mestu bi hotel opozoriti le na nekaj najbolj perečih vprašanj, ki jih bo treba v bližnji prihodnosti urediti, če hočemo izpolnjevati našo občinsko samoupravo.

Doslej smo volilni sistem za volitev odbornikov v občinsko skupščino kar naprej spreminjali in to navadno tik pred novimi volitvami. Že samo to, da so republiške skupščine sprejemale nove zakone o volitvah odbornikov občinske skupščine tik pred volitvami in v naglici, daje slutiti, da so bili ti volilni sistemi nujno nedognani in teoretično premalo proučeni. Volilni sistem pa je le pravni okvir, v katerem naj bi občani — volivci sprejemali zelo važne in pomembne odločitve. Z volitvami odbornikov namreč občani odločajo, kdo in s kakšnim programom jih bo zastopal v občinski skupščini, komu bodo zaupali krmilo občinske uprave. Če pomislimo, koliko pomembnih nalog ima prav občinska skupščina, potem volivcem gotovo ne more biti vseeno, koga izvolijo. Resnični demokratizem na volitvah zahteva, da človek, ki mora voliti in odločati, ve, koga voli in o čem odloča (E. Kardelj).

In kaj so pokazale zadnje volitve v občinske skupščine v marsikateri občini v Jugoslaviji? Na javnih zborovanjih o predvidenih kandidatih in njihovi družbenopolitični vrednosti sploh niso odkrito razpravljali, vsi kandidati so bili enako dobri, pač pa se je predvolilna agitacija neverjetno zaostрила na ulici, v kuloarjih in celo v stanovanjih, skratka po skritih kanalih, ne pa javno — na odprtem polju. Jasno je, da se v takem položaju agitacija lahko kaj hitro oddalji od resnice in od resničnega boja za najbolj napredne, socialistične kandidate. Jasno moram poudariti, da se zavzemam za boj mnenj o kandidatih, toda ta boj naj bo odkrit in plemenit.

Drugi problem, ki bi ga rad poudaril, je položaj predsednika v sedanji občini. Sedanji sistem občinske organizacije daje predsedniku — kot posamezniku — v roke vse niti in vzvode, ki vplivajo na odločitve v občini. Ker je tako, niso popolnoma neutemeljeni očitki, da se naš skupščinski sistem tu pa tam v praksi vse bolj približuje predsedniškemu ali kar »županskemu« sistem. Zato morda ne bi smeli zanemariti mnenja, naj bi tudi v občini oblikovali izvršni svet skupščine, podobno kakor v zvezi in republiki. Če pa že imamo predsednika občinske skupščine s precejšnjo politično močjo, ali ni potem bolje, da ga volijo na tajnih volitvah vsi občani, kot pa da je njegova izvolitev odvisna od tega, ali ga bo za odbornika izbrala volilna enota, ki je le neznatna manjšina občanov v občini.

Tretji problem, ki ga naši občinski statuti sploh še niso začeli sistematično urejati, je odnos med občino in raznimi interesnimi skupnostmi v občini. Tu mislim predvsem na temeljno izobraževalno skupnost, skupnost otroškega varstva in kulturno skupnost. V praksi opažamo težnje, da se te interesne skupnosti zapirajo vase, ne občan neposredno ne občinska skupščina nimata nanje tistega vpliva, ki bi ga morale imeti glede na samoupravni značaj teh skupnosti in glede na potrebo po usklajevanju posebnih in splošnih občinskih interesov. Zato bomo morali v prihodnje predvsem z občinskimi statuti izoblikovati pravne in družbene norme, ki bi ta vpliv v potrebni in razumni meri omogočile.

Četrty problem je vprašanje, katere družbene zadeve naj občine v svojih samoupravnih okvirih sploh urejajo. Življenje je namreč pokazalo, da številnih družbenih vprašanj, za katera smo mislili, da spadajo izključno v občinsko področje, občina na sedanji stopnji družbenega razvoja ne more več uspešno urejati. Tu mislim predvsem na osnovno šolstvo. S tem, da smo prenesli financiranje osnovnega šolstva na občine, smo delu nadarjene mladine v resnici zaprli pot do razvoja in tako odvzeli slovenski družbi veliko sposobnih ljudi. Statistični podatki namreč kažejo, da iz tako imenovanih revnih občin šolani ljudje ne prihajajo. Skratka, talenti zakrnevajo v občinski revščini, kar je škoda za celotno slovensko in jugoslovansko družbo. Tudi tu bo treba vloge občin in republike proučiti in jih, če bo treba, prevrednotiti.

S temi kratkimi pripombami sem hotel le nakazati, da je naša samoupravna družba šele na začetku svoje poti k razvoju in napredku in da bomo morali naše samoupravne odnose in institucije — ne v naglici, temveč preudarno in premišljeno — oceniti in po vsestranski analizi iskati novih in primernejših poti za razvijanje naše samoupravne družbe.

Marjan Brezovšek

Raziskovanje podeželja

(Vtisi ob akciji Vojsko)

Biti radikalen pomeni zgrabiti stvari pri korenini. Za človeka je korenina človek sam.

(K. Marx, »Uvod v kritiko Heglove pravne filozofije«)

1. Zapis: o čem in zakaj?

Ti odstavki so posvečeni razmišljanju o današnjem položaju na podeželju. Zanimanje bo usmerjeno k odnosu med mestom in vasjo, posebno pa k propadanju vasi oziroma njenemu spreminjanju, k »oblakom nad podeželjem«.

Da ne bo nespornost, v tem primeru ne gre za to, da bi poiskali rešitve. Namen je skromnejši. Gre le za to, da bi probleme

kmečkega prebivalstva, današnjega življenja na vasi poglobili, dimenzionirali, jih napravili mogoče bolj pregledne. Zato bo ta zapis tudi *opis življenja* »druge polovice« prebivalstva — vaškega, podeželskega, kmečkega prebivalstva, še posebej prebivalstva hribovskih predelov, ki je imelo (še ima) status proizvajalcev druge vrste, ki je (bilo) obravnavano bolj kot objekt kakor subjekt socialistične politike, ki je mirovalo v okviru lokalnih skupnosti, danes pa — končno — stopa iz sence.

V zapisu se bom skušal izogniti ekonomskim in statističnim kazalcem kolikor se da in se posvetiti današnjim vprašanjem hribovske vasi in njenih ljudi. Zakaj vselej pridemo do istega. Ne glede na vrsto vprašanj, ki si jih zastavlja človekov razum, njihov predmet je zmerom isti: to je človek. Včasih se zgodi, da na to pozabimo. V našem primeru je ta človek — *kmet*, ki smo mu po vojni dajali razne vzdevke: neotesanec, čudak, primitivec, pripisovali ideološke attribute reakcionar, konservavec s težnjami po kulaštvu. Ti in podobni negativni stereotipi o kmetovi osebnosti seveda zavirajo proučevanje kmetove osebnosti, zato bo ta zapis skušal to preseči, preseči pa tudi romantično predstavo o vaški idili, kakršna se kaže marsikateremu meščanu ob sobotah in nedeljah, na vikendih.

Ta zapis se je porodil ob vtisih z Vojskega, kjer smo študentje 3. letnika fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v začetku maja letos izvedli anketo v raziskavi »*Sociološki in politološki aspekti procesov integracije mesta in podeželja*«; zato velja omeniti, da gre v tem sestavku za obrobne, osebne vtise in ne za znanstveno oziroma raziskovalno poročilo o rezultatih te raziskave.

2. Nekaj besed o raziskavi in akciji Vojsko

Vaško-kmečko okolje se od mestnega industrijskega razlikuje po naravi proizvodnje in stopnji družbene delitve dela, po produktivnosti dela in delovnem času, življenjski ravni in starostni strukturi, po potrebah in možnostih zadovoljevanja teh potreb, po socialno-psihičnih značilnostih ljudi, po institucionalnih možnostih samoupravljanja in vplivanja na »širšo« družbo in še po marsičem. Znotraj teh aspektov se na relaciji vas — mesto dogajajo nenehne spremembe, o katerih še zlasti v zadnjem času veliko razpravljajo. V zadnjih desetletjih so pri nas te spremembe v družbenem razvoju najbolj vidne. Kljub temu pa je ta raziskava (»*Sociološki in politološki aspekti procesov integracije mesta in podeželja*«) šele prva raziskava te vrste v Sloveniji, ki te spremembe poglobljeno obravnava.

Okvirno bi lahko nakazali predmet raziskovanja takole: gre za proučitev okoliščin, ki vplivajo na stopnjo (intenzivnost, obseg, pogostnost) povezovanja prebivalcev redko naseljenega hribovskega območja z večjimi mestnimi središči in s širšimi družbenimi sistemi.

Želimo torej proučiti, kako, na kakšen način, v kakšnih oblikah in v kakšni meri se kmečko in podeželsko prebivalstvo skrajno odmaknjenega in redko naseljenega hribovskega predela včlenja na posameznih področjih družbenega življenja v širše teritorialne družbene skupnosti, in sicer na ravni komune in na ravni republike. Postavljamo pa si tudi vprašanje — ne samo kako in koliko, temveč tudi — zakaj se posamezniki in posamezne družbene enote bolj ali manj včlenjajo v širše družbene sisteme (iz utemeljitve raziskovalne naloge).

Akcija Vojsko, kot smo to sodelovanje pri raziskavi poimenovali študentje, nam je dala možnost izpopolniti znanje na nekonvencionalen način, s tem da smo študijski program za določen čas osredotočili na to kompleksno problematiko, ki smo jo sistematično proučevali tako z vsebinskih kot z metodoloških vidikov.

Še več. Ko smo anketirali vse nad petnajst let stare prebivalce na Vojskem, v Čekovniku, na Krnicah in Gornji Kanomlji, res nismo odkrili »nič novega pod soncem«, smo pa zato marsikaj spoznali ali vsaj spoznavali. Učbenike in šolsko idealizirano, shematizirano znanje smo zamenjali s prvinskostjo podeželskega okolja. Spoznali smo preteklost in *predjemek razbolele prihodnosti* vaškega življenja. Nismo samo preverjali hipotez z znanstveno objektivnostjo. Spoznali smo elementarnost teh ljudi, ki so nam iz globin svoje duše pripovedovali o sončnih in senčnih straneh življenja v goratih predelih.

2. O kraju in ljudeh. O življenju včeraj, danes, jutri.

»Vojsko, katerega ime si nekateri razlagajo iz imena 'vojska', drugi pa iz 'visoko', je najvišja vas na Kranjskem (1087 m nad morjem). Vojsko pravzaprav ni vas v pravem pomenu besede, čeprav šteje 96 hiš in še več gospodarskih poslopij. Le Ogalce, zaselek s sedmimi domovi, bi imele nekaj pravice do tega imena. Hiše so raztresene od Čekovnika na vzhodu čez vso, dve uri hoda dolgo planoto. Prevladujejo značilne samotne kmetije. Selišča so tu nastajala posamezno in ne v skupinah. Značilno je, da ima vsaka kmetija svojo posest v enem samem sklenjenem kosu okrog doma. Preteklost tu ne pozna nobene skupnosti, ne skupne paše. Vse življenje je teklo v odročnih vsaksebi razpostavljenih družinah. Celo narečje se je tako oblikovalo.«¹

V veliki meri gre torej za nesocializirano geografsko okolje, tj. negrupirane ljudi v prostoru. Domačije so oddaljene druga od druge tudi po kilometer in več. Tu se geografski in družbeni procesi in odnosi ne zgoščajo. Niti poleti, še manj pozimi, ko sneg zapre duri in ljudje ne stopijo iz hiš tudi po štirinajst dni, celo ves

¹ Črtomir Šinkovec: »Oblaki nad sončno deželo«, Zavod »Borec«, Ljubljana 1963.

mesec. Kolikor je socialnih stikov, so le-ti najbolj pogosti med sosedi.

Ves predel je pozimi velikokrat odrezan od sveta. Zato ni čudno, da na vaškem zboru volivcev obravnavajo pluženje ceste do Idrije, ki je eden redkih dobrih ostankov italijanske okupacije in jim pomeni okno v svet. In na račun te ceste smo slišali marsikako pikro pripombo. Ko sta se nekoč dva občinska veljaka izgovarjala na slabo cesto, češ da prav zaradi nje nista mogla priti na sestanek, je neka stara ženica dejala: »Še na Luno so prišli, pa vi na Vojsko ne bi mogli!« Ampak cesta je pozimi res vprašanje zase. Če se samo spomnim, kaj mi je pripovedovala ne več mlada žena o tem, kako je morala tik pred porodom na smučeh v Idrijo (12 km), ker je bila cesta zametena, mi je takoj pred očmi vse udobje mestnega življenja.

Črtomir Šinkovec je napisal kroniko tega kraja, tega rodu od prvih naseljencev, ki so se v te samote umaknili pred tlako ali pribežali pred kugo. Širni gozdovi so jim dajali varno zavetje. Generacije se menjajo, ljudje prihajajo in odhajajo, prišlekov že dolgo ni več. Ostajata le zemlja in gozd. Z njima je ta kraj kot s popkovino povezan s časi in dobami, ko se je vse porajalo, hkrati pa sta edina trdna točka v našem času, času vrveža in nemira. Kraj izumira. Leta 1900 je imel 775 prebivalcev, leta 1966 samo še 413, danes jih ima še manj. Kakšen je poslednji pergament teh krajev? Ali ljudje, obsojeni na stoletja samote, nimajo drugega izhoda, kot da odidejo v mesto? Kdo pa bo prideloval živež, redil živino? Kdo bo hranil »nove partizane« in s čim jih bo hranil, če bo treba?

Kdor živi v teh in takih samotah, nima lahkega življenja. Nosi te samote v sebi, pustijo mu v duši neizbrisen pečat, ki ga ni mogoče skriti. Pa zato še ni čudak. To življenje v samotah dopolnjujeta še razočaranje in bol, da so bili odrinjeni. Med vojno so marsikaj obljubili in lepo povedali, po vojni pa... Ni da bi človek govoril. Prenekatera stvar ostane še danes pri obljubah. Upokojeni rudarkmet nam je povedal o težavah s trgovino, ki jo sicer na Vojskem imajo, je pa v neki vlažni kleti. Razumljivo, da si želijo nove. In obljubili so jim jo. Letos pozimi so prišli in zakoličili prostor, kjer naj bi jo zgradili. Kline so zabili v sneg, ko pa je sneg skopnel, klinov nikjer.

Ti, sicer vase zaprti ljudje niso čudaki in niso le sami krivi za svoje gorje. Kakšni so lahko značaji ljudi, ki jim daje pečat zdaj ljubezen do zemlje, do gozdov pa ljubezen do domovine, zdaj boj, boj za življenje, za goli obstanek?

France Bevk je takole opisal te ljudi: »Včasih sem se nehote zamislil nad temi samotarji. Prav tisti kraji, ki so nam nudili največ nesebičnega gostoljubja, so bili nekoč jedro tolminskega punta. Pradedje teh ljudi so, oboroženi s sekirami in okovanimi gorjačami,

začeli pohod na Gorico. V žilah njihovih pravnukov se je še pretakala stara uporniška kri. Tihi, vase zaprti, brez gostih, visokoletečih besed, na videz skoraj neobčutljivi za udarce, so v ponosnih srcih hranili vsako žalitev, da jo poplačajo, kadar odbije prava ura.«²

Vojsko je bilo močno partizansko središče. V gozdovih okrog Mrzle rupe in Hudega polja je delovala od leta 1943 do osvoboditve partizanska bolnica Pavla, kjer se je zdravilo nad tisoč naših borcev. Prav tako mogočen spomenik iz NOB je tiskarna Slovenija ob potoku pred vhomom v jamo V studencu v gozdnatem pobočju Vojskarske planote nad dolino Kanomljice. Tu so od junija 1944 do konca vojne tiskali Partizanski dnevnik, propagandne letake, knjige in brošure.

Črtomir Šinkovec, partizanski pesnik in publicist, doma iz teh krajev, pa je v knjigi »Oblaki nad sončno deželo« zapisal: »Vojsko je prispevalo velik delež za svobodo: postalo je prva partizanska vas, saj se ni, skoraj bi lahko rekli, noben prebivalec izneveril boju za svobodo. Stoštirideset fantov je prostovoljno vstopilo v NOB, od teh jih je v boju proti fašizmu padlo 33, a od 66 interniranih jih je umrlo v internaciji 6. Od začetka februarja 1943 do 1. aprila 1945 so laški fašisti in nemški nacisti požgali stodvanajst hiš in gospodarskih poslopij. Mimo drugega pa so odgnali nad 500 glav goveje živine.« (Danes imajo živine veliko manj kot pred vojno.)

Še danes je videti sledove neobnovljenih požganih domačij. Videli pa smo tudi, kako nekatere kmetije propadajo in delajo družbo požganim domačijam, videli smo odsev naše agrarne politike. Spoznali smo, da ti ljudje niso nezainteresirani, odmaknjeni od življenjskih problemov družbe, so pa razočarani. Ostali so na obrobju vsega dogajanja. Pozabljeni. To razočaranje se je globoko zajedlo v njihovo dušo in hromi njihovo prizadevnost. Svoboda jim je pomenila realizacijo nekaterih ambicij, največkrat ne prevelikih, mi pa smo jih zavrli v njihovem delovanju in njihovih željah.

Mogoče zaradi vsega tega lahko razumemo neaktivnost samih Vojskarjev. Primer: občina Idrija je dala krajevni skupnosti Vojsko milijon dinarjev, ki pa jih niso porabili. Družbenopolitične organizacije ne delujejo, kulturno-prosvetno življenje je zamrlo, itd. Ljudje ne vidijo perspektive, kritizirajo odkup živine, ker da je preveč posrednikov, in še in še. Kdo bi vse naštel!

Tudi ne poznajo funkcionarjev in se torej z njimi ne pogovarjajo o problemih vasi. So nezaupljivi do politike in oblasti, vendar je na vprašanje, ali država in občina ustrezno skrbita za probleme ljudi v hribovskih krajih, veliko anketirancev odgovorilo, da občina ne skrbi, da pa država to dobro ureja. Utrne se primerjava: ali ni

² France Bevk: uvodna beseda v knjigi »Oblaki nad sončno deželo«.

to podobno kot v fevdalizmu? Cesar je dober, graščaki nam pijejo kri. Zagrabi tistega, ki je najbližji.

Rajši se angažirajo manj kot bolj. Drži pa, da se za uresničevanje svojih interesov ne znajo najbolje organizirati. In če upoštevamo še, da imajo kmečki prebivalci najmanjše institucionalne in situacijske možnosti za izražanje svojih potreb, lahko sklenemo, da bi morali vpeljati kako metodo za izražanje teh potreb in za njihovo vključevanje v družbeni sistem. Naša raziskava je že taka metoda in tak način.

Kakšni so še ti ljudje? Neprijetno bi jim bilo, če bi morali javno govoriti, skrbi jih govoriti na sestankih, ker se ne znajo dobro izražati. Ni jim vseeno, kako bo v prihodnje, niso zadovoljni s tem, kar so dosegli, ne postavljajo pa si radi težavnih ciljev in rajši opravljajo stvari, ki ne zahtevajo preveč razmišljanja. Menijo, da je ne glede na to, kako slabo gre, življenje vredno živeti, in rajši povedo, kar mislijo, pa četudi bi se zamerili.

So spremenljivi glede zaupljivosti. Gledajo nekoliko poudarjeno na svojo korist. Ne marajo dolgov.

Nesebični, gostoljubni, radodarni, pošteni ljudje so to. Odprti in prijazni so bili do nas. Pričakovali pa smo, da se bodo zaprli kot školjke. Vendar vsi niso radi odgovarjali. Kdo je pokazal manj zaupanja do nas? Tisti, ki so kakorkoli navezani na mesto (npr. delavci v mestu, ne gozdni delavci), so bili bolj nezaupljivi, manj odkriti. Ali jim je mesto vcepilo bojazen?

Odkrito so nam potožili težave, niso pa stokali in tarnali, tudi samo kritizirali niso. Pohvalili so nekatere stvari, hvaležni so za avtobus, ki jih popelje v svet, ta pa se za večino konča že v Idriji. Zdaj jim obljublajo še drugo vrsto zveze s svetom: UKV telefonsko povezavo. Zdaj nimajo telefona. Do zdravnika v Idriji pa je daleč. Toda na drugi strani se bojijo, da jim bodo vzeli še to, kar imajo, avtobus, zaradi nerentabilnosti...

Ali že razumemo te ljudi? Ali docela zaznavamo njihovo dušo, brez residuuma? Ne. Spregovoriti bi bilo treba še o marsičem. Na primer, v kakšnih sponah se giblje njihovo življenje, kje so čeri v njihovem življenjskem toku? So to: revolucija, tradicija, inercija, kritika, religija?

Revolucija zanje ni bila avanturizem, nesmiselna klavnica, revolucionar pa zanje samo Mao Ce Tung ali Che Guevara, kakor je za nekatere danes. Niti jim ni revolucija pomenila samo biti proti, heroizma, rušenja preteklosti. Tisto, kar je prihajalo v času vojne nasproti, ni bilo prazno, brez idej, brez mišljenja, brez iskanja novih poti, bila je prihodnost. Nekaj jim je prinesla — svobodo, drugo je ostalo pri besedah. Vas je ostala ob strani, ker smo se bali kula-kov. Šele v zadnjem času prihajamo do spoznanja, da je od pravičnega odnosa do tega družbenega sloja odvisen hitrejši proces socialističnega razvoja na vasi, kjer se sicer najpogosteje zadržujejo

odnosi starega na področju proizvodnje, upravljanja, medsebojnih odnosov, kulturnih in družbenih dejavnosti.

Glavno zavoro v razvoju vasi velikokrat pripisujejo konservativnosti kmetov, tradicionalizmu na vasi. Tega odnosa med napredkom in tradicijo ne gre razumeti mehanično. Skupnost, v kateri postane izročilo kult, je obsojena na zaostajanje, skupnost, ki hoče živeti od upora zoper izročilo, pa na propad. Potrebna sta oba, konservativni in revolucionarni duh, vendar je njuno sožitje v sporu, nikdar v sintezi. V isti vasi, v Vojskem, imamo posameznike, živeče v približno enakih življenjskih razmerah, ki se upirajo novostim, inovacijam, pa tudi aktivne ljudi, nekakšne »leaderje«. Nista samo tradicija in konservativizem tisto, kar zavira vključevanje v širšo družbo. Tu so še psihofizične lastnosti ljudi pa subjektivne sile, značilnosti družbenopolitičnega sistema in kulture itd. Dejstvo pa je, da je kmečka miselnost, ki je rezultat načina življenja v preteklosti, še vedno pregloboko ukoreninjena v tem hribovcu.

Ljudje so kritični. Kritični so zaradi stanja, kakršno je. To je predvsem konkretna kritika obstoječih razmer, pa naj gre za trgovino, zdravstvo, kulturo, stanovanja ali za kmetijsko politiko (odkupne cene, trgovina, marže itd.).

Ljudje so verni. Večina. V cerkev hodijo kolikor toliko redno. Pravijo, da obiskujejo verske obrede zaradi prepričanja in jim maša pomeni pogovor z Bogom ali željo po pridigi. Če pa se njihovim odraslim otrokom rodi otrok, ga ne krstijo, pravijo, da je to stvar otrok, ne njihova stvar. Človek, ki ne veruje, zanje ni slab človek, med vernimi in nevernimi so slabi in dobri, to ni odvisno od vere. Cerkvena stališča se jim ne zdijo obvezna. Religija jim ni ovira za sodelovanje. Njihova religija verjetno temelji na strahu (bojijo se vojne, naravnih katastrof) in na negativnih sankcijah, nikakor pa ne na razumevanju.

Kako živijo Vojskarji? Na skromnih zaplatah zemlje raste krompir, zelje, nekaj ovsa. Večina pridelkov ne uspeva dobro, podnebje je hladno, sneg se drži do srede maja. Glavni vir za preživljanje sta prodaja lesa in živinoreja (ta je zelo zanemarjena). Pa klekljanje nekaj prinese in zaslužek, zaslužek, če je kdo zaposlen ali upokojen. Gre za silo. Nekaj govorijo tudi o turizmu, partizanskem in zimskem. Res je, možnosti so. Kdo pa bo prispeval za njegov razvoj? Glavna ovira je slaba cesta in premajhen občinski proračun. Ljudje sami, ki bi si lahko za geslo vzeli dejstvo, da pride nedelja, ko so osemnajstkrat jedli zelje (brez višje matematike je to trikrat na dan), tega ne zmorejo.

Na Vojskem sem spoznal, da so predstave o kmetu nastale v razmerah, ki so danes že dodobra spremenjene. Tega se nisem zavedel, ker bi bili vtisi v tej oddaljeni vasi tako drugačni, ampak ker se življenjski tek in stališča hribovcev razlikujejo od onih v dolinskih in zlasti obmestnih vaseh, ki sem jih spoznal. Stereotipi (stabilnost

ruralne družbe, zdravo življenje, neformalni družbeni odnosi, konservativizem itd.), s katerimi so sociologi označili vas, so tu še vedno živi in veljavni, a vendar je čutiti, da jih načenja novo. Njihova povezanost s širšim svetom in družbo je še vedno zaradi odmaknjenosti redka in zlasti omejena le na nekatera področja, npr. prodaja pridelkov, plačevanje davčin, nakupi. Novo se napoveduje tam, kjer so ljudje najbolj prizadeti, ker je od tega odvisen njihov življenjski obstoj. To je zemlja, način, kako jo najpametneje izrabiti, se specializirati in povezati z odkupno mrežo; ali pa jo opustiti in se zaposliti. Stanje na trgu in kmetijska politika silita kmeta v razmišljanje o novem in k odločanju. Malokje sem videl lepo in obnovljeno kmetijo, ki se je usmerila v živinorejo in gozdarstvo, več je kmetov, ki razmišljajo in preudarjajo, prav toliko kmetij pa životari. Po pogovorih z gospodarji le-teh bo njihov jutrišnji dan tak, kot je bil včerajšnji in je današnji. Življenje samo je ostalo težko, preprosto in skromno, kajti zemlja zahteva bolj kot kdaj prej sleherni dinar, skoraj sleherni uro. Tudi na Vojskem so nekateri kmetje začeli računati. Razmišljajo o novih načinih kmetovanja, o mehanizaciji. Tudi fizično delo je s tem dobilo večjo, pravo vrednost. Čedalje bolj se zavedajo, da biti kmet ni način življenja, ki ga je sin podedoval po očetu, ampak poklic, od katerega je treba živeti. Zato mora čimbolj izkoristiti svoje sposobnosti, znanje ter možnosti, ki mu jih dajeta zemlja in družba. Tako se je zavedel tudi svojega pomanjkljivega znanja. Govoril sem s kmetom, ki je opustil slabe njive, ki so zahtevale veliko truda pa malo dajale. Spremenil jih je v dober pašnik. Namerava preiti na rejo živine, ki se mu bolj splača. Toda priznal mi je, da premalo ve o sodobni reji živine. Njegov up je sin, ki ga bo dal v kmetijsko šolo. Tudi drugi kmetje so izrazili željo, da bi bilo čimveč strokovnih predavanj. Zavedajo se, da je izobrazba potrebna. Njihova želja je tudi, da bi se otroci že v osnovni šoli, pa tudi pozneje v srednji šoli učili kmetovanja. Spoznali so dejstvo, da — kdor ne napreduje, nazaduje.

Politično-ideološke izkušnje o sodobnejših načinih ekonomsko-proizvodnega povezovanja (zadružništvo, kooperacija) so v marsičem za kmeta grenke. Tudi na Vojskem. Vendar ni danes kmet že vnaprej nezaupljiv do kooperacije. Njegov življenjski interes ni več toliko v lastništvu zemlje, na kooperacijo gleda bolj z vidika ekonomske koristi.

Na Vojskem sem srečal dvoje najpogostejših stališč do kooperacije. Eno je želja po sodelovanju zaradi strokovne pomoči in zagotovljenega odkupa po vnaprej določenih cenah, kar bi zmanjšalo negotovost. Drugi se zanesejo le sami nase, preveč so navezani na uspehe, ki so jih dosegli s svojim garanjem in odrekanjem ter iznajdljivostjo dobrega gospodarja. Zanimivo je, da so take redke kmetije tiste kmetije, ki v vojni niso bile uničene in so bile trden

temelj, da so neprizadete prestale obdobje, ko je bil razvoj kmetijstva zapostavljen in ko so bile odkupne cene nizke. Njihova izkušnja, koliko je vredno biti sam svoj gospodar in biti čimbolj neodvisen od tržnih razmer in blagovne proizvodnje, še zdaj odseva iz njihovih odgovorov na vprašanje, kaj je boljše za pametno gospodarjenje: čimveč različnih pridelkov pridelati doma ali pa pridelovati le tiste pridelke, ki najboljše uspevajo in se dobro prodajajo. Odločili so se za prvo, za raznovrstnost pridelkov in neodvisnost. Verjetno so tako odgovorili tudi zaradi dejstva, da denarno niso toliko odvisni od posevkov, ampak predvsem od prodaje lesa. Tako ves živžev pridelajo doma, denar pa dobijo s prodajo lesa.

Na Vojskem in na Čekovniku so izrazit pojav mešane kmetije, ki so v rokah upokojencev (50 %). Kdor pa nima tega ali kakega drugega dodatnega dohodka in živi zgolj od kmetijske dejavnosti, pa z negotovostjo gleda v prihodnost, to pa je že dovolj za bojazen, da bo zdaj doraščajoča generacija pobegnila s kmetij (že danes je npr. na Krnicah 55 % kmetij brez naslednika). Če k temu dodamo še to, da so kmetije zelo zaostale in zvečine premajhne, da bi lahko uvajale modernizirano proizvodnjo in vztrajajo zato na nizki tehnološko-tehnični ravni kmetovanja, kar jim preprečuje, da bi povečale dohodek, in v ostrejših gospodarskih razmerah tudi ni obetov, da bi se dvignile in rešile iz zaostalosti, lahko razumemo, da se na prizadetih kmetijah velikokrat predajajo apatičnosti in pogosto zapadejo v alkoholizem.

Eden izmed vzrokov za takšno stanje je tudi v raznih dilemah v naši pretekli kmetijski politiki, do katerih je prihajalo predvsem zaradi tega, ker se je gledalo na kmeta kot na potencialnega izkoriščevalca na vasi. To gledanje je vsekakor odigralo pomembno vlogo pri načrtih modernizacije kmetijske proizvodnje, kjer zasebni kmet ni smel imeti večje vloge, da ne bi postal ekonomsko premočan ali celo negativno vplival na naše družbenoekonomske odnose. Zatorej se kmet ni usmeril v proizvodnjo za trg, kar danes zahtevamo od njega. Vse to pa je pripeljalo do stagnacije v proizvodnji in v standardu kmečkega prebivalstva.

Konfiguracija terena, komunikacijske zveze in naseljenost tega območja dovoljujejo kot edino organizacijsko obliko kmetijske proizvodnje družinsko kmetijo, usmerjeno v govedorejo. Vzorčna kmetija na Vojskem je v tej smeri pokazala velike možnosti intenziviranja in večjega dohodka. Proizvodne zmogljivosti so neizkoriščene zlasti v revnejšem hribovitem predelu. Kako jih aktivirati?

Temeljite spremembe so mogoče le s sistemskimi rešitvami. Tu velja opozoriti na to, da vsa Evropa rešuje kmečko vprašanje in se trudi, da bi zagotovila obstoj hribovskemu kmetu (tudi iz turističnih, narodnostnih in narodnoobrambnih in ne samo gospodarskih razlogov). Obdelovalne zemlje, ki so jo predniki iztrgali s težavo gozdu, vendar ne bomo prepustili goščavi.

4. Še nekateri problemi in pojavi

Socialni podpiranci. V teh krajih obstaja skupina prebivalstva, ki je že izčrpala svojo delovno sposobnost, glede na starost bi že morali uživati pokojnino, vendar po obstoječih predpisih nimajo pogojev zanj. Največkrat so to ostareli kmetje. Kako živijo ti ljudje, ki dobivajo minimalno socialno podporo? Življenjski stroški niso nikjer tako nizki, niti na podeželju ne, da bi bilo moč živeti s petdesetimi novimi dinarji. Ti socialni podpiranci živijo pri svojih družinah ali pa jim pomagajo otroci, ki so se zaposlili v mestu, čeprav bolj poredko. Sami ljudje menijo, da jim morajo pomagati predvsem otroci, šele potem občina ali kdo drug. Težave so predvsem z onemoglimi kmeti, katere so dediči zapustili, a ne dovolijo, da bi zadruga vzela to zemljo v zameno za stalno mesečno podporo ostarelemu kmetu.

Vendar si moramo postaviti vprašanje: ali lahko v mestu ti odrasli sinovi in hčere zaslužijo dovolj, da preživljajo sebe, svoje družine in še starše? Preživljati tri generacije z delavsko plačo je težko. Zato je tisto, da otroci poznajo starše na kmetih samo v zvezi z ozimnico, še zmeraj trpka resnica. Vseeno je več otrok, ki pomagajo staršem, kolikor morejo, toda v mestu jih tarejo druge težave — stanovanje, novo življenjsko okolje, nove vrednote.

Beg z vasi. Redni prevoz na delo močno vpliva na zaposlitev. Zato so vasi in zaselki (velja zlasti za Vojsko in Krnice), ki so oddaljeni in nimajo dobre cestne povezave s središči, močno podvrženi dokončnemu odseljivanju. Odhajajo zlasti mladi, se zaposlijo, nekateri se tudi izučijo za kak poklic, vendar so taki s tega območja redkejši. Kje so vzroki za to? Nerazvitost družbenih in kulturnih institucij, dejavnosti, pridobitev in storitev na podeželju povzroča, da dobi mesto v očeh mladine magično moč. Pomanjkanje družabnosti, omejenega delovnega časa, izletov, letnega dopusta in revne možnosti za razvedrilo silijo mladino k »begu« iz vasi v mesto, poleg ekonomskih vzrokov seveda. Na kmetiji pa noče nihče ostati, čeprav si starši tega zelo želijo. Na kmetijah, ki le životarijo, družinski člani z zavestnim ali podzavestnim odporom vztrajajo na kmetiji, ko se ponudi priložnost za zaposlitev, pa odidejo.

Spolna in starostna struktura, vloga žene na vasi. Doma ostajajo samo tisti, ki ne najdejo zaposlitve. To so v večini primerov dekleta, žene in ostareli ljudje. Zato lahko govorimo o feminizaciji podeželja, o spremembah spolne in starostne strukture. Breme poljedelskih del, ki so jih prej opravljali moški, se vse bolj prenaša na žensko delovno silo. To zasluži posebno pozornost družbe — kako zmanjšati ali odpraviti težko fizično delo, ki vse bolj obremenjuje žensko, in usmeriti pozornost na tiste vidike položaja ženske v kmetijstvu, ki bi jih lahko imenovali družbene in kulturne vidike v ožjem smislu, ki pa se tesno prepletajo z neposrednimi ekonomskimi

in proizvodnimi vidiki in perspektivami. Ne le, da je ženska vse bolj zaposlena s kmečkimi deli, temveč še naprej opravlja tudi vsa številna gospodinjska dela. Podeželska družina po pravilu še vedno opravlja proizvodne, potrošne in kulturne funkcije, katerih velik del je v mestu prešel na družbene institucije. Na podeželju ni niti temeljnih možnosti, da bi se podaljšal prosti čas kmečke žene. Okoliščine so prisilile kmečko ženo, da svojo družbeno dejavnost omejuje na svoj kratki prosti čas, ki pa ga marsikdaj sploh nima. Pa še za to dejavnost je značilno, da je tradicionalna, statična, dostikrat naključna, monotona, omejena s hišnimi zidovi ali prostorom neposrednega sosedstva. Javne »aktivnosti«, v katerih najpogosteje sodeluje, so še vedno verski obredi, pogovori doma in s sosedi. Ali mi v mestu sploh razumemo, kako se žrtvuje tridesetletna žena na Vojskem, ki živi samo zaradi ostarelega očeta na podeželju in je nekako vdana v svojo usodo in ne vidi zase nobene perspektive? Delo, doma in na polju, doma še klekljanje pa cerkev, to je ves njen svet.

Socialna struktura vasi. Ta ni enovita. Premoženska diferenciacija se večja. Poleg čistih kmetij je tudi veliko število mešanih, polproletarskih kmetij (na Vojskem je zaposlovanje članov z manjših kmetij že tradicionalno, sega še v prejšnjo aktivno generacijo in tako novejši čas ni vnesel bistvenih sprememb, izboljšal je le pogoje za zaposlovanje), pa tudi že čisto delavskih družin (tu gre predvsem za gozdne in cestne delavce).

Zdravstveno stanje. Zdravstveno stanje kmečkih ljudi na tem območju ni boljše od stanja v mestu, vsaj po njihovih izjavah. Raven higiene je nižja. V večini primerov gredo k zdravniku šele, ko jih bolezen ovira pri delu. Prehrana je enolična, kmečko delo pa terja od človeka velikih naporov.

Vpliv sosedov, sodelovanje. Socialna kontrola okolice (tukaj predvsem enega ali dveh najbližjih sosedov) je močna. V takšnem kraju, kjer vsakdo ve, kaj kdo dela in misli, je človekova svoboda močno okrnjena, ljudje se obnašajo na določen način, ker sicer tvegajo, da jih okolje izloči.

Med seboj so pogosto sprti, vendar so trdi pogoji življenja, oddaljenost od drugih kmetij, kadar je treba po pomoč ali komu pomagati, ter odrezanost od drugih pozimi, narekovali zanimivo situacijo, da so si sprti sosedje pripravljeni priskočiti v nesreči na pomoč in nanjo računajo. Pomoč in sodelovanje sta v teh hribih nujna. Nujna zato, da preživijo. Nujna, ker je veliko že ostarelih in bolnih.

Delovni in prosti čas. Na vasi je položaj drugačen kot v mestu. V času poljskih del za kmeta »ni delovnega časa«. Proizvodnja

poteka največkrat na polju, na odprtem prostoru, odvisna od klimatskih in drugih ekoloških razmer. V tem neposrednem stiku z naravo je človek popolnoma odvisen od nje. Delo na polju ali v hlevu zahteva celega človeka in ves dan, ne samo 8 ur, razen mogoče v zimskem času. Prav iz tega razloga je propadla kmetijska zadruga na Vojskem. V njej so bili zaposleni delavci, ki so delali samo po 8 ur na dan. Kmečko delo pa ne sme zastati.

Delovni in prosti čas se prepletata v istem dnevu, ne merita se natančno in tudi meje med njima ni. To se vidi tudi po tem, da ti ljudje nimajo nobene želje po natančnejši določitvi časa. V tem vaškem življenju so se skozi dolge veke izkristalizirali dnevi, ko se zabava, razmišlja, živi v izobilju in se ne dela. Prazniki svetnikov so glavna in najbolj razširjena oblika družabnega življenja v tradicionalni vasi. Temeljni instituciji tega življenja sta cerkev in gostilna. Tam se ljudje sestajajo, zvejo novice in se sprostijo ob zgodbi, pesmi in vinu. O gostilni pravijo, da je vaški parlament. Cerkev je središče vseh kolektivnih emocij.

Sredstva množičnega obveščanja. S prostim časom so povezana tudi sredstva množičnega obveščanja na vasi. »Manj razvite družbe ali predeli bodo ohranjali tradicionalne oblike interpersonalnih stikov, medtem ko bodo od množičnih medijev v tako ruralno sredino prodrli predvsem radio in tedniki (»ruralni« tip komunikacij).«³ Večino novic in nasvetov zvedo na Vojskem najprej po radiu, šele potem jih preberejo v časopisih. Poleg verskih časopisov dobivajo »Kmečki glas«, »Primorske novice«, drugi časopisi pa so redkejši. Knjige berejo le redki in še to samo pozimi (največ »mohorjevke«). Od radijskih postaj poslušajo Ljubljano, Koper, Trst in Celovec in najrajši imajo čestitke poslušalcev. Spremljajo tudi svetovne dogodke in dogajanja v Jugoslaviji, toda ko jih povprašate po najpomembnejših dogodkih, se jih zelo težko spomnijo, čeprav so med njimi tudi izjeme. Tako je eden izmed Vojskarjev navedel kitajski satelit kot najpomembnejši dogodek v zadnjem času, drugi ameriški vdor v Kambodžo. Podrobnejšo analizo o tem bo dala raziskava.

Drugo vprašanje pa je, kakšno vsebino ponujajo vaškim prebivalcem in kako učinkovito je informiranje. Ne da bi se spuščali v globlje analize, lahko trdimo, da naš dnevni tisk posveča zelo malo pozornosti podeželju. Redki med redkimi so naslovi, ki bi nam objektivno osvetljevali naše podeželje. Pišejo o prestopkih, o čudnih straneh narave in ljudi, o številkah v proizvodnji, o uspehih v kooperaciji, torej za vaško stvarnost o nevsakdanjih stvareh. O množičnih komunikacijah na podeželju pri nas šele začenjajo pisati. Problem obravnavajo različno. Prevladujejo kvantitativne analize, manj prispevkov pa kvalitativno razčlenjuje posledice takih kulturnih ino-

³ Mag. France Vreg: »Razvojni model komunikacijskega sistema in njegova odprtost«, posvetovanje »Determinante družbenega razvoja« v Mariboru, 1970.

vacij v podeželskem okolju. To je ob njihovem velikem pomenu in moči huda pomanjkljivost.

In če upoštevamo sredstva množičnega obveščanja šire (knjige, revije, časopisi, radio, televizija, film itd.), imajo ta sredstva lahko velik delež pri boljšem utemeljevanju kulturne politike na vasi, pri razvoju kulturnega življenja, za katero je značilno, da komuna o njegovem razvoju nima jasno določene politike, značilni sta zapuščenost in prepuščenost naključju (na Vojskem smo priredili miting ob 9. maju) ali posameznikom. Prevladuje izredna kulturna monotonija in je prava redkost kakšna filmska predstava, gledališka igra (največkrat šolski otroci!), da ne govorimo o tem, koliko teh ljudi še ni bilo v gledališču (mi v mestu ga imamo pri roki, pa ga zanemarjamo), da so bili mogoče dvakrat v življenju v kinu, da pa si kulturnega razvedrila želijo. Seveda je treba spet upoštevati dejstva in okoliščine, ki so značilne za življenje na vasi. Tradicija, navade, cerkev, delovne razmere, s temi predpostavkami mora računati vsaka kulturna akcija na podeželju, vsak načrt, ki govori o podeželju.

5. Namesto sklepa

V naši dobi tehnološke civilizacije imamo tudi nasprotja, nasprotja med revnimi in bogatimi, med sitimi in lačnimi, med razvitimi in nerazvitimi, ki jih pa razna poprečja »umetno«¹ izglajujejo. V zadnjem času smo odkrili Kozjansko, reven, nerazvit, lačen predel Slovenije. Ampak Kozjanskih je več. Tudi Vojsko ni »daleč«² od tega. Vendar v zadnjem času ne gre več samo za biološko regeneracijo, ampak je tu še cela vrsta drugih potreb in »glad«³ teh kmečkih ljudi po nečem drugem, po družbeni in politični participaciji, po možnosti uveljavljanja v predstavniških organih družbenopolitičnih skupnosti, po možnosti organiziranja na podlagi specifičnih potreb in interesov, in ne samo po tem.

O katerih problemih podeželja, ki se v naši družbi čedalje bolj zaostrujejo, bi bilo treba spregovoriti? Morda o mehanizaciji, kmetijski in gospodinski, ki je v teh goratih predelih bolj redka (zemljo obdelujejo pretežno ročno), o kooperaciji, ki je zanemarjena, o tem, da kljub pretežno kmetijski dejavnosti prevladuje proizvodnja za domače potrebe in ne za trg, o tem, da uporabljajo zelo malo umetnih gnojil, o kmetih in njihovi družbenopolitični participaciji, ki je praktično enaka ničli, o revnih in manj revnih ljudeh (manj revni so tisti, ki imajo gozd ali so zaposleni zunaj kmetijstva), ki životarijo, pa so srečni v ozkosti sreče, o nizki šolski izobrazbi podeželskih ljudi, nizki stopnji njihovih aspiracij in neizdiferenciranih potrebah, o tem, da se čutijo zapostavljene zaradi družbene brezbržnosti, manjvredne, da so zaprti vase in da rajši nikomur ne zaupajo. Lahko damo na »oltar«⁴ kritike ustreznost kmetijske politike ali pa spregovorimo o skrajnih primerih ljudi ali družin, o šestnajst-

letnem dekletu, ki je gospodar pri hiši, o treh dekletih v starosti 19, 17 in 12 let, ki so jim starši umrli, sorodnikov doma nimajo, samo v tujini, o treh starih ženah, materi, stari osemdeset let, in dveh hčerah, ki živijo osamljeno, ali o bratu in sestri, obeh starih nad 60 let, ki živita čisto ob Idrijci in imata uro in pol hoje v hrib do trgovine, ali o mladem gozdnem delavcu s šestimi majhnimi otroki in 600 dinarji mesečnega dohodka.

Ne. Bodi dovolj žalostnih zgodb in življenjskih romanov. V tem, dvajsetem stoletju, stoletju moderne civilizacije, ki z znanostjo, tehniko in industrijo postaja moč, ki spreminja človeka, ki mu daje nove ideale in nov način mišljenja, človek pozablja na številne vrednote ob misli na višji standard, človek ob misli na postindustrijsko družbo pozablja na življenje prejšnjega stoletja, iz katerega je pravzaprav zraslo današnje življenje.

O marsikaterih težavah in problemih, podobnih tem, ki smo jih navedli, lahko slišimo vsak dan, pa nas nič ne bo tako prizadelo kot morda dosti blažja nesreča, težava, ki jo vidimo s svojimi očmi. Zato tudi skuša biti ta zapis o oblakih nad podeželjem zapis samorasti in dediščine in objava in zavest o teh problemih in težavah. Ta zapis je zgolj portret nekega časa, nekaterih družbenih in duhovnih, individualnih in regionalnih značilnosti podeželja. In razbiti hoče običajne misli o našem znanju, pojmu in izkušnjah, o opažanjih in sodbah o življenju na podeželju, ki so kot ta zapis samo fragmentarni. Je zapis življenjskega utripa na vasi, zapis življenja ljudi, obsojenih na upanje in na svobodo.

Moje ugotovitve oz. vtisi niso dokončni, absolutni, marsikaj bi jim moral dodati. Še najmanj ali nič nisem pisal o »reševanju« vasi, o tem, kdo bo odpihnil oblake nad podeželjem. Dejanja, ki posegajo v vprašanja podeželja, ne smejo biti več rezultat zgolj upravnih aktov, marveč na sedanji stopnji našega družbenega razvoja rezultat globokega hotenja, ki presega kabinetno strategijo. Smo pa zaradi tega v položaju, ko bo samo še stvarnost boljših razmer — ki pa jih ne moremo omejevati zgolj na materialno stran, temveč jih moramo razširiti na vse tiste prvine, ki oblikujejo novo obliko v samoupravi in socialistični družbi — pripomogla k zboljšanju sedanjega stanja na podeželju.

In to bo najtežje. Napišimo to črno na belem z velikimi črkami. Podčrtajmo z rdečo barvo.

Razvoj Makedonije v naslednjih letih

(Nadaljnji proces industrializacije)

Sedanje razvojno obdobje in vizijo prihodnjih petih let lahko popolnoma upravičeno označimo za prelomnico v ekonomskem in družbenem razvoju Makedonije. Ob koncu tekočega srednjeročnega obdobja bo zaobsežena ena zelo pomembnih etap razvoja, s katero se končuje začetna faza v premagovanju splošne zaostalosti in v ustvarjanju pogojev za stabilnejši in bolj dinamičen razvoj.

Za to etapo je značilno, da so bile zgrajene ključne industrijske zmogljivosti, kar je terjalo dolgotrajne in obilne naložbe materialnih in finančnih sredstev v kapitalno intenzivne veje. Gradnja teh objektov je določala tako posebno investicijsko politiko, ritem in učinkovitost razvoja. Končujejo se tudi obsežna dela v kmetijstvu, veliki hidromelioracijski sistemi, katerih gradnja traja že več kot deset let. Z dograditvijo teh sistemov nastajajo ugodnejši pogoji za obvladovanje prirodnih vplivov, ki so zavirali hitrejši napredek kmetijske proizvodnje, zlasti pa razvoj socialističnega sektorja kmetijstva. Končana je (ali pa se končuje) modernizacija in gradnja glavne prometne mreže, ki je izredno važen del gospodarske infrastrukture.¹

Z dosedanjo dograditvijo tako imenovane socialne infrastrukture je nastala kompleksna in razvejana mreža institucij na področju prosvete, znanosti, kulture, zdravstva in socialnega varstva. Posledice, ki jih je povzročil katastrofalni potres v Skopju, so v glavnem že odpravljene. Z obnovo in gradnjo stanovanjskega, komunalnega, prometnega in gospodarskega fonda se je stanje normaliziralo ne le v mestu, marveč tudi v vsej republiki.

Makedonija ima zelo ugodno startno osnovo za novo srednje-ročno razvojno obdobje. Od 1966. leta dalje je stopnja poprečne rasti proizvodnje 6,3 %, družbeni proizvod se je dvignil na 400 dolarjev na prebivalca. Če sta bili v preteklem obdobju angažiranost in konkretna ekonomska politika pod močnim vplivom dolgoročnih intenzivnih programov, se bosta poslej lahko mnogo bolj usme-

¹ Angel Čemerski: Referat na I. seji konference ZKM; »Nova Makedonija«, 7. I. 1970.

rili k tekočim nalogam. Njuno težišče bo v uresničevanju nadaljnje dinamične rasti proizvodnje, višje stopnje industrializacije in zaposlenosti, v zmanjševanju relativnih razlik v stopnji razvitosti v primerjavi z Jugoslavijo in njenimi razvitejšimi deli.²

Glede koncipiranja bodočega razvoja so strokovnjaki republiškega zavoda za gospodarsko planiranje mnenja, da mora Makedonija dograjevati gospodarstvo glede na možnosti, ki jih dajejo dosežena stopnja razvoja, struktura gospodarstva in tržni tokovi, oziroma si prizadevati za hitrejšo diverzifikacijo gospodarske dejavnosti, se usmeriti k višjim oblikam obdelave — in sicer v okvirih že ustvarjenih proizvodno-ekonomskih kompleksov. Po dosedanjih prognozah naj bi znašala stopnja letnega povečevanja družbenega proizvoda od 9 do 9,4 %. Industrijski razvoj Makedonije, ki je zdaj v največjem razmahu, naj bi potekal z nezmanjšanim tempom.

Strukturne spremembe v gospodarstvu bodo tudi v prihodnje potekale v korist industriji, njeni udeležbi v narodnem dohodku, zaposlenosti in akumulativnosti. Raven industrijske proizvodnje se bo po predvidevanjih načrtovalcev dvignila za 72 do 75 % ali za 11,5 % na leto.³ Delež industrijske proizvodnje se bo v skupni proizvodnji povečal od letošnjih 34,2 % na več kot 38 % v letu 1975.

Vendar pa ob prehodu v kvalitetno novo razvojno etapo ne zadošča le globalna usmeritev k industrializaciji. Mnogo natančneje bo treba z eksaktnimi metodami določiti najbolj obetajoče smeri ter prizadevanja usmeriti k najbolj propulzivnim vejam ter dejavnostim, ki so zaključene gospodarske celote, ki zajemajo obstoječe surovinske baze, k že zgrajenim zmogljivostim v metalurgiji, kovinski in kemijski industriji, pa tudi v celoti izrabiti hidrološke in ekonomske možnosti v kmetijstvu. Za uresničevanje take usmeritve razvojne politike je potrebno, da bo v praksi vse bolj prevladovalo spoznanje, da je modernizacija obstoječe industrije kot nepretrgan proces najbolj bistvena in prva naloga. Na prvi seji konference Zveze komunistov Makedonije so zlasti opozorili, da je nujna taka proizvodna usmeritev, ki pelje k povečevanju ekonomske učinkovitosti sredstev in k hitrejšemu spreminjanju strukture proizvodov, asortimenta, ki prinaša višji dohodek.⁴

Načrtovalci tempa in osnovnih smeri razvoja Makedonije v naslednjem srednjeročnem planu so izhajali iz dinamične rasti materialne proizvodnje v mejah optimalnih razmerij v celotni družbeni reprodukciji in v skladu z načeli reforme. Dinamičen gospodarski in družbeni razvoj ob hkratnih strukturnih spremembah obljublja

² Dr. Ksente Bogoev: Ekspoze na seji splošnega zbora skupščine SRM, »Nova Makedonija«, 22. V. 1970.

³ Pavle Tasevski: »Sedumstotini dolari na žite« (»700 dolarjev na prebivalca«), »Nova Makedonija«, 1. V. 1970.

⁴ Sklepi I. seje konference ZKM.

ugodnejše objektivne možnosti za to, da se poveča družbena produktivnost v naslednjem obdobju in da se bodo razreševali družbeni in ekonomski problemi republike. Aktiviranje človeških moči in vsestransko izkoriščanje materialnih skladov bosta zasnovana na tistih dejavnikih, ki bodo zagotavljali, da bo hitrejši tempo gospodarske rasti plod sodobnejšega gospodarjenja, optimalne organske sestave sredstev, večje akumulativne moči gospodarskih organizacij in vse večje produktivnosti dela.

Na podlagi tega pričakujejo, da bo družbeni proizvod gospodarstva v letu 1975 večji za približno 56 %. S tem bi Makedonija dosegla stopnjo razvitosti, na kateri bi družbeni proizvod znašal 700 dolarjev na prebivalca, oziroma bi dosegla lanskoletno jugoslovansko raven razvitosti. O uresničljivosti teh predvidevanj ni treba dvomiti in čisto zanesljivo je, da bo Makedonija 1975. leta dokončno premagala gospodarsko zaostalost.

Prednost integracijam

Za uresničevanje celotne razvojne politike Makedonije v prihodnjem obdobju je življenjsko pomembno, kako hitro se bo razvijalo poslovno-tehnično sodelovanje in integracijsko povezovanje delovnih organizacij v velike, ekonomsko močne in tehnološko zaočrožene komplekse. Rast in vse večja diverzifikacija gospodarske dejavnosti morata temeljiti na številnih in pomembnih tehnično-tehnoloških inovacijah in sodobni organizaciji proizvodnje.⁵ V proizvodno-ekonomskem pogledu pomeni to snovanje ekonomskih kompleksov, ki temelje na horizontalni in vertikalni integraciji že obstoječih ter programiranim dopolnjevanju le-teh z novimi zmogljivostmi. Trije veliki kompleksi, metalurškometalni, kemični in kmetijski, ki so v fazi dograjevanja, so nedvomno trden temelj za funkcionalno združevanje proizvodnje, prometa in akumulacije. Razvojna politika odpira torej integraciji vrata na široko ne le v republiških mejah, marveč tudi v mejah Jugoslavije.

Integracija in tehnološko dopolnjevanje proizvodno-ekonomskih kompleksov morata pripeljati do optimalnih strukturnih razmerij. Čeprav so v Makedoniji dograjeni veliki obrati bazične industrije (železarna Skopje, Jugohrom-Jegunovce, topilnica svinca in cinka Zletovo-Titov Veles, OHIS), pa nekatere industrijske veje sploh niso razvite. Železarna Skopje kot najpomembnejši dejavnik makedonskega gospodarstva zajema 62 % vseh razpoložljivih sredstev industrije v republiki. Kovinska predelovalna industrija sodeluje v strukturi industrijske proizvodnje Makedonije s komaj 4,2 %, medtem ko je delež te industrije v Jugoslaviji 16,2 %. Premajhen je tudi delež drugih propulzivnih industrijskih vej, predvsem kemične, katere delež je le 7,6 %. Po drugi strani pa tri industrijske veje z

⁵ Prav tam.

nizko organsko sestavo sredstev in s kronično nizko stopnjo akumulativnosti — tobačna (11,3 %), živilska (16,5 %) in tekstilna (17,3 %) — sodelujejo v strukturi industrijske proizvodnje s približno 50 %.⁶

Železarna Skopje je naredila že nekaj pomembnih ukrepov za to, da bi se ustanovil obsežen metalurško-metalni kompleks v Makedoniji. V poslovno-tehničnem pogledu se je začela tesneje povezovati in zbirati ob sebi podjetja kovinsko predelovalne industrije, da bi jih usposobila za finalizacijo svojih proizvodov. S pomočjo tovarne za konstrukcije in montažo (FAKOM) pri železarni je ustanovila posebno inženiring službo, ki pripravlja višjo predelavo v vseh železarskih podjetjih, ki so zainteresirana za poslovno-tehnično sodelovanje z železarno Skopje. V načrtu je sodelovanje še s tremi podjetji železarsko-predelovalne industrije, ki naj bi kmalu predelovala valjano pločevino in vlečeno železo iz skopske železarne. To so resni načrti za združevanje in skladen razvoj železarsko-predelovalne industrije, ki ima v skopski železarni oporo za ekspanzijo.

Razvojni načrti usmerjajo makedonsko gospodarstvo v prihodnjih petih letih k vse večjemu plasmaju proizvodov zunaj njenih meja. Taka težnja je nujna zaradi dinamične rasti proizvodnje in procesa diverzifikacije gospodarske strukture; izvoz je tudi eden izmed pogojev za učinkovitejšo izrabo naravnih bogastev in za optimalno izrabo proizvodnih zmogljivosti. Pričakujejo, da se bo v obdobju od leta 1975 izvoz blaga večal hitreje kot pa proizvodnja; povečal se bo od sedanjih 900 milijonov dinarjev na približno 1.600 milijonov dinarjev; tako bi bila petina proizvodnje namenjena za izvoz v tujino. V strukturi izvoza bo večji poudarek na proizvodih z višjo stopnjo obdelave.

Potemtakem je razvojni program Makedonije v marsičem odvisen od uspešnega vključevanja v svetovne gospodarske tokove. To spoznanje, ki ga vsebujejo domala vsi dokumenti, usmerja prizadevanja makedonskega gospodarstva k sodelovanju z gospodarstvi drugih držav — od obširnejše medsebojne izmenjave informacij, prek industrijske kooperacije do skupnih naložb itd. V sklopu večjega gospodarskega povezovanja moramo ocenjevati tudi naravna bogastva, katerih izraba je v marsičem odvisna tudi od uvoza tujega kapitala. Gradnje novih zmogljivosti na podlagi aktiviranja teh bogastev morajo biti ekonomsko upravičene, ker so le v tem primeru smiselne in bo imelo vključevanje v mednarodno delitev dela nove razsežnosti.

Intenzifikacija kmetijstva

Makedonija žanje na področju kmetijstva že dalj časa pomembne uspehe. Z zgraditvijo hidromelioracijskih sistemov, od ka-

⁶ Glej: XI. plenum CK ZKM; dokumentacija.

terih bodo nekateri že letos dani v uporabo, nastajajo možnosti za nadaljnje povečevanje količin in za kvalitetne spremembe v strukturi kmetijske proizvodnje in za socialistično preobrazbo vasi. Po zamislih načrta bi se morala kmetijska proizvodnja povečati za več kot 25 %. Tako bi postala Makedonija ena vodilnih blagovnih proizvajalk bombaža, zgodnjih in polzgodnjih povrtnin ter poglavitni proizvajalec namiznega grozdja in jabolk.

Proizvodnja na melioriranih območjih bo usmerjena h kulturam, ki bodo posebej povečale dohodek kmetijstva in možnosti za izvoz. Podlaga za tako usmeritev že obstaja — zlasti v družbenih posestvih z razvito organizacijo dela in utečeno tehnologijo proizvodnje. Konkretni ukrepi za optimalnejši razvoj so tudi integracija, specializacija in delitev dela, proučevanje in organizacija trga.

Načrtovalci predvidevajo tudi razvoj sodobne industrije za predelavo sadja in povrtnin. Združenja in sveti gospodarske zbornice Makedonije so že sprejeli projekt, po katerem se bo povečala proizvodnja konzerviranega sadja in zelenjave od sedanjih 10.000 na 50.000 ton, tako bi ta industrija predelala na leto približno 150.000 ton kmetijskih proizvodov, kar že v pogledu uresničevanja kmetijske proizvodnje pomeni zelo veliko. Med načrtovalci in združenji proizvajalcev je prišlo do razlik v ocenah višine investicij v razvoj predelovalne industrije. V načrtu so proizvajalci predlagali v ta namen 180 milijonov dinarjev, v gradivu republiškega zavoda za gospodarsko planiranje pa je predvidenih le 90 milijonov. Proizvajalci vztrajajo, da je te načrte glede gradnje sodobne predelovalne industrije treba uresničiti, ker bodo sicer učinki izrabe hidromelioracijskih sistemov pod predvideno ravni. V gradivu zavoda je dan večji poudarek tobaku za industrijsko predelavo.

S prehodom v kvalitetno novo razvojno fazo so dane možnosti za enakomernejši regionalni razvoj Makedonije. Obenem pa postajata politika in metoda za zagotavljanje ekonomsko najbolj racionalnega razporejanja proizvodjalnih sil mnogo bolj zapleteni. Ker se opuščajo etatistični odnosi v razpolaganju s presežkom dela, se krepi samostojnost gospodarskih organizacij pri oblikovanju poslovne in razvojne politike po ekonomskih kriterijih in sodobnem delovanju ekonomskih zakonov. Kolikor manj je družbenega usmerjanja, toliko večja je nevarnost, da bi prišlo do velikih in družbeno neupravičenih koncentracij proizvodjalnih sil na nekaterih področjih in do zaostajanja drugih.⁷ Usmerjanje je torej potrebno, da bi se izognili tako prekomerni koncentraciji proizvodjalnih sil v maloštevilnih ekonomsko-geografskih točkah kot pretirani disperziji in gradnji nefunkcionalnih in izoliranih zmogljivosti — ne glede na to, ali so že zdaj ali pa bodo v bližnji prihodnosti možnosti za njihovo rentabilno izrabo.

⁷ Angel Čemerski: referat na I. seji konference ZKM; prav tako v sklepih te konference.

Taka usmeritev terja dolgoročno in trdno platformo regionalnega razvoja, po kateri se bo postopno uresničevala vizija najbolj ustreznega teritorialnega razporejanja proizvodjalnih sil. Programiranje regionalnega razvoja bo treba v prihodnje vključevati kot neločljivo komponento družbenega načrtovanja. In v tem okviru je treba obravnavati tudi problematiko nezadostno razvitih občin, katerih razvoj mora biti usklajen z materialnimi gibanji in celotnim sistemom reprodukcije.

Za zasedbo novih delovnih mest ter potrebe tehnološkega razvoja bo potrebovala Makedonija do 1975. leta približno 10.000 oseb z visoko in višjo izobrazbo in več kot 53.000 s srednjo strokovno izobrazbo, visoko kvalificiranih in kvalificiranih delavcev. Zato plan predvideva, da bo 1975. leta v osnovnih in srednjih šolah približno 345.000 dijakov ali 195 na 1000 prebivalcev, na visokih in višjih šolah pa 125 študentov na 10.000 prebivalcev.

Delo za 74.000 oseb

Obdobje, ko dežela prehaja iz nezadostno razvite v relativno razvito, je nedvomno zelo zapleteno in v določenem smislu tudi usodno. Vsaka napačna in premalo utemeljena poteza lahko pripele do stagnacije proizvodjalnih sil ter zaostajanja za znanstveno-tehnološko revolucijo. Vsaka napačna poteza lahko povzroči, da ostane zunaj tokov produktivne dejavnosti velik del za delo sposobnega prebivalstva — če razvojna usmeritev ne upošteva potencialnih potreb zaposlovanja. SR Makedonija prav z novim srednjeročnim načrtom prehaja v to občutljivo fazo. Tega se zavedajo vse ustvarjalne sile, ki sodelujejo pri načrtovanju razvojne politike. Približno 50.000 oseb išče zaposlitev. Glede na to je ena glavnih nalog prihodnjega razvoja produktivno vključevanje za delo sposobnega prebivalstva — ne le, kar zadeva naravni prirastek, marveč tudi del kontingenta latentno nezaposlenih.

Stabilizacija gospodarskih gibanj v nekaj zadnjih letih omogoča bolj dinamično in intenzivnejšo rast zaposlovanja. Novi predpisi o sprejemanju pripravnikov ter drugi ukrepi so pospešili zaposlovanje domala vseh strokovnjakov z visoko in višjo strokovno izobrazbo in strokovne delovne sile. Dane so možnosti za vsakoletni dotok kadrov s fakultet in strokovnih šol; to je eden pomembnih dejavnikov za družbenopolitično stabilizacijo. Vendar pa bo relativno velika nezaposlenost v Makedoniji še vedno eden izmed negativnih vplivov na družbeno atmosfero. Politika zaposlovanja in razreševanja problemov, ki izhajajo iz relativne nezaposlenosti, bo zaradi zapletenosti ter posledic za celotni gospodarski in družbeni razvoj še vedno temeljno vprašanje prihodnjega razvoja Makedonije. V razmerah relativne razvitosti in velikega demografskega pritiska to praktično pomeni, da bo treba resno upoštevati problem nezaposlenosti; to je

problem makedonske družbe v celoti, ki ga bo morala neprestano reševati, da ne bi presegel družbeno dovoljenih meja.

Nezaposlenost v Makedoniji je predvsem posledica izredno nizke ravni proizvodnih sil, na kateri se je začela industrializacija. Čeprav je bilo število nezaposlenih tudi pred reformo relativno veliko, je nadaljnje naraščanje pomenilo, da so splahnele fikcije o visoki stopnji zaposlenosti. Hkrati s procesom industrializacije je doživljala Makedonija zelo živahne demografske premike. Tudi v prihodnjih petih letih pričakujejo pomembne spremembe v socialno-ekonomski strukturi prebivalstva.

Stališča in ocene nekaterih družbenih segmentov glede problema nezaposlenosti in demografskih gibanj so precej romantične, subjektivne in voluntaristične. Ta stališča in ocene se izražajo v najrazličnejših oblikah, npr. kot odpor in obsojanje preseljevanja v mesta, zaskrbljenost za integriteto naroda zaradi odhajanja delavcev v tujino itd. Pogosto dobe tudi politično barvo, kot da gre za načelno konfrontacijo tistih, ki so za razslojevanje vasi in odhajanje kmetov v tujino, in tistih, ki se temu upirajo.⁸ V bistvu gre za neizprosno logiko ekonomskega razvoja. Če je namreč usmeritev k industrializaciji in intenzivnemu razvoju nujna, potem je nujno tudi spreminjanje obstoječe socialne strukture in nastajanje nove. Za Zvezo komunistov Makedonije in makedonsko družbo v celoti ni dileme: ekstenzivno gospodarjenje in navidezna polna zaposlenost ali intenzivno gospodarjenje z jasno perspektivo k trajnemu razreševanju problema nezaposlenosti.⁹

Načrtovalci srednjeročnega razvoja Makedonije se ne ukvarjajo le z nalogo, kako pospeševati dinamiko gospodarskega razvoja, marveč tudi s tem, kako zagotoviti zadostno število delovnih mest. Kakšne so realne možnosti za uresničevanje načrta zaposlovanja in ali je možno poleg sedanjih predvidevanj še kaj ukreniti za večjo zaposlenost?

Naravni prirastek prebivalstva v prihodnjih petih letih bo približno 63.000. Ta kontingent bo zasedel nova delovna mesta in delno zamenjal normalni odtok dela zaposlenih. Sodiijo, da bi poleg teh lahko zaposlili do 1975. leta v družbenem gospodarstvu še 3.000 oseb. Vendar pa z zaposlovanjem le v družbenem gospodarstvu in družbenih službah možnosti niso popolnoma izčrpane. Krepitev teh dveh sektorjev bo terjala širjenje terciarnih dejavnosti na bazi osebnega dela. Cenijo, da bi z razvojem terciarnih dejavnosti lahko zagotovili existenco približno 8.000 osebam; s tem bi se možnosti za zaposlitev povzpele na 74.000 oseb.

Nekatere razprave v skupščini SR Makedonije in v javnosti nakazujejo večje možnosti za nova delovna mesta v terciarnih dejavnostih, kot pa to predvidevajo načrtovalci. Seveda pa je za to,

⁸ Glej gradivo XI. seje CK ZKM.

⁹ A. Čemerski: referat na I. seji konference ZKM; sklepi konference.

da bi presegli število 8.000 novih delovnih mest v terciarnih dejavnostih, potrebna mnogo bolj prožna politika in bolj sistematična obravnava zasebne dejavnosti. Zaposlovanje v zasebnem sektorju seveda ne rešuje vseh problemov; to bi bila prava utvara. Pomembno je to, da rešuje del tega problema, in skladno s tem mu je treba v prihodnjem obdobju zagotoviti ustrezno mesto.

SR Makedonija je izredno veliko investirala in še investira v strokovno izobraževanje mlade generacije, kar je pozitivna in daljnovidna usmeritev. Te naložbe so marsikdaj presegle realne možnosti; vendar se je zavedala, da so naložbe v usposabljanje ljudi v fazi začetne industrializacije izredno pomembne. Zato je danes razumljivo, da mnogo hitreje in celoviteje vključuje kvalificirane in šolane kadre, odločneje prilagaja izobrazbo in profile kadrov zahtevam gospodarstva in družbenih dejavnosti. Na skopski univerzi je približno 5.000 študentov, torej več kot na ljubljanski univerzi. To je za makedonsko gospodarstvo zanesljiva osnova in velik obet. Tem mladim ljudem je treba ustvariti možnosti za delo, delu najsposobnejših pa omogočiti nadaljnje izpopolnjevanje in preraščanje v kadre najvišjega profila.¹⁰ Za to, da imajo načrtno kadrovsko politiko tudi v prihodnjem obdobju za zelo pomembno, govori tudi dejstvo, da pripravljajo republiški zakon za nagrajevanje nadarjenih dijakov in študentov.

Usmeritev k nadaljnji industrializaciji, obsežnim strukturnim spremembam, modernizaciji in intenzifikaciji proizvodnje terja od makedonskega gospodarstva vključevanje, včlenitev v tokove sodobne znanstveno-tehnološke revolucije. SR Makedonija je pred težavnim izpitom, pred valorizacijo vseh intelektualnih potencialov, v katere je ogromno investirala. Hitrejši tehnološki razvoj, ekspanzija in dinamične spremembe na trgu, perspektive zaposlovanja itd. so odvisni od sposobnosti kadrov v delovnih organizacijah, od njihovih reakcij na spreminjanje, od njihove usmeritve k pravičnim in na znanstveni podlagi zasnovanim rešitvam. Sklepi V. kongresa ZKM in prve seje konference izrecno poudarjajo, da bo tempo razvoja Makedonije v bistvu odvisen od tega, kako globoko bosta gospodarstvo in družba kot celota prodrli v bistvo znanstveno-tehnične revolucije in kako se bosta organizirala, da izrabita ta dejavnik razvoja.

Pričakujejo, da se bo na višji stopnji socialno-ekonomske razvitosti hitreje izboljševal tudi družbeni standard. Večji poudarek bosta dobila zdravstvo in socialno varstvo. K temu bo posebej prispevala uvedba obveznih oblik zdravstvenega varstva prebivalstva. V prihodnjih letih se bo nadaljevala intenzivna gradnja stanovanj. Do konca 1975. leta bo zgrajenih približno 50.000 stanovanj, tako da se bo stanovanjska površina na prebivalca povečala od sedanjih 9,4 na 11 m². Povečevanje osebne in družbenega standarda je smiselno le tedaj, če je posledica gospodarske rasti, ustvarjenega dohodka na

¹⁰ Nikola Minčev, razprava na XI. seji CK ZKM; dokumentacija.

podlagi dosledne delitve po rezultatih dela in zvečanja produktivnosti. Zaradi neustrezne politike v delitvi narodnega dohodka je prišlo v preteklem obdobju do občutnega zvišanja življenjskega standarda na račun akumulacije za razširjeno reprodukcijo, s tem pa je bila prizadeta reproduktivna moč gospodarstva. Ekonomska logika vse bolj neposredno terja planirano politiko notranje delitve dohodka, osebnih dohodkov in skladov.

Razprava o smereh razvoja Makedonije v prihodnjih petih letih nakazuje, da je v delitvi osebnih dohodkov precej neenotnosti in tudi nepravilnosti, ki so posledica nedoslednega uresničevanja načel delitve po rezultatih dela. Rast osebnega standarda mora biti povezana z nacionalnim dohodkom in zvečano produktivnostjo dela.

Problem socialne diferenciacije bo zaradi zelo nizke materialne osnove, na kateri se je začela makedonska industrializacija, še dolgo pereč. ZKM in druge napredne sile makedonske družbe se odločno izrekajo proti nizkim osebnim dohodkom, obenem pa se prav tako odločno upirajo vsem poenostavljenim nazorom in vizijam socializma, ki se izražajo v težnjah k uravnilovki, »socialnim tradicijam« in »socialni enakosti«. ¹¹ Minimalne razlike med dohodki delavcev in inženirskega kadra kažejo v mnogih primerih celo v velikih delovnih organizacijah težnje k uravnilovki, ki so hkrati z malomeščansko stihijo in primitivizmom še vedno pričujoče — z vsemi negativnimi posledicami. Učinki takih teženj se v nekaterih organizacijah kažejo predvsem v stagnaciji produktivnosti dela, v nepretrgani reprodukciji razmer, ki pogojujejo nizke osebne dohodke.

Boj proti težnjam po uravnilovki je v času, ko je makedonska družba na prelomni etapi razvoja, ko terja čas najbolj racionalno izrabo materialnih in človeških potencialov, eden temeljnih družbenopolitičnih in ekonomskih aksiomov. Subjektivne sile bodo tem bolj pravilno opravile svojo revolucionarno vlogo v družbenem gibanju, kolikor bolj dosledno se bodo uprle demagoškemu geslu »enakost v revščini«, kolikor dosledneje bodo vrednotile razlike v realnih delovnih prispevkih ter upoštevale, da je tehnološki napredek najboljša pot iz sveta revščine k boljšemu standardu.

Dinamična razvojna politika v prihodnjih petih letih bo temeljila na mnogo večji angažiranosti lastnih sil in sredstev ter na aktivnejšem odnosu do problemov, ki se bodo še pojavljali. Toda glede na še vedno sorazmerno nizko raven razvitosti bo dodatna akumulacija za uresničevanje razvojnih ciljev še vedno nujna. Zato bo treba v skladu za kreditiranje nezadostno razvitih republik in pokrajin zagotoviti tak obseg koncentriranih sredstev, ki bo dejansko omogočal hitrejši razvoj, kot pa je jugoslovansko poprečje. Del dodatne akumulacije bo pritekal tudi z angažiranjem prostih sredstev v državi in iz uvoza tujega kapitala.

¹¹ Dr. Slavko Milosavljević: referat na X. seji CK ZKM; dokumentacija.

Načrtovanje slovenskega kulturnega razvoja

Naravnost v »sedanji trenutek«

Vedenje ljudi prav vseh družbenih slojev vse bolj kaže na nekatere bistvene spremembe v današnjem načinu mišljenja. Potrebna bi bila empirična analiza strukture zavesti slovenske socialistične družbe na začetku tega desetletja, ki bi te domneve verificirala. Lahko pa domnevamo, da bi potrdila opažanje o značilni evoluciji mišljenja, ki se kaže predvsem v težnji po emancipaciji od preteklosti in po osvobajanju nekdanje introvertiranosti ter priklenjenosti na »hic et nunc«, kot da drugih časovnih in prostorskih razsežnosti sploh ni.

Ta opažanja pa še ne opravičujejo pretiranega optimizma. Nekdanja zaprtost in naravnost v »sedanji trenutek«, značilna za nemotno prestopanje na mestu, je še vedno navzoča. Pozitivne spremembe v načinu mišljenja se dogajajo vedno počasi. Zadevajo na odpore in nerazumevanje in spodbujajo k razpoloženjem, ki se predstavljajo kot modrost, izkušnost ali pa modernost, so pa le mistificirana oblika vztrajanja pri starem.

Podobni odpori nastajajo na vseh družbenih področjih. Najbolj so opazni na področju duhovne ali kulturne proizvodnje. Zdi se ne navadno, da je zlasti del kulturnih delavcev navzlic izobrazbi, znanju in nadarjenosti tako zelo naklonjen priklenjenosti na tisto sedanjost, ki je že preteklost. V njihovem načinu mišljenja se kaže še pravi ptolomejski »antropocentrizem in geocentrizem« in »sedanji trenutek« je skoraj mitološka kategorija. Naravnost v sedanjost, ki je le reprodukcija preteklosti, je za takšno mišljenje kriterij naprednosti in merilo kulturnosti. Ker ta miselnost odločilno vpliva na splošno kulturno ozračje, dobivajo številni obrobni in nepomembni dogodki tudi v kulturnih informacijah osrednje mesto. Na ta način si introvertirano mišljenje prilagaja splošno zavest in jo blokira, da bi se hitreje odtrgala od preteklosti, s tem pa zavira delovanje, ki bi ustrezalo današnjim spremembam.

Primer takega prilagajanja so npr. v zadnjem času podrobne informacije o gledaliških problemih in krizah, zlasti o kronični krizi

Slovenskega narodnega gledališča. Kulturne rubrike v dnevnikih, pa tudi v nekaterih drugih periodičnih listih jim odmerjajo nenavadno veliko prostora. Ne mislim, da ni važno, v kakšnih stiskah je danes gledališka kultura in s kakšnimi problemi se morajo ukvarjati kulturni delavci, ki so se posvetili delu v gledališčih. Veriga odprtih pisem v zadnjem času (iz katerih smo lahko le bore malo zvedeli o globljih vzrokih kriz, razumne in trezne misli pa so se zgubile v neskončnem naštevanju starih grehov ali zaslug, v ciničnem sprenevedanju in klovnskih besednih akrobacijah) in izjemna pozornost, s katero spremlja tisk gledališke krize (podobno velja tudi za film in filmske krize), pa zbudata predstavo, da so to osrednji problemi današnje kulture in prihodnjega kulturnega razvoja. Včasih se zdi, da je samo od razpleta teh kriz odvisno, ali se bomo povzpeli iz »provincializma« in se včlenili v moderni svet.

Najbrž je utemeljen očitek kulturnim rubrikam našega tiska, da so precej prazne in hudo enostranske. Ali je prezahtevno pričakovati, da bodo začele seznanjati javnost z vprašanji, ki so tudi vznemirljiva, čeprav drugače kot izvirna ali neizvirna slovenska teaterska »chronique scandaleuse«. Za primer navajam, da so to lahko informacije o osnovah slovenskega kulturnega razvoja. Seveda so še tudi druga vprašanja, ki bi usmerjala pozornost k temeljnim problemom kulture, in drugi načini spodbujanja k razmišljanju, kako premagati kronično deficitnost asimilacije kulturnih dobrin, pa tudi krizo gledališč, filma in kulture sploh.

Ne vem, zakaj take zahteve ne bi bile realne. Menim, da je tudi skromen in vsebinsko sporen zapis o iskanju izhodišč za dolgoročni načrt slovenskega kulturnega razvoja kulturni dogodek, vreden, da ga tisk zabeleži. Tak zapis bi vsaj opozoril, da se začenja prebujati potreba po prelomnici v načinu mišljenja in po večji naravnosti v prihodnost, čeprav so morda tudi poskusi te vrste še obremenjeni z zaverovanostjo v sedanjost.

Pozitivno ali negativno ocenjen bi bil takega zapisa vreden gotovo sestavek »Slovenski nacionalni kulturni program« Lojzeta Filipiča in Bojana Štiha, razgovor o tej temi za »okroglo mizo«, pojasnilo redakcije revije »Teorija in praksa«, da je z objavami hotela spodbuditi k dialogu in polemiki o problemih slovenskega kulturnega razvoja in povabiti k sodelovanju pri sestavljanju osnov slovenskega nacionalnega programa.¹

Zdi se mi, da je neodmehnost takih pobud problem, v katerem kaže razmišljati. Morda ga bo lažje razumeti, če pustimo nekoliko ob strani objavo sestavka o slovenskem nacionalnem kulturnem razvoju. Ali ni tudi na drugih področjih interes za dolgoročno načrtovanje družbenega razvoja zelo neartikuliran? Ali razmišljanj o temeljnih problemih dolgoročnega načrtovanja ne zavirajo pomanjkljive informacije?

¹ Teorija in praksa, št. 6—7, 1970, stran 914, in 8—9, stran 1176.

Študijski projekt zasnov za dolgoročni razvoj Slovenije je v delu že od pomladi leta 1968. V prvi polovici letošnjega leta je skupščina SRS sprejela resolucijo o dolgoročnem ekonomskopolitičnem razvoju. Jubilejna skupščina Zveze ekonomistov v Celju aprila 1970 je o tej temi organizirala široko posvetovanje. Nekaj mesecev kasneje so o istih vprašanih razpravljali slovenski sociologi v Mariboru. Iz informacij v našem dnevnem tisku pa ni bilo razbrati, da gre za kaka pomembnejša vprašanja, pomembnejša od drugih, ki so na dnevnem redu skupščinskih organov ali predmet zelo številnih strokovnih posvetovanj.

Ali se podobna zadrega kot pri snovanju načrta za slovenski kulturni razvoj ne kaže tudi v načrtovanju ekonomskih in vseh drugih vidikov slovenskega družbenega razvoja? Končno, ali ni celo v naslovu in koncepciji študijskega projekta »Koncept dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja Slovenije« neka zadrega in nedomišljenost.²

Zdi se, da je vzrok tega zagatnega položaja, v katerem se ne more razviti potrební dialog, nesposobnost in nepripravljenost, da domislimo vse razsežnosti dolgoročnega načrtovanja družbenega razvoja, pomen načrtovanja in vlogo javnosti, znanosti ter politike pri sestavljanju zasnov načrta za prihodnji družbeni razvoj. Zakoreninjene so še predstave, da je dolgoročno načrtovanje le politična akcija, v kateri je potrebno sodelovanje strokovnjakov, javnost pa je treba o njej obveščati na način, kot je to sicer v praksi.

Takšne predstave potrjuje npr. to, da nekateri zavračajo zahteve po širših razpravah o načrtovanjih in celo poudarjajo, da je taka zahteva izmišljanje problemov, ki so še daleč v prihodnosti, ter izmikanje urejanju veliko važnejših vprašanj današnje stvarnosti. Slišati je tudi kritiko, ki zahteve po temeljitejših razpravah o dolgoročnem načrtovanju odpravlja z oceno, da gre za posnemanje prakse industrijsko visoko razvitih družb ali pa za težnje po vračanju k centralnemu planiranju, ki smo ga s samoupravljanjem že odklonili. To so res posamična, vendar dovolj značilna stališča.

Kažejo namreč naše prevladujoče mišljenje, ki je naravnano v »sedanji trenutek«, kot da je sedanost preteklost, ki se bo zakonito

² Gradivo za oblikovanje izhodišč koncepta dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja Slovenije (avtor E. Kržičnik in R. Kernc), pripravljeno za skupščino ekonomistov v Celju, govori najprej o dosedanjih razvojnih tendencah v Jugoslaviji in svetu ter v Sloveniji z ekonomskih vidikov, nato pa o makroprojekcijah gospodarskega razvoja. Temu pa so dodani orisi socialnega in regionalnega razvoja. Projekt družbenega razvoja s katerega koli vidika ne more postavljati meja med gospodarskim, socialnim, kulturnim, znanstvenim, izobraževalnim itd. razvojem, ker je med njimi tesna medsebojna odvisnost. V današnjem času je mogoče družbeni razvoj načrtovati le kot celoto, ker je razvoj na vsakem področju kar se da odvisen od vseh drugih. Pri zasnovah očitno prevladuje gledanje, da je ekonomskopolitični razvoj temeljni in primarni in da mu je treba podrežati razvoj na drugih področjih, tako imenovano potrošnja, katere obseg je bolj ali manj enostransko odvisen od proizvodnje. Na te probleme je opozorilo celjsko in mariborsko posvetovanje.

nadaljevala tudi v prihodnosti. Taka naravnost je ustrezala še prvi polovici tega stoletja, ko smo se lahko brez tveganja prilagajali spremembam v znanosti, tehnologiji, ekonomiki itd. Spremembe so bile kvantitativne, pretekli razvojni trendi pa so se brez zastojev z verjetnostjo nadaljevali v prihodnost. Ne ustreza pa več današnjim potrebam, spremenjenim življenjskim razmeram in naglim mutacijam, ki se dogajajo. Ni več dopustno pričakovati, da se bodo razvojni trendi nadaljevali tudi v prihodnosti, ker je diskontinuiteta njihova temeljna značilnost. Ta diskontinuiteta je posledica pojava, ki je dobil ime »znanstveno tehnična revolucija«. Prav zaradi te diskontinuitete pa vemo o prihodnosti ob veliko večjem in ob vedno novem nakičenem znanju manj, kot so ljudje vedeli o njej pred pol stoletja.

V načinu mišljenja, ki teh sprememb in posledic še ni domislilo, prihodnost ni vznemirljiva. Kolikor ne bi prišlo do kakega naključja, katerega ni mogoče predvideti, se mu zdi, da si je lahko prihodnost še vedno s precejšnjo natančnostjo predstavljati. Zato se marsikdo predaja veri, da se bo uresničila tako, kot si jo zamišljajo. Njihova dolgoročna predvidevanja prihodnjega družbenega modela temelje na izračunih verjetne demografske, ekonomske, socialne in kulturne rasti ali pa na vizijah o prihodnosti, ki so konstruirane le na ideologiji, spekulaciji itd. Take predstave o modelu prihodnje družbe se sicer med seboj razlikujejo, predvsem glede na to, kdo je temeljni in konstitutivni subjekt razvoja: politika, kultura ali znanost ali pa od človeške volje neodvisna ter iracionalna sila, ki spreminja kulturo in ki se ji morajo ljudje adaptirati. Toda za vse te različne zasnove modelov prihodnjega sveta je značilna nepremagljiva zaverovanost v sedanost, ki pa je v resnici že preteklost.

Načrtovanje kot znanost, politika in praksa ljudi

V razgovoru za »okroglo mizo« je Lojze Filipič pojasnil, da je imel tekst o slovenskem kulturnem razvoju sprva drugačen namen. V prvotni zasnovi naj bi kot dokument nekaterih kulturnih delavcev z opredelitvijo vloge kulture spodbudil k reformi kulturnega življenja na Slovenskem. S tem temeljnim namenom je postal kasneje v formulaciji obeh avtorjev sestavni del večjega študijskega projekta o vseh vidikih slovenskega družbenega razvoja. Odtod vzrok za »razklanost« teksta, ki za dialog ni spodbudna in povzroča zadrego, kakor je bilo povedano v razgovoru. Toda pojasnilo ne opravičuje niti obeh avtorjev in ne avtorjev glavnega projekta, saj je očitno, da sta prvotna in drugotna funkcija med seboj bistveno različni.

Kritični oceni pa povzročajo zadrego še nekatere druge lastnosti tega teksta: namenu takega teksta popolnoma neustrezen, že kar baročni verbalizem (npr. animalizacija, evropeizacija, mondializacija itd.), neopravičljiva površnost in samovoljnost pri uporabi pojmov, ki imajo v strokovnem jeziku čisto opredeljene pomene (npr. kultura v najširšem in v ožjem pomenu, struktura, organizacija, institucional-

lizacija ipd.). In končno kategorične ocene in aprioristične trditve, kar bi bilo sprejemljivo v kakem manifestu, ne sodijo pa v študijski dokument. (Npr. s pravo ihto X. poglavje govori o pohabljenosti slovenske družbene strukture, o permanentni pohabljenosti slovenske družbene organizacije, o sedanji pohabljenosti slovenske socialne organizacije in o pohabljeni socialni strukturi, kar je vse vzrok socialne nemoči, posebne slovenske psihologije, nesposobnosti asimilirati kulturo duha, znanja ipd.)³

Toda temeljna hiba teksta je, da je sam zase in kot sestavni del študijskega projekta s širšimi ambicijami neuporaben. Tekst je namreč z nekoliko drugačnim naslovom registriran kot temeljna študija parcialnega projekta v gradivu za oblikovanje izhodišč koncepta dolgoročnega ekonomskopolitičnega razvoja Slovenije in v poročilu o delu inštituta za ekonomska raziskovanja in zavoda za plan SRS (oboje iz leta 1970). Zato ga je treba ocenjevati najprej v tem kontekstu in z vidika funkcije, ki jo ima v celotnem projektu.

Priprava takega teksta zahteva, da avtorji najprej vedo, kakšno funkcijo ima tekst v projektu, komu je namenjen in kaj je glede na to lahko njegova vsebina. Seveda pa je pogoj za sporazum o teh vprašanjih približno enotno mnenje avtorjev glavnega in parcialnih projektov o zasnovah dolgoročnega načrta družbenega razvoja, o potrebi, namenu in možnostih programiranja nasploh in programiranja na posameznih področjih.

Če niso izpolnjeni ti pogoji, se ni mogoče ubraniti nesporazumov in mučnih razprav. Kaže pa, da niso bili izpolnjeni tudi pri pripravljanju drugih študij projekta o dolgoročnem ekonomskopolitičnem razvoju. Na jubilejni skupščini Zveze ekonomistov v Celju junija t. l. sta na temeljno problematiko dolgoročnega načrtovanja opozorila predvsem Mišo Jezernik in Stane Saksida. Opozorila sta na nekatere aktualne nesporazume in dileme, kot npr.: kaj zahteva dolgoročno načrtovanje družbenega razvoja in kakšne so meje ter možnosti programiranja, kolikšna je vrednost načrtovanja, ki se opira samo na izračunavanje razvojnih trendov, na posledice mehanicističnih razlag o razmerju med ekonomskim in socialnim razvojem itd.⁴

Ne trdim, da avtorja teksta te problematike ne poznata in da se nista lotila dela s potrebno strokovno odgovornostjo. Vendar moram tudi povedati, da iz teksta tega ni mogoče razbrati. Vsiljuje se vtis, da sta prispevek koncipirala, ne da bi vedela, kaj je namen in funkcija načrta slovenskega kulturnega razvoja, niti da bi kaj

³ Taka emocionalna zagnanost seveda ne pove ničesar. Pojem strukture in pojem organizacije uporabljata avtorja v enakem pomenu, kar je seveda narobe. »Pohabljenost strukture« je nesmisel in posledica prejšnje zmote. Toda vsiljuje se vprašanje, kako je mogoče pri taki obremenjenosti z manjvrednostnim kompleksom o pohabljenosti še koncipirati program kulturnega razvoja? »Pohabljenost družbene strukture« je vendar tudi pohabljenost kulture, ki je vedno del družbene strukture.

⁴ Dr. Mišo Jezernik: Diskontinuiteta razvoja in veljavnost včerašnjih resnic. Stane Saksida: Razmerja med družbenim in ekonomskim razvojem v Sloveniji.

več razmišljala o možnostih in mejah dolgoročnega načrtovanja. Zaradi tega je njun tekst neuporaben.

Da bi pa ta očitek utemeljil, moram ponavljati nekatera znana teoretična izhodišča o dolgoročnem načrtovanju. Več ali manj nepotrebno je ponavljati že kar trivialne resnice o potrebah programiranja družbenega razvoja na pragu kibernetičnega stoletja. Kaže pa spomniti, da je dolgoročno načrtovanje področje, kjer se srečujejo in nenehno soočajo znanost (kot proučevanje raznih možnosti in pogojev življenja v tehničnem svetu), politika (kot razumno odločanje o prioritetah in alternativah) in praksa ljudi, njihovo mišljenje in delovanje ter ustvarjanje pogojev za to, da danes postavimo temelje prihodnosti. Dolgoročno načrtovanje je celota, v terminologiji sistemskih analitikov »sistem« komplementarnega sodelovanja vseh treh dejavnikov.

Tekst obeh avtorjev sodi v področje dela prvega dejavnika. V industrijsko razvitem svetu se ta dejavnost osredotoča v znanstvenih institucijah in v posebnih organizacijah. Temeljna značilnost programiranja: proučevanje in načrtovanje prihodnosti, ugotavljanje tistih pogojev, ki jih moramo ustvariti že danes v interesu družbenega napredka, je, da terja sodelovanje naravoslovnih (fizikalnih, bioloških itd.), družbenih in tako imenovanih diagonalnih ali strukturalnih znanstvenih disciplin (matematika, kibernetika, sistemska teorija itd.). S prepričljivostjo zagovarja Robert Jungk, da je v takem teamskem delu nepogrešljiva tudi navzočnost kulturnih delavcev: književnikov, likovnih in drugih ustvarjalcev in njihova sposobnost imaginacije.

»Teamske prognoze« kot rezultat take dejavnosti niso napovedi, kaj bo, marveč trajno koncipiranje konkretnih predlogov, projektov akcij in nalog, ki jih je treba opraviti na raznih področjih zaradi tega, da bi sedanost in prihodnost tehničnega sveta zadovoljevala družbene in človeške potrebe. Takšno koncipiranje že današnjih nalog je mogoče z naravnostjo na model družbe, ki je predstavljen glede na današnje realitete, hkrati pa je vizija in konkretna utopija kot izraz spoznanih potreb družbene in človeške emancipacije. Tak model ni le ideološka fikcija in ne preprosta projekcija sedanosti, ki si ga je mogoče predstavljati s pomočjo ekstrapolacije trendov ekonomske, sociološke, znanstvene in kulturne rasti. Model družbe tehničnega sveta prihodnosti je kvantitativno različen od sedanosti, ker predpostavlja spremembe, ki naj bi bile rezultat zavestne družbene prakse. Tak model pa je seveda odprt in dopušča dopolnitve in popravke, ki jih terja proces njegovega nastajanja. Zato ga imenujejo tudi »kibernetičen« model.

Načrtovanje ni enkratna akcija, ki bi se končala z izvršitvijo projekta, s sprejemom resolucije ali s političnim manifestom, temveč permanentna praksa sodelovanja, dialoga in polemike o razumnem reševanju vseh družbenih problemov z vidika prihodnosti. V takem dialogu med znanostjo, politiko in javnostjo postaja politika »znanstvena«, hkrati pa zgublja svoj nekdanji monopol, ker postaja in-

formirana javnost vedno bolj tudi dejavnik političnega odločanja. Po drugi strani pa se »politizira« znanost, ker je soodgovorna za politične odločitve. Ob informiranju javnosti lahko pričakuje, da bodo te odločitve odsevale družbene interese. Ti trendi in verjetni modeli razreševanja nasprotij med interesi in spoznanji (Jürgen Habermas) seveda niso današnja stvarnost, temveč začetek procesov, ki jih potreba po načrtovanju družbenega razvoja še zlasti spodbuja. To seveda ne pomeni odpravljanja avtonomije znanosti, politike, kulture itd. Toda avtonomija se uresničuje v sodelovanju in v medsebojni interakciji. Odpravlja se pa monopol, ki omogoča manipulacijo in pritiske politike, znanosti ali kulture.

Dolgoročno načrtovanje družbenega razvoja ni planiranje administrativnega socializma, pa tudi ne modernega kapitalizma. Zahteva ga nova situacija, v kateri je svet zaradi znanstveno tehnološke revolucije v drugi polovici tega stoletja. Na tej zgodovinski prelomnici je dolgoročno načrtovanje eksistencialna družbena potreba.

Načrtovanje tudi ni predvsem potreba manj razvitih družb. Pri njih se kaže potreba po dolgoročnem načrtovanju celo z manjšo silovitostjo kot v razvitih industrijskih družbah. Razlike med njimi so v orientaciji zaradi razpoložljivih tehničnih zmogljivosti. Zaradi velike znanstveno tehnične ekspanzije v industrijsko razvitih družbah ni osrednji problem ustvarjanje ugodnejših gospodarsko tehničnih razmer. Visoka raven znanosti in tehnike jim odpira vedno nove možnosti tehničnega razvoja, večjo produktivnost in obilje potrošnje. Toda skoraj neomejene možnosti tehničnega in materialnega napredka skrivajo v sebi tudi globoke nevarnosti. Tehnika je ambivalentna in za družbeni napredek nepogrešljiva, hkrati pa lahko tudi do konca destruktivna. Če se družba, omamljena od »tehnične magije«, odreče usmerjanju tehničnega razvoja, lahko postane vloga tehnike za družbeni razvoj katastrofalna. Naloga načrtovanja je zaradi tega razumno razvijanje tehnike in nadzor nad uporabo tehničnih zmogljivosti s ciljem, da tehnični napredek ustreza potrebam razumne družbene in človeške eksistence.

Za srednje in nerazvite družbe pa je osrednji problem ustvarjanje ekonomskih in tehničnih pogojev. Nevarno je, če skušajo nerazviti s tem le posnemati razvite in prevzemati njihove ekonomsko tehnične izkušnje, ne pa tudi spoznavati negativne družbene posledice enostranskega tehničnega napredka. Toda nerazviti se skoraj zakonito izpostavljajo tem nevarnostim, ker je vsaki manj razviti družbi immanentna težnja, da bi se čim hitreje dvignila iz neenakopravnega položaja, v katerega je potisnjena zaradi nerazvitosti. Zato skoraj praviloma skušajo le dohitevati razvite družbe v ekonomsko tehničnem razvoju ter dosegati njihov standard, kar naj bi bil znak njihove enakovrednosti.

Toda v takih težnjah tiči naivna iluzija »dohitevanja in prehittevanja«. Ihta posnemanja jim odvzema sposobnost, da bi pravočasno spoznali realne družbene stiske, katerim se približujejo. Zlasti pa ne

opazijo, da se po tej poti dvigajo do stopnje razvitejših družb za ceno, da zgubijo svojo avtonomijo, in za ceno asimilacije razviti industrijski civilizaciji. Zato je dolgoročno načrtovanje v manj razvitih družbah iskanje poti do enakopravnega mesta v današnjem svetu in v delitvi dela ob tem, da ohranijo enakopravno, neodvisno mesto z razvijanjem lastnih posebnosti in zmogljivosti.

Načrtovanje kot znanost je ugotavljanje ciljev in poti družbenega razvoja na temelju analize današnjih realitet. Kot politika je načrtovanje sprejemanje razumnih odločitev, ki tak razvoj usmerjajo. Toda brez zavestne prakse ljudi, ki so pripravljeni prevzeti odgovornost za lastno zgodovino, so načrti o ciljih in metodah še vedno samo utopična konstrukcija. Načrtovanje je delo in proizvodnja ljudi, način njihovega mišljenja in delovanja, ki temelji na spoznanjih in izkušnjah. Dokončen pomen in smisel dobi načrtovanje šele, ko postane zavest ljudi in družbenih gibanj. Zato se načrtovanje družbenega razvoja uresničuje lahko šele kot družbeno gibanje.

Prvo idejnopolično izhodišče dolgoročnega načrtovanja je razumevanje mesta in funkcije načrtovanja v današnji politični in socialni praksi, ki izraža nove razsežnosti mišljenja in delovanja ljudi v drugi polovici tega stoletja, ko dobivajo v splošni zavesti vse odločilnejše mesto spoznanja o pravi naravi »velikih mutacij« (Roger Garaudy), ki se dogajajo. Te mutacije so zaradi spontanega toka in zato negativnih posledic vzrok današnjih kompleksnih družbenih kriz. Najviše razvite industrijske države in dežele »tretjega sveta« se nemogoče soočajo s težkimi družbenimi problemi, ki nastajajo kot posledica današnjih sprememb. V permanentni akutni krizi so: ves obstoječi sistem mednarodnih odnosov, tradicionalna politična in ideološka gibanja in njihove institucije. Ta situacija silovito pritiska na spremembe v načinu mišljenja in delovanja, zahteva osvobajanje od nekdanjih mitov in iluzij in emancipacijo od tiste naravnosti v sedanjost, ki je še do nedavna veljala skupaj s prihodnostjo le za linearno nadaljevanje preteklosti in njeno kvantitativno spreminjanje.

Za moderno zavest, ki je domislila bistvo, pomen in učinke teh mutacij, je temeljni problem, kako razvijati družbeno in človeško iniciativo, ki bo sposobna prilagajati današnjo organizacijo družbenega življenja in odnose med ljudmi objektivnim spremembam, sposobna premagovati nasprotja in protislovja, zaradi katerih nastajajo današnji konflikti, in realizirati od številnih možnosti družbenega razvoja najbolj razumne, ki približujejo družbenim in človeškim potrebam ustrezno prihodnost. Dolgoročno načrtovanje je s svojo naravnostjo v prihodnost, ki pa se začena že v sedanjosti, poskus uresničevanja takšne iniciative. V možnostih razvoja objektivnega sveta odkriva načrtovanje prihodnje cilje in njim ustrezne metode, s pomočjo katerih se ustvarjajo pogoji za prihodnost.

Avtonomizacija kulture

(k evoluciji odnosa med kulturo in politiko)

Pri razvijanju podobe odnosa med kulturo in politiko se brez dvoma ni mogoče izogniti evidentiranju nekaterih strukturnih oziroma ustvarjalnih premikov znotraj obeh družbenih kvalit, ki so zahtevali novo formuliranje njunega medsebojnega odnosa.¹

Prvič, kulturno-umetniška produkcija se je v zadnjih desetih ali petnajstih letih razčlenila do tolikšne mere, da bi poskus redukcije idejno-estetskih raznolikosti na tak ali drugačen politični skupni imenovalc ali celo zahteva po podreditvi zgolj enemu vrednostnemu razumevanju neposredno zavrla nadaljnjo ustvarjalno dinamiko. Številne obsodbe² današnjega stanja v kulturi, pa čeprav so bili njihovi nosilci aktivisti revolucije, najpogosteje prezrejo dejstvo, da so sami v odločilni posledici »botrovali« takšnemu stanju. Kvaliteta revolucije namreč stoji ali pade v odgovoru na vprašanje, kakšne resnične in temeljne spremembe so se zgodile na nekem področju družbenega bivanja. Če bi namreč porevolucionarna ustvarjalnost bila zgolj obrnjena podoba predvojne ortodoksne (v slovenskem primeru liberalno-katoliške) vrednostne sheme, potem bi pač morali enostavno ugotoviti, da je šlo kvečjemu za klasično oblastniško rotacijo in ne za revolucijo v pomenu uveljavitve širše družbene odprtosti za mnogoštevilne individualne projekte; tedaj ne le glede na politično soudeležbo, temveč toliko bolj glede na možnost socialne objektivizacije najraznovrstnejših kulturno-umetniških variant. Ali če smo še nekoliko bolj prozorni. Nič ni revolucionarnega v tem, če bi na mesto idealističnega sholastičnega državnega verovanja prišel na primer marksizem. Kolikor se je to zgodilo, je prišlo do teoretičnega zaostajanja marksizma, ki se je moral slej ko prej upreti svojim izvirnim avtorjem (Marxu). Najplodovitejši trenutki marksistične misli so potekali v diferenciranem, idejno raznolikem prostoru in najskromnejši v položaju monologa, v večnem opazovanju samega sebe v ogledalu. Državna pozicija nekega idejnega sistema pa se ni zlomila samo na teoretični ravnini, temveč je morala zaradi duhovne

¹ Pričujoči prispevek je bil podan na sociološkem posvetovanju »Determinante družbenega razvoja« v Mariboru od 28. do 30. maja 1970.

² Zadnji čas sodi sem razprava J. Vidmarja na 12. seji CK ZKS, Komunist, Ljubljana, 20. marca 1970.

neustvarjalnosti odpovedati tudi na docela praktično-funkcionalni in aplikativni ravni.

Drugič, nekatera temeljna družbenopolitična in nacionalna vprašanja danes niso tako izostrena, ne doživljamo jih v tako antagonistični luči (čeprav pri tem ne mislim tudi, da so vprašanje za vselej razrešena ali da celo ni potrebna nikakršna subjektivna akcija), da bi morala v celoti izčrpati človekove ustvarjalne energije ali celo postaviti nekatere tovrstne cilje za patriotsko obvezo. To sprošča vse tiste stoletja potlačene energije, ki so hotele, da se kulturna ustvarjalnost vendarle v večji meri posveti sama sebi³, svojemu izvirnejšemu poslanstvu in da se šele v tem svojem notranjem radikalnem premisleku odloči za tak ali drugačen sestop v prostor socialne akcije. Svoj čas, ponekod pa še tudi danes, je obstajala neposredna in enosmiselna zveza med funkcijo pesnika in politika, biti eno in ne hkrati tudi drugo je lahko pomenilo usoden kratek stik, zaradi katerega se nisi uresničil in so te pozabili. Stik z zgodovino so lahko vzpostavili le tisti, ki jim je uspelo, da so združevali več področij družbenega dela; današnji svet tehnike in dela pa seveda veliko bolj kot kdajkoli prej obsoja posameznika na izbiro specialnosti, na parcialnega človeka, vendar mu hkrati veliko bolj kot kdajkoli prej daje na voljo tehnično instrumentacijo (komunikacije, elektronika itd. . .), s katero lahko stalno presega meje svojega »idiotstva« in se s področja parcialnega nenehno seli na področje univerzalnega in narobe. S tem pravzaprav polemiziramo s tisto kritiko »umika« v čisto kulturo, ki v imenu tega, da je človek vendarle poleg vsega še politični človek, nalaga umetniku formuliranje, če že ne strogo političnih, pa vsaj socialnih in nacionalnih smislov (ciljev). S to obrambo že hkrati tudi predpostavljamo, da se je odmik od tradicionalnega umetnika aktivista že tudi zgodil, pa tisto, kar od družbe ali politike zahteva novi tip umetnika, ki noče biti najprej aktivist (nosilec nekega socialnega sporočila) in šele potem umetnik, je legalizacija, priznanje in enakopravni status njegovega dela. Toda to je že izziv, ki ga bomo skušali prikazati kot dilemo politike.

Tretjič, nov faktor, ki odločno ruši že tradicionalno konflikten ali kooperativen odnos med kulturo in politiko, je institucija eksperimenta. Tu nas ne more zanimati toliko prevrat znotraj umetniškega sveta, kolikor reakcija oziroma odmev v svetu ustaljenih norm, za katere je politika po sili ali glede na svoj interes »zadolžena«. Valovi umetniškega eksperimentiranja po navadi kmalu zbojejo javno mnenje, zakaj stalno problematiziranje obstoječih in novih vrednostnih postulatov ogroža in razkrinkava konservativno-samoumevno naravo tradicionalnih in estetskih kategorij in materialno-

³ Podobno opredelitev razvija tudi T. Brejc v zapisu za zgodovinsko analizo nastanka ene naših avantgardnejših umetniških skupin, *Treči program*, št. 1, 1970, Beograd.

profesionalni interes njihovih nosilcev. Eksperimentiranje⁴, ki mu ne more v drugi polovici XX. stoletja uiti skoraj nobena človeška dejavnost, prinaša s seboj veliko mero tveganja, v industrijskem jeziku rečeno veliko »škarta«, s tem pa tudi večjo prečiščenost ali, kar je odločilnejše, spodbuja k svojevrstnemu vitalizmu, ustvarja žarišča novih iniciativ, ki lahko v razmeroma kratkem času postavijo novo koncepcijo in se ji že v naslednjem trenutku odrečejo (neeshatološki princip). Statično razumljena tradicija je ogrožena, saj mladi iz svojega prostora in časa določajo svoj odnos do preteklega ustvarjalstva, jemljejo si pravzaprav samo tisto pravico, ki so jo očetje že izkoristili v »boju« s starimi očetmi. Brez dvoma tudi ni bilo nikoli tako, da bi predhodna generacija pokazala naslednji, kaj je tisto iz tradicije, na kar se je vredno opreti, temveč je žal ali na srečo tako, da je to lahko vedno le stvar verifikacije in dejanje prihajajoče generacije same. S tem nismo rekli, da je konec s tradicijo, saj se tradicija nikoli ni prenašala z generacije na generacijo nedotaknjena. Na način statičnega razumevanja tako in tako ni nikoli obstajala. Pri tem gre prej za lastniško reakcijo, ki se pač ne more sprijazniti s samim dejstvom novega, različnega, in najpogostejše prenese konflikt s kulturnega področja na področje politične avtoritete.

Glede na to, da nam gre v prvi vrsti za fenomen avtonomizacije kulture v odnosu do politike in ne toliko za problem avtonomizacije politike, bolj predpostavljamo kot pa ugotavljamo — tako kot smo to doslej naredili tudi s kulturnim področjem — premike, do katerih je prav tako moralo priti v politiki. Znotraj političnega nas bolj zanimajo tisti premiki in razvoj, ki je bil neposreden in izzvan odgovor na pluralistično realiteto v kulturi in provokativno destrukcijo obstoječih vrednostnih meril.

Kot je znano, je v Sloveniji politika več kot dve desetletji izrazito negativno reagirala na vsako prihajajočo pesniško, kritično ali literarno generacijo, kar je najpogostejše pomenilo tudi institucionalno zaporo in socialno utesnitev. Pozneje so takšna ekskluzivna stališča večkrat korigirali (v obliki nacionalnih nagrad, poveritev uredniških mandatov, služb, ki so bile prej pridržane za »tradicionalce«, itd.), vendar pa tudi ti popravki niso razvidneje formulirali novega odnosa politike do kulture oziroma odnosa politične avantgarde do avantgardnih teženj v kulturi. Ta nejasnost ima svoje korenine v posebnem zgodovinskem dejstvu, v sodelovanju uglednih kulturnikov pri oblasti (in še prej v organiziranju revolucije), ki pa spet ni koreniteje razrešilo vprašanja ustvarjalnega sožitja obeh sektorjev. Urejanje tega vprašanja se je znašlo na slepem tiru prav zaradi poskusa, da bi eno in edino idejno-estetsko varianto (ta se je hkrati ujemala z idejno-estetsko varianto kulturnikov »na oblasti«)

⁴ Element eksperimentiranja je sicer imanenten vsakemu delu, ki si lasti atribut ustvarjalnosti, vendar je v moderni umetnosti dobil daleč najugodnejše mesto.

razglasili za tisto, ki je edina vredna družbene (celo državne!) legitimitete. Takšen koncept ni mogel vzdržati konfliktov, do katerih je prihajalo zaradi pristranske favorizacije. Vzporedno s tem procesom je prišlo tudi do krize poskusa, da nova družba v temelju prekine z vrednostnim sistemom stare buržoazne kulture in ga nadomesti s proletarsko kulturo oziroma s tako imenovanim socialističnim realizmom. Upor je tukaj prišel že iz tradicionalne kulture same, ki je tudi v okviru NOB bila že relativno razvejana, idejno razčlenjena kvaliteta.

Prvi politični odgovor na krizo odnosa med kulturo in politiko, ki ga je še posebej ostro postavljala vsaka nova prihajajoča pesniška ali literarna generacija, je bil v pragmatični politiki tolerance, ki se je sicer distancirala od vsake kulturniške novitete, vendar tudi ni več tako vztrajno zanikovala možnosti socialne legitimacije. Sčasoma je taka pragmatična politika razvila tudi načelno postavko v tezi o pluralizmu, ki ji »stara levica« zameri, da sodi v socialno zgodovino buržoaznega sveta, spet drugi pa menijo, da je pluralizem šele politična in socialna predpostavka in možnost za legalizacijo novih idejnih žarišč in umetniških spodbud. Počasi, toda vztrajno se je medtem zlomilo mnenje (ki je svoj čas imelo na voljo celo sankcijsko moč), da je umetnikova prva stvar to, da nenehno potrjuje in verificira, kako se umetniški trenutek ujema s politično danostjo. S tem pa se je politična formulacija vse bolj približevala teoretičnemu spoznanju, ki ga je že pred desetletji zapisal italijanski marksist Antonio Gramsci: »To, da politični človek pritiska na umetnost svojega časa v želji, da bi izrazila neki svet kulture, je politična dejavnost, ne pa umetniško-kritična dejavnost: če je svet kulture, za katerega se bojujemo, živo in neizbežno dejstvo, potem bo njegovo širjenje neizbežno in bo že našel svoje umetnike«. ⁵ Čeprav misel enega od najbolj demokratičnih predstavnikov marksistične teorije še ni nekaj, kar bi bilo splošno sprejemljivo za kurantno politično mišljenje, pa je vendarle spodbuda oziroma sugestija za smer nadaljnega razreševanja odnosa politike do kulture in v nekem smislu tudi narobe.

Trenutni politični jezik (teze, dokumenti, referati) uporablja v veliko večji frekvenci kot kdajkoli doslej pojme, kot so »kritično mišljenje«, »spreminjanje tradicionalnih struktur in vrednostnih sistemov«, »estetski pluralizem« (izrazi so povzeti iz tez za zvezno posvetovanje članov ZK — kulturnih delavcev, ki je bilo v aprilu 1970), čeprav posamezni pojmi še vedno niso dosledno teoretično preiščeni in so prej odgovor na praktične zadrege in krize. S tem hočemo povedati predvsem to, da se bomo v odnosu med kulturo in politiko še vedno srečevali z večjimi ali manjšimi izbruhi, v nekem obsegu se jim ne bo mogoče nikoli izogniti, z ostrimi napadi in obsoodbami, a hkrati tudi s toleranco, kar naj pomeni, da kritika ozi-

⁵ A. Gramsci, Izbrana dela, Kultura, Beograd, 1959, str. 356.

roma bolje rečeno obsodba še ne bo tudi ekonomsko-socialna destrukcija nosilcev kulturnega ustvarjanja, ki ni v skladu s tradicionalnimi zavezami in programi institucij.

Zato bo znotraj političnega okvira še kar naprej potekal boj med glasovi, ki zahtevajo administrativno odpravo nekaterih pojavov (»ekscesov«) v kulturi, in modernimi spoznanji politike, ki se zavzema za avtonomizacijo kulturnega sveta. In če še navedemo dva citata z nekega zborovanja kulturnih delavcev, ki vsaj po svoje opredeljujeta današnji kulturno-politični trenutek in si drug drugemu nasprotujeta, še posebej glede na praktično aplikacijo. Prvi zatrjuje, da »Zveza komunistov stoji in bo še nekaj časa stala pred alternativo — ali biti še ideološko zoper te pojave ali pa, če drugače ne gre, administrativno posegati v to kulturno dogajanje. Ta alternativa je trajno prisotna in vi sami veste, da moramo od časa do časa administrativno poseči v to dogajanje, ker nismo sposobni sproti boriti se zoper take pojave«. In drugi, ki v polemičnem odnosu s prvim zatrjuje, »da je nemogoče gledati na te pojave kot na nekaj, proti čemur se je treba v celoti boriti. Zveza komunistov bi morala v razvijanju svoje alternative iskati tudi v vseh modernih pojavih, tokovih, v vsaki emocionalni zagretosti za razne teorije tudi pozitivne elemente.«⁶

Avtonomizacija kulture tedaj še vedno ni nekaj, kar bi bilo že a priori tukaj, govorimo zgolj o nekem praktičnem premiku, ki se je zgodil na tak način, da je moral najti tudi na politični ravni odziv, priznanje novega statusa quo, razrešitev legalno možnega ustvarjanja. Šele po takem razvoju je mogoče spregovoriti o samoupravnem statusu kulturnega sektorja, ki zaenkrat le še z negotovimi koraki stopa na to dolgo pot.

⁶ Iz razprav na 12. seji CK ZKS, Komunist, Ljubljana, 20. marca 1970.

Predmet in metoda politične znanosti

še bolj kot druge družboslovne discipline je politična znanost dandanašnji pred nalogo, da določi svoj specifični predmet, temu primerne metode in končno pojem teorije, ki organizira raziskovanje in njegove rezultate.¹ Po eni strani množica opredelitev in definicij, ki imajo za ozadje specifične tradicije znanstvenega ali filozofskega mišljenja, in po drugi nadaljevanje aktualnega nadrobnega raziskovanja, ki je znanstveno-teoretsko v veliki meri nereflimirano, označujeta dilemo predvsem zahodnonemške politične znanosti, ki si od svoje reorganizacije leta 1945 sicer neprestano prizadeva, da bi določila svoje stališče in se omejila do drugih sorodnih znanosti, ki pa je v svojem znanstvenem samorazumevanju komaj dosegla stadij artikuliranega razpravljanja. Da bi postala racionalna razprava med različnimi konceptijami politične znanosti mogoča, bi bilo torej zlasti pomembno jasno označiti povezanost med določitvijo predmeta in pojmom znanosti. Namen tegale poskusa je očrtati razumevanje politične znanosti, kakršno je podlaga tega uvoda, kot praktično-kritične znanosti o politično-socialnem gospostvu (Herrschaft) in ga prikazati v nasprotju z določenimi nasprotnimi pozicijami, relevantnimi v današnjih razpravah.

Konstitutivna za politično znanost je analiza pogojev politične moči, njenih konkretnih pojavnih oblik in razvojnih teženj, ki v njih delujejo. Predmet raziskovanja so predvsem odnosi med politično močjo in družbo; institucionalna utrditev politične moči in javnega gospostva, posebno v sodobni državi; politično zadržanje, posebno proces oblikovanja politične volje; teorije in ideologije, ki se nanašajo na oblast in politično prakso.

Na ta način razumljena politična znanost pri tem ni le empirična deskripcija in analiza dejstev ter povezanosti dejstev, prav tako pa tudi ni le njihova fenomenološka redukcija na njihovo »bistvo«. Usmerja se v kritično teorijo družbe, katere »predmet« so ljudje kot proizvajalci svojih celotnih zgodovinskih oblik. Razmere dejanskosti, od katerih znanost izhaja, se ji ne prikazujejo kot danosti, ki bi jih bilo treba le ugotavljati in vnaprej izračunati po verjetnostnih zakonih. Kar je vsakokrat dano, ni odvisno le od narave, temveč tudi od tega, kaj človek nad njo zmore... Racionalno prodiranje v procese, v katerih se konstituirajo spoznanje in predmet, in njuno podrejanje zavestnemu nadzoru, torej ne poteka na lahko poklic v družbi, omejen do drugih znanstvenih in siceršnjih dejav-

¹ Iz: Einführung in die politische Wissenschaft, izdala Wolfgang Abendroth in Kurt Lenke, Francke Verlag, Bern in München, 1968.

čisto duhovnem področju, temveč se ujema z bojem za določene oblike življenja in dejanskosti. Če je postavljanje teorij v tradicionalnem pomenu nosti, politike, kateremu tudi ni treba prav nič vedeti o zgodovinskih ciljih in tendencah, ki so povezani s takim poslom, potem kritična teorija pri ustvarjanju svojih teorij in v vseh fazah svojega postopka čisto zavestno sledi interesu za razumno organizacijo človeške dejavnosti, katerega razjasniti in legitimirati je naloženo njej sami. Ne gre ji namreč zgolj za smotre, kot jih vnaprej očrtujejo obstoječe življenjske oblike, temveč za ljudi z vsemi njihovimi možnostmi (Horkheimer, Philosophie).

Kot kritično-praktična znanost o političnih strukturah in procesih družbe zadobi politična znanost svoje samorazumevanje in enotnost predmeta glede na družbo kot zgodovinsko se razvijajočo totaliteto, v kateri strukture gospodstva, oblike zavesti in strukture družbene reprodukcije ne stojijo brez zveze druga poleg druge, temveč so kot izrazne oblike človeške prakse nujno soodvisne in se v zgodovinskem procesu pogojujejo.

Tako razumljena politična znanost svojih pojmov ne more več prosto izbirati in konstruirati, ker jih razume v odvisnosti od zgodovinsko-družbenega celotnega procesa, ki te pojme tudi strukturira. Ta historična znanost o družbi svojemu predmetu ne stoji nasproti izolirana, temveč ve, da je v družbo vključena kot historična totaliteta in da jo pogojujejo v njej dejavni družbeni interesi, tako kot tudi interes znanstvenika za njegov predmet spet deluje nazaj na družbo. »Če pa se izkušnje, ki so nujno vezane na določeno situacijo, prikradejo v strogo znanstven spoznavni stavek, je treba spraviti pod nadzor interese, ki vodijo k spoznanju, razen če nečemo samovoljno pretrgati procesa racionalizacije« (Habermas, Theorie, str. 177).

Tako razumevanje razmerja znanosti in njenega predmeta je v ostrem nasprotju s teorijo empirično-analitične politične znanosti, ki je sicer večinoma le implicirana, redkokdaj sformulirana. Ta se omejuje na to, da empirično zbira in analitsko ureja politično-socialne izkustvene danosti, da baje brez predsodkov opisuje in razlaga dejanskost. Predmet, historična družba, razpade v neskončno množico med seboj ločenih posameznosti. Empirično-analitična teorija izhaja od trditve, da se znanstvene kategorije lahko do identičnosti prilagode parcializirani dejanskosti, če se le posreči razvezati bolj zapletene zveze in izklopiti subjektivni interes do predmeta v spoznavnem procesu. Zgled je naravoslovni odnos do predmeta, družba postane zgolj objekt, ki se od objekta narave razlikuje le po kompleksnosti in obsegu, za katerega empirično-analitsko obdelavo pa v načelu ni ovir. Implicitni znanstveni cilj je torej sistem empirično dojetih in kavzalno povezljivih dejstev, v katerega se brez ostanka vklaplja družba kot materialna snov. Konsekventni empirizem se celo sploh odpoveduje vsaki razlagajoči teoriji. Teorija se mu zreducira na »v taki obliki naloženo vodenje, da je uporabno za čimbolj nadrobno označevanje dejstev« (Horkheimer, Theorie, str. 245). Stroga izkustvena znanost lahko v varianti analitične teorije določa empirične pravilnosti in z ugotavljanjem funkcionalnih in odvisnostnih razmerij med socialnimi veličinami daje vodenju o družbi socialno-tehnično uporabljivost tako kot naravoslovno vodenje omogoča razpolaganje z naravo. Dejanska izraba vodenja je pri tem ne zanima, ta ni v kompetenci zgolj empiristične znanosti. »S tem, da se odpoveduje razlagajoči teoriji, ob kateri bi se vsaj lahko še razhajala mnenja in ki bi preprečevala, da bi se dejstev lahko nemoteno pollaščale ideologije, lahko empiristični izsledki nenamerno dobe

ideološko funkcijo v družbi. Njihove rezultate predstavljajo kot znanstveno potrdilo za tisto, kar hočejo videti kot resnico določeni interesi ali predsodki« (Fijalkowski, str. 90).

V obeh variantah mora striktno empirična znanost o družbi — in politična znanost, ki se orientira po njej — nujno zgrešiti svoj cilj. Politično-socialna celotna povezava ni niti zgolj vsota opisljivih posameznosti niti funkcijski sistem, ki bi ga bilo mogoče preračunati. Kot zgodovinska totaliteta pogojuje tudi še strukturo zaznave in tvorbo pojmov pri znanstveniku, ki naj bi bil brez predpostavk in predsodkov, katerega subjektivni interes za družbo pa grozi, da se bo — zdaj pač iracionalno in nenadzorovano — uveljavil v njegovi znanstveni dejavnosti, prav zato, ker so ga iz nje izgnali, ker ga v motivaciji raziskovanja niso imenovali in racionalno utemeljili. Do empirično-analitske koncepcije znanosti je kritična tudi tista politična znanost, ki jo v okviru tradicije antične filozofije razumejo kot del praktične filozofije. S tem, da se obrača proti »deskriptivno-analitični znanosti o politiki« in »sistematični znanosti o zakonih politično-socialnega«, poskuša na novo obuditi klasični nauk o politiki in ga napraviti plodnega za moderno politično znanost in njen predmet.

»Koncepciji praktične znanosti o politiki ne začrtuje raziskovalnega horizonta opisovanje tega, kar se je zgodilo, temveč vprašanje, kaj naj se zgodi ali se lahko zgodi v luči možnega in dobrega, ki ga je mogoče želeti«; »svoje zadnje cilje načelno« dobiva »iz refleksije o blagru celote. V kritičnem pomišljanju in zamišljanju o političnem delovanju naj torej znanstveno delo služi blagru občestva in njegovih ljudi... Politično je pri tem potencialno vse, kar se dotika blagra politične skupnosti in njenih ljudi« (Oberndörfer, str. 19).

V posredovanju med etiko in politiko se ta koncepcija orientira po grških pojmih prakse kot dobrega, krepostnega delovanja in polisa kot pravično urejenega občestva, ki omogoča krepostno delovanje. Specifično področje političnega delovanja ji je »področje obveznih odločitev, opremljenih z auctoritas in potestas, katerih cilj je vzpostavljanje in ohranitev reda, miru in varnosti« (Bergstässer, str. 222)

Tako razumljena politična znanost analizira politično-socialno dejanskost glede na možnost udejanjanja tistega »dobrega reda«, ki je primeren moralno-duhovni naravi človeka (Oberndörfer, str. 21).

Za naravo te znanstvene koncepcije je značilna orientacija k teoriji v kategorijah politične etike, ob kateri se meri tako presojanje subjektivno političnega delovanja kot tudi presojanje politično-socialnega reda. »Realnosti političnega je še vedno lastna npravna pretenzija, pa tudi spoznavati jo je moč le pod zornim kotom, ki upošteva npravno sodbo« (Hennis, str. 19). Pri tem daje analitsko raziskovanje dejanskosti orientacijo o konkretnih možnostih subjektivne prakse in splošnega reda, filozofska refleksija pa preskrbi prestavitve v norme politične etike. Določitve le-te pa ostajajo bistveno abstraktne in statične: pred ozadjem navidez naključne menjave historičnih vsebin in konstelacij daje sicer zgodovina pečat temu, kaj velja za »krepostno življenje« in »dober red«, udejanjenje tega pa je konec koncev le odvisno od odločitve, do katere pride človek s kontemplacijo. Po tendenci torej dominirajo antropološke zastavitve in tradicionalne predstave o redu, ki so v prosti refleksiji »o času« hipostazirane v »prvotni smisel«, v »bistvo« političnega (političnega reda, političnih institucij, političnega delovanja) (Hennis, str. 18 in nasl.). »Bistvo« danega

političnega reda se tako kot predpogoji njegovega izoblikovanja ne razkriva v analizi njegovih pojmov in funkcij, temveč v moralno-filozofskem razmišljanju o tistem, kar je naloženo političnemu redu občestva. Odnos gospostva in družbe se tendenčno formalizira v abstrakten odnos potrebnega političnega reda in občestva, konfliktu družbenih interesov se postavlja kot nasprotje interes za skupni blagor. To mišljenje ohranja svojo strogo dokazno moč le s tem, da abstrahira od procesa družbene reprodukcije, ki kot »kraljestvo nujnosti« izpada iz modela praktično-etične znanosti. Da so politično gospostvo, njegova konkretna zgodovinska podoba, njegova funkcija za družbo in njegovo spreminjanje nujno odvisni od procesa družbenega dela, da se torej problem gospostva tu odloča v spopadu konkretnih družbenih interesov, tega ta koncepcija ne vsebuje.

Analizi in kritiki, ki dobiva svoje pojme iz zgodovinskega spopada gospostva v družbi, očitajo nasilno fiksacijo na fenomen moči. Pri tem pa spregledujejo, da je odvisnost politike od gospostva predmet, ne morda program te politične znanosti. Praktičnofilozofska znanost o politiki razkriva svojo dilemo prav tam, kjer si domišlja, da lahko odločilno prizadene politično znanost, ki se orientira po kritični družbeni teoriji. Tej očitajo, da razume »družbo le kot silo, ki odtuja človeka njemu samemu, to se pravi vanj položenim dobrim lastnostim«, da zato praviloma ne more »prerasti zgolj negativne kritike 'obstoječega' v vsebinsko konkretno določitev tistega, kar si je mogoče želeli, in možnega«. Da si za »utopični cilj slika človeka, ki se prosto razvija neodvisno od zgodovinskega politično-socialnega preoblikovanja in njemu ustrezajoče oblike občestva — 'osvobojeno družbo', družbo brez političnega gospostva in brez socialnih kontrol« (Oberndörfer, str. 22 in nasl.). Odpravljalnost gospostva ali politično-socialnega nasilja pa da zgolj »apodiktično zatrjujejo«. »Občestva brez političnega gospostva in brez politične prisile, pa čeprav le v skriti, indirektni obliki« si pa »ni mogoče misliti, ker daje politično-socialno vedno pečat človekovi biti in ker šele s tem pečatom postane človeško...« (Oberndörfer, str. 23, pripomba 19).

Poskus, »da bi končno usmerili pozornost ljudi na grozljivo lastno logiko njihovih razmer, na to pseudophysis, ki dela iz njih blago in hkrati priskrbuje tudi ideologijo, da so že samostojni subjekti« (Alfred Schmidt, *Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx*, Frankfurt/M. 1962, str. 32), poskus — orientiran po Marxu in njegovi metodi — da bi razkrili konkretni proces družbene reprodukcije, ki kajpak producira čisto konkretno navedljiva nasilja in odtujitve, razgalili ta proces v njegovi anatomiji, zato da bi sploh šele postalo mogoče ljudi zavestno oblikovati s socialno prakso, ki bi šele tedaj postala zares politična, tj. zgodovinsko odločilna, vse to mora nujno napak razumeti taka znanost, katere kategorije ne reflektirajo odločilne razvojne povezanosti človeške prakse, procesa družbenega dela. Ker razume to področje kot navsezadnje irelevantno za določitev političnega, mora filozofsko-politična znanost nujno trditi, da je gospostvo, ki rezultira ne nazadnje iz tega področja, neodpravljlivo »naravno«. Ker si ne more misliti družbe, ki bi prosto odločala, tj. končno racionalno organizirala tudi proces svoje reprodukcije, ostane njeno mišljenje fiksirano na obstoječe politično-socialno gospostvo. Nasprotno pa družbeno-kritična politična znanost, ki razume politično-socialno totaliteto družbe dialektično, razume zgodovino in politiko kot produkta družbene prakse človeka. Gospostvo in nasilje ji nista

enkrat za vselej usodno dana z družbo, temveč sta ji od človeka družbeno proizvedena.

Izhajajoč od *historičnega* in *družbenega* značaja političnega, razume politično prakso kot specifično socialno prakso, institucije vladanja kot institucije neke določene družbe. Politično gospodstvo ji postane umljivo v politični organizaciji neke konkretne historične družbe. Če ugovor proti družbi preprečuje, da bi politične strukture in procese abstraktno fiksirali v kakorkoli določeni sferi političnega, je prav zaradi njega nujno, da v kritično analizo politične znanosti vključimo ekonomski reprodukcijski proces in iz njega sledečo strukturo družbe kot bazo politično-socialne razdelitve moči prav tako kot prakso posameznikov ali socialnih skupin, ki se nanaša nanjo. Ker so pojmi in analitske kategorije dobljeni iz zgodovinskega gibanja družbenega procesa samega, šele postane vidna posredujoča povezanost med oblikami političnega gospodstva, družbene reprodukcije in družbene zavesti v njeni vsakokrat zgodovinsko modificirani nujnosti. Strukture gospodstva družbi niso več zunanje, temveč se pokažejo zasidrane v specifično strukturiranem procesu družbene reprodukcije in — pogojeno iz tega — v zavesti članov družbe.

Politiko je zdaj mogoče razumeti v njenih realnih protislovjih. Svoj kontroverzni značaj razkriva v zgodovinskem konfliktu navedljivih tendenc, ki so usmerjene k ohranitvi ali odpravi gospodstva. V strukturah gospodstva in njihovih spremembah se pri tem reproducira spopad socialnih skupin in njihovih interesov. Politične akcije in institucije zveja na interesne konflikte, ki nujno izhajajo iz družbenega reprodukcijskega procesa.

Cilj raziskave pa ni sistem funkcionalnih odvisnosti, ki bi organiziral rezultate empirične analize. Politična znanost, ki se sama razume kot moment v procesu, ki ga analizira, in ki priznava svojo kritično nalogo, prebija ta pojem sistema in teorije kajpada ne tako, da bi šla kar čez empirično raziskovanje in njegove rezultate ali pa se izognila preverjanju napačnosti svojih izjav. Ko sledi dialektičnemu gibanju zgodovinskega spopada za gospodstvo in zveja strukture gospodstva kot tudi njihovo reaktivno tolmačenje v človeški zavesti na socialno prakso ljudi, odpravlja tako po videzu tako rekoč naravno samostojnost politično-socialnih tvorb. Kot produkti človeške aktivnosti, zajeti v procesu njenega spreminjanja, razkrivajo tudi svojo spremenljivost. Namig, v katero smer bi jih bilo treba spremeniti, sledi iz nasprotja s konkretnimi človeškimi interesi, v katerem se znajdejo ti postvarjeni odnosi med ljudmi. V tem procesu se artikulira interes za racionalnejšo ureditev družbe, ki je usmerjen v prihodnost, izhaja pa od realnega izkustva sedanje družbe.

Ker v nasprotju z razumevanjem, ki sledi iz empiristične analize, družba v dialektični refleksiji izgubi naravo zgolj objekta onkraj mislečih in delujočih subjektov in ker je zajeta v posredovanju med objektom in subjektom, je treba gledati subjektivno izkustvo in iz njega izvirajoče opredeljevanje do družbe kot »objektivno«, tj. kot relevantno za spoznavanje družbe in za racionalno koncepcijo njenega preoblikovanja. Če je po eni strani identificirana subjektivnost v njeni družbeni pogojenosti, in subjekt dosedanje zgodovine v veliki meri kot »poosebljenje ekonomskih kategorij« (Karl Marx, Kapital, MEW 23, str. 8), pa je po drugi strani v zavesti in delovanju ta postvaritev vedno znova presežena, si je mogoče udejanjenje proste subjektivnosti misliti le v kategorijah družbene prakse ljudi. Da bi postalo svobodno samodoločanje človeka možno, je potrebno, da

ljudje sami zavestno določajo družbo. »V meščanskem obdobju je postala dejanskost uma tista naloga, ki naj bi jo izpolnil svobodni individuum. Subjekt je bil sedež uma: izhajajoč od njega (subjekta), naj bi objektivnost postala umna. Materialne razmere bivanja pa so avtonomnemu umu puščale svobodo le v čistem mišljenju in čistem hotenju. Zdaj pa je dosežena taka družbena situacija, v kateri udejanjanja uma ni več treba omejevati na čisto mišljenje in čisto hotenje. Če meni um oblikovanje življenja po svobodni odločitvi spoznavajočih ljudi, potem kaže zahteva uma zdaj na ustvarjenje take družbene organizacije, v kateri bodo individui skupaj urejali življenje po svojih potrebah« (Marcuse, I, str. 109).

Tako dobi racionalnost v teoretskem nanašanju na področje izkustva, ki zaobjema človeški interes za prihodnjo družbo, drug smisel: nič več se kot v empirično-analitski znanosti ne omejuje na posamezne znanstvene izreke, ki jih je mogoče empirično preverjati, temveč je več kakor izolirano ugotavljanje faktičnosti. Teorija, ki v tej metodični omejitvi znanstvenega spoznanja na partikularno sama vidi zgolj refleksijo družbenih razmer, v katerih omejeni racionalnosti delnih področij ustreza iracionalnost družbenega reprodukcijskega procesa v celoti, ta teorija pa nasprotno zatrjuje, »da si mišljenje ustvarja pojem o celoti družbe in zgodovine, da misli totalnost, v kateri sta subjekt in objekt posredovana. Pojem o celoti družbe in zgodovine dobimo s tem, da v posebnem sedanjosti mislimo splošno neke umu primerne družbe. Posebnost dialektične družbene teorije in kritike je torej v miselni anticipaciji osvobodene družbe, v kateri bo svobodni razvoj vsakega pogoj za svobodni razvoj vseh, tako kot v spopadu s protislovji pričujoče dejanske družbe« (Fijalkowski, str. 103).

Politična znanost, ki se orientira po takem razumevanju politično-socialne zgodovine, se nujno nanaša na politično prakso; ne le zato, ker je ta njen predmet, temveč ker je nanašanje na politično prakso vključeno v teoretsko refleksijo, s čimer postane konstitutivno za znanstveno tvorbo teorije. Znanost, ki o sebi sama reflektira kot o — pogojenem in pogojujočem — momentu zgodovinskega procesa, postavlja pod vprašaj dualizem biti in najstva, dejstva in odločitve, ki je položen takó v striktno pozicijo empiristične znanosti kot v karakterizirano filozofsko usmerjeno pozicijo. Iz spoznanja, da praktični interesi nujno najdejo pot v raziskovanje in njegove rezultate in da ti prav tako nujno začenjajo učinkovati v družbi, sledi za tu skicirano koncepcijo, da postaneta adekvatno znanstveno spoznanje kot tudi racionalno vodena politično-socialna praksa mogoča šele tedaj, ko se posreči racionalno posredovanje med v znanosti se izražajočim interesom za družbo in realnimi interesi v družbi.

Politični znanosti, ki izhaja od teh razmišljanj, ne more iti več za to, da bi v ločitvi empirične analize faktičnega od subjektivnega postavljanja norme bodisi puščala vnemar gospostvo bodisi fiksirala abstraktne pozicije do problema gospostva. Od sebe, nasprotno, zahteva, da se mora postavljati na kritično stališče v spopadu za realno družbeno gospostvo, da preobrazi neobvezujočo analizo ali golo kontemplacijo v kritiko, ki se nanaša na prakso. Svoje kritike se zavestno loteva s praktičnim namenom, da bi racionalno vplivala na izid spopada. Racionalizacija interesa, ki sili v udejanjenje, se pri tem objektivno določa ob cilju odprave gospostva, ki ne more veljati niti za antropološko nujno niti za socialno neodpravljlivo in ki z analizo svojih zgodovinsko-socialnih pogojev izgubi ideološki videz ireverzibilnega.

Medtem ko izgon interesne legitimacije iz znanosti zaradi striktno ločitve analize in normiranja tendenčno vodi ali v pozitivistično sprejemanje obstoječih razmer gospodstva ali v svetovnonazorski dirigizem, ki ni manj fiksiran na gospodstvo, pa na prakso se nanašajoča družbenokritična znanost v analizi vzpostavljene oblasti ugotavlja tudi objektivno možnost za njeno odpravo. Vtem ko kritizira mehanizme slepe nujnosti v politično-socialnem procesu, hkrati kaže na možnost zavestne realizacije individualne svobode v družbi, to pa je možnost zavestnega oblikovanja človeške zgodovine. »V prehodu od sedanje v prihodnjo obliko družbe se naj človeštvo prvič konstituira v zavesten subjekt in aktivno določa svojo življenjsko obliko. Tudi če so že tu elementi prihodnje kulture, je vendar še potrebno zavestno na novo skonstruirati ekonomske razmere... Brez nadaljevanja teoretskega napora, ki kritično osvetljuje sedanjo družbo z interesom za umno organizirano prihodnjo družbo in jo konstruira s pomočjo tradicionalnih teorij, izoblikovanih v posameznih znanostih, ni nobene podlage za upanje v temeljito izboljšanje človeške eksistence« (Horkheimer, Theorie, str. 284).

Praktično-kritična politična znanost pri tem meri na politično teorijo, ki integrira ugotovitve družbene kritike. S pojmom demokracije dobi vodilni pojem za analizo politično relevantnih gospodstvenih struktur družbe. Njen pojem demokracije pa se ostro razločuje od pojma empirično-analitične politične znanosti. Ta iz realitete demokratično urejenih družb abstrahira bistveno formalen pojem demokracije, ki se orientira po predstavi, da je cilj tak sistem institucionaliziranega političnega gospodstva, ki funkcionira čim bolj gladko in brez konfliktov. Dejanskost se približuje temu cilju, če politične institucije, aktivnosti in stališča v svojem skupnem delovanju ustrezajo relativno statičnemu setu politično-socialnih pravil igre. V tej predstavi se jasno vidi, da se nanaša na tehniko in organizacijo ekonomskega procesa, njena zgleda sta stroj in moderni kapitalistični obrat.

Nasprotno pa se pojem demokracije, koncipiran v okviru kritične teorije, ne omejuje na politično metodo za stabilizacijo nekega gospodstvenega reda, temveč je vsebinsko usmerjen na vsedružbeni proces, kolikor ima ta pomen za politično gospodstvo, tako predvsem na organizacijo družbenega reprodukcijskega procesa. Ker je slednji socialna baza reda gospodovanja, mora segati tudi nanj tak pojem demokracije, katerega jedro je zahteva po materialno, tj. družbeno razumljeni enakosti, v kateri se uzre predpostavka za realizacijo in zagotovitev svobode v smislu samodoločenega razmaha vseh individuov v družbi. Ta pojem izhaja od predstave o identiteti vladajočih in vladanih in se razširja v postulat o identiteti družbeno delovnih in tistih, ki določajo družbo v njenem razvoju.

Iz tako skiciranega nanašanja kritično-praktične politične znanosti na politično-socialno gospodstvo sledi jedro pričujočega uvoda: razvojna povezava moderne države in meščansko-kapitalistične družbe.

Ta omejitev se nam zdi upravičena spričo kvalitativne in kvantitativne spremembe v sferi politične sile, ki nastane zaradi revolucioniranja družbenih produktivnih sil in razmer v razvoju kapitalistične družbe. Ni se treba posebej ukvarjati z učinkom tega procesa, ki določa sedanjost: ob kapitalistično organizirani družbeni obliki reprodukcije se vse druge določajo kot »arhaične« usledine, razvojne faze ali nasprotno oblike, razvite v spopadu z njo.

Le pred ozadjem tega ekonomsko-socialnega procesa in po njem posredovanega politično-zgodovinskega razvoja bo mogoče ustrezno zaobseči aktualne politične procese, sedanjost podoba političnega gospodstva in politične prakse kot tudi možnosti za njegov prihodnji razvoj.

Razčlenitev po eni strani sledi zgodovinskemu razvoju, po drugi strani sistematičnemu interesu. V modelih smo napravili poskus, da bi s pomočjo analize kakovostno različnih karakterističnih razvojnih faz kapitalistične družbe in alternativnih političnih razvojev v krizi poznokapitalistične družbe pokazali posredujočo soodvisnost političnega gospodstva, ekonomsko-socialne strukture in družbene zavesti. Komunističnemu modelu gre tu poseben položaj; pri tem smo manj analizirali konkretne politične procese v sovjetski družbi in drugih državah, ki jim vladajo komunistične partije, bolj pa smo poudarili teoretsko koncepcijo komunizma, kot sta jo Marx in Engels razvila iz kritike kapitalistične družbe.

V drugem delu bo v analizi razvoja konstitutivnih političnih institucij, ki je osrednjega pomena, konkretizirana splošna ugotovitev modelov, dokazana bo odvisnost sklopa institucij, ki je navidez relativno okorel, od splošnega politično-socialnega procesa in spreminjanja struktur in funkcij institucij. Refleksija in reprodukcija politično socialnih struktur v družbeni zavesti kot tudi pogojenost in funkcija političnega zadržanja sta predmet sklepnega dela. Cilj te analize je prikazati na videz naključna človeška stališča in oblike zadržanja do političnega gospodstva in zgodovino ter strukturo politično-socialne celote. Opozorjanje na politično-družbeno nujnost v oblikah politično-socialne zavesti, ki se niti ne spreminjajo samovoljno niti niso statično »naravne«, kaže na možnost racionalne zavesti, tj. zavesti, ki je gospodstvo ne deformira več.

Literatura:

BERGSTRAESSER, Arnold, »Wissenschaft in unserer Zeit«, VfZ 6, 1958, S. 219 ff.

BRACHER, Karl Dietrich, »Wissenschafts- und zeitgeschichtliche Probleme der Politischen Wissenschaft in Deutschland«, Köln, Z. 17, 1956, S. 447 ff.

FIJALKOWSKI, Jürgen, »Über einige Theoriebegriffe in der deutschen Soziologie der Gegenwart«, Köln, Z. 13, 1961, S. 88 ff.

GABLENTZ, Otto Heinrich von der, »Politische Forschung in Deutschland«, Politische Forschung, Beiträge zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für politische Wissenschaft, hrsg. von O. Stammer, Köln und Opladen, 1960, S. 153 ff.

HABERMAS, Jürgen, Theorie und Praxis. Sozialphilosophische Studien, Neuwied 1963.

— »Analytische Wissenschaftstheorie und Dialektik«, Logik der Sozialwissenschaften hrsg. von E. Topitsch, Köln und Berlin 1965, S. 291 ff.

HENNIS, Wilhelm, Politik und praktische Philosophie, Neuwied 1963.

HORKHEIMER, Max, »Traditionelle und kritische Theorie«, ZfS 6, 1937, S. 245 ff.

— »Philosophie und kritische Theorie«, ZfS 6, 1937, S. 625 ff.

KROCKOW, Christian Graf von, Die Entscheidung, Stuttgart 1958.

MARCUSE, Herbert, Kultur und Gesellschaft, 2 Bände, Frankfurt/M. 1965.

MARX, Karl, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf), Berlin 1953.

MOMMSEN, Hans, »Zum Verhältnis von politischer Wissenschaft und Geschichtswissenschaft in Deutschland«, VfZ 10, 1962, S. 259 ff.

OBERNDÖRFER, Dieter (Hrsg.), Wissenschaftliche Politik, Freiburg i. Br. 1962.

OERTZEN, Peter von, »Überlegungen zur Stellung der Politik unter den Sozialwissenschaften«, Köln Z. 17, 1965, S. 503 ff.

Različna pojmovanja delegatskega sistema

Med vprašanji naše samoupravne socialistične družbenopolitične ureditve, o katerih od časa do časa znova steče razprava, je tudi »delegatski sistem«, ki ga štejemo za eno njenih značilnosti. Minula konferenca ZKS je zato zapisala v svojo resolucijo, da ga moramo začeti proučevati. To zahteva med drugim že okoliščina, da dajemo temu pojmu zdaj v naši politični ideologiji, zdaj v teoriji, zdaj spet v praksi različen pomen, kar je gotovo v škodo njegovi jasnosti in lahko pripelje do nesporazumov.¹ Jaz sam sem že uporabil izraz »delegacijski«² mandat³, s čimer sem hotel označiti tisto njegovo ideološko zasnovo, ki mu jo po mojem mnenju daje naša sedanja ustavna ureditev.

V našem razumevanju delegatskega sistema navadno poudarjamo tri razsežnosti, pač glede na to, s kakšnega vidika ga opazujemo.

I
Prva je najbližja razumevanju tradicionalne ustavnopravne teorije. Ta označuje delegatski sistem kot posebno vrsto *posrednih* volitev, se pravi takšnih, kjer poslancev (delegatov) ne volijo volivci prve stopnje, marveč od le-teh izvoljeni posebni volilni kolegiji, ki so sami izvoljeni kot predstavniška telesa določenih teritorialnih skupnosti. Na prvi pogled kaže, da ima naš sedanji ustavni sistem v mislih to razsežnost delegatskega sistema, ko določa za volitve članov (odbornikov) občinskih skupščin *neposredne* volitve, za člane skupščin republik in federacije pa pravi, da »se volijo po načelu delegacije občine kot temeljne skupnosti občanov in delovnih ljudi«⁴ (4. odst. 76. člena ustave SFRJ in 2. odst. 55. člena ustave SRS).³ Vendar je potrebno temu dodati, da zahteva tradicionalno razumevanje delegatskega sistema, da predstavniška telesa ožjih teritorialnih skupnosti, ki hkrati nastopajo kot volilni kolegiji za predstavniška telesa takšnih širših skupnosti, izvolijo »delegate«⁴ za ta telesa izmed sebe. Le na tak način izvoljeni poslanci dobijo naziv delegatov oziroma delegacije, ker so *odposlanci* svojega volilnega telesa in

¹ Ivan Kristan, Pet vprašanj družbenopolitičnega sistema, TIP 1970/VII, str. 623 in nasl.

² Gorazd Kušej, Naš volilni sistem in narava poslanskega mandata, TIP 1967/IV, str. 116 in nasl.

³ V našem strokovnem slovtvu se je prvi lotil tega vprašanja dr. Josip Globevnik z razpravo Oblikovanje naših predstavniških organov in načelo komunalne delegacije, Pravnik XVIII/1963, str. 265 in nasl.

obdržijo članstvo tudi v njem. Znano je, da je bil po takem sistemu »delegatske piramide« zgrajen ustroj oblasti najprej po t. i. leninski ustavi iz l. 1918 v Ruski socialistični federativni sovjetski republiki (RSFSR), v ZSSR pa po ustavi iz l. 1924, dokler ni t. i. stalinska ustava iz l. 1936 uvedla neposredne volitve za vse sovjete od krajevnih in mestnih do vrhovnih sovjetov avtonomnih in zveznih republik in zvezne države.

Presojano s takega gledišča, ki je torej opredeljeno po posebnem, namreč *posrednem* načinu volitev in po *posebni kvaliteti* izvoljenega poslanca, ki mora biti in ostati član lastnega volilnega kolegija, smo pri nas izvedli delegatski sistem v popolni čistosti le pri odbornikih okrajnih ljudskih odborov oziroma okrajnih skupščin (po noveli iz l. 1957 k splošnemu zakonu o ureditvi občin in okrajev in potem po l. odst. 107 člena ustave SFRJ in l. odst. 121. člena ustave SRS), dokler so pač obstajali okraji (v Sloveniji do 1965), in potem pri članih mestnih svetov v mestu, ki je bilo razdeljeno na občine (5. odst. 115. člena ustave SRS). Danes bi to veljalo po 3. odst. amandmaja XIX k naši republiški ustavi le še za člane »skupnega medobčinskega organa samoupravljanja« dveh ali več občin, ustanovljenega po medobčinskem dogovoru. V času od uveljavitve ustavnega zakona iz l. 1953 do amandmaja I k ustavi SFRJ iz l. 1967 pa so bili v takšnem položaju še tisti poslanci zveznega zbora (zbora narodov), ki so jih volili *izmed svojih članov* republiški in pokrajinski zbori ustreznih skupščin. Pravkar omenjeni ustavni amandma je namreč že prebil načelo tradicionalnega delegatskega sistema pri tej vrsti poslancev, ker je dopustil izjemo od pravila, da bi morali biti hkrati člani tistih skupščin, ki so jih volile, če je tako določila republiška ustava, in ob pogojih, kakor jih je določila ta ustava. Vemo, da je amandma I naše republiške ustave to pooblastilo izrabil in v 3. odst. določil, da je za člana naše *republiške delegacije* lahko izvoljen vsak občan, ki ima volilno pravico. Pri tem je dajal 4. odst. članom delegacije v zveznem zboru (zboru narodov), ki ne bi bili poslanci republiške skupščine, pravico, da sodelujejo pri delu njenega splošnopolitičnega, t. j. republiškega zbora.

II

Naša sedanja ustavna ureditev (amandma VIII k ustavi SRFJ in amandma VI k ustavi SRS) sicer označuje zbor narodov za zbor *delegatov* republik in avtonomnih pokrajin, vendar zanje ne terja nič drugega, kakor da imajo splošnopolitično volilno pravico. Gospodarski zbor, prosvetno-kulturni zbor in socialno-zdravstveni zbor prav tako razglša za zборе *delegatov* delovnih ljudi v delovnih skupnostih z ustreznih področij dela. To jasno kaže, da v svoj pojem »delegata« ni sprejela tiste prvine tradicionalnega pojmovanja delegatskega sistema, po katerem mora biti in ostati delegat član svojega volilnega kolegija, saj to načelo niti ni predpisano niti ni v praksi uveljavljeno za člane zbora narodov, kakršen je zdaj, ali za zборе »delegatov« delovnih ljudi v delovnih skupnostih na ravni republiške in zvezne skupščine. Te zборе delegatov delovnih ljudi namreč volijo posebna volilna telesa, sestavljena iz članov občinskih skupščin in delegatov delovnih skupnosti delovnih organizacij in drugih oblik združenega dela ter delegatov drugih, z zakonom določenih skupnosti ustreznega področja dela. Ti »delegati« imajo torej samo lastnost *elektorjev*, njihove funkcije je z aktom volitev konec in

zato ne sodijo v sklop tega razpravljanja. Končno je treba omeniti, da niti načelo posrednih volitev ni uveljavljeno za družbenopolitični zbor zvezne skupščine, čeprav ga ustava označuje za »zbor delegatov občanov v občinah« (1. odst. 1. t. amandmaja VIII k ustavi SFRJ), niti za republiški zbor, četudi ta velja za »zbor odposlancev (torej delegatov) občanov«, ker člane teh dveh zborov *neposredno* volimo na podlagi splošne in enake volilne pravice (1. odst. 1. t. amandmaja VI ustave SRS).

Vse to narekuje sklep, da se naša ustavna ureditev ne le po svoji praksi, ampak tudi v svoji institucionalni strukturi odmika od formalnih sestavin tradicionalno razumljenega delegatskega sistema in da ima pretežno v mislih njegovo vsebinsko plat⁴. To zadnji čas vse bolj, če že ne kar izključno poudarjamo, kadar jemljemo v misel »delegatski sistem«, tako da ga zenačujemo z zahtevo po čim tesnejših vezeh med volivci, pravzaprav pa celo njihovo samoupravno družbeno bazo v občini ali delovni skupnosti, in izvoljenim odposlancem. Prav po teh tesnih vezeh naj bi se razlikoval delegatski sistem od »predstavnškega« sistema formalne demokracije, ker predpostavlja in zahteva družbenopolitično identifikacijo odposlanca z njegovim volilnim zaledjem. Ista misel in zahteva preveva tudi tradicionalno razumevanje delegatskega sistema, po katerem naj bi odposlanec bil in ostal član svojega volilnega kolegija. Tako naj bi namreč institucionalno najbolj zagotovili stalni stik med obema in nadzor volivcev nad delom in početjem izvoljenega. Ta ideja je bila gotovo vsaj teoretičnopolitično navzoča pri navedenih zgledih tradicionalnega delegatskega sistema v naši ustavni ureditvi, saj smo s takšnim oblikovanjem okrajne skupščine ali mestnega sveta hoteli onemogočiti okrajni ali mestni centralizem na škodo občinski samoupravi in nekaj podobnega smo hoteli doseči z republiškimi delegacijami v korist republiškim samoupravnim težnjam in proti zveznemu centralizmu.

Menim, da ima sedanje pretežno poudarjanje vsebinskih vezi med volivci oziroma volilnimi telesi in njihovimi odposlanci (delegati) po eni strani korenine v težavah, kako te vezi v dejanskem življenju uspešno družbenotehnično organizirati, zlasti ko smo še vedno priče močno usidrane miselnosti, da so neposredne volitve izraz večje demokratičnosti kakor posredne, po drugi strani pa v objektivni vsebinski težavnosti naloge, kako sploh spoznati in določiti avtentične integrirane *splošne* družbene koristi, pri tem pa ne prizadejati meja, do katerih so tudi partikularne skupinske koristi in koristi posameznikov družbeno legitimne. Gotovo je, da naši samoupravni socialistični družbi tradicionalni predstavnški sistem in z njim predstavnški mandat ne moreta ustrezati, saj imata svoj izvir v liberalistični aristokratsko elitistični ideologiji formalne meščanske demokracije. Po njej so edino voljeni predstavniki sposobni, da določajo splošne družbene interese, zaradi česar morajo biti v času mandata od svojih volivcev neodvisni in njim neodgovorni. Zatorej ne morejo biti njihovi zastopniki, marveč so »predstavniki (reprezentanti)« celotne v državi organizirane »nacije«. To »odtujenost« formalnodemokratično organizirane javne (državne) oblasti so skušale socialistične politične ureditve prebiti s pravico volivcev, da odpokličejo svojega poslanca tudi že med mandatno dobo, če z njegovim poslanskim delom niso zadovoljni. To je brez dvoma začetek kakovostne premenjave »predstavnškega« ali »svobodnega«, se pravi s stališča volivcev gledano »ne-

⁴ Prim. pod 1. in 2. navedena članka.

vezanega« mandata poslanca v »delegacijski« mandat. Ta ni in ne more biti istoveten z vezanim »imperativnim« mandatom odposlancev v fevdalnih stanovskih skupščinah in zborih, ker takega mandata enostavno ni mogoče spraviti v sklad z delom skupščin kot najvišjih organov ali prisilno oblastnega ali samoupravnega usmerjanja tokov v sodobnih visoko razvitih industrijskih družbah, ne glede na to, da bi tak vezani mandat po vsej verjetnosti zelo otežil, če sploh ne onemogočil njihove nujne integracijske funkcije.

Zato je naš ustavni sistem, kakor je veljal v desetletju 1953 do 1963, našel originalno rešitev »delegacijskega« mandata tudi za poslance, ki niso bili posredno izvoljeni izmed članov volilnega kolegija, ampak ali neposredno — kar je veljalo za poslance tedanjega zveznega zbora zvezne skupščine in republiškega zbora republiške skupščine — ali po posebnem delegatsko-reprezentančnem volilnem sistemu, po katerem so bili voljeni poslanci zbora proizvajalcev zvezne oziroma republiške skupščine. Takim poslanecem je namreč tedanji sistem izoblikoval delegacijski mandat prav izvirno na ta način, da jim je dajal pravice članov okrajnega in občinskega ljudskega odbora, na katerega območju so bili izvoljeni. Dolžni so bili, da poročajo o svojem delu ter o delu zbora ali skupščine, katere člani so bili, volivcem neposredno ali prek ustreznega zbora ljudskega odbora, v katerem so imeli odborniške pravice, ta zbor pa je imel pravico zahtevati od poslanca, naj sporoči svojemu zboru oziroma skupščini predlog ali mnenje, ki sta ga oblikovala ljudski odbor ali ustrezni njegov zbor. Poslanec je bil dolžan to storiti, vendar tak predlog ali mnenje njega osebno nista obvezovala. Tako sicer občina in okraj kot organizacijski obliki lokalnega samoupravnega vodenja družbenih zadev, ki so splošnega pomena za ljudi, združene v teh skupnostih, še nista bila neposredno pritegnjena v volilni sistem, kakor je veljal za poslance republiških skupščin in zvezne skupščine, vendar je bil institucionalno ustvarjen tesen stik med lokalnimi samoupravnimi skupnostmi in imenovanimi skupščinami. Te so se na ta način približevale zamisli skupnih predstavništev lokalnih teritorialnih in funkcionalnih (produkcijskih) samoupravnih skupnosti na stopnji republiške in vsedržavne razsežnosti.

Takšno razmerje poslanca zvezne ali republiške skupščine do volivcev in do skupščine občine, v kateri je izvoljen, je v bistvu obdržala tudi sedanja ustavna ureditev (200. člen ustave SFRJ in 180. člen ustave SRS), le da jim ne daje več odborniških pravic, pač pa izrecno ugotavlja, da je poslanec *odgovoren* volivcem volilne enote, v kateri je bil izvoljen. S tem so mišljeni volivci prve stopnje ne glede na to, ali so poslanca neposredno sami volili ali ga je volil volilni kolegij, izvoljen od njih.

Zdi se mi, da se »načelo delegacije občine kot temeljne skupnosti občanov in delovnih ljudi« (zadnji odst. 76. člena ustave SFRJ in 55. člena ustave SRS), po katerem »se volijo člani skupščin republike in federacije«, ustavnopravno v ničemer drugem ne uveljavlja kakor v pravkar navedenem razmerju poslancev teh skupščin do volivcev in skupščine občine oziroma skupščin občin, kjer so bili izvoljeni. To je hkrati vsebina »delegacijskega« mandata, kakor se dá razbrati iz ustavnega besedila. Resnična delegatska identifikacija občinskega odbornika ali republiškega in zveznega poslanca kot socialističnega samoupravljavca v lastnem imenu in v imenu samoupravljavcev-volivcev, ki so mu zaupali

mandat, pa ni toliko odvisna od takšnega ali drugačnega volilnega sistema, se pravi neposrednih ali posrednih volitev, formalne vsajenosti ali nevsajenosti v volilno telo, kolikor od stopnje doživete solidarnosti in vzajemne integriranosti, za katero morajo ustvariti ustrezno ozračje naše družbeno zedinjevalno delujoče subjektivne sile, utelešene v ustavno institucionaliziranih enotnih družbenopolitičnih organizacijah, zlasti v zvezi komunistov, socialistični zvezi delovnih ljudi in v zvezi sindikatov. Preveličevanje organizacijskega momenta, naj je sam po sebi še tako pomemben, bi utegnilo skrivati v sebi nevarnost, da odvrnemo pozornost od vsebinske problematike razmerja med volilno bazo in njenim odposlancem, ki je v poistovetenju njunih socialnih hotenj v okviru splošno priznanih ciljev naše samoupravne socialistične družbe. Seveda pa takšnega poistovetenja še zdavnaj nismo uresničili z enostavnim za-trjevanjem, da smo že odpravili abstraktizem formalne demokracije s tem, da poslanca ne štejemo več enostavno za predstavnika določenega števila razosebljenih prebivalcev nekega dela državnega ozemlja, ampak za ustavno razglašena »delegata« ali združenih občanov-samoupravljalcev v občini ali občanov-delovnih ljudi v samoupravnih organizacijah združenega dela ali občanov-samoupravljalcev kot nosilcev nacionalne suverenosti in samoopredelitve v socialistični republiki in socialistični avtonomni pokrajini ter federaciji.

Mislím, da vse, kar je bilo povedano v zvezi z delegacijskim načelom, opravičuje sklep, da je zaenkrat kot eno izmed načel, ki naj bi bilo za našo ustavno ureditev temeljno, konceptualno še dokaj nedog-nano. To se je pokazalo že ob prvem teoretičnem poskusu, ki si je za-stavil nalogo, da razčleni pojem »občinske delegacije« kot podlage za konstituiranje republiške in zvezne skupščine. Tam je bila postavljena trditev, da je pomen občinske delegacije v tem, »da se v volilnem po-stopku določajo delegati občanov oziroma delovnih ljudi v volilni enoti kot enotna delegacija v republiško oziroma zvezno skupščino, in sicer kot delegacija občine oziroma občin, ki sestavljajo konstantno volilno enoto pri izvedbi volitev«, dalje je bilo zavzeto stališče, dokaj osupljivo v povezavi z delegatskim načelom, da so namreč dotedanje ustavne do-ločbe, po katerih je poslanec pridobil pravice odbornika ustreznega zbora občinskega oziroma okrajnega ljudskega odbora, v novi ustavni ureditvi »upravičeno odpadle«, in končno, da je načelo občinske dele-gacije le »procesno načelo«, »instrument volilnega postopka« in ne »ma-terialno ustavno načelo«. Smisel takšne razlage ni docela jasen in ver-jetno meri na to, da načelo delegacije, kakor je zastavljeno v ustavi, za izvoljenega poslanca ne vključuje vezanega mandata. Tudi prigodna Kardeljeva izjava, da postane po tem načelu poslanec »...posrednik med skupnim in posameznim interesom, nosilec usklajevanja teh inte-resov, tolmač individualnega interesa v skupščini in tolmač skupnega inte-resa v delovni organizaciji in komuní« se bolj giblje po ravnini nor-mativne zaželenosti kot učinkovite družbene funkcionalnosti.

Ne da bi se na tem mestu spuščal v nadrobnejše razpravljanje, ko-liko je problematična trditev o tem, da so poslanci, izvoljeni v občini ali v več občinah — kadar gre za volilne enote poslancev v zborih zvezne skupščine — enotna ekipa samo zaradi takšne skupne volilne podlage,

* Globevnik, n. d., str. 276, 279 in 280.

* Cit. po Globevnik, n. d., str. 279 in nasl.

ko vsaj tiste, ki so člani zborov delovnih ljudi v delovnih skupnostih, logika našega samoupravljaljskega sistema vleče v zastopanje parcialnih družbenih interesov, izvirajočih iz ustreznega področja dela, in kolikšne so tehnične težave zlasti še zveznih poslancev, da bi držali stik s svojo volilno enoto, mislim, da je dejanskemu stanju ustrenejša ocena, da ima mandat poslanca na stopnji republike, zlasti pa na stopnji federacije do njegove volilne podlage še vedno pretežno *osebnostno-predstavniško* naravo, delegacijsko-odvisnostne prvine pa kaže le do tistih družbeno-političnih organizacij in drugih samoupravnih združb, ki so poslanca s svojo družbeno močjo in vplivnostjo pripeljale na položaj. Pri tem je gotovo res, da poslanskega mandata, vsaj v Sloveniji, ne doživljamo več kot neke vrste posebnega, takšnega ali drugačnega imenitniškega družbenega izbranstva, ampak kot delno zaupano in delno lastno samoupravljaljsko družbeno funkcijo njenega nosilca. To gotovo lahko tudi štejemo za delegacijsko prvinu v nasprotju s klasičnim meščanskim liberalnim elitističnim ideologiziranjem predstavniškega mandata, ki ga je pa tudi tam že (delegacijska) odvisnost poslanca od njegove politične stranke postavila na laž.

III

Končno se v naših političnoteoretičnih razpravljanjih s pojmom delegatskega sistema že dolgo časa povezuje tudi t.i. »gibljivi« ali »fleksibilni« mandat. Ta naj bi bil izraz gibljive delegacije kot najbolj funkcionalnega odnosa med volivci, njihovimi interesi in hotenji ter od njih izvoljenim odposlancem. Šlo bi za to, da nosilci poslanskega mandata ne bi bile ene in iste osebe, ampak da bi volivci oziroma volilni kolegiji njim pripadajoči delegatski mandat sproti popolnjevali z različnimi osebami, ki bi se jim zdele najprimernejše za urejanje posameznih zadev, s katerimi bi se ravno ukvarjala ustrezna skupščina. Ne glede na tehnične zapletenosti, ki bi jih tak način opravljanja skupščinskega dela povzročil, in na težavnost, kako primerno organizirati učinkovitost odgovornosti za take »prehodne« poslance — kar je ena izmed odločilnih prvin delegatskega sistema — bi uvedba takšnega mandata po vsej verjetnosti pomenila konec skupščinskega sistema, kakor je zdaj zasnovan. Zanj je značilno, da razglaša skupščine za najvišje organe oblasti in družbenega samoupravljanja v okviru pravic in dolžnosti naših družbeno-političnih skupnosti, zaradi česar tudi stalno delujejo, če ne v plenarnih zasedanjih, pa prek svojih delovnih teles, se pravi odborov, komisij itd. Težko si je zamisliti racionalno delovanje tega sistema ob gibljivem mandatu, ne glede na to, da bi nekateri poslanci morali obdržati fiksni mandat kakor npr. člani predsedstva skupščine, člani njenih politično-izvršilnih organov, člani nekaterih stalnih odborov in komisij. Vsekakor bi taka ureditev sestave skupščine povzdignila položaj poslancev s fiksnim mandatom nasproti tistim z gibljivim, saj bi le prvi uteleševali trajnost skupščine kot institucije, v njenem delu pa bi nujno moral porasti odločilni delež strokovnega uslužbenskega aparata z vsemi s tem povezanimi nevarnostmi za birokratizacijo skupščinskih funkcij. Po vsej verjetnosti bi torej uvedba gibljivega mandata morala pustiti ob strani splošno-politične zборе naših skupščin kot njihovo odločujoče osredje in se uveljaviti le v zborih delovnih skupnosti. Ti pa bi potem bolj okrnili v zборе vsakokratnih izvedencev kakor pa samoupravnih zares oblikovalnih političnih odločevalcev na svojem področju dela.

Družbena vloga NOB in vojaške sile v njem

Najmanj dva vzroka vplivata na intenzivnejše znanstveno sociološko in politološko proučevanje NOB. V dosedanjih teoretičnih delih o NOB nismo dosegli v analizi družbene biti NOB, zlasti glede vloge vojaške sile, še zadostne enotnosti in poglobljenosti. Poleg tega terja naša koncepcija vseljudske obrambe, da vnovič ovrednotimo izkušnje NOB in da jih znanstveno popolneje obravnavamo.

1) V »Veliki sovjetski enciklopediji« in v mnogih teoretičnih delih v ZSSR, ki neposredno ali pa mimogrede obravnavajo NOB, prikazujejo NOB kot narodnoosvobodilno vojno, v kateri so nastali temelji za razvoj Jugoslavije kot ljudske demokracije in za njeno kasnejše preraščanje v socialistično državo. NOB pripisujejo torej samo narodnoosvobodilni značaj, elementa socialistične revolucije pa sploh ne upoštevajo.

Tako enostransko pojmovanje družbenopolitičnega značaja NOB v sovjetski literaturi ter v literaturah vzhodnoevropskih socialističnih držav¹ je največkrat posledica šablonskega tolmačenja marksistične teorije. Gre namreč za revizijo marksistične teorije najmanj v dveh vprašanjih: a) o preraščanju buržoaznodemokratske revolucije v socialistično in b) v tem, ali je proletarijat lahko temeljna sila v fazi za nacionalno osvoboditev ali pa je to izključna domena buržoazije.

Stališča klasikov marksizma glede revolucije 1848. leta oziroma teorijo permanentne revolucije napačno razlagajo, namreč kot nujnost, da se mora v vsakem primeru in v vseh časih najprej dokončati buržoaznodemokratska revolucija in da se šele potem lahko začne proletarska revolucija.² Podobno enostransko in šablonsko tudi sklepajo, da je buržoazija vedno temeljna sila narodnoosvobodilnih gibanj, da proletarijat pušča ob strani nacionalno vprašanje, češ da nima domovine

¹ Za primer navajamo »Zgodovino KP SZ«, tretja izdaja, Moskva 1969, str. 528—529. Prav tako poljski sociolog Jerzy W. Wiatr v knjigi »Sociologia wojska«, Varšava 1964, zelo enostransko razlaga družbeno bit NOB. Del sodobne bolgarske zgodovinske literature odreja NOB značaj socialistične revolucije.

² Tako razlago demantira izkušnja iz februarske in oktobrske revolucije, saj so bili v februarski revoluciji že elementi socialistične revolucije. Prav tako narodnoosvobodilna gibanja, ki hkrati rešujejo že vprašanja socialistične revolucije, zavračajo šablonsko razlaganje Marxove revolucionarne misli.

in podobno. Leninova stališča o rusko-japonski vojni leta 1905 in o prvi svetovni vojni zelo radi navajajo za dokazovanje birokratsko-etastičnih nazorov o odnosu proletariata do svoje domovine-nacije. Zavestno ali nezavedno navajajo samo dele citatov ali pa zaobidejo dejstvo, da v obeh omenjenih vojnah nacionalna integriteta Rusije sploh ni bila sporna. Toda po Oktobru, ko so neodvisnost Sovjetske republike neposredno ogrozili tuji intervencionisti in notranja kontrarevolucija, je Lenin postavil pred proletariat pravico in dolžnost obrambe nacionalne neodvisnosti.

Sedanje posledice omenjenih birokratsko-etastičnih nazorov se kažejo pri delu delavskega gibanja v teoretičnih izhodiščih in politični akciji, ki boj delavskega razreda za neodvisnost in samostojen razvoj razglajajo za buržoazni nacionalizem, omejeno suverenost socialističnih držav tolmačijo kot najboljši dokaz internacionalizma, narodnoosvobodilna in protikolonialna gibanja pa kot rezervo, kot drugorazredno silo v socialistično revolucijo³ in podobno.

V delih, ki so izšla že med vojno ali pa takoj po končani vojni sta Tito in Kardelj obdelala splošno družbeno bistvo NOB kot nedeljivo enotnost narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije. Vendar je vse do nedavnega pri nas pretežni del teoretične literature ta dva segmenta NOB obravnaval najpogosteje kot medsebojno ločeni značilnosti ali pa tako, da je narodnoosvobodilna pot postopno preraščala v socialistično revolucijo³ in sl.

Zadnja leta poskuša naša znanstvena misel na novo opredeliti družbenopolitično bistvo NOB — in sicer z mnogo bolj subtilnimi in bolj preciznimi določili ter z ločevanjem bistvenih lastnosti od pojavnih oblik. V ediciji »Naša pot« Oreščanin takole definira NOB: »Prvikrat v zgodovini se je neka socialistična revolucija — in sicer od začetka do konca oboroženega boja — odvijala kot narodnoosvobodilna vojna.«⁴ P. Morača obravnava v svojih delih družbeno bit NOB kot dialektično enotnost narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije, pri čemer je najgloblje bistvo prav socialistična revolucija.

Navedena dela so se ne glede na terminološke razločke (pripisovanje različnih pomenov istemu pojmu) približala popolnejšemu dojetanju družbene biti NOB — kot enotnosti narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije. Toda oba avtorja, kot tudi vsi drugi avtorji, ki pišejo o NOB, delajo v definicijah njenih konstitutivnih elementov »nacionalnega« in »socialističnega« gradacijo po obsegu in pomenu — tako da pripisujejo prvemu pomen bistva in najgloblje vsebine, drugemu pa značaj oblike; oba elementa torej ne obravnavajo kot istorodni kvaliteti.

³ Najbolj pomembno delo iz tega obdobja je vsekakor članek K. Popovića »Za pravilno oceno narodnoosvobodilnega boja narodov Jugoslavije«, ki takole opredeljuje družbenopolitično bit NOB: »Naš boj je obenem vojna za končno osvoboditev izpod okupatorjev in vojna za družbeno osvoboditev, ljudska revolucija, ki je dobivala vse bolj socialistični značaj.« (»Komunist«, št. 3, 1949, str. 25.) Na podobne razlage družbene biti NOB naletimo v mnogih tedanjih publikacijah (na primer v »Vojaško-političnem glasniku«, št. 9, 1951, v članku V. Ščekića, kjer poleg navedenih poudarja tudi protikolonialni pomen NOB); v svoji knjigi »Pomen in moč manevra« P. Dapčević podobno kot K. Popović razlaga družbeno značilnost NOB.

⁴ Edicija »Naša pot«, v založbi »Komunist«, 1969, str. 91.

2) V politični strategiji KPJ za pripravljanje oborožene vstaje in vodenja NOB je podano že v začetku zelo precizno družbenopolitično bistvo NOB — in ta jasna idejno-politična orientacija je bila objektivno eden bistvenih dejavnikov, ki je pripomogel k zmagovitemu koncu vojne. Resolucija z zasedanja CK KPJ dne 15. aprila 1941. leta poudarja potrebo, da se nadaljuje boj proti okupatorju, iz katerega se bo »rojeval nov svet in svobodna bratska skupnost«. Na majskem posvetovanju CK KPJ leta 1941 so poudarili nujnost boja proti okupatorju in domačim izdajalcem za nacionalno in socialno osvoboditev države. Prav tako je v vseh pomembnejših dokumentih CK in vrhovnega štaba ter v korespondenci vodilnih osebnosti NOB (Naloge partizanskih odredov, fočanski predpisi, statut proletarskih brigad, odloki AVNOJ in drugi), ki neposredno ali posredno obravnavajo družbenopolitično bit NOB, popolnoma jasno poudarjeno njeno dvojno bistvo: nacionalnoosvobodilna vojna in socialistična revolucija. Tito je že v NOB eksplicitno opredelil njeno družbenopolitično vsebino z besedami: »Naš osvobodilni boj je imel od vsega začetka dvoje značilnosti: značilnost osvobodilne vojne in značilnost revolucionarnega razrednega boja.«⁵

Skladno z načeli dialektične logike in z analizo temeljnih segmentov NOB lahko ugotovimo, da je družbena bit NOB v njegovi dialektični enotnosti in nedeljivosti narodnoosvobodilne vojne in socialistične revolucije, da so ga vse od začetka do zmagovitega konca bojevale patriotske množice Jugoslavije v pogojih druge svetovne vojne proti okupatorju in domačim izdajalcem, da so ga izbojevale samostojno, pod vodstvom delavskega razreda in KPJ.

Na kratko bomo pojasnili posebnosti, v katerih se izraža družbena bit NOB:

— Narodnoosvobodilni značaj NOB se je kazal v dveh smereh: a) izpolnil je nalogo glede izгона okupatorjev iz dežele ter jo rešil politične in gospodarske odvisnosti od velikih sil, in b) z afirmacijo narodov in narodnosti je bilo v NOB razrešeno v pravno-političnem smislu nacionalno vprašanje in s tem uresničena enakopravna družbena skupnost na načelu federalizma. NOB je odpravil neenakopravne odnose (v politično-pravnem smislu), ki so obstajali v stari Jugoslaviji med narodi in narodnostmi, razbil je vse šovinistične, separatistične in druge kombinacije okupatorjev in domačih izdajalcev, ki so bile usmerjene k razbijanju Jugoslavije. Končno je uresničil najbolj progresivne zgodovinske težnje naših narodov, jim dal z osnovanjem bratske socialistične skupnosti novo socialistično vsebino. V obdobju NOB so bila pripojena matični državi ozemlja, ki so ji bila z imperialističnimi pogodbami odtrgana.

O tem je Tito med NOB zapisal: »Beseda NOB bi bila le fraza in celo prevara, če ne bi imela poleg obče jugoslovanskega pomena svoj nacionalni pomen tudi za vsak narod posebej in če NOB ne bi sprejel za vsebinsko izhodišče svobodo, enakopravnost in bratstvo vseh narodov Jugoslavije.«⁶

Narodnoosvobodilni značaj NOB je izražen tudi v dejstvu, da so vsi narodi in narodnosti Jugoslavije, potem ko so premagali nekatere

⁵ Tito: »Boj za mir in mednarodno sodelovanje«, izd. »Kultura«, Beograd 1956, str. 18.

⁶ Tito, »Govori in članki«, izd. »Naprijed«, Zagreb 1959, I. knj., str. 131.

oscilacije in krize, ki so bile posledica konkretnih zgodovinskih okoliščin, relativno izenačeno sodelovali v NOB.⁷

— Druga lastnost NOB, obravnavano v simultani enotnosti z nacionalnoosvobodilnim, je socialistična revolucija. Z NOB je bila vzpostavljena diktatura proletariata. Razbita je bila stara država, buržoazija kot vladajoči razred pa uničena. Že med NOB je prišlo do nekaterih sprememb v pogledu lastnine, to pa je bila podlaga za radikalne spremembe temeljnih lastninskih odnosov takoj po končani vojni. Nove demokratske pravice in svoboščine so močno vplivale na neprestano poglobljanje socialističnih družbenih odnosov.

— Naslednja značilnost, v kateri se izraža družbena bit NOB, je dejstvo, da je bil izbojevan v okviru druge svetovne vojne z lastnimi notranjimi silami in z lastno politično strategijo. Politično vodstvo NOB je izvajalo samostojno politično strategijo, kar je najbolj razvidno iz pogostih spopadov s Kominternom in Stalinom glede ključnih vprašanj NOB: o značaju nove oblasti, o proletarskih brigadah, snovanju AVNOJ itd. Splošno je znano, da so se jugoslovanski narodi bojevali v NOB s svojimi lastnimi silami. Materialna pomoč zaveznikov je začela dotekati šele takrat, ko je bila glavna bitka že izbojevana. Vse do 1943. leta so zahodne zavezniške sile, ki so bile povezane z gibanjem Draže Mihajlovića, s propagando in materialnimi sredstvi delovale proti NOB.

Verjetno je dejstvo, da je bil NOB izbojevan z lastnimi silami, eden izmed odločilnih dejavnikov, ki so vplivali na nadaljnji razvoj in značaj naše socialistične samoupravne družbe.

— Širomašni in srednji družbeni sloji z delavskim razredom in njegovo politično partijo kot vodilno silo so bili vojaška sila NOB, kar je ena bistvenih značilnosti NOB. Množična udeležba širokih patriotskih slojev v NOB je posledica diferenciacije ljudskih množic in njihovega povezovanja s politiko delavskega razreda in KPJ v času pred aprilsko vojno leta 1941 in med njo ter v času okupacije. Relativno največja udeležba delavcev v NOB v primerjavi s celotnim številom delavcev (približno 10 % — pri kmetih je ta odstotek za polovico manjši in je znašal približno 5 %), potem dejstvo, da so bili jedro oboroženih sil NOB — zlasti v prvih letih vojne — pripadniki delavskega razreda, člani KPJ in SKOJ, vloga KPJ v pripravljanju in izbojevanju NOB — popolnoma potrjujejo vodilno vlogo delavskega razreda in KPJ v NOB.⁸

⁷ Glej pregled št. 1.

⁸ Po nepopolnih podatkih iz ankete članov Zveze borcev 1960. leta je bilo v narodnoosvobodilnem gibanju 554.570 (ali 61,1 %) kmetov oziroma 4,9 % vseh kmetov kot kategorije prebivalstva, delavcev 279.806 (ali 30,8 %) oziroma 9,8 % vseh delavcev v državi, uslužbencev 54.195 (6 %) oziroma 5,4 % od skupnega števila uslužbencev, drugih 19.278 (8,1 %). Center za znanstveno dokumentacijo IHRPH — Zagreb. V I. proletarski brigadi je bilo, ko je bila osnovana, 37,9 % delavcev, 26 % kmetov, 21 % dijakov in študentov, 12,3 % uslužbencev itd.: članov KPJ in SKOJ je bilo 46 % — (drugi neorganizirani so bili komunisti po prepričanju; to dokazuje tudi podatek, da je bilo od partizanov, ki ob ustanovitvi brigade niso bili vključeni v KPJ in SKOJ, v letu 1942 sprejetih v to organizacijo 384 borcev in starešin brigade). Ti podatki so sestavljeni na podlagi spiska pripadnikov brigade na dan, ko je bila osnovana. »Prva proletarska«, I. knj., str. 680—748, izd. VD, Beograd 1963.

V oboroženih formacijah na Gorenjskem in Štajerskem je bilo leta 1941 od vsega moštva: delavcev, obrtnikov in trgovskih pomočnikov 69,5 %, kmetov 13,6 % — od skupnega števila partizanov pa je bilo 35,4 % članov KPJ in SKOJ. (Po anketi inštituta za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana-IZDI.)

1. Naša teoretična misel doslej še ni izoblikovala sistematične in popolne analize družbenega bistva vojaške sile in vojaške organizacije v NOB.⁹ Nekatere njene elemente so obravnavali posredno in parcialno ob obdelavi družbenopolitičnih značilnosti NOB, njenih vojnopravnih posebnosti v zgodovinskih delih.

V vojnopravnih razpravah¹⁰ o vojnopravnih značilnostih NOB, oziroma kot se to običajno imenuje, o vojaških oblikah, je poudarek vedno na vojnopravnem aspektu brez globlje povezanosti z družbenimi determinantami; zato je podoba lastnosti vojaške sile NOB nepopolna. Analiza značilnosti vojaške sile NOB se namreč najpogosteje skrči na opise organizacijsko-formacijskih posebnosti oboroženih enot, na njihovo mesto in vlogo v oboroženem boju, na vojaško tehnično razločevanje med posameznimi oblikami oboroženih formacij in podobno, katere enote (NOV ali PO) so bile glavne in katere pomožne strateške sile, katere so nižje in katere višje oblike vojaške organizacije itd. Največkrat smo pogrešali analizo njihove družbene biti, kar je povzročilo mnoga različna pojmovanja, terminološko zmedo kot tudi to, da po preteku četrto stoletja še vedno nimamo popolne, sistematične vojnopravne analize NOB.¹¹

Naši zgodovinski pisci NOB¹² prikazujejo zelo uspešno poleg fakto- grafskih podatkov o oboroženih formacijah tudi nekatere analize, kot so npr. diferenciacija, grupiranje družbenih sil, pojavnost oblike vojaške sile, socialno sestavo pripadnikov posameznih enot NOV in podobno. Toda tudi v tej literaturi ne najdemo popolnejše analize družbene biti

V oboroženih formacijah na ozemlju okraja Ključ je bilo 1941. leta od vseh partizanov 50 % gozdnih delavcev in 43 % kmetov. (Anketa Zveze borcev občine Ključ, 1965. leta, anketa ni objavljena.)

Število članov KPJ in SKOJ v oboroženih enotah NOB se je gibalo vsa leta vojne med 40—50 %, v letih 1944 in 1945 pa se je odstotek relativno zmanjšal na približno 30 %.

⁹ S pojmom *vojaška sila* označujemo celotna materialna sredstva in človeške sile globalne družbene skupnosti ali dela skupnosti (razreda, sloja), s katerimi izvaja oboroženo nasilje — vojno (potencialno ali aktivno), da bi uresničila svojo politiko. Pojem *vojaška organizacija* ali *oborožena formacija* uprabljamo v pomenu elementa, dela vojaške sile, organizacije oboroženih ljudi, katerih glavna naloga je bojevanje oboroženega boja; le-to lahko organizira in vodi državna organizacija, druge politične organizacije in družbeni razredi, lahko pa je tudi samoorganizirana družba za oborožen boj. V naši in tuji literaturi največkrat uporabljajo za državno vojaško organizacijo termina *vojska* ali *armada*; termin *privatna vojska*, kadar gre za vojaško organizacijo razreda, sloja, partije, gibanja, ki se upira državni vojski; termin *oboroženo ljudstvo* za vojaško samoorganizacijo globalne družbene skupnosti ali dela družbe — razreda, sloja, ko so v oboroženo obrambo pritegnjeni vsi za boj sposobni člani družbe, ki so obenem tudi subjekti obrambe; le-ti vodijo obrambo neposredno ali prek svojih demokratičnih predstavništev. Izčrpnije glej v delu avtorja: »O pojmu, bistvu in oblikah izražanja vojaške organizacije«, revija »Vojno delo«, št. 1/69.

¹⁰ Na primer pri P. Dapčeviću v knjigi »Moč manevra«, pri I. Gošnjaku v delu »Tito — strateg revolucije«, pri N. Pejinoviću in M. Panteliću v delih »O strateški uporabi naših oboroženih sil v NOB« — »Vojno delo«, št. 6/66 in 2/67, in drugi.

¹¹ Če pregledamo dela o NOB v reviji »Vojno delo«, ki so nastala v nekaj zadnjih letih, bomo ugotovili, da še vedno tekó razprave o tem, ali je bila NOV ali PO osnovna strateška sila NOB, razprave o najbolj splošnih pojmih NOB, npr. o pomenih, ki mu ga pripisujejo, in podobno.

¹² Na primer Marjanović, Strugar, Morača in dr.

vojaške sile NOB. Zaradi tega prihaja do tega (na primer pri P. Morači, Oreščaninu in drugih), da npr. le-ti poistovetijo pojme različnih kategorij splošnosti, npr. vojaške oblike NOB z njegovim družbenopolitičnim značajem.

Nobenega dvoma ni, da je Oreščanin v knjigi »Vojaški aspekti boja za mir« iz vojnoprategskega in sociološko-političnega vidika sorazmerno najbolj popolno teoretično obedal vojaško silo NOB. Opravil je sistematizacijo, prikazal pojavne oblike vojaške sile v NOB ter izdelal — čeprav je parcialno — njegovo sociološko analizo. Verjetno je najbolj popolno pojasnil dejstvo, da so bile vojaška sila NOB oborožene formacije ter najrazličnejše oblike dejavnosti in boja organiziranih in neorganiziranih posameznikov in množice. Ker je dojel specifičnost družbenega značaja vojaške sile NOB, zagovarja stališče, da bi morali ob izdelavi analize NOB dosledno ločevati njegovo vojaško stran od družbenopolitičnega vidika — od socialistične revolucije. Oreščanin torej poudarja, da z izolirano analizo vojaške oblike (ki je postala v dosedanjem obravnavanju že klasična) ne moremo do kraja dojeti najpomembnejših lastnosti vojaške sile, da je najbolj popolna znanstvena razlaga NOB predvsem v pravilnem razumevanju družbene biti njegove vojaške sile.

Tudi v filozofski in sociološki literaturi vojaška sila NOB ni kaj prida obdelana. Izjema je delo A. Krešića »Dialektika politike«, v katerem je nekaj obrobni, vendar pa zelo zanimivih razmišljanj o partizanskem redu kot obliki vojaške organizacije, v kateri so nastali novi komunistični odnosi in za katero je značilna dezalienacija njenih pripadnikov.¹³

2. Marksistična teorija o družbenem značaju vojaške sile v proletarskih revolucijah in »ljudskih vojnah«¹⁴ in marksistična praksa sta dali izhodiščna teoretična načela in metodološke postopke za znanstveno analizo bistva vojaške sile NOB, od katerih naj omenimo le najvažnejše:¹⁵

a) V zgodovinski praksi proletarskih oboroženih revolucij in ljudskih vojn je prihajalo do podružbljanja vojaške sile, tj. do splošne oborožitve ljudstva v okviru revolucionarnega razreda in njegovih zaveznikov. Marksistična znanost je torej na podlagi analize družbene prakse odkrila sociološko zakonitost: da je splošna oborožitev ljudstva imanentna značilnost oboroženih proletarskih revolucij.

b) Marksistična teorija je definirala pojem splošne oborožitve ljudstva (vseljudske obrambe) oziroma podružbljanje vojaške sile. Z njimi označuje tako obliko samoorganizacije razreda, ki omogoča: 1. v

¹³ A. Krešić piše v »Dialektiki politike« (izd. »V. Masleša«, Sarajevo 1968. leta, na str. 141 in 142) zato, da bi podkrepil tezo o komunizmu kot »resničnem gibanju, ne pa kot zgodovinski viziji«, takole: »Ored je bil posebna vojaška organizacija v vstaji, vendar brez tradicionalne vojaške hierarhije v pravem pomenu besede. Partizan v odred ni bil kratko malo delček vojne sile, s katerim neomejeno razpolaga poveljstvo... Vsi borci so se dogovarjali in se odločali o skupnih bojnih nalogah. Poveljstvo je sicer bilo, vendar je delovalo bolj kot organizator vojnih odločitev in operacij odreda... Borce z več zavesti in borbenosti so vključevali v SKOJ in KP, najbolj izkušene pa izbrali za vojaške in politične funkcionarje v odredu.«

¹⁴ Klasiki so z »ljudskimi vojnami« opredeljevali buržoaznodemokratske revolucije in vojne za nacionalno osvoboditev in obrambo nacionalne integritete, v katerih so sodelovale široke ljudske množice.

¹⁵ Obširneje glej delo avtorja »Klasiki marksizma o oboroženem ljudstvu«, revija »Teorija in praksa«, Ljubljana 1969, št. 4.

danih razmerah najbolj množično udeležbo človeških in materialnih sil v oboroženi obrambi in 2. udeležbo vsakega člana družbe in družbenih asociacij v oblikovanju politike oborožene obrambe — in sicer neposredno ali pa prek njihovih demokratičnih predstavnikov.

c) V buržoaznodemokratičnih revolucijah in ljudskih vojnah prihaja po prevzemu oblasti oziroma po odbiti agresiji vedno do tega, da se podružbljanje vojaške sile neha, da se konstituira vojaška sila kot državna vojaška organizacija po vzoru stalne armade. Eksploatorski odnosi se ne morejo obdržati, če ne obstaja država in njen konstitutivni element — vojaška organizacija.

d) Bistvena značilnost socialistične družbe je podružbljanje — razvoj samoupravnih socialističnih družbenih odnosov v vseh družbenih strukturah in seveda tudi v vojaški. Lenin je iz izkušenj oktobrske revolucije in prvih let življenja Sovjetske republike opozoril na možnost, da preneha podružbljanje vojaške sile — da lahko nastopi po uveljavitvi diktature proletariata v izrazito nerazviti državi začasno krajše obdobje, zlasti če gre za »dezintegracijo proletariata«, ko se proletariati ne more zaradi objektivnih ali subjektivnih vzrokov organizirati kot država, ampak mora relativno zelo osamosvojiti državni aparat. Vendar pa se tudi v tem primeru proces podružbljanja ne ustavi popolnoma, marveč je še vedno pričujoč v državni organizaciji nasploh kot tudi v vojaški strukturi.

Iz marksistične misli popolnoma jasno izhaja, da je podružbljanje vojaške sile imanentna lastnost oboroženih proletarskih revolucij. Tudi NOB je eden zgodovinskih primerov, ko doseže podružbljenje vojaške sile v okviru delavskega razreda in širokih patriotskih slojev zelo visoko stopnjo in posebno obliko; in ta proces je značilen za ves čas vojne in šele med zadnjimi operacijami za dokončno osvoboditev države začenja dobivati armada nekatere značilnosti stalne vojske.

3. Izhajajoč iz omenjene marksistične opredelitve pojma splošno oboroženo ljudstvo oziroma podružbljenje vojaške sile, bomo ugotovili, kako in v kakšnih oblikah se je uveljavljala vseljumska obramba v času NOB.

Dotok širokih množic v oborožen boj in druge oblike boja ter odpora proti okupatorjem in domačim izdajalcem je neprestano naraščal kljub nekaterim oscilacijam v posameznih časovnih obdobjih in v posameznih predelih države.¹⁶ Število pripadnikov oboroženih formacij se je na primer iz leta v leto za nekajkrat povečalo. V NOB so sodelovale vse kategorije prebivalstva; poleg odraslih je v vseh oblikah boja sodelovalo sorazmerno mnogo otrok, starcev in žena (približno 21 %), 60 % pripadnikov oboroženih formacij pa so bili mladinci. Boj je potekal na celotnem ozemlju Jugoslavije: na osvobojenem, polosvobojenem ozemlju ter na območjih, ki jih je obvladoval sovražnik. Hkrati z večanjem števila pripadnikov NOB so se večala tudi materialna sredstva, ki so jih naši narodi dajali za vojno. Politično geslo KPJ »Vsi na fronto — vse za fronto« je imelo zelo močan odmev.¹⁷

Množična udeležba ljudstva v oboroženem boju ter v drugih oblikah boja in odpora med NOB je imela najrazličnejše oblike, vojaška

¹⁶ Glej pregled št. 1.

¹⁷ 19. oktobra 1941 je Tito zapisal v »Borbi«: »... da se za interese fronte mobilizira vse ljudstvo, da se spremeni dežela v en sam vojaški tabor.«

sila NOB se je manifestirala v pravi pahljači najrazličnejših oblik boja in odpora, od katerih naj omenimo le nekaj najbolj značilnih:¹⁸

— oborožene formacije, ki so bile ves čas vojne temeljna moč oboroženih sil NOB, ki so bojevale oborožen boj, ki so neprestano naraščale tako po številu kot tudi glede na vojnoprategske zmožnosti;

— ilegalna oborožena dejavnost posameznikov, organiziranih in neorganiziranih skupin je zajemala vso državo, tudi območje, ki so ga nadzorovale sovražnikove sile, mesta in območja zunaj mest;

— aktivno sodelovanje neoboroženega ljudstva v oboroženem boju; le-to je opravljalo tudi funkcije, ki sicer sodijo v pristojnost klasičnih vojaških struktur — kot na primer: razoroževalo in uničevalo je posameznike, pa tudi manjše enote sovražnikovih sil, postavljalo razne ovire in jih rušilo, skrbelo za borce, za preskrbo, obveščevanje, zveze in drugo za potrebe naših oboroženih formacij;¹⁹

— razne oblike in stopnje intenzivnosti pasivne rezistence²⁰, torej nepokorščina okupatorskim oblastem, ki se je kazala v različnih nenasilnih oblikah, v nesodelovanju, kot na primer: stavke v gospodarstvu in namerno sabotiranje pri delu v škodo okupatorjev; dogovori, da nihče ne bo stopil na ulice kot oblika odpora proti ukrepom okupatorja in domačih izdajalcev; skrivno ustno in pismeno razširjanje novic; izmikanje obveznostim, ki jih vsiljuje okupator; delo za notranje razkranjanje sovražnikove vojske itd.;

— aktivno angažiranje v vojni (za fronto) vseh družbenopolitičnih organizacij in skupnosti, gospodarskih zmogljivosti na osvobojenem in neosvobojenem ozemlju itd.

Jugoslavija je bila med vojno zares izredno zavezniško bojišče. Sovražnik je moral vreči na njeno ozemlje sorazmerno velike sile,²¹ ker je celotno ljudstvo oziroma njegova ogromna večina na tak ali drugačen način sodelovala v NOB. Naša država je bila v pravem pomenu besede »vojaški tabor«. Potemtakem je bila Marxova teza o oboroženem ljudstvu po kvantitativni strani v razmerah NOB kar najbolj uresničena; vojaško silo so sestavljale ogromne množice naših narodov, delujoče v različnih oblikah boja in odpora.

Druga stran družbenega bistva vojaške sile NOB je ta, da je bil sleherni udeleženec boja, sleherni pripadnik NOV, sleherni družbenopolitična organizacija in skupnost — aktiven politični subjekt v oblikovanju in uresničevanju politične pa tudi vojne strategije.

Titova misel, zapisana že v začetku NOB, 10. avgusta 1941, v prvi številki biltena Vrhovnega štaba, čisto jasno opredeljuje družbeno bit vojaške sile NOB: »Partizanski odredi se imenujejo narodnoosvobodilni tudi zato, ker niso bojne formacije katerekoli politične partije, marveč so to borbeni odredi narodov Jugoslavije, v katerih naj bi se bojevali vsi rodoljubi.«²² Torej delavski razred in patriotski sloji so priprav-

¹⁸ Glej pregled št. 2.

¹⁹ B. Oreščanin je v navedeni knjigi na str. 95—106 šire obdelal to komponento vojaške sile NOB.

²⁰ O pasivni rezistenci kot obliki političnega boja glej obširneje pri R. Lukiću: »Politična teorija države«, str. 60—64, in »Značaj Gandhijeve teorije nenasilja«, revija »Mednarodno delavsko gibanje«, 2/69.

²¹ Glej pregled št. 3.

²² Zbornik gradiva in podatkov o NOB, 2. del, str. 11.

ljeni bojevati se za nacionalno in socialno osvoboditev. Toda KPJ lahko zagotavlja pritekanje širokih ljudskih množic v NOV le tako, da jih usmeri k samoorganiziranju za oboroženi boj, če jim omogoča, da bodo subjekti v oblikovanju boja proti okupatorju in domačim izdajalcem. Vojaška sila v NOB je torej v bistvu Marxovo oboroženo ljudstvo, združevanje vojaške sile v okviru delavskega razreda in patriotskih družbenih slojev.²³

Oborožene formacije in druge oblike boja in odpora so bile vojaška samoorganizacija delovnih slojev v okviru družbenopolitičnih organizacij in skupnosti od ulice, vasi, pokrajine pa do jugoslovanske družbene skupnosti.

Tako so bile npr. enote NOV — brigade, divizije, korpusi, partizanski odredi, gverilske skupine in druge oblike odpora formirane po teritorialno-milicijskem načelu in bile neposredno povezane s partijskimi organizacijami, organizacijami ljudske fronte, organi oblasti in tudi z ljudskimi množicami na območju, kjer so nastajale in kjer so se bojevale. V mejah pokrajine — nacije se je združevala oborožena dejavnost z odporom ljudskih množic; to je veljalo tako za gverilske skupine kot za divizije in korpuse. Družbenopolitične skupnosti so torej oblikovale in izvajale vojno strategijo v mejah svojega ozemlja ter sodelovale v oblikovanju vojne politike v okviru Jugoslavije kot celote.

Enotnost vojne strategije v okviru jugoslovanske družbene skupnosti je izhajala iz revolucionarne politične strategije KPJ — vodilne politične sile NOB.²⁴ Za to strategijo je značilna kvalitetno nova oblika odnosov posameznih delov in zvrsti vojaške sile do celote, nov demokratični centralizem, v katerem so imele družbenopolitične skupnosti in vsi elementi vojaške sile kar največjo avtonomijo, samostojnost, iniciativo pri izvajanju bojnih operacij in možnost sodelovanja pri sprejemanju enotne, splošne, politične in vojne strategije, po drugi strani pa je značilna velika medsebojna povezanost v enotnih ciljih boja in odpora, v enotni vojaško-tehnični, organizacijski, formacijski ureditvi in v svojevrstnem značaju poveljevanja. NOV in PO ter drugi elementi vojaške sile NOB predstavljajo v družbenopolitičnem in vojaško-strateškem pogledu integralno silo enotne jugoslovanske družbene skupnosti. Ta kvalitetno nova oblika enotnosti vojaške strategije NOB in odnosa posameznih delov vojaške sile do celote je zelo jasno izražena v pismu, ki ga je E. Kardelj poslal Titu v začetku 1943. leta: »Naše sile (Slovenije — M. P.) moramo obravnavati kot sestavni del naše skupne NOVJ, ne pa kot posebne enote, pa bo takoj očitno, da so naloge naše slovenske vojske posebne... ker je naše centralno osvobojevano ozemlje v Bosni istočasno rezultat partizanskih akcij v drugih predelih Jugoslavije. Brez teh akcij si ni mogoče zamisliti osvobojenega ozemlja v Bosni.«²⁵

Potemtakem je bila poleg kvantitativne prav kvalitativna stran Marxovega oboroženega ljudstva najgloblja vsebinska značilnost NOB.

²³ To potrjuje struktura udeležencev NOB. V letu 1966 zbrani podatki pri članstvu Zveze borcev (čeprav so nepopolni), kažejo, da je bilo 30,8 % udeležencev NOB delavcev (9,8 % vseh delavcev v državi), 61,1 % kmetov (oziroma 4,9 % vseh kmetov), 6 % uslužbencev itd. (Center za znanstveno dokumentacijo IHRPH.)

²⁴ Tito: »Naša vojaška strategija in taktika je zgrajena na revolucionarni politični liniji CK KPJ.« — »Desetletnica naše ljudske armade«, VI. knj., Zagreb 1959, str. 299.

²⁵ Zgodovinski arhiv CK KPJ, rg. št. 5802.

4. Številnost oboroženih formacij NOB in zvrsti teh formacij so bile célo vojno v premem sorazmerju z zavestjo oziroma pripravljenostjo množic, da sodelujejo v oboroženem boju; rasle so skladno z izkušnjami iz dotedanjih bojev; s številnostjo sovražnikovih sil, njihovo kvaliteto in načinom borbenega učinkovanja in dr. Preden preidemo k analizi bistvenih lastnosti oboroženih formacij v NOB, bomo v kratkem orisali njihovo organizacijsko-formacijsko strukturo.²⁶

Partizanski odredi, udarne skupine, diverzantske skupine, partizanska taborišča, proletarski vodi, čete, bataljoni itd. so se od začetka vstaje leta 1941 pa do konca vojne postopno formirali na celotnem ozemlju naše države. Na posvetovanju v Stolicah septembra 1941. leta so na podlagi izkušenj iz dotedanjih bojev obravnavali partizanske odrede, v katere je bilo vključenih več čet in bataljonov, kot najbolj pomembne oborožene formacije ter predlagali, naj se oblikujejo povsod v državi — ob vzporednem delovanju široke pahljače legalnih in ilegalnih oboroženih skupin.²⁷

Leta 1942 (oziroma 22. decembra 1941. leta) je prišlo do ustanavljanja novih vrst oboroženih formacij NOB, nastajale so brigade, divizije in korpusi.²⁸ S statutom proletarskih brigad so dobile enote NOB temeljne vojnoprategške in socialne determinante.

Od 1942. leta so se ustanavljali vojno-teritorialni organi: komande mest, vojna področja, posebne čete, partizanske straže itd.

Omenimo naj dejstvo, da so bile vojaške formacije vse do konca vojne sestavljene iz partizanskih odredov in narodnoosvobodilne vojske (PO in NOV); torej se s snovanjem divizij in korpusov niso odpravljali PO in druge oblike odpora ter oborožene dejavnosti, marveč so se razvijale naprej.²⁹

PO in NOV so bile ves čas NOB elementi oboroženega ljudstva, ki so delovali kot neločljive komponente vseljudskega odpora, pač pa so imeli glede vojnoprategških nalog in organizacijsko-formacijske ureditve svoja specifična obeležja. Enote NOV so se v pogledu ureditve in načina bojevanja razlikovale od PO: a) po večji udarni moči; bile so številnejše, obsežnejše in bolj oborožene, b) po manevrskih sposobnostih — bile so zelo gibljive in sposobne, da se spopadejo s sovražnikom kjerkoli, c) po eksteritorialnosti — niso bile vezane na določeno ožje ozemlje, marveč so delovale v mejah pokrajine in celotnega jugoslovanskega ozemlja, in d) po sposobnosti, da izvajajo zapletene operativne in strateške naloge — v sodelovanju s partizanskimi odredi in drugimi oblikami boja in odpora.

Toda družbena bit NOV in PO je je bila vedno ista. Oboje so bile enote oboroženega ljudstva, oblike samoorganizacije ljudskih množic jugoslovanske družbene skupnosti za oboroženi boj. Zaradi tega je kakršnokoli opredeljevanje PO kot oblike oboroženega ljudstva, NOV

²⁶ Glej pregled št. 4.

²⁷ V letu 1942 so se oblikovale enote prostovoljcev, katerih borci so postopno prehajali v sestavo NOV in PO, del teh enot pa je razpadel.

²⁸ Vse divizije NOV razen I. in II. proletarske ter III. udarne so se formirale kot nacionalno-teritorialne oborožene formacije. Korpusi so zajemali določeno operativno območje in so dobivali poleg številčne oznake še ime po pokrajini, v kateri so delovali.

²⁹ V zadnjih operacijah sta delovala poleg štirih armad še dva glavna štaba s 7 korpusi (16 divizij in 17 PO).

pa kot regularne, stalne vojske z znanstvenega stališča popolnoma nevzdržno.

Spomnimo se še na nekatere značilnosti oboroženih formacij NOB, ki prav tako izražajo njihovo družbeno bit — Marxovo oboroženo ljudstvo.

Vprašanje rabe jezika v oboroženih formacijah je bilo urejeno v skladu z vojaško samoorganizacijo v mejah družbenopolitičnih skupnosti, narodov in narodnosti. V okviru enot in drugih oblik odpora posameznih narodov in narodnosti je bil v rabi jezik tega naroda oziroma narodnosti. Za medsebojno sodelovanje enot različnih nacionalnosti so najpogosteje uporabljali srbskohrvaški jezik.³⁰

Prostovoljnost je bila skoraj vse do konca vojne redna oblika vključevanja v oborožene enote in v druge oblike odpora. Tudi vojaška disciplina ni bila vsiljena s pravnimi normami državne organizacije, marveč je bila plod prostovoljnosti ter odraz visoke zavesti kolektivov enot. Zelo velika samoiniciativnost in samostojnost oboroženih enot ter drugih oblik odpora in boja — od oboroženih skupin, vodov do divizij in korpusov — dokazujeta, da je bil tudi vsak pripadnik narodnoosvobodilnega gibanja na neki način subjekt oblikovanja vojaške strategije.

Vodilne kadre oboroženih sil so izbirali iz vrst borcev. V začetku vojne so te kadre izbirali kolektivi enot, kasneje pa partijski vodilni kadri, organi družbenopolitičnih organizacij in vojaška poveljstva.

V že omenjenem članku K. Popovića v 3. št. »Komunista« iz leta 1949 avtor že v tedanjem času (revolucionarni etatizem) zelo očitno in originalno opozarja na kvalitetno novo pojmovanje družbenega bistva NOV in PO, ki se bistveno razlikuje od klasičnih vojaških organizacij nasprotno kot tudi od naše povojne organizacije. Navajamo le kratek odlomek iz tega članka: »...Napačno delajo tudi posamezni tovariši med nami, ki sodijo, da bodo 'dvignili ugled' naše narodnoosvobodilne vojske, če zanikujejo njen partizanski značaj in njen partizanski način bojevanja, kajti oddaljujejo se od resnice, če naši vojski naknadno pripisujejo lastnosti popolnoma zgrajene, redne, regularne armade — lastnosti, ki jih ni nikoli imela... To, da je bila naša vojska taka in da je tako tudi delovala, ni bilo v danem položaju njena šibkost, marveč njena moč.«³¹

Sodimo, da je ta »partizanski značaj« oziroma družbeno bistvo NOV in PO, ki je dajal moč, ne pa slabil, prav Marxovo oboroženo ljudstvo — podružbljenje vojaške sile v okviru delavskega razreda in patriotskih slojev Jugoslavije v razmerah NOB.

5. Od drugega zasedanja AVNOJ, ko je bila konstituirana država, pa do konca vojne, zlasti pa v zadnjih operacijah za dokončno osvoboditev dežele, se je družbeni značaj oboroženih formacij NOB postopno spreminjal, prevzemal nekatera etatsistična obeležja oziroma značilnosti redne vojske. Ta postopni proces etatizacije vojaških struktur NOB se

³⁰ Po pripovedovanju M. Marinka: Člani glavnega štaba Slovenije so leta 1943 spraševali tovariša Tita, kako naj rešujejo vprašanje jezika v svojih enotah. Tito jim na to ni odgovoril, pač pa jih je vprašal, kako so doslej to praktično reševali. Ko so mu povedali, da v slovenskih enotah uporabljajo slovenski jezik, v sodelovanju z enotami drugih narodnosti pa srbskohrvaščino, jim je Tito dejal, da je taka odločitev najbolj primerna.

³¹ »Komunist«, 3/49, str. 41—42.

je končal z reorganizacijo v času miru leta 1945/46, ko je naša vojaška organizacija dobila vse lastnosti stalne vojske.

Proces postopne etatizacije vojaške sile NOB tik pred koncem vojne je bil zgodovinsko neizbežen. Terjali so ga vsi tisti družbeni dejavniki, ki so pogojevali vzpostavljanje revolucionarnih etastičnih družbenih odnosov. Relativna nerazvitost države, maloštevilnost delavskega razreda, nevarnost in grožnje imperialističnih sil in notranje reakcije, potreba po mobilizaciji velikega števila kmetov in srednjih družbenih slojev v končni etapi in drugo, vse to je narekovalo, da so začela v vojaških strukturah postopno prevladovati nekatera načela stalne vojske.

Od polovice 1943. leta dalje so začeli uvajati za starešine v oboroženih formacijah čine; dotlej so bili v rabi samo položaji. Leta 1944 so na dokončno osvobojenem ozemlju uvedli namesto prostovoljnosti splošno vojaško obveznost.

V začetku 1945. leta je prišlo na dokončno osvobojenem ozemlju do temeljitih organizacijsko-formacijskih sprememb in nekaterih sprememb družbene vloge vojaške sile. Odpravljeni so bili glavni štabi pokrajin in celotna dotedanja organizacija oboroženih sil in drugih oblik boja in odpora. Odpravljeni so bili PO, oborožene skupine, čete posadk in stražarske čete itd., iz brigad in divizij pa so bile oblikovane štiri armade in enote KNOJ, ki so bile vezane neposredno na generalni štab. Na dokončno osvobojenem ozemlju so vpeljali sistem klasične vojaške organizacije po zgledu stalne vojske. Vojaško samoorganizacijo delavskega razreda in patriotskih slojev v okviru družbenopolitičnih skupnosti je zamenjal državni centralizem. Prvega marca 1945. leta so NOV in PO dobile novo ime — jugoslovanska armada.

Na ozemlju, ki je bilo še vedno okupirano, je vojaška sila še naprej obdržala prvotna organizacijsko-formacijska in druga obeležja. Glavni štabi, korpusi, partizanski odredi in druge oblike boja in odpora so se bojevali samostojno in v sodelovanju z armadami, ki so nastopale na fronti.³²

Razpredelnica št. 1

Pregled formiranja partizanskih brigad
od 1941. do 1944. leta po pokrajinah

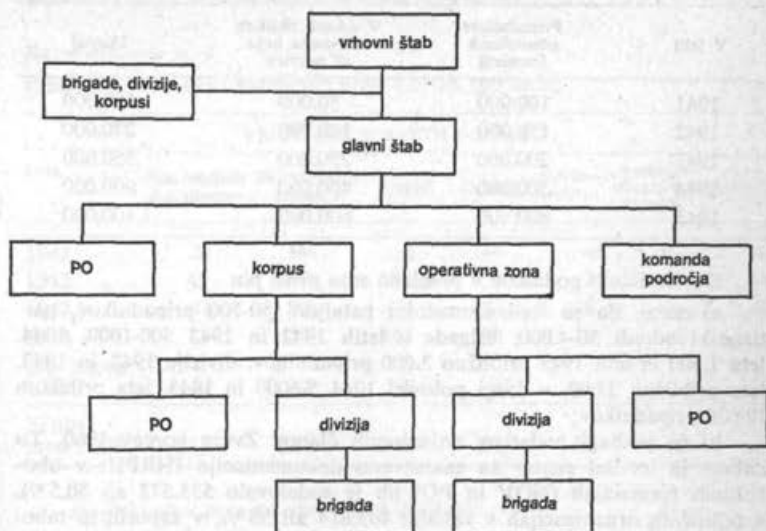
Pokrajina	1941	1942	1943	1944	Skupaj 1941—1944
Črna gora, Boka in Sandžak	1*	3	3	5	11
Makedonija	—	—	2	20	22
Bosna in Hercegovina	—	10	13	12	35
Srbija	1*	1	9	51	62
Hrvaška	—	8	21	22	51
Slovenija	—	4	16	5	25

Pregled je sestavljen na podlagi pregleda brigad NOVJ, »Enciklopedija Jugoslavije«, 2. knj., str. 208-220.^{1*}

³² Glej shemi 5 in 6.

^{1*} Prva proletarska brigada se je formirala iz dveh črnogorskih in štirih srbskih bataljonov.

Shema št. 5. Shema organizacijsko-tehnične strukture oboroženih formacij NOB od 1942 do 1944. leta

Shema št. 6. Shema organizacijsko-tehnične strukture oboroženih formacij NOB v letu 1945

V letu	Pripadnikov oboroženih formacij	V drugih oblikah aktivnega boja in odpora	Skupaj
1941	100.000	80.000	180.000
1942	150.000	120.000	270.000
1943	300.000	250.000	550.000
1944	500.000	400.000	900.000
1945	800.000	600.000	1,400.000

Do številčnih podatkov v pregledu smo prišli po:

a) oceni, da so šteli samostojni bataljoni 50-300 pripadnikov, partizanski odredi 50-4.000, brigade v letih 1942 in 1943 500-1000, 1944. leta 1.500 in leta 1945 približno 3.000 pripadnikov, divizije 1942. in 1943. leta približno 3.000, v drugi polovici 1944 5-6000 in 1945. leta približno 10.000 pripadnikov;

b) na podlagi podatkov anketiranih članov Zveze borcev 1960. To anketo je izvedel center za znanstveno dokumentacijo IHRPH; v obo-roženih formacijah (NOV in PO) jih je sodelovalo 535.572 ali 50,5 %, v političnih organizacijah v zaledju 403.814 ali 38 %, v zaporih in tabo-riših jih je bilo 94.802 ali 8,9 % in v ujetništvu 27.364 ali 2,6 %;

c) po podatkih iz »Vojaške enciklopedije«, št. 6, str. 124 in dr.

Razpredelnica št. 3

Pregled okupatorskih in kvislinških sil konec leta 1943

	Divizij		Brigad	Samostojnih polkov	Odredov	Skupaj
	Kompletnih	delov				
nemških	15	3	—	13	—	400.000
bolgarskih	8	—	3	—	—	
madžarskih	2	1	—	3	—	
italijan. fašistov	—	—	—	—	6	
»NDH«	—	—	18	9	—	200.000
srbske kvis. vlade	—	—	—	15	—	17.000
slovenskih domobr.	—	—	—	—	—	5.000
četnikov	—	—	—	—	61	100.000
balistov	—	—	—	—	—	12.000
muslimanske milice v BiH	—	—	—	—	—	10.000
skupaj kvislingov	—	—	—	—	—	344.000

Do podatkov v pregledu smo prišli na podlagi analize:

a) podatkov iz »Vojaške enciklopedije«, knj. št. 6, str. 11;

b) »Zgodovinskega atlasa NOB«;

c) podatkov iz kaset VII o sovražnikovih silah;

- d) VII — Mikroteka, USA, T-501, Rol 267, 79833;
 e) podatkov iz edicije »Osvobodilna vojna narodov Jugoslavije 1941-1945«, str. 41-172, izd. VII, 1963, II izd. itd.

Razpredelnica št. 4

Pregled formiranja oboroženih enot v NOB (po letih)

Leta	VRSTE OBOROŽENIH FORMACIJ						
	Samostojnih bataljonov	Partizanskih odredov	Brigad	Divizij	Korpusov	Armadne operativne skupine	Armade
1941	28	90	1	—	—	—	—
1942	45	67	34	9	2	—	—
1943	44	93	74	18	8	—	—
1944	27	72	145	34	9	1	—
Do konca 1945	—	2	26	3	—	—	4
Skupaj med NOB	144	324	282	64	19	1	4

Podatki so v pregled vneseni na podlagi:

- »Zbornika dokumentov in podatkov o NOB narodov Jugoslavije«, VII izdaja;
- »Enciklopedije Jugoslavije«, 2. knjiga, str. 208-220; izd. Leksikografski zavod, Zagreb;
- »Zgodovinskega atlasa NOB«, izd. VIZ 1952. leta;
- »Vojaške enciklopedije«, 6. knj. in
- sinhronoptičnega pregleda iz dela V. Strugarja »Jugoslavija 1941-1945«, str. 360-409, izd. VIZ, 1969.

Janez Rugelj

Še enkrat: zakaj slab odziv v vojaške šole in akademije?

S. Bunta je v svojem prispevku s tem naslovom (Teorija in praksa, št. 5/70) razčlenil družbeni in materialni položaj aktivnega pripadnika JLA. Ta položaj naj bi bil vzrok, da se le malo slovenskih mladeničev vpisuje v vojaške šole. Brez dvoma pri tem omenjena dejavnika tudi odločata, še zdaleč pa nista edina in najvažnejša. Pro-

blematika naše vojske je veliko globlja, vsi se je nejasno zavedamo, nismo pa doslej o njej v celoti javno in odkrito govorili. Kakor se človek v svojem zgodovinskem in individualnem osebnostnem razvoju le počasi otepa raznih tabujev, tako tudi vsaka družba šele na določeni razvojni stopnji omogoči, »dovoli« vpogled vase. In takrat se nekatere »resnice«, ki so jih večkrat s sistematično indoktrinacijo vsajali v družbeno zavest, razblinijo kot milni mehurčki.

Zgodovinski brionski plenum CK ZKJ je s tem, da je razkril stalinistično rankovičevski obraz neke naše državne institucije, tisti mejnik našega povojnega družbenega razvoja, ki je znova spodbudil napredno misleče ljudi, da so začeli razkrivati še druge tabuje naše državne in družbene strukture. Na tem plenumu so napovedali podoben kirurški poseg še v DSZZ in v armado. Te napovedi smo, tako se zdi, le deloma uresničili, kar lahko pomeni, da so konservativne družbene sile še tako močne, da še vedno precej uspešno zavirajo napovedana naprednejša gibanja. Hkrati pa to pomeni, da tudi progresivne sile ne morejo izbojevati bitke, če niso neprestano v napadu. Uspeh progresivnih sil na brionskem plenumu jih je morda navdal s pretiranim samozadovoljstvom in otopil njihovo revolucionarno ostrino, sicer ne bi minilo toliko let, ne da bi celotno uresničili omenjeni napovedi. Res pa je tudi, da so korenine birokratizma zelo globoke, čas od brionskega plenuma do danes pa je relativno kratek. Medtem ko so nekatere probleme v resorju zunanjih zadev že začeli obravnavati (na začetku svojega mandata je Mitja Ribičič razkril porazno izobrazbeno strukturo naših diplomatov, o nekaterih vprašanjih je nedavno prvič razpravljal zunanjepolitični odbor zvezne skupščine), pa so razmere v armadi še zmerom pogostoma tabu. V političnih forumih pa le čedalje jasneje spoznavajo, da so tudi v vojski potrebni posegi in reforme.

V nadaljevanju bomo razčlenili še nekatere okoliščine, zaradi katerih vojaški poklic za Slovence ni privlačen.

1. Položaj osebnosti v JLA

Znano je, da je resnično vrednotenje človeške osebnosti v neki družbi ali instituciji odvisno od stopnje kulturnega razvoja v najširšem pomenu besede in od bolj ali manj humanistične usmeritve družbenega razvoja.

V povojnem času je vodstvo armade zahtevalo od svojih aktivnih pripadnikov le nekdanjo malo maturo in aplikativno vojaško strokovno izobrazbo. Prizadevanj posameznikov po dopolnilni splošni izobrazbi ne samo da niso spodbujali, temveč so jih celo onemogočali. Izredni študij na višjih in visokih šolah pa je bil praktično prepovedan. Ne da bi globlje razčlenjevali vzroke tega svojevrstnega pojava, pa le lahko ugotovimo, da je zanemarjanje splošne izobrazbe izviralo: prvič — iz nekakšnega nejasnega in vedno prisotnega protitehnikalističnega ozračja, ki je posledica kompleksov in posledič-

nega odpora polizobraženca do razumnikov; in drugič — iz strahu, da bi si lahko izobraženi oficirji poiskali službo zunaj armade. Najpotrebnejše strokovnjake, npr. zdravnike, je armada 1945. leta mobilizirala in jih na silo pridržala v vojski skoraj 20 let. Šele ko so ostareli, jim je blagohotno ponudila možnost, da »prosijo« za odpust iz JLA. Še huje: armade niso smeli zapustiti niti mnogi od tistih zdravnikov, ki so prostovoljno odšli v partizane.

Tako ima velika večina višjega poveljujočega kadra v armadi samo nekdanjo malo maturo in kako vojaško strokovno šolo. Mnogi so te šole naredili tudi po krajšem programu, kakor pa je bil predpisan v ustreznih vojaških akademijah. Izrecno je treba poudariti, da so splošno izobrazbo v vojaških šolah zelo zanemarili.

Razmeroma nizka izobrazbena struktura vodstvenega kadra (v diviziji imata fakultetno izobrazbo največkrat samo zdravnik in pravnik) povzroča pač tudi ustrezno kulturno ozračje, ki si ga lahko predstavljamo in ga dobro poznajo vsi tisti, ki so služili vojaški rok v povojnem času. Najmanj, kar smemo reči in lahko rečemo, je, da sodobni razumnik v takšnem ozračju ne more biti zadovoljen. O položaju vojaka kot osebnosti pa nekaj pove uzakonjeno pravilo, da mora vojaški starešina vojaka tikati, le-ta pa starešino vikati. Tako se zgodi, da osemnajstletni podoficir tika štiridesetletnega profesorja — rezervista.

S. Bunta trdi, da »življenjski standard aktivnega sestava v primerjavi s standardom drugih slojev prebivalstva zaostaja«. Ta trditve ne drži za večino višjega poveljujočega kadra, če seveda upoštevamo izobrazbeno raven. Ravno narobe, plače oficirjev z omenjeno izobrazbo daleč presegajo plače drugega prebivalstva s podobnimi kvalifikacijami, saj ima kapetan I. razreda plačo čez 2.000 dinarjev, a polkovnik okrog 3.000 dinarjev, ne glede na izobrazbo. Po drugi strani pa so oficirji z ustrezno izobrazbo (velika matura in 3 letna vojaška akademija, torej višja izobrazba — zahtevajo pa priznanje stopnje fakultete) premalo nagrajeni. Kajti v vojski ni govora o nagrajevanju po delu, temveč nagrajujejo po činu. Izobrazbo simbolično upoštevajo samo pri inženirjih, farmacevtih in zdravnikih. Vendar se dogaja, da ima zdravnik-specialist nižjo plačo kot pa medicinski tehnik s srednjo izobrazbo, če ima ta višji čin.

Znano je, da je stopnja produktivnosti dela predvsem odvisna od stopnje izobrazbe. To je pravilo, so seveda tudi izjeme. Zaradi nagrajevanja po činu je načelo nagrajevanja po delu v vojski v praksi dostikrat obrnjeno na glavo: višji poveljujoči kader z nižjo in neustrezno izobrazbo je bolj nagrajen kakor nižji kader, ki v glavnem ima ustrezno izobrazbo.

2. Pomanjkljiva organizacija dela v JLA

je drugi problem, ki zasluži našo pozornost. Nemogoče je v kratkem članku v celoti analizirati to področje, zato bomo nanizali

samo nekaj ugotovitev. Moralo je miniti 25 let po vojni, da so vojaka začeli spodbujati k obvladovanju vojaških veščin. Odličnega bodo nekaj tednov prej odpustili. Pa še ta sistem spodbujanja je nepopoln in tog. Koliko krajši, produktivnejši in cenejši bi lahko bil vojaški rok, če bi celoten pouk od predvojaške vzgoje naprej smiselno organizirali in spodbudili z občutnim skrajšanjem vojaškega roka. To so velike notranje rezerve, ki jih armada doslej ni znala izrabiti. Fakultetno izobraženi vojaki pogosto služijo rok v neustreznih rodovih ali službah in se večji del vojaškega roka resnično dolgočasijo. Ker jih armada ne zna vedno koristno uporabiti, bi jim vsaj morala omogočiti, da se čimprej izkažejo z zahtevanim znanjem, in jih potem odpustiti.

Marsikatera dejavnost ali panoga v vojski je zaostala. To posebno lahko trdimo za psihiatrično-psihološko službo, ki je neprimerno slabše razvita, kot je bila v modernih armadah v II. svetovni vojni. Menda ne bomo izdali vojaške skrivnosti, če povemo, da armada na ozemlju Slovenije ne premore niti enega psihologa in socialnega delavca (kar sicer ima vsako večje podjetje ali šola) in to kljub temu, da so ustrezno sistemizacijo predlagali in zahtevali že pred leti.

V sedanjem mehanizmu upravljanja v JLA je delo zelo težko moderno organizirati, težko je spremeniti petindvajsetletni stereotip, kajti tovrstne spodbude naletijo na gluha ušesa. Večino vprašanj ureja osrednji armadni aparat, ki je okoren in počasen. Ni čutiti ustvarjalnega duha, kar je razumljivo, če pomislimo na izobrazbeno strukturo višjega kadra in na dejstvo, da ima višji poveljujoči kader samo še nekaj let do upokojitve. Miselnost ljudi pred upokojitvijo pa je tako in tako splošno znana in je ne bi razčlenjevali.

Upokojevanje v JLA je tudi svojevrsten pojav. Če oficir ne napreduje v višji čin, mora že pred 50 letom starosti v pokoj. Doslej so upokojili na stotine, celo na tisoče oficirjev (visok odstotek od njih v višjih činih), ki so še mladi in za delo sposobni. Večina med njimi se zaradi neustrezne izobrazbe po upokojitvi ni mogla zaposliti. Oficirju se obeta neprijetna življenjska jesen. Njegovi vrstniki so še aktivni in ustvarjalni, njemu pa ostane pohajanje, pa tudi tešitev tesnobe z alkoholom, kar pri upokojenih oficirjih ni redkost.

Naša armada nasploh se na napredna gibanja v naši družbi odziva z večletno zamudo. Samo v ponazoritev: vojaške bolnišnice bodo šele zdaj prešle na ekonomski račun, proste sobote pa so v vojski uvedli šele pred meseci. Organizacijske spremembe ob tem so tako malenkostne, da bi to lahko uvedli že pred leti, toda stereotip je res težko spremeniti.

3. Zapostavljanje slovenskega jezika v JLA

O tem problemu je napisal upokojeni generalpodpolkovnik Jaka Avšič (Sodobnost 4/70) zelo izčrpen članek, ki je s svojo

resnicoljubnostjo in odkritostjo primer državljanskega poguma. Iz tega članka navajamo nekaj najvažnejših misli:

»Unitarizem si je sedaj celo z ustavo, odstopajoč »izjemoma« od splošnega načela enakopravnosti narodov in narodnosti (ki je trajno in po dogovoru sprejeto kot temelj, na katerem je organizirano sožitje na vseh področjih), obdržal le še za življenje v armadi srbohrvaščino kot edini poveljevalni, učni in administrativni jezik.

S tem podira enakopravnost na najvažnejšem, najusodnejšem področju državnega funkcioniranja, v armadi, ki je najbolj izpostavljena vplivom in delovanju mednacionalnih posebnosti. Prav pri teh smo na empiričnih odločilnih zgodovinskih preizkusih trdnosti videli in spoznali, da ne prenesejo takšnega ravnanja: stalnega in neenakopravnega soočenja ljudi v armadi. Najmanj pa je danes ta ustavna izjema združljiva s samoupravljalsko miselnostjo in z organizacijo vsesplošne ljudske obrambe, v kateri mora biti navzoča misel na kulturno sredino svojega naroda.«

»Povelja (komande) v materinih jezikih borcev so najvažnejši in najvidnejši narodnostni in enakopravnostni simbol. Takoj je treba združiti borce istih narodnosti v osnovne enote (čete itd.) ter začeti s poveljevanjem v njihovem jeziku. To je z lahkoto izvedljivo in je možno uresničiti takoj in z majhnim trudom.

Z organizacijskega stališča bi takšen premik ne pomenil nič posebnega, novega, saj so v zadnjem času modernizirale svoje armade celo dežele, ki niso niti socialistične in se tudi sicer ne ponašajo z napredno družbeno ureditvijo.«

»V kasarnah vlada internatski režim, ki zanika nacionalne simbole vseh narodnosti, razen ene. Vojaški red ima veliko moč delovanja in vplivanja.

Pri takšni prisiljeni vzgoji vojakov, v okoliščinah jezikovnih nevšečnosti in pri pomanjkljivostih nižjega neposrednega poveljujočega kadra nad borci različnih lastnosti se prav kmalu rode nasprotni moralno politični rezultati, ne pa takšni, kot so želeni. Mnogi starši so opazili padec patriotizma pri odsluženih vojaki, kar je znak, da se kopičijo odtujevanja in podobne razdiralne ter negativne sile, kot je znano iz zgodovine.«

»Če ne bo uvedena v praktično življenje tolikokrat deklarirana enakopravnost narodov in narodnosti, ni mogoče računati na zadovoljstvo ljudi — na patriotizem in s tem na borbenost, ki sta danes tako zelo potrebna. Treba se je zamisliti, ali ni ta celo več vredna, kot so samohodke in topovi; armadno vodstvo mora to seveda vedeti.«

Slovenščino (kot tudi makedonščino in albanščino) so v povojnem razvoju JLA (za časa NOB je slovenska partizanska vojska uporabljala samo slovenščino) skrajno zapostavljali in to kljub obljubi tovariša Tita, ki je slovenski delegaciji ob drugem zasedanju AVNOJ dejal: »Da ni nobenega dvoma, da smo si Slovenci v tej

vojni ustvarili svojo vojsko, da bo ta vojska ostala slovenska tudi po vojni in da bo imela slovenski komandni jezik — od vrhovnega poveljstva navzdol do najnižjih enot.«

Zanimivo je ugotoviti, da se je vodstvu armade po vojni zelo mudilo, da večino slovenskih partizanskih oficirjev čimprej razseli po Jugoslaviji, precejšnjemu številu se še zdaj ni uspelo vrniti v ožjo domovino. V vsem povojnem času so morali uradno komunicirati, pisati in se šolati edinole v srbskohrvatskem jeziku. Tako je danes težko srečati oficirja, nekdanjega slovenskega partizana, ki bi spodobno govoril in pisal v slovenskem jeziku. Dogaja se, da se ne upa spregovoriti slovenskim poslušalcem v materinem jeziku.¹

Kako se spričo privilegiranosti srbskohrvatskega jezika počuti v JLA nekdanji slovenski partizan, piše aktivni polkovnik: »Fizično sem v svoji domovini, intimno zgubljam korenine z njo... sem postavljen trajno v okoliščine, ki skoraj s časom razkrajajo temelje, na katerih sem gradil svoje človeško samopotrjevanje in vrednost...

... je globoka moralna dilema: kakšne kategorije državljan in občan sem, ko sem trajno in nenehno prikrajšan za eno temeljnih resnic in pravic, za pravico rasti v materinem jeziku...«²

Slovenski mladenič — morebitni kandidat za vojaške šole, se zaveda:

1. da po končanem šolanju najverjetneje ne bo smel živeti v svoji ožji domovini;

2. da bo še nekaj let moral biti podrejen manj izobraženemu višjemu poveljujočemu kadru;

3. da ne bo pravično nagrajevan tako glede navedenih razmerij v armadi kakor tudi glede ustreznega poprečja zunaj armade;

4. da bo v sedanjem togem mehanizmu težko dosegel svojo samouresničitev in pravo ustvarjalnost;

5. da se spričo unitarističnega privilegiranja srbskohrvatskega jezika lahko začno razkrajati temelji njegovega človeškega samopotrjevanja in da bo »trajno in nenehno prikrajšan za eno temeljnih resnic in pravic, za pravico rasti v materinem jeziku...« Zaradi teh okoliščin se bo zdaj le redkokdo opredelil za vojaški poklic. Le za aviacijo in mornarico je nekaj več kandidatov, toda ta dva poklica zahtevata prevladovanje posebnih osebnostnih značilnosti z ustrežno motivacijo.

¹ Pred pol leta je prišel k piscu (ki je bil takrat še vojaški psihiater) v ordinacijo višji oficir, doma iz slovenske Primorske. Takole je izpovedal svojo stisko: »Pred vojno sem moral hoditi v italijansko šolo, po partizanski dobi sem služboval po vsej Jugoslaviji, tudi vojaške šole so bile v srbskohrvatskem jeziku, v šoli se nisem nikoli učil slovenščine. Pred kratkim sem bil premeščen v Slovenijo. Zadolžili so me, da bi rezervnim oficirjem predaval v slovenščini. Zaradi neznanja materinega jezika me je te naloge tako strah, da ves potan komaj spregovorim. Rad bi bil te naloge oproščen.« (Seveda sem mu dal ustrezno potrdilo, toda z grenkim občutkom in zavestjo žalostne usode slovenskega partizana, ki je po vojni moral ostati v armadi.)

² Polkovnik dr. Albin Šivic, »Delo« z dne 24. VII. 1968 — pisma bralcev.

Predstavništvo LR Kitajske v Združenih narodih

(Tudi letos nobenih sprememb)

Uvod

Vprašanje predstavništva LR Kitajske v Združenih narodih je na nekaj mestih ogrozilo načelo delovanja svetovne organizacije in njeno učinkovitost. Vprašanje se letos zastavlja enaindvajseto leto organom Združenih narodov, sprva se je v varnostnem svetu, pozneje tudi v generalni skupščini, izid pa je bil vedno enako neugoden. LR Kitajska še vedno ni v svetovni organizaciji, čeprav zadovoljuje členu 4 ustanovne listine Združenih narodov; ta zahteva od kandidata za članstvo »sposobnost in voljo ravnati v skladu z obveznostmi, ki izhajajo iz članstva«. Kitajski narod predstavlja pred svetovno javnostjo torej še vedno kuomintanški predstavnik, ki govori v imenu osmih milijonov Kitajcev z otoka Tajvana.

Da bi doumeli skoraj odkrito zametavanje načela univerzalnosti organizacije, hkrati pa tudi nerazumljivo vedenje ZDA do predstavništva LR Kitajske, je nujno v proučevanje vnesti nekatere podrobnosti iz političnega okvira novejšje zgodovine. Ne zato, ker bi le-te dokončno odločale, temveč zato, ker dajejo racionalno razlago za nekatere nerazumljive poteze, če jih gledamo preveč površno dvajset let nazaj. Tudi nenavadna politika vlade LR Kitajske postane bolj jasna, ko imamo v rokah konkretno zgodovinsko ozadje. Zahteva po pravilnem predstavništvu kitajskega naroda v Združenih narodih je namreč spodbudila k razpravi o vsem, kar se je v preteklosti nakopičilo med prizadetimi velikimi silami na kitajskem ozemlju. Lahko bi tudi rekli, da je vse nekoliko prizadela Mao Ce Tungova zmaga nad Čankajškom, ki so ga po premirju leta 1946 podpirale ZDA, Velika Britanija in Sovjetska zveza.¹ Sovjetsko stališče se je obrnilo šele 1. 1947, ko je že bilo jasno, čigava bo zmaga.²

¹ Sovjetska zveza je na jaltški konferenci 1945 dobila na Kitajskem pomembne koncesije, da bi stopila v vojno z Japonsko. S sporazumom med tremi velikimi silami je bilo med drugim določeno: ... trgovsko pristanišče Dajren (Daljni) naj postane mednarodno, hkrati naj se zagotovi prevladujoči vpliv Sovjetske zveze, obnovi pa se tudi najemna pogodba za Port Arthur kot pomorske baze Sovjetske zveze ... ustanovi se sovjetsko-kitajska družba za skupno upravljanje vzhodnokitajske železnice in južne mandžurske železnice, ki omogoča izhod v Dajren; pri tem veljajo prevladujoči interesi Sovjetske zveze in popolna suverenost Kitajske v Mandžuriji.

Dinić-Lazić: »Kina«, Beograd 1970, str. 190 (besedilo tajnega sporazuma je navedeno po H. Feisu: »The China Tangle«, Princeton 1953).

² Sovjetska zveza se je namreč v pogodbi o prijateljstvu in zvezi med republiko Kitajsko in Sovjetsko zvezo z dne 14. avg. 1945 zavezala, da se ne bo vmešavala

Ob vprašanju kitajskega predstavništva v Združenih narodih je torej še najmanjšo vlogo igralo dosledno iskanje pravnih zakonitosti in ugotavljanje, ali zahteva LR Kitajske ustreza določilom ustanovne listine ter splošnim namenom organizacije. Razprave o kitajskem predstavništvu so bile v veliki meri rezultat političnega razmerja med silami, ki je na koncu prizadelo prav LR Kitajsko. Posebno vlogo v tem podtekstu ima še sprva prijateljstvo, pozneje pa spor s Sovjetsko zvezo; samo deloma po svoji volji je bila potisnjena v prednje vrste hladne vojne in bila tako v najbolj odločilnih trenutkih svoje neodvisnosti (vsaj na pol) orožje v rokah drugih.³ Posledica vsega tega je bila, da je LR Kitajska še naprej ostajala zunaj Združenih narodov, ožigosana je bila kot nemiroljubna dežela (v korejski razpravi) ter bila s silo odmaknjena od premikov v sodobnem svetu. Ujetost v razmere prenaseljenosti in premajhnih naravnih bogastev je naredila svoje; to sicer ne sodi v okvir zastavljene teme o kitajskem predstavništvu v Združenih narodih, toda nekatere na videz nerazumljive poteze kitajske vlade do Združenih narodov (npr. poznejše zanižanje pomena svetovne organizacije) so posledica nenehnega zapiranja Kitajske v čedalje ožji krog. Sem sodijo tudi slabe usluge prijateljev, posebno Sovjetske zveze, glede katere je skoraj jasno, da se je vedno bala tekmeča na vzhodu, ki je zrastle iz avtohtonega ljudskega gibanja in ki bi utegnil imeti prevelik vpliv v Aziji.

To je začetek in bo najbrž tudi konec tako imenovanega vprašanja »kitajskega predstavništva« v Združenih narodih. Ne gre samo za predhodke in sovraštvo, upoštevati je treba tudi zdajšnje razmerje med političnimi silami — predvsem med Sovjetsko zvezo in ZDA, ki sta hote ali ne hote morali priznati pomen kitajske moči, vendar temu »priznanju« nista pripravljeni dodati konstitutivnega elementa, kar je nedvomno članstvo v svetovni organizaciji.⁴

Vprašanje predstavništva LR Kitajske je zato samo načelno formalno pravnega značaja, v resnici pa je odvisno od političnih dejavnikov. Toda ker je bilo kitajsko predstavništvo vendarle potrebno utemeljiti s formalnimi razlogi, je zanimivo pregledati načine, kako je bilo to storjeno.

v notranje zadeve Kitajske (Čankajškove) ter da bo dajala vojaško opremo in drugo blago v celoti nacionalni vladi Kitajske kot centralni vladi.

Sovjetska zveza bo hkrati do konca vzdrževala diplomatske odnose s Čankajškovo vlado. Veljali so še vedno, ko je narodnoosvobodilna vojska vstopila v Peking — 21. jan. 1949. Sovjetski veleposlanik je bil edini veleposlanik, ki je spremljal kuomintanško vlado, ko se je umikala v Kanton.

Dinić-Lazić, n. d., str. 194 in 196.

³ Za tako trditev je nekaj dokazov. Lazić piše: Intervencija LR Kitajske v korejski vojni ne pomeni, da je dala pobudo za vojno Kitajska. Temu sklepu v prid ne govorijo samo znane okoliščine, v katerih je Kitajska intervenirala v korejski vojni — posebej sorazmerno pozni vstop kitajskih »prostovoljcev« in verjetni cilji te intervencije — ampak tudi celotna notranja situacija in mednarodni položaj Kitajske v prvih letih po 1949. LR Kitajska se je morala brez dvoma zavedati, da bi bile škodljive posledice take vojne zanj neprimerno hujše kot morebitne koristi. (Avtor navaja v opombi podatke, da so bila kitajska sredstva množičnega komuniciranja še 24 ur po začetku vojne — v »popolni zmešnjavi«. Na temelju tega sklepajo, da LR Kitajske niso seznanili s pripravami za napad.)

Dinić-Lazić, op. cit., str. 239, 240.

⁴ Da je Sovjetska zveza v tem trenutku nevtralna, kar zadeva predstavništvo LR Kitajske, če že ne sovražno, dokazuje podatke, da v lanskim razpravi o kitajskem predstavništvu sovjetski delegat sploh ni sodeloval.

Univerzalno načelo Združenih narodov je opustilo teorijo o priznanju držav kot konstitutivnem elementu vključevanja le-teh v svetovno skupnost. Navsezadnje tudi s stališča mednarodnega prava ni več pomembno, ali je kaka vlada prišla na oblast po ustavni poti.⁵ Članstvo v Združenih narodih je neka oblika priznanja, čeprav ne veže tistih, ki so glasovali proti sprejemu, in ne omogoča avtomatičnega diplomatskega priznanja. Združeni narodi, če sodimo po razpravah o ustanovni listini, niso bili zamišljeni zgolj kot skupnost enako mislečih držav, ampak so, nasprotno, težili vključiti idejno nasprotno skupine, z namenom reševati spore s pomočjo sistema kolektivne varnosti. Tudi iz tega bi lahko povzeli, da revolucionarna sprememba vlade v državi članici (navadno idejnega značaja) ne bi smela vplivati na članstvo v tej organizaciji. Državi, skratka, ne bi bilo mogoče očitati, da ni primerna za članstvo v Združenih narodih, če bi vrgla po ustavni poti izvoljeno vlado in ker bi bilo to v interesu idejno nasprotno skupine v svetovni organizaciji.

Toda v primeru Kitajske ni šlo samo za priznanje *novega* predstavništva kitajskega naroda, pač pa za nekaj več — za odločitev, katero od obeh predstavništev naj zagovarja interese kitajskega naroda v organih Združenih narodov: prejšnje (nacionalistična vlada na Tajvanu) ali novo (centralna ljudska vlada kitajske republike). Teža pravnih argumentov sploh ni bila enaka, kar se je pokazalo tudi v razpravah v varnostnem svetu, toda politični argumenti so privržencem prejšnjega predstavništva pomagali nadomestiti pomanjkljivo pravno osnovo.

Ko omenjamo poskuse racionalnega razpravljanja o kitajskem predstavništvu, je nujno opozoriti na memorandum, ki ga je izdelal tedanji generalni sekretar Združenih narodov Trygve Lie in ga poslal vsem članicam organizacije, ko je tekla razprava o legalnosti ali nelegalnosti takratnega predstavništva kitajskega naroda. Trygve Lie je med drugim zapisal:⁶

»... Članice Združenih narodov so zato s stalno prakso potrdile, da
1. članica lahko glasuje za to, da se sprejme v članstvo tudi vlada, ki je sama ni priznala in ki z njo nima diplomatskih odnosov;
2. tako ravnanje samo na sebi ne vključuje diplomatskega priznanja niti ne izraža pripravljenosti navezati diplomatske odnose.

... Dolžnosti, ki jih nalaga članstvo v Združenih narodih, lahko izvršujejo samo vlade, ki imajo v resnici oblast. V primeru, ko se revolucionarna vlada pojavi kot predstavnik kake države in kot nasprotnik neki drugi vladi, je nujno ugotoviti, katera od obeh vlad je sposobna voditi narod tako, da se bodo izpolnjevale dolžnosti, ki jih nalaga članstvo v Združenih narodih. V bistvu gre torej za to, ali ima nova vlada dejansko oblast na ozemlju te države in ali se ji podreja večina prebivalstva.

... Če je tako, potem bi bilo prav, da bi organi Združenih narodov kolektivno priznali tej državi pravico predstavljati Kitajsko v Združenih narodih, čeprav bi posamezne države članice nasprotovale diplomatskemu priznanju iz razlogov svoje nacionalne politike.«

⁵ J. Audrassy: »Međunarodno pravo«, Zagreb 1961, str. 48.

⁶ Spoljnopolička dokumentacija 1950, str. 788.

Na podobno, pravno najbrž tudi korektno stališče se je na eni izmed prvih razprav v varnostnem svetu postavil tudi naš tedanji predstavnik Aleš Bebler:⁷

»... Glede na to je torej priznati vlado eno, podpreti njeno članstvo v varnostnem svetu pa drugo. Morali bi spoznati, da bi v tem konkretnem primeru pravilno delovale celo delegacije tistih držav, katerih vlade še niso priznale nove kitajske vlade, če bi podprle spremembo, ki jo je v svoji brzojavki zahteval kitajski zunanji minister in ki jo podpira sovjetski predlog resolucije.

... Če nekatere države članice iz posebnih vzrokov še ne priznajo nove vlade, mi, varnostni svet, tega ne moremo storiti. Mi smo dolžni delovati v interesu vseh narodov ...«

To niso bila osamljena stališča in počasi so dograjevala praktično pravno ogrodje Združenih narodov oziroma so se pravne interpretacije ustanovne listine kosale z dejanskim političnim stanjem. Kolikor je mogoče oceniti za nazaj, omenjena razumna stališča niso bila daleč od zmage, ker so bila sprejemljiva za večino v Združenih narodih. Da niso zmagala prav v kitajskem primeru, je predvsem krivda ZDA, toda po nekaterih znamenjih tudi nespretnost (tako nespretnost, da je objektivnemu opazovalcu sumljiva) sovjetske politike v Združenih narodih. Kitajska sprememba je bila trd oreh, ki ga manjše države, razbite v ločene idejne skupine, niso mogle preprosto in takoj pregrizniti. Pot frontalnega napada (bojkotiranje Združenih narodov, kar je storila Sovjetska zveza, ker so v začetku zavračali Kitajsko) ni mogla biti v prid niti večji učinkovitosti Združenih narodov, niti LR Kitajski, ki v odsotnosti sovjetskih predstavnikov ni mogla zahtevati *svojega predstavništva* v varnostnem svetu, ampak samo izključitev kuomintanškega delegata.

Razglasitev neodvisnosti LR Kitajske in volja novega režima vključiti se v svetovno organizacijo

Bistvena točka v razmišljanju o kitajskem predstavništvu v Združenih narodih je ugotoviti, ali se je pokazala pripravljenost biti član svetovne organizacije in ali se je pokazalo, da namerava v redu opravljati dolžnosti, ki izhajajo iz članstva. Na voljo nam je nekaj dokazov, ki na to vprašanje odgovorijo v korist centralne ljudske vlade. Takole je Mao Ce Tung opredelil namene svojega gibanja 19. julija 1949 v Pekingju pred začasnim odborom, ki mu je bilo naloženo, da skliče politično konsultativno konferenco za ustanovitev koalicijske vlade na območjih, ki jih je zavzela narodnoosvobodilna vojska:⁸

»Mi nasprotujemo samo kapitalističnim zarotam v njihovih akcijah proti kitajskemu narodu. Pripravljeni smo začeti diplomatska pogajanja z vsemi tujimi vladami na temelju enakosti, vzajemnega spoštovanja teritorialne celovitosti pod pogojem, da te vlade pokažejo iskreno voljo pretrgati odnose s kitajskimi reakcionarji, da jim ne pomagajo v njihovi politiki narodnega razcepljanja in da zavzemajo jasno stališče do LR Kitajske. Kitajsko ljudstvo je pripravljeno sodelovati z narodi vsega sveta ...«

LR Kitajska je bila razglašena 1. oktobra 1949. Agencija Nova Kitajska pa je 16. novembra 1949 objavila pismo zunanjega ministra Ču En

⁷ Prav tam.

⁸ Spoljnopolitička dokumentacija, Beograd 1949, str. 387.

Laja predsedniku generalne skupščine Združenih narodov Carlosu Romulu ter generalnemu sekretarju Trygve Lieju.⁹ V prvem je med drugim pisalo tole: »Predsednik Mao Ce Tung je 1. oktobra ob razglasitvi centralne ljudske vlade republike Kitajske izjavil: Centralna vlada je edina zakonita vlada, ki zastopa interese celotnega kitajskega naroda.

... V imenu centralne ljudske vlade Vas obveščamo, da ne priznavamo zakonitega statusa delegaciji kitajske nacionalistične vlade, ki je zdaj navzoča na zasedanju generalne skupščine, in menimo, da ta vlada ne more predstavljati kitajskega naroda, prav tako pa tudi ne govoriti v njegovem imenu v Združenih narodih.«

Pismo Trygve Lieju:

»Reakcionarna vlada je de iure in de facto izgubila vsakršno osnovo predstavljati kitajski narod... V imenu centralne vlade LR Kitajske formalno zahtevam, da Združeni narodi, v skladu z načeli in duhom ustanovne listine, takoj odvezamejo »delegaciji kitajske nacionalistične vlade« pravico, da še naprej predstavlja kitajski narod v Združenih narodih.«

Kitajski primer je bil nedvomno izjemen. Treba je bilo namreč najprej razpravljati o izključitvi predstavnika prejšnje vlade iz varnostnega sveta, šele potem o članstvu nove vlade. Toda naj je bila volja novega režima še tako jasno izražena¹⁰ — hkrati pa so bili izpolnjeni tudi vsi objektivni pogoji — vprašanje kitajskega predstavnitva je bilo ves čas tesno povezano z vprašanjem diplomatskega priznanja revolucionarne vlade na Kitajskem pri velikih silah.

Kronologija reševanja vprašanja kitajskega predstavnitva od neodvisnosti LR Kitajske do korejske vojne

Vse kaže, da je bilo to obdobje za kitajsko predstavnitvo izjemnega in bistvenega pomena. Razloge za in proti so še tehtali, nihče ni dokončno obsodil LR Kitajske na življenje zunaj svetovne skupnosti. Konec tega obdobja — korejska vojna — pa je praktično spravila vprašanje zakonitega predstavnitva kitajskega naroda ad acta. Ker je znano, da korejska vojna ni mogla biti samo spopad med LR Kitajsko in ZDA, ampak je predvsem pomenila spopad med dvema idejnima sistemoma, lahko še enkrat ugibamo, komu je bilo toliko do tega, da bi svetovna skupnost spoznala Kitajsko za »necivilizirano« in načeloma agresivno državo. Sklepanje je lahko sicer pomanjkljivo, toda kitajski vladi ni moglo biti pri srcu, da je bila potisnjena v novo vojno, saj je prav tedaj komaj končala tridesetletno državljansko vojno.¹¹ Kakorkoli že, sredina

⁹ Spoljnopolitička dokumentacija, Beograd 1949, str. 388.

¹⁰ V korist članstva v svetovni organizaciji gre šteti tudi pglavitne tendence zunanje politične dejavnosti LR Kitajske, med drugim »prizadevanje za trajni mednarodni mir in prijateljsko sodelovanje med vsemi deželami«. R. Vukadinović: »Vanjska politika NR Kine«, Zagreb 1970, str. 13. Na drugi strani pa kitajske opredelitve za socialistični tabor v svetu ne gre jemati kot nasprotovanje Združenim narodom, ampak kot odločitev za praktično zunanjo politiko Sovjetske zveze, ki so jo po govoru Zdanova v Varšavi leta 1947 prevzele tudi vse socialistične države, le Jugoslavija ne.

¹¹ Lazić navaja podatke iz knjige V. Teslića (»Kineska revolucija i Moskva«, Beograd 1953), po katerih je Kitajsko v Koreji izgubila več kot milijon ljudi, računajo pa tudi, da je samo v prvem letu vojne porabila več, kot je dobila od Sovjetske zveze na podlagi sporazuma o kreditu, ki naj bi novi državi pomagal na noge. Lazić, op. cit., str. 238.

leta 1950 je pokopala upanje v zakonito predstavništvo kitajskega naroda, razprave o tem vprašanju v Združenih narodih v naslednjih letih pa so se spremenile v dolgočasno rutinsko delo.

Kratek pregled najpomembnejših dogodkov

15. nov. 1949 Minister za zunanje zadeve v centralni vladi LR Kitajske pošlje pismo, v katerem zahteva, naj se kuomintanški delegaciji z dr. Čiangom na čelu odvzame status predstavništva kitajskega naroda

18. nov. 1949 Generalni sekretar Združenih narodov preda sporočilo vsem članom varnostnega sveta

29. dec. 1949 Sovjetski predstavnik Jakob Malik nasprotuje navzočnosti dr. Čianga, toda ne predlaga nič konkretnega

8. jan. 1950 Ču En Laj pošlje drugo pismo Združenim narodom, v katerem zahteva izključitev kuomintanške delegacije in priznanje vlade LR Kitajske

8. jan. 1950 Ču En Laj obvesti Trygve Lieja o imenovanju delegacije kitajske ljudske vlade v Združenih narodih

10. jan. 1950 Varnostni svet sprejme sklep, da ne bo obravnaval vprašanja kitajskega predstavništva v Združenih narodih

10. jan. 1950 Sovjetski delegat Jakov Malik zapusti zasedanje varnostnega sveta zaradi navzočnosti Čianga

11. jan. 1950 Jugoslovanski delegat Aleš Bebler protestira proti odločitvi varnostnega sveta, da ne bo razpravljal o vprašanju predstavništva

12. jan. 1950 Jakov Malik se vrne na sejo varnostnega sveta

13. jan. 1950 Malik predlaga resolucijo o odvzemu pravice predstavništva Kitajske kuomintanški delegaciji, toda ker resolucija ni bila sprejeta, zapusti sejo. To je hkrati začetek sovjetskega bojkotiranja organov Združenih narodov

17. jan. 1950 Aleš Bebler predlaga resolucijo, po kateri naj bi delegaciji nacionalistične Kitajske odvzeli pravico predstavljati interese kitajskega naroda. Predlog je odbit s 6 glasovi proti 1

19. jan. 1950 Sovjetska zveza zapusti komisijo za atomsko energijo, izstopi iz odbora vojaških štabov, iz komisije ZN za Daljni vzhod, iz skrbniškega sveta in iz ECOSOC

20. jan. 1950 Trygve Lie izjavi, da sovjetski bojkot ni trajnega značaja, da pa vseeno lahko škoduje Združenim narodom

6. marec 1950 Generalni sekretar Trygve Lie objavi memorandum o priznavanju novih vlad po Združenih narodih. Izjavi, da je naklonjen priznanju kitajske centralne ljudske vlade

12. apr. 1950 Aleš Bebler predlaga, naj bi varnostni svet posvetil posebno zasedanje vprašanju kitajskega predstavništva

27. apr. 1950 Predstavnik desnega krila v republikanski stranki ZDA Herbert Hoover predlaga, naj bi iz Združenih narodov izgnali »vse komunistične države«. Hladna vojna se bliža vrhuncu

13. maj 1950 Ču En Laj še enkrat pošlje zahtevo, naj se kuomintanški delegaciji odvzame pravica predstavljati kitajski narod

25. junij 1950 Začetek korejske vojne. ZDA uspe prepričati večino v generalni skupščini, da je Kitajska neprimerna za članstvo v svetovni organizaciji, ker sodeluje na strani Severne Koreje, obtožene agresije na južnokorejsko ozemlje

Na skelet dogodkov želim obesiti še nekoliko podrobnejši oris političnega manevriranja v mesecih, ki so sledili zmagi kitajske revolucije.

Vse velike sile so imele na Kitajskem strateške, politične in gospodarske interese: Velika Britanija zaradi nekdanjih kolonij, od katerih je ohranila oporišče Hongkong, Francija zaradi bližine Indokine (Ho Ši Minhovo gibanje je doživljalo nedvomne uspehe), Sovjetska zveza zaradi oporišča Port Arthur, pristanišče Dajren, južnomandžurske železnice¹², ZDA pa zaradi položaja pacifiške sile in absolutne podpore Čankajška v državljanski vojni.

Od štirih velikih je bilo odvisno, kakšna bo usoda mednarodnega priznanja LR Kitajske, hkrati pa tudi njenega položaja v Združenih narodih. Velika Britanija je novo vlado priznala 11. novembra 1949, Sovjetska zveza že 2. oktobra, Francija je nihalala v bojazni, kaj bo z Indokino, ZDA pa so se znašle med kladivom in nakovalom. Domače politično razpoloženje je bilo odločno proti priznanju, toda poročila iz tistih let govorijo, da vlada ni imela namena dolgo zavlačevati s priznanjem. Ne zato, ker bi ji bila LR Kitajska povšeči, ampak ker je bilo že tedaj jasno, da si Čankajšek ne bo mogel opomoči. Kljub nekoliko spornim ocenam, ali je Tajvan del kitajskega ozemlja ali ne, se je razširilo prepričanje, da kuomintanška vlada ni nič drugega kot begunska vlada. V takem spoznanju je pisal »New York Times« 20. januarja 1950:

»Nacionalistični režim je moral pobegniti na Tajvan. Gre samo za vlado v izgnanstvu, zato je vprašanje časa, kdaj bodo večina vlad v svetu in Združeni narodi priznali kitajske komuniste.«¹³

Omeniti je treba, da je bilo to obdobje hladne vojne, v Ameriki McCarthyjevega lova na čarovnice, kar je ustvarjalo za LR Kitajsko zelo težavne okoliščine na poti svetovnega priznanja.

V približno dveh mesecih po razglasitvi neodvisnosti so se stvari nekoliko razjasnile. Francija je bila čez čas nekoliko bolj naklonjena priznanju; če bi se odločila zanj, bi se število članov varnostnega sveta, ki bi glasovali za izključitev dr. Čianga, povzpelo na šest. V tem primeru bi bil za zmago, torej za zamenjavo predstavništva v varnostnem svetu, potreben samo še en glas. Januarja so diplomatski opazovalci računali na Egipt, ki bi to v resnici utegnil storiti.

Kazalo je torej, da bi v nekoliko daljšem razdobju zadeva za LR Kitajsko razmeroma dobro kazala, toda zgodilo se je nekaj nerazumljivega s Sovjetsko zvezo, ki se je avtomatično čutila pokroviteljico kitajskih zahtev v Združenih narodih. Predlog za izključitev kuomintanškega delegata je dala namreč na sejo tedaj, ko ji je predsedoval delegat nacionalističnega režima dr. Čiang. Poleg tega je bila javna skrivnost, da glasov v varnostnem svetu še ni dovolj in da je potrebna razmeroma spretna diplomatska igra. V tako neugodnih okoliščinah ni bilo mogoče upati, da bo kitajska zahteva uspela, zato bi spet lahko postavili vprašanje, ali je Sovjetska zveza v resnici želela, da se uredi kitajsko predstavništvo v Združenih narodih.

¹² Glej opombo 1.

¹³ Drugače Lazić: ZDA so tudi po zmagi revolucije še naprej ekonomsko in vojaško pomagale režimu na Tajvanu ter ga tako praktično držale pokonci. ZDA so si hkrati prizadevale kar se le da izolirati LR Kitajsko, s tem da so onemogočile vse oblike sodelovanja med kapitalističnimi državami in Kitajsko; op. cit., str. 230.

Če bi iskali odgovor na to vprašanje s stališča glasovanja v varnostnem svetu, bi Sovjetska zveza vsekakor morala biti za pekinško predstavništvo, zakaj dva velikana bi pomenila za položaj »vzhodnega« tabora v Združenih narodih temeljito izboljšanje. Toda s političnega vidika nenehnih teženj sovjetske države za absolutno premočjo v komunističnem in delavskem gibanju bi močna in neodvisna Kitajska pomenila preveliko nevarnost. Morda je Sovjetska zveza zahtevala v danem trenutku nemogoče, zato, da bi medtem novo kitajsko vodstvo lahko spoznalo, kako pomembna in izključna je pomoč Sovjetske zveze Kitajski. Še enkrat »New York Times«:

»Če bi gospod Malik počakal še nekaj tednov, da bi dobil potrebna dva glasova (Francije in Egipta), bi dr. Čiang moral biti izključen. Toda kaže, da je Sovjetska zveza naredila vse, kar je bilo mogoče, da bi njen predlog ne bil sprejet.«¹⁴

V kroniti dogodkov omenjeno drugo Ču En Lajevo pismo Združenim narodom se je glasilo takole (datirano z 8. januarjem 1950)¹⁵:

»Obveščam Vas, da centralna vlada LR Kitajske meni, da je navzočnost delegata kuomintanške reakcionarne klike v varnostnem svetu nedopustna. Stališče LR Kitajske je, da bi moral omenjeni delegat oditi iz varnostnega sveta. Upam, da bo stališče sprejeto in uveljavljeno tudi ustrezni ukrepi.«

Sovjetska resolucija, ki je prišla na sejo varnostnega sveta 10. januarja, kateri je predsedoval kuomintanški delegat, pa je bila takale:

»Varnostni svet je, potem ko je pregledal izjavo centralne vlade LR Kitajske z dne 8. januarja 1950, sklenil, da je nezakonito podpirati kuomintanško skupino v varnostnem svetu, zato zahteva izključitev njenega delegata iz varnostnega sveta. Hkrati ne priznava poverilnic nacionalistične vlade v Združenih narodih.«

Ker naj bi o predlogu razpravljali ravno tedaj, ko je sporni delegat predsedoval zasedanju varnostnega sveta, je bilo skoraj gotovo, da bo varnostni svet odložil razpravo na poznejši čas. To se je tudi zgodilo, kar je jugoslovanski predstavnik Bebler takole ocenil:¹⁶

»Smo v položaju, ki ne more povečati avtoritete varnostnega sveta. Pod predsedstvom predstavnika vlade, ki je skoraj polovica članov ne prizna, ne moremo razpravljati in sklepati o zadevah, ki so velikega pomena.«

Beblerju se odložitev razprave o izključitvi kuomintanškega delegata ni zdelo najbolj srečna. Dodal je, da bi bilo to morda ustrezno s stališča postopka v varnostnem svetu, ne pa tudi iz političnega zornega kota. Jugoslovanska delegacija je tedaj predlagala nekaj drugega: naj varnostni svet odloži razpravo o vseh drugih vprašanjih, dokler ne reši tega bistvenega.

Medtem pa je namesto previdne politične igre Sovjetska zveza začela igrati na vse ali nič. 10. januarja je delegacija Sovjetske zveze povedala, da ne bo sodelovala v varnostnem svetu, dokler ne bo iz njega izključen predstavnik Kuomintanga. Obrazložitev je bila okvirno takale:

¹⁴ To je sicer lahko tudi škodoželjnost najhujšega nasprotnika Mao Ce Tungove Kitajske, toda dokler ne bo pojasnjeno, zakaj je Sovjetska zveza igrala na vse ali nič ravno v primeru Kitajske, ostanejo dvomi upravičeni.

¹⁵ Spoljnopolitična dokumentacija, 1950, 787.

¹⁶ »Borba«, 12. januarja 1950.

Ker predlog resolucije (8. januarja) ni bil sprejet, naj bi bil to dokaz, da ZDA in vsi drugi, ki jih v tem primeru podpirajo, sodelujejo v podpori nezakonitosti v Združenih narodih sploh. 13. januarja je delegat Sovjetske zveze Malik zapustil zasedanje varnostnega sveta in med drugim dejal:¹⁷

»... Hkrati delegacija Sovjetske zveze izjavlja, da ne bo priznala zakonitosti nobenemu sklepu varnostnega sveta, ki bo sprejet ob sodelovanju kuomintanške skupine. To pomeni, da je ti sklepi ne vežejo.«

S tem ukrepom, namreč odhodom sovjetskega predstavnika, zadeva zakonitega kitajskega predstavništva v Združenih narodih ni prav nič pridobila, kvečjemu izgubila. Če ni bilo v varnostnem svetu sovjetskega predstavnika, namreč tudi Kitajska ni mogla zahtevati vključitve svojega, četudi ne upoštevamo dejstva, da je sovjetska poteza v resnici grozila razbiti Združene narode. To je bila tudi zadnja priložnost urediti predstavništvo, kajti malo pozneje je izbruhnila korejska vojna. Morda je vse samo delo naključja in čudnih okoliščin, toda vojno na Koreji je plačala Kitajska dvakrat. Enkrat s človeškimi žrtvami, drugič z materialnim oškodovanjem (sovjetsko orožje je bilo treba plačati), in ne nazadnje z *diplomatsko izključitvijo iz svetovne skupnosti*. Kitajska je bila zaradi odsotnosti sovjetskega delegata obsojena kot napadalec, s čimer ji je bila narejena nepopravljiva politična škoda. Samo po sebi je razumljivo, da so ZDA do konca izkoristile vse možnosti, da ne bi še kdaj Kitajska preprosto vstopila v varnostni svet namesto Tajvana.

Ko se je pozneje sovjetski delegat spet vrnil v Združene narode, mu ni prav nič pomagalo, če se ni strinjal z ukrepi, ki so bili sprejeti v njegovi odsotnosti. Opazovalec se celo lahko vpraša, ali ni Sovjetska zveza z demonstrativnim izstopom iz Združenih narodov tvegala morebitne neugodne posledice samo zato, da Kitajska ne bi prišla do pravega mesta v svetovni skupnosti, ker je na ta način Sovjetska zveza še naprej ostala njen »edini iskreni zaveznik«.

Vprašanje kitajskega predstavništva se je potem iz varnostnega sveta preselilo pred generalno skupščino, kjer je še zdaj na vsakem rednem zasedanju. Vmes se je zgodilo le malokaj posebnega; značilno je morda to, da je v začetku »glasovalni stroj« ZDA lahko dobival večino, ki je zavračala, da bi prišlo na dnevni red razprave vprašanje o povračilu legalnih pravic LR Kitajski. Pozneje, ko je bilo sprejeto v Združene narode večje število novo osvobojenih držav, so ZDA spremenile taktiko in doslele, da se je o kitajskem predstavništvu razpravljalo kot o »posebno pomembnem vprašanju«, ki zahteva dvetretjinsko večino pri glasovanju v generalni skupščini. Zadnja faza razpravljanja o kitajskem predstavništvu so še kompromisne rešitve, ki merijo na to, da bi bili sprejeti dve Kitajski, vendar ravno zaradi tega ne morejo imeti zelo velikega odziva.

Pregled nekaterih razprav o kitajskem predstavništvu po zasedanjih generalne skupščine

5. zasedanje — septembra 1950

Med korejsko vojno je bilo malo možnosti, da bi Kitajska, ki je podprla Severno Korejo, ko je hotela z orožjem izsiliti združitev z južnim

¹⁷ »Borba«, 14. januarja 1950.

delom, postala članica svetovne organizacije. Toda kljub temu je jugoslovanski zunanji minister Edvard Kardelj v svojem govoru na tem zasedanju še enkrat podprl kitajsko predstavništvo v Združenih narodih:¹⁸

»Takó načela, na katerih temeljijo Združeni narodi, kot tudi praktična politična primernost zahtevajo, naj Kitajsko zastopa dejanska vlada, torej vlada, ki v resnici lahko prevzame obveznost in odgovornost pred Združenimi narodi. Čeprav vprašanje kitajskega predstavništva pomeni resno oviro za delovanje Združenih narodov, ga ne rešujemo; ne zato, ker bi bilo samo na sebi težko rešljivo, temveč zato, ker je sestavni del kompleksa mednarodnih problemov, ki jih ne rešujemo.«

Edvard Kardelj je podprl predlog indijske delegacije o zakonitem predstavništvu Kitajske v Združenih narodih. Toda generalna skupščina je ob koncu zasedanja sprejela sklep, da tega vprašanja tudi na 6. zasedanju ne bo dala na dnevni red.

14. zasedanje — septembra 1959

Tudi na tem zasedanju je generalna skupščina zavrnila zahtevo, naj bi razpravljala o kitajskem predstavništvu v Združenih narodih. Resolucijo je, kot nekaj let poprej, predlagala Indija. S 44 glasovi proti 29 ob 22 vzdržanih je nato sprejela predlog ameriške resolucije, ki je zahteval, da »to leto ne bi razpravljali o nobenem predlogu, ki bi zahteval drugačno predstavništvo kitajskega naroda v Združenih narodih«.

Glavni govorniki v splošni razpravi so bili ameriški predstavnik Walter Robson, sovjetski Kuznecov in Krišna Menon.¹⁹ Prvi je obtožil LR Kitajsko za izobčenca (outlaw), ki da »izvaja množične pokole in spravlja v suženjstvo svoje prebivalstvo«. Krišna Menon je v imenu indijske delegacije podprl kandidaturo LR Kitajske zaradi pozitivnosti načela, ne glede na to, da sta bili Indija in Kitajska v tistem času v vojaškem spopadu. V svojem govoru je dejal, da menda generalna skupščina ne želi odvrniti od sebe niti velikih niti malih držav, zato naj prizna stvari take, kot so. »Pekinška vlada je zakonita vlada za 600 milijonov Kitajcev in svet bi bil prikrajšan, če ta vlada ne bi sodelovala v Združenih narodih. Naša politika do Kitajske ostaja taka, kot je bila.«

15. zasedanje — septembra 1960

Med razpravo v generalni skupščini je sovjetski premier Hruščov omenil, da razorožitveni problem ne bo rešen tako dolgo, dokler LR Kitajska ne bo zavzela svojega mesta v Združenih narodih. Potem ko je dejal, da je nenormalno, da »kitajski narod, ki sestavlja četrtno človeštva, ni zastopan v Združenih narodih«, je obsodil ZDA, da izvajajo »sovražno in agresivno politiko do Kitajske, ko jo ovirajo v želji pridružiti se Združenim narodom«.²⁰ Zavrnil je tudi načrt predstavništva dveh Kitajsk, ki ne more rešiti problema zakonitosti.

Generalna skupščina Združenih narodov je 42 glasovi proti 34 ob 22 vzdržanih spet sprejela priporočilo svojega generalnega odbora, naj na tem zasedanju ne razpravlja o »izključitvi predstavnikov Republike Ki-

¹⁸ Spoljnopolitička dokumentacija, 1950, str. 1372.

¹⁹ Keesing's Contemporary Archives, London 1959, str. 17220.

²⁰ Keesing's Archives, 1961, str. 17.873.

tajske ali vključitvi predstavnikov LR Kitajske.²¹ Razmerje med glasovi za ali proti je bilo najbolj tesno v vseh letih, odkar so ZDA prvič zahtevale, naj generalna skupščina ne ukrene ničesar. Najbrž se je ob tem tesnem izidu glasovanja rodila misel, da je potrebna dvetretjinska večina.

V primerjavi s prejšnjim letom so se pokazale tele razlike: zelo se je povečalo število vzdržanih glasov, mednje so se vključili tudi glasovi 12 novih afriških držav in Cipra. Zato pa so se za to, da podprejo izglasovanje predstavnštva LR Kitajske, odločili Mali, Nigerija in Senegal, enako tudi Kuba in Etiopija, ki sta se leta 1959 še vzdržali. Tudi Malaja in Laos sta se vzdržala, čeprav sta prej glasovala proti.

16. zasedanje — septembra 1961

To leto je prineslo bistveno novost v načinu razpravljanja o kitajskem predstavnštvu v Združenih narodih. Generalna skupščina se je namreč brez odpora odločila, da bo razpravljala o stvari, ki jo je novozelandski premier sprožil pod naslovom: Vprašanje sprejema LR Kitajske v Združene narode. Sovjetska zveza je predlagala načrt resolucije, ki je zahtevala izključitev predstavnikov Republike Kitajske in vabila predstavnike LR Kitajske, »naj pošljejo svoje predstavnike, ki bodo sodelovali v delu Združenih narodov in njihovih organov«.

Prav od leta 1950 so ZDA na vsak predlog resolucije o razpravi o kitajskem predstavnštvu predložile svojo resolucijo, ki je zavračala potrebo, da bi razpravljali o tej stvari. Na 16. zasedanju je ameriška delegacija privolila, da to vprašanje pride na dnevni red zasedanja generalne skupščine, toda hkrati je povedala, da bo še naprej podpirala Tajvan in nasprotovala predstavnštvu LR Kitajske v Združenih narodih. Govorniki, ki so bili za status quo, se niso odmikali od ameriških postavk (da je Kitajska agresivna in podobno) ter poudarjali, da je Formoza navsezadnje le velik otok, na katerem živi 11 milijonov ljudi, več torej kot na ozemlju 65 držav članic Združenih narodov.

Generalna skupščina je glasovala o dveh resolucijah: 1. o sovjetski, 2. o resoluciji, ki so jo predlagale ZDA, Avstralija, Japonska, Italija in Kolumbija. Omenjena zahodna resolucija je pozivala skupščino, naj ugotovi, da je vsak predlog, ki zadeva kitajsko predstavnštvo v Združenih narodih, »pomembno vprašanje« in je torej po ustavnosti listini zanj potrebna dvetretjinska večina.

Pomen resolucije, ki jo je predlagalo pet sil, je v tem, da je generalna skupščina z navadno večino lahko ugotovila, kakšno je kako vprašanje, ali »posebno pomembno« ali pa proceduralno. Če bi skupščina odločila, da je »pomembno«, potem je za glasovanje o njem potrebna dvetretjinska večina. Če bi odločila, da gre le za proceduralno vprašanje, bi zadostovala navadna večina.

Resolucija, ki je potrebovala 53 glasov (navadna večina), jih je dobila 61. Proti jih je bilo 34, vzdržalo pa se jih je 7.

Glasovanje o kitajskem predstavnštvu je bilo tedaj ocenjeno kot zmaga ZDA, čeprav so skandinavske države in Velika Britanija glasovale za sovjetsko resolucijo.²² Pred glasovanjem so nekatere zahodne države, ki so želele dobro LR Kitajski, omilile nekatere preveč ostre dele

²¹ Keessing's Archives, 1961, str. 17.994.

²² Keessing's Archives, 1962, str. 18.721.

sovjetske resolucije, toda ohranile so sovjetsko stališče o kitajskem predstavnstvu v Združenih narodih. Amandma je bil zavržen s 45 glasovi proti 30.

20. zasedanje — septembra 1965

To je bilo eno najbolj tesnih glasovanj o kitajskem predstavnstvu. S 47 glasovi proti 47 in z 20 vzdržanimi je generalna skupščina zavrnila resolucijo, ki jo je predlagalo 12 držav. Resolucija je ugotavljala, da je LR Kitajska edini zakoniti predstavnik kitajskega naroda. Pred glasovanjem o tej resoluciji je generalna skupščina sprejela resolucijo, v kateri so ZDA zahtevale priznanje »posebne pomembnosti« vprašanju kitajskega predstavnstva. Devetdnevna debata je potekala v zelo napetem ozračju.

Kljub temu da je bila znova zavržena zahteva, naj se sprejme LR Kitajska v Združene narode, so se pokazale velike spremembe v priporočjih s prejšnjimi leti: ZDA so težko ohranile svoj »idejni blok«.

21. zasedanje — septembra 1966

Na zasedanju so razpravljali o treh resolucijah:

1. da je kitajsko predstavnstvo »pomembno vprašanje«,
2. o resoluciji, ki je pozvala generalno skupščino, naj »obnovi pravice LR Kitajske, prizna njene predstavnike kot edine zakonite zastopnike, izključi predstavnike Tajvana s položajev, ki jih neupravičeno zasedajo v Združenih narodih in v organizacijah, ki so z njimi povezane,

3. o resoluciji, ki je pozivala, naj se sprejme sklep o ustanovitvi odbora, ki naj bi preučil vse okoliščine kitajskega predstavnstva in pripravil priporočila generalni skupščini za 22. zasedanje. Resolucijo je pripravila Italija, pridružile pa so se ji še druge države.

»Kitajska debata« je trajala celih 10 dni. Italijanski predstavnik je izjavil, da je želel italijanski predlog omogočiti temeljito analizo namerov kitajske vlade, da se ne bi generalna skupščina znova lotevala neplodne razprave. Odbor naj bi ugotovil, a) ali republika Kitajska želi biti zastopana v Združenih narodih, b) ali je pripravljena ravnati se po ustanovni listini Združenih narodov. Hkrati se je mnogo držav začelo navduševati za predlog o dveh Kitajskah. Predstavnik nacionalistične Kitajske je ostro zavrnil možnost, da bi predstavnstvo kitajskega naroda delil še s kom, predloge pa je zavrnila tudi pekinška vlada.

Zelo konstruktiven govor je imel francoski delegat Seydoux:²³ »Kitajska je bila ustanovni član Združenih narodov in član varnostnega sveta. Te pravice pa niso odvisne od vlade, ampak od države, ne glede na njeno naravo, režim, notranjo in zunanjo politiko. Jasno je, da ta država ne more biti nobena druga kot država, ki lahko izpolni vse obveznosti — z drugimi besedami LR Kitajska.« Po njegovih besedah je sodelovanje pekinške vlade nujno, če naj bi prišli do kakšnega napredka na razorožitvenih pogajanjih in na drugih področjih.

Kanadski zunanji minister Martin je postavil kompromisno formulo, ki naj bi bila začasna. Formoza naj bo zastopana v Združenih narodih tako, kot ji glede na velikost gre. Iz istega razloga naj pekinška vlada

²³ Keesing's Archives, 1966, str. 21.235.

zastopa svoje ozemlje, stalno mesto v varnostnem svetu pa naj gre LR Kitajski.

Menda je bil to eden izmed najbolj izdelanih predlogov, čeprav je bil kompromis očiten. Zavrnitev tega predloga je pokazala, kako malo gre pravzaprav za iskanje najbolj pravične rešitve, koliko pa za politiko, polno predsodkov, ki ni pripravljena pogledati dejstvom v oči.

Veliki premiki v svetu so se slabo odrazili v obravnavanju kitajskega predstavnštva. Ameriška resolucija je dobila še vedno podporo, razlika v škodo Kitajske je bila celo večja. To gre pripisati predvsem tedanjim zastojem in obratom v notranji politiki LR Kitajske.

24. zasedanje — septembra 1969

Razprava je minila brez že običajnega obreda obtoževanja, da LR Kitajska ni vredna članstva v Združenih narodih. ZDA, ki toliko let zavračajo razgovor o tem, so dale vedeti, da bi se »utegnili pogovoriti na kakem drugem mestu«. Novost je prišla tudi iz Sovjetske zveze, prvič se je namreč zgodilo, da ni sodelovala v razpravi. Prav na dan razprave pa je kanadski premier sporočil, da pogovori njegove vlade s kitajskimi predstavniki stopajo v končno fazo in da kažejo, da si LR Kitajska zelo želi v Združene narode. Tudi Nova Zelandija in Avstralija sta govorili v korist pekinškega predstavnštva. Kompromisna resolucija o dveh Kitajskah ni imela v takem ozračju dosti upanja na uspeh. Celotna razprava je bila usmerjena v sklep, da Združeni narodi ne morejo uspešno delovati, dokler v njih ni LR Kitajske.

Rezultati glasovanja pa so bili takile: generalna skupščina je sprejela resolucijo 17 držav (71 proti 48, 4 vzdržani), ki je potrjevala sklep prejšnjih zasedanj, da je »vsaka sprememba v kitajskem predstavnštvu pomembno vprašanje«. Resolucija, ki je zahtevala, da se zastopstvo republike Kitajske zamenja s predstavniki LR Kitajske, je bila preglasovana s 56 glasovi proti 48 ob 21 vzdržanih.²⁴

Sklep

Iz več kot dvajsetletne zgodovine sprejemanja LR Kitajske v Združene narode in v mednarodno skupnost je videti, da so pravni razlogi že zdavnaj izgubili svojo odločilno težo in da je zdaj odvisno samo še od velike sile, od Združenih držav Amerike, deloma pa od Sovjetske zveze, ali bo anahronizem sodobnega časa odpravljen. Nekaj znamenj je, ki potrjujejo, da se je marsikaj spremenilo tudi med politiki ZDA, le da se nikomur ne mudi, še najmanj pa sedanjemu predsedniku Nixonu.

Dejstvo pa je, da načelo univerzalnosti svetovne organizacije lahko dobi vso veljavo šele z vstopom LR Kitajske v Združene narode. Prav isto velja za nekatera prizadevanja svetovne organizacije za rešitev perečih mednarodnih problemov, še posebej razorožitve, ki praktično ni izvedljiva, če v njej ne sodeluje tudi azijska velikanka.

V tej zvezi si je morda vredno zastaviti še eno vprašanje: ali je LR Kitajska s svojo politiko dejavnik pomiritve med dvema sistemoma

²⁴ Keesing's Archives, 1970, str. 23.777.

in ali bi si kot članica Združenih narodov prizadevala za izpolnjevanje določil ustanovne listine Združenih narodov.

Za prvi del vprašanja je odgovor primeren razmerju moči v sodobnem svetu in še vedno veljavni blokovski razdelitvi. Kitajska kot čedalje močnejša svetovna sila, ki pa za prvima dvema precej zaostaja, je gotovo dejavnik »izravnavanja« moči ali tudi »prenašanja« vpliva iz kroga obeh blokov. Če je torej dobro znamenje za vse, ki se nočejo pridružiti blokom. Tudi na drugi del vprašanja bi lahko odgovorili pritrdilno: LR Kitajska je bila toliko let po volji drugih, malo tudi po svoji volji, potisnjena v stran, da se še vedno avtomatično čuti kot pokroviteljica želja malih in novih držav, ki njihova neodvisnost še ni popolna. Te želje pa so hkrati določila preambule ustanovne listine Združenih narodov, ki jih praktično ne spoštuje noben blok, kadar se križajo z njunimi interesi. Dokler bo torej Kitajska (z izjemo orožja) po vseh kriterijih razvoja sodila med nerazvite, bo njena politika nujno politika malih. Po nekih podatkih bi se dohodek na prebivalca utegnil šele v 80-tih letih dvigniti nad sto dolarjev, torej se bo velika Kitajska še zelo dolgo čutila »majhno« in se borila skupaj z majhnimi.

To je sklepanje na temelju logike podatkov in izkušenj. Ni pa mogoče izključiti tudi vratolomnih političnih skokov, ki jih je kitajska politika v novejši zgodovini že nekaj pokazala in ki bi utegnili spremeniti tako usmeritev (pri tem nekateri menijo, da Kitajska še vedno postavlja svoj model revolucije vsem drugim in da to vzbuja nezadovoljstvo), toda to bi bile kratkoročne spremembe. Za daljši čas je mogoče reči, da bi LR Kitajska bistveno pripomogla kot članica svetovne organizacije ureničevati temeljna načela Združenih narodov, ker bi navsezadnje mednarodno priznanje tudi v kitajskem vodstvu okrepilo sile, ki si prizadevajo za učinkovitejše mednarodno sodelovanje na enakopravni ravni.

DVOJE MERIL?

Ravno v poletnih mesecih, ko se povsod po svetu življenje za nekaj časa preseli iz tovarn, pisarn, sejnih dvoran in kabinetov v letovišča, se pri nas vedno zgodi kaj zanimivega. Lansko poletje nam je ob dokaj nenaklonjenem vremenu pogrela slovenska »cestna afera«. Deležni smo bili hude kritike.

Seveda se zdi človeku nekam čudno, da je veliko manj razburjenja povzročilo nekaj drugih »afers«, ki nam jih je navrglo letošnje poletje. Naj z zvočnimi nazivi, kakršne smo Slovenci slišali lansko leto, omenimo samo dve: »afera glede plač« v Zagrebu in »afera z vagoni« v Bosni. Kot vemo, je prva prišla na dan zato, ker je zaradi kreditno monetarnih restrikcij, sprejetih na zadnjem zasedanju zvezne skupščine pred počitnicami, grozilo, da delovni kolektivi v zagrebškem industrijskem bazenu julija ne bodo dobili celih plač. Nekateri politični funkcionarji s tega področja so takrat odločno povzdignili glas, da plače morajo biti ne glede na zakonite predpise, češ da delavci ne morejo nositi posledic za ukrepe ekonomske politike, ker žal ne morejo sodelovati pri njenem oblikovanju. Pustimo ob strani vprašanje, če zagrebški delovni ljudje v zvezni skupščini nimajo svojih predstavnikov in če nimajo svojih republiških organov, ki se z zveznimi lahko dogovarjajo, ter kako si je mogoče drugače zamisliti vpliv na ekonomsko politiko. Važnejši je rezultat: restriktijske predpise so zaradi že povedanega uveljavili z zakasnitvijo in še takrat ne docela dosledno. Vsekakor je ta protest, tako bučno uveljavljen in naperjen proti predpisom, sprejetim v zveznem parlamentu, uspel. Posledica je seveda, da je tudi to pripomoglo k neučinkovitosti omenjenih ukrepov. O tem nazorno govori izjava guvernerja Narodne banke na seji združenja bank na začetku septembra — da so kreditno monetarne restrikcije dale zelo skromne, minimalne rezultate. Ob tem ni pozabil pripomniti, da je narodna banka kot zadnje pribežališče likvidnosti stalno izpostavljena nekaterim pritiskom.

Druga afera, tista z vagoni, se je rodila v bosanskih rudnikih. V vsej državi pomanjkanje vagonov gospodarstvu zavira utrip. Tako tudi v teh rudnikih. Bosanski rudarji pa so zaradi tega prekinili delo, glasno povzdignili zadevo, da je segla do republiškega vodstva in od tam naprej navzgor, zato pa so dobili vsak dan nekaj več vagonov in zvezna vlada je privolila v razpis mednarodne licitacije za nabavo 10 tisoč novih vagonov, ki jo je (ko so jo predlagale železnice) že tri leta zavračala. Tudi tu lahko pustimo ob strani ugotovitev, ki je prišla kmalu na dan, da so botrovale prekinitvi dela tudi stare finančne težave rudnikov Kreka — Ba-

noviči in da so zanje poskušali izsiliti denar. Drži pa, da je pritisk spet uspel, ne da bi stvar povzdignili na raven vsejugoslovanske afere, politike pritiskov in drugih zvenceh pojmov, ki so lansko leto kot toča med hudo uro zabobneli po »akterijih cestne afere«. Prav tako lahko mirno pustimo ob strani — ne da bi se spuščali v ekonomsko presojo — tudi oddolžitev proizvajalcev železniških vozil, ki so nekaj dni zatem zahtevali, da zvezna vlada spremeni svojo odločitev glede nabave vagonov; sicer da delovni ljudje v tej proizvodnji ne odgovarjajo za morebitne politične posledice. Ker rezultat tega novega pritiska ob že naštetih primerih sploh ni važen, si raje zastavimo dvojne drugih vprašanj:

Ali so se pritiski, ki so lani ob zadevi s slovensko cesto tako zaposlili naše politične delavce od nekaterih občin vse do beograjskega vrha, pri nas v praksi že kar udomačili kot metoda in kako je z učinkovitostjo ter doslednostjo zvezne vlade, na katero so najpogosteje usmerjeni?

Bilo bi nerealno in pretirano, če bi na prvo vprašanje kar a priori pozitivno odgovorili. Naštetih primeri, ki sicer niso edini, ne morejo biti argument za odločen pritrdilni odgovor. So pa dovolj nazorni, da lahko vidimo, kako grozijo vpeljati v odnose v naši federaciji novo škodljivo prakso, katere primer so lani ob slovenski neposlušnosti tako bučno obsodili. Kaže pa, da se mnogi glasni kritiki sami iz tega niso prav nič naučili. Ali nam bo uspelo, da uveljavljanje takih prijemov spodrežemo, pa je v veliki meri odvisno od večje učinkovitosti in doslednosti zvezne vlade pri uresničevanju zastavljenih temeljnih smernic našega družbeno-ekonomskega razvoja. V tem je tudi že odgovor na drugo zastavljeno vprašanje. Če hoče zvezni izvršni svet učinkoviteje in dosledneje delovati, potem mora delovati predvsem bolj enotno. Glede na opazno neodločnost ali pa odlaganje posameznih zadev dobi opazovalec naših družbenih dogajanj nehote vtis, da se vlada včasih obnaša kot majhen parlament, da morajo tudi v njej dolgotrajno razpravljati in neprestano vsklajevati raznolika republiška stališča. To je sicer potrebno, vendar ne takrat, kadar gre za praktično izvajanje politično opredeljenih, v skupščini že sprejetih in v družbi proklamiranih načelnih odločitev. In še nekaj: brez doslednejše podpore najvišjih političnih teles v deželi, predvsem vodstva ZK, bo vlada kljub vsemu prizadevanju težko učinkoviteje delovala. V mislih imam vprašanje, če politični organi dovolj odločno in dovolj enotno znova in znova opredeljujejo ter na najvažnejša mesta glede realizacije postavljajo najpomembnejše naloge družbenega razvoja ter če zahtevajo dovolj dosledno politično odgovornost za uresničevanje sprejetih odločitev. Po mojem mnenju — ne.

T. KRAŠOVEC

MOŽGANI PO JUGOSLOVANSKO

Jugoslovani se strašansko težko odločamo za uvajanje novosti, toda ko se navdušimo, se resnično z vsem srcem. Podobno je tudi s computerji ali po naše računalniki, ki so danes prodrli na vsa področja človekove dejavnosti ter postajajo vse cenejši in vse bolj splošno uporabni. Te elektronske naprave za računanje se še zdaleč ne ustavljajo več samo pri računskih operacijah, marveč vse bolj posegajo na področja upravljanja, vodenja in informiranja.

Pri nas smo dolga leta samo opazovali razvoj in potrošnjo računalnikov v svetu, nato pa se je psihoza »computerizacije« lotila tudi nas. Z vrtoglavo naglico smo si začeli preskrbovati stroje in prav v zadnjem času nam je uspelo, da smo se po njihovem številu prebili pred Portugalsko in ji odstopili zadnje mesto. Brez dvoma je vse lepo in prav, da smo spoznali nekatere prednosti in postali zanimivi za proizvajalce sredstev, ki pomenijo pogoj za splošni razvoj današnjega sveta. Dežela, ki ima vpeljano delo računalnikov, lahko namreč brez dvoma hitreje in bolj vsestransko razvija posamezne znanstvene discipline in hkrati bolje izkorišča dognanja kakor država, ki računalnikov nima in zato nujno zaozstaja v splošnem razvoju. Tako ima tudi podjetje s pomočjo elektronskih pripomočkov za obdelavo informacij nad svojim poslovanjem boljši in celovitejši pregled kakor tisto, v katerem se morajo vodilni strokovnjaki odločati za komercialne ali organizacijske ukrepe predvsem po občutkih, ki so pogosto varljivi. Tako je jasno, da gre v zvezi z računalniki predvsem za komparativne prednosti. Vse lepo in prav, smo zapisali. To bi seveda držalo, ko si pri tem ne bi ustvarjali težav, ki so po svoje docela jugoslovanske, oziroma ko ne bi kupovali teh dragih strojev docela divje in brez vsakega sistema.

Mnogi namreč zaradi popolne nevednosti preveč pričakujejo od elektronskih računalnikov, drugi pa jih sploh ne priznavajo. Računalnik sam po sebi še ne pomeni nič in za vse njegove uspehe ali neuspehe je lahko kriv samo človek. Z računalniki resda lahko rešujemo številne probleme, ki jih pred tem nismo mogli, računamo hitreje in natančneje. Toda z uvajanjem računalnika še zdaleč nismo rešili vseh problemov, ki nas pestijo; celo še več jih lahko nastane. Ne sicer čisto na novo, pač pa se nam v popolnoma drugi luči pokažejo nekateri, ki smo jih pred tem morda samo nezavestno čutili. Ob vsem tem se lahko kaj hitro prepričamo o resničnosti zabavne ugotovitve, ki pa skriva v sebi precej nezabavnih dejstev. Pravijo namreč, da ima uvajanje računalnikov v jugoslovanska podjetja lahko samo dve posledici: ali leti iz podjetja vsaj kdo od vodilnih ali pa leti stroj v kot kot docela nepotrebna investicija.

Težave pri odnosu med človeškimi in elektronskimi možgani pa se pri nas začenjajo navadno že pri sami zamisli, da bi si omislili računalnik.

Računalnikov je več vrst. Imamo velike, srednje in majhne. Bistvo je predvsem v tem in veliko manj v znamki proizvajalca, saj sama izdelava danes ni več posebna umetnost. Velikost računalnika pa določa seveda

tudi precejšnje razlike v ceni. Za nakup strojev v razvitejših deželah izdelajo prave elaborate kot za vsako podobno investicijo. Razlike v ceni so namreč tudi 1:10 in je naprednjaški zanos glede nakupa lahko temeljita neumnost. Če namreč delamo elaborate za vsako razširitev proizvodnje ali kapacitet, bi jih morali tudi glede računalnika. Pri nas se navadno za stroje odločajo tisti, ki možnosti in kvalitet posameznega sistema še zdaleč ne poznajo dovolj. Vsaka napaka in neprilagojenost stroju se kaj hitro maščuje in stroški za to niso ravno majhni. V vsakem podjetju se z uvedbo računalnika mora marsikaj spremeniti. In ne le v podjetju, tudi v glavi ljudi. Če ima sosed ali konkurenca računalnik, potem moramo hitro kupiti boljšega, večjega in lepšega, predvsem pa dražjega, da si lahko potrkamo na prsi. Vsekakor je tak način izredno preudaren! Samo po sebi pa je razumljivo, da družba kot celota potrebuje komplet računalnikov, od najmanjših do velikih.

Napake in nerazumevanje, do katerih prihaja pri uvajanju računalnikov, so predvsem posledica začetnega dela organizatorja, programerja in operaterjev, ki seveda v prvih nekaj mesecih ne morejo spoznati vseh svojih nalog in zahtev, ki jih prednje postavlja stroj. Kadrov je premalo in to velja tako za ves svet kot za nas. Računalnike že izdelujejo množično, toda to je vsekakor lažje kakor množični proces šolanja ljudi. Pri nas v podjetjih določajo ljudi za delo z računalnikom šele v trenutku, ko je računalnik že naročen ali celo nakupljen. Prav ti pa bi morali že pred začetkom strojne obdelave podatkov ugotoviti, če je delovni proces v podjetju prilagojen stroju, če bodo stroj resnično lahko izkoristili, če so ljudje, ki bodo dajali temeljne podatke za obdelavo, za natančno delo sposobni, in podobno. Pri nas pa je najprej bistven stroj, potem pa šele ljudje. Porabljamo razmeroma velikanska sredstva za preskrbo z računalniki, ne da bi pravočasno razmislili o dejanski potrebi. Posrečilo se nam je nakupiti lepo število strojev, toda marsikateri od njih željno čaka na delo, ki bi ga zaslužil. Več sto milijonske investicije — če računamo s starimi dinarji — so lahko strahotna zguba za stroj, ki razmeroma v kratkem času zastari. Seve če ga ne znamo pravilno obremeniti ali pa če ga uporabljamo za učenje ljudi, hkrati pa bi se na manjšem računalniku v istem času enako naučili. Razvojnih stopenj brez vsakršnih pogojev (kadrov, sposobnosti, organizacije, strokovnosti) navadno ne moremo brez posledic preskakovati.

Eden od strokovnjakov je izjavil, da imajo računalniki v glavnem eno samo napako: da povedo oslu, da je osel. To je sicer groba izjava, toda vsekakor resnična. V enem od naših znanih podjetij so tako s pomočjo stroja raziskovali tržišče. Napake podjetja so že docela jasne, toda komercialni direktor se zanje ne zanima in vse gre po starem. Povedal je, da ne bo dovolil, da bi se mu stroj povzpел nad glavo... V trgovskem podjetju so poskrbeli za strokovnjake pri stroju, toda delo je zastajalo. Pozabili so določiti nekvalificiranega delavca (ker nihče tega ni hotel početi), da bi nosil fakture od stroja k prodajalcem... V tretjem podjetju s strojem niso zadovoljni, ker na isti dan ne more narediti treh precej zahtevnih operacij. Ko so jim predlagali, da bi spremenili roke za operacije, v kaj takega niso privolili. Tako smo navajeni delati že leta in leta, so povedali v zagovor... Skladiščnik je dajal stalno napačne podatke in se motil. Stroj je seveda vse napačno izračunal. Potem so ga prenehali uporabljati za to operacijo. Skladiščnik je zaslužen človek za podjetje in mora ostati na svojem delovnem mestu... In tako

naprej. Proizvajalci strojev so že privolili, da so rok za priučevanje na računalnik posebej za Jugoslavijo za polovico podaljšali. O sancta simplicitas.

Slabosti in težave ob uvajanju računalnikov so brez dvoma davek, ki ga mora plačati vsaka družba. Pri nas niti ne načrtujemo centrov s satelitnimi računalniki, kaj šele kaj drugega. Toda ta davek je lahko manjši ali večji, odvisen od pametnih investicij v človeške in elektronske možnosti. Za zmanjševanje davka pa niso poklicani samo proizvajalci in kupci (morda le v prvi fazi), marveč tudi šole in druge strokovne institucije. Sicer resda napredujemo, toda veliko prepočasi. Glede na odnose med kupci računalnikov, ki ljubosumno skrivajo svoje dosežke, si prevzemajo strokovnjake ali pa tekmujejo v nakupovanju čim dražjih strojev, ne moremo gledati na nadaljnji razvoj preveč optimistično. Vse to napreduje veliko prepočasi. Škode ob vsem tem pa še zdaleč nima samo sosednje ali konkurenčno podjetje, marveč vse naše gospodarstvo.

Ali si bomo še dolgo želeli, da sosedu crkne krava, če je nam zaradi našega nerazumevanja?

J. KOROŠEC

NALEPKE IN STEREOTIPI

V številki 6/7 Teorije in prakse je v sestavku z naslovom »Kognitivna struktura pojmov komunizem, socializem in kapitalizem« avtor skušal opredeliti asociativne povezave z omenjenimi pojmi v mišljenju študentov. Brez dvoma so bili odgovori ameriških študentov zelo značilni. S »komunizmom« je povezano največ negativnih pojmov (komunizem je nevarna, grozeča in konkretna stvarnost). To ustreza normalni politični diskvalifikaciji, ki jo v vsakdanjem delu uporabljajo tudi novinarji in politiki, kadar opravičujejo zavračanje družbenih sprememb ali sprememb v demokraciji, ki vključuje samo klasične človekove pravice. Njihove asociativne podobe ob pojmu »komunizem« se skrijo na tisto, kar bi revolucija spremenila; če te družbene spremembe zanje niso sprejemljive, postane vsako družbeno gibanje »komunistično«, ali še bolj poenostavljeno — nekaj divjega, nasilnega, sovražnega itd.

V Sovjetski zvezi je položaj seveda obrnjen. Položaj nečesa na splošno in v celoti grdega ter hudobnega imajo pojmi kapitalizem, prozahodnost, prokitajskost. V ozadju pojma »kapitalizem« je seveda vse jasno, ker zaznamuje ohranjanje družbenega statusa quo, družbo, ki temelji na izkoriščanju itd.

Do sem je torej vse razumljivo — družbenopolitični pojmi, ki niso enodimenzionalni, dobijo v prenesenem pomenu eno samo značilnost, ki je trda in neusmiljena. Tudi to je še mogoče razumeti, ker je stvar vsake države, da si izbere prijatelje in sovražnike. Toda zadeva je bolj nevarna zato, ker jo je že zdavnaj vzela v roke propaganda, ki je iz pojmov naredila bojni klic. Naj zapiše newyorški Daily News ob obisku Hruščeva v ZDA nekako takole — »gospodje iz Bele hiše, ne zavedate se komunistične nevarnosti« — in lahko smo prepričani, da je najbolj brani

newyorški dnevnik zadel v črno. Komunizem je vse, kar ne ustreza statusu quo, torej komunistična nevarnost preži povsod, tudi iz spretnih diplomatskih potez, kakršna je obisk komunističnega voditelja v Ameriki. Na drugi strani Pravda prav tako ustreže večini svojih bralcev, če uporablja poenostavljene pojme v nekem političnem položaju. Vsi vedo, da je imperializem sovražnik socializma, torej je tudi protisovjetizem. Revanšizem obuja nemško militantnost, torej je protisovjetizem. Vse je tako preprosto.

Toda bistvo problema najbrž ni v tem, da ljudje to vedo in da so večinoma prepričani v pravilnost takega početja. Bistvo je v tem, da nihče ne razmišlja, k a t e r i m ljudem in položajem so v začetku nalepili priznано »hudobne« in »grde« pojme. Če zato nekdo reče, da črnsko gibanje v ameriških mestih vodijo komunisti, guverner Maddox zlahka uporabi stari trik in organizira kombinirano rasno-politično nasprotno akcijo. Vsem je laže — na tak način se je tudi laže boriti, saj nimaš pred seboj črnega Američana, ampak komunista (kar v tem primeru pomeni skoraj agenta Sovjetske zveze). Tudi na nasprotni strani ne manjka primerov: Grigorenkov boj za krimske Tatare, izpovedi Solženicina služijo imperializmu, torej so protisocialistični in protisovjetski. Tudi v tem primeru se je laže boriti, kajti zdaj ni pomemben človek, ki je prej v življenju najbrž nekaj ustvaril za socializem, preden je postal general Grigorenko, pomemben je primer, pomembno je to, da služi imperia-lizmu.

To sta dve najbolj splošni in najbolj tragični skici o moči propa-gande v dveh velikih državah, ki pa se ne ustavlja na njunih mejah, ampak sega tudi na njuna vplivna področja. V tem sestavku ne želim govoriti o našem notranjem nalepljanju, ki je na srečo v precej bolj nadzorovanih okvirih, ampak se hočem zaustaviti ob nekaterih primerih nekritičnega in nesamostojnega prevzemanja nalepk od zunaj.

V tem trenutku je ena najbolj priljubljenih »asociativnih« podob v svetu gotovo: kitajsko-nasilno. Ko se v Indiji začne kmečko gibanje, ko kmetje zasedajo neobdelano zemljo veleposestnikov, je v razmerah, ko so kmetje na robu človeškosti, težko reči, da ljudje nimajo prav. Toda, če se pojavi na čelu gibanja, vzemimo, prokitajska frakcija KP Indije, potem si oddahnemo: spet so krivi Kitajci, ki pozivajo na ru-šenje demokratičnih institucij. V tem primeru ni važno, da ljudje po 27-letih neodvisnosti nimajo zemlje, da sistem kast velja naprej, da agrarne reforme niso izvedli, ker je dana v pristojnost posameznim indijskim državam, ne pa zvezne vlade, važno je samo to — da so imeli prste vmes prokitajci. Stvar je opravljena, naša vest socialistične enakosti je očiščena, Kitajcem smo naprtili še en zločin proti svetov-nemu miru.

Ali »džungla na asfaltu v Urugvaju«. Ni pomembno raziskati, kaj preostaja borcem za družbene spremembe, razen nasilja, s katerim želijo odpraviti hujše nasilje. Tako ves svet zanimajo samo posledice, ne vzroki, pa ne zato, ker je to naravno, ampak zato, ker so gverilci že na začetku dobili eno izmed nalepk iz bogate skrinje politične diskvali-fikacije.¹ Poleg so (za Ameriko) Kubanci, ali Kitajci — torej komunisti, v Sovjetski zvezi pa tako zadostuje, če kdo omeni Kitajca.

¹ Diskvalifikacije nekaterih sodobnih levih gibanj spremlja tudi tako pisanje nekaterih naših dopisnikov iz tujine, iz katerega veje popolna neprizadetost — po

Ali ena izmed palestinskih osvobodilnih organizacij, ki si je zadala med drugim nalogo, da izvede socialno revolucijo. S tem, da jo ožigosamo kot prokitajsko, je voditelj Habaš zgubil v naših očeh vse moralne kvalifikacije političnega voditelja, prav tako pa pravico, da govori v imenu ljudi, ki so ga nedvomno tja postavili. Njegovi razlogi, zakaj zavrača sporazum, niso pomembni, pomembno je, da je prokitajski, da po nepotrebnem zbuja nasilje itd.

Rada bi povedala, da je vprašanje kitajstva in protikitajstva tako zapleteno, da ga ni mogoče rešiti z eno besedico. Ne govorim niti o tem, ali so kitajska stališča v konkretnih primerih pravilna ali ne. Govorim o tem, da je pojem »prokitajski« dobil na splošno ravno tako nezasluženo negativni politični prizvok kakor »komunist« v ZDA ali »kapitalist« v Sovjetski zvezi. Če se neko revolucionarno gibanje odloči za kitajsko pomoč, za kitajske načine boja, ali v latinski Ameriki za kubanske (oboje velja za nekaj nasilnega), potem bi bilo zrelo pred nalepljanjem »to je prokitajsko« premisliti, ali so morda obstajale konkretne okoliščine, ki so silile v uporabo skrajnih metod. In ne nazadnje, ali niso tudi nenavadne metode razumljive in opravičljive za narode in ljudstva, ki jim v danih okoliščinah ni mogoče pričakovati parlamentarne zmage ali izbrati katero od sredstev mirnega prepričevanja? Morda Kitajci v resnici niso tolikšen vir zla, kolikršno je zlo, ki ga storimo, če prikrivamo resnične krivice, resnične malomarnosti in nesposobnosti?

P. MURKO

vzoru z Zahoda. Dopis je zato bolj brazilsko, urugvajsko, mehiško stališče o nekem dogodku kot pa *naše* stališče o Braziliji, Urugvaju itd.

Za primer vzemimo Brazilijo:

a) »V državi, kakršna je Brazilija, policija zaradi ozemeljske obsežnosti nima možnosti niti za nadzorstvo nad kriminalom v mestih, kaj šele nad pobijanjem Indijancev.« (To drugo je pač razumljivo na skrajnem robu skrbi neke vlade! op. p.), »Delo«, 5. sept. 1970, avtor Bogdan Šalej.

b) »Kombinirani ukrepi močne vojaške zaščite in poskusi »pacifikacije« Indijancev bodo nujni sopotniki izgradnje velike avtoceste skozi džungle Amazonke... Kakor so sporočili, se bodo ekipe pacifikatorjev gibale v coni 40 km levo in desno od trase... Vse podvige pridobivanja Indijancev bo spremljalo zračno vojaško nadzorstvo... Indianologi so zato opozorili pacifikatorje, naj spoštujejo »pravila nenasilja«, da se ne bi ponovila epizoda iz novembra 1968, ko je plemo Atoarov s puščicami in mrzlim orožjem masakriralo ekspedicijo duhovnika Calerija.« Avtorju tega zapisa očitno ni jasno razmerje med posledico in vzrokom; najbrž še tudi ni slišal za dvomljivi zven besede »pacifikacija« iz Vietnama, čeprav mu štejem v dobro, da je vsaj enkrat dal pacifikacijo v narekovaje. (Tanjugov dopis — Jovan Mirić, 27. avgusta 1970.)

c) VUS v rubriki »policija« (9. sept. 1970) o »Eskadronu smrti«: »... v Braziliji je policija zelo neučinkovita, ko govorimo o kriminalu... Žrtve eskadrona so najpogostejše morivci, tihotapci mamil in tatovi avtomobilov... Ko eskadron nekoga obsodi na smrt, le-ta težko uide svoji usodi... Telo vržejo na kakšen samotni kraj in poleg njega listek, kjer piše, zakaj so žrtev ubili... Približna številka ubitih je okoli 600 ljudi na leto... Za vsakega ubitega polčaja ubijejo poleg morivca še deset njegovih prijateljev. Največkrat so žrtve črnci«. (Sporočilo je grozljivo, grozljivo pa je tudi neznanje časnika, ki dovoli sprejeti brazilsko stališče, da je to sicer slaba, pa vendar učinkovita metoda boja proti kriminalu. Politične žrtve niso niti enkrat omenjene, čeprav so tudi te med »kriminalci«; to se ujema tudi z najsplošnejšo diskvalifikacijo, da so levičarji, gverilci in vsi podobni pač teroristi, torej kriminalci.)

POLITIKA IN JAVNO MNENJE

Dve leti po intervenciji Češkoslovaške kot političnega problema v Evropi, zlasti v sklopu odnosov Vzhod — Zahod, praktično ni več. Evropska »visoka« politika se je že zdavnaj sprijaznila z dejstvom, da je na Češkoslovaškem pač napravil red tisti, ki v njegovo vplivno področje tudi sodi, se pravi Sovjetska zveza. Notranji razvoj na Češkoslovaškem ni več splošna evropska zadeva, kakršna je v precejšnji meri bil poleti 1968, ampak čisto notranja zadeva Češkoslovaške same in varšavskega pakta. Na zahodu Evrope se že leta 1968 niso pretirano bali, da bi dogajanje na Češkoslovaškem lahko resneje ogrozilo tisti del Evrope, ki ne sodi v sovjetsko »vplivno področje«. V letih, ki sta od tedaj minili, se je zgodilo veliko stvari, ki so potrdile, da so v očeh velesil meje vplivnih področij v Evropi ostro začrtane in da jih nihče nima namena spreminjati. Varšavski pakt s Sovjetsko zvezo na čelu si je prav po intervenciji začel močno prizadevati, da bi sklicali evropsko konferenco na vrhu, ki naj bi razpravljala o varnosti na naši celini, in morda tudi — kar želijo nekateri — potrdila sedanjo razdelitev Evrope. Tudi nedavno sklenjeni sporazum med Sovjetsko zvezo in Zahodno Nemčijo je kar spektakularno potrdil obstoječo delitev in prav s potrditvijo statusa quo odprl vrata za širše sodelovanje med evropskim Vzhodom in Zahodom. Spričo takega razvoja je »češkoslovaški primer« zdrknil na raven »družinske afere«.

Po kratki zmedi v tednih neposredno po intervenciji je Češkoslovaška znova zavzela normalno mesto v mednarodni diplomaciji. Vse evropske države priznavajo novo vodstvo, vzdržujejo z njim normalne diplomatske odnose in razvijajo gospodarsko in drugo sodelovanje v skladu s svojimi potrebami in interesi. V mednarodnih odnosih velja pravilo, da se priznava tista vlada, ki nadzoruje svoje državno ozemlje. To pravilo je izrazito prakticistično in nima pogosto nič skupnega z moralnimi, svetovnonazorskimi ali kakimi podobnimi prepričanji ali predsodki. Za normalno funkcioniranje mednarodnih odnosov je takšna praksa zelo koristna. Če bi kakšna država hotela graditi svoje odnose z drugimi pretežno na moralni podlagi, na podlagi družbenega sistema ali česa podobnega, bi ji ostalo le zelo malo držav, s katerimi bi sodelovanje lahko opravičila.

Toda to sicer koristno pravilo velja le za diplomacijo, za odnose na strogo meddržavni ravni. Nikakor pa ne velja za širšo javnost. V evropskem javnem mnenju je Češkoslovaška še vedno odprto vprašanje. Če v tej državi zapirajo ljudi, ki so se zavzemali za tako imenovano januarsko politiko, če jih mečejo iz službe in izključujejo iz partije ustvarjalce »praške pomladi«, to javnost v večini držav ne le zanima, ampak povzroča tudi različne čustvene in moralne odzive. Vse to ima seveda tudi politični prizvok in sicer v tolikšni meri, kolikor javno mnenje v neki državi lahko vpliva na politiko, oziroma kolikor se sploh lahko izrazi.

S tem pa se že dotikamo vprašanja, ki je marsikje — žal tudi pri nas — še precej nerazčiščeno: tega, kako se na posamezne dogodke ali dogajanja odziva profesionalna diplomacija in kako javnost ter — kar

je še važnejše — kako to vpliva na obveščanje. Vzemimo za prvi primer spet Češkoslovaško. Gotovo je naš državni interes, da imamo z njo normalne meddržavne odnose in razvijamo sodelovanje, ki je za obe strani koristno. Toda obstajajo še drugi interesi. Eden je obveščanje. Javnost upravičeno zahteva, naj bo kolikor le mogoče objektivno obveščena o vsem, kar se na Češkoslovaškem dogaja, tudi o zapiranju ljudi, odpuščanju iz služb in podobnem. Bilo bi nesmiselno misliti, da obveščanje lahko popolnoma ločimo od ocenjevanja in presojanja. Če poslušalcu, bralcu ali gledalcu povemo, da so na Češkoslovaškem izključili Dubčka iz partije, da so s tisoči administrativno ravnali, češ da so podpirali januarsko politiko, si bo o tem pač mislil svoje, če hočemo ali ne.

Če javno komentiramo take dogodke in jih negativno ocenimo, se marsikdaj najde kdo, ki meni, da nas to nič ne briga in da se vtikamo v notranje zadeve tuje države in partije. Tak očitek bi veljal v primeru, če človek ne bi imel prav nobenih svojih pogledov, mnenj, načel ali, če hočete, celo predsodkov. Toda, ker jih ima, informacije ne more sprejemati, ne da bi do nje zavzel stališče v skladu s svojimi pogledi in prepričanju. Prav tu se skriva še drug interes — morda bi mu lahko rekli moralnopolitični — ki je v tem, da z ocenjevanjem dogodkov drugod pravzaprav propagiramo in utrjujemo svoje poglede in svojo politiko. Zaradi tega je mnenje, po katerem naj bi se zaradi trenutnih in vsakodnevnih državnih interesov, ki od nas zahtevajo čim boljše odnose, odrekli pojasnjevanju svojega stališča in svojih ocen, v bistvu kratkovidno in tudi kratkoročno. Morda s tem res lahko preprečimo kakšen protest ali očitek tujih veleposlaništev, toda takšno početje bo prej ali slej nujno pripeljalo do nesporazumov doma.

Vse to razmišljanje se nikakor ne nanaša le na Češkoslovaško. Prav v zadnjem času je bilo tudi pri nas nekaj primerov, ko je prišlo do »kratkega stika« na črti diplomacija — javnost. V javnosti na primer lahko slišimo vprašanja o naših odnosih z Grčijo, Kongom, Indonezijo, Vatikanom in še kom. Včasih slišimo vprašanja, zakaj smo na primer danes prijatelji z nekom, ki smo ga še nedavno kritizirali, ali zakaj vzdržujemo in celo zboljšujemo odnose s kom, ki je v nekem trenutku odigral morda po naših merilih negativno vlogo.

Zdi se mi, da gre pri takih vprašanjih po eni strani za premajhno upoštevanje dejstva in stvarnosti, da je pač koristno in potrebno, da imamo normalne odnose tudi z državami in državniki, s katerimi se morda vselej ne strinjamo. Po drugi strani pa gre gotovo tudi za nezadostno ali neustrezno obveščenost, kar je seveda krivda sredstev za obveščanje in tistih, ki vplivajo na njihovo politiko. Še vedno se namreč pogosto srečujemo s prakso, da o tistih državah, s katerimi imamo dobre odnose, pišemo in poročamo samo vse dobro in lepo — se pravi enostransko. Da bi zavarovali te dobre odnose, oziroma »državne interese«, nočemo videti stvarnih in velikokrat zelo hudih problemov in notranjih nasprotij v takih državah. Potem pa se zgodi, da na primer v Gani vržejo predsednika Nkrumaha ali da pride do tragedije, kakršna je bila v Indoneziji, in smo seveda v zadregi, ker prej zaradi dobrih odnosov, prijateljstva in državnih interesov nismo obveščali javnosti, kaj se v teh državah v resnici dogaja, kakšni problemi jih tarejo in kakšne notranje in zunanje sile delujejo. Ali vzemimo na primer Kongo (Kinshasa): pred devetimi leti, ob razglasitvi neodvisnosti Konga in tedanjem notranjem vrenju, smo se kot država in diplomacija močno

angažirali in to precej enostransko, saj nismo videli ali hoteli videti ne slabosti tedanjega predsednika Lumumbe ne izredno zapletenega notranjega položaja. Ko se je položaj v Kongu utrdil in uredil, se je seveda izkazalo, da je potrebno imeti s tamkajšnjo vlado normalne odnose ne glede na to, ali nam je všeč ali ne. In ko je nedavno predsednik Konga general Mobutu obiskal Jugoslavijo, smo slišali javno vprašanje ljubljanskih študentov, zakaj je prišel. Takega nesporazuma gotovo ne bi bilo, če bi ves čas o dogajanju v Kongu in o razvoju te dežele poročali objektivno in vsestransko. Toda celo naša diplomacija je v kongoški krizi delovala čustveno in pomagala angažirati vso javnost. Pozneje je seveda morala delovati hladno in racionalno, kar je končno nujno pripeljalo do obiska predsednika Mobutuja v Jugoslaviji. Javnost pa o tem postopnem razvoju ni dosti vedela in je bila ob obisku nepraviljena.

Jasno je, da na tak način mora prihajati do nesporazumov. Pot, po kateri bi jih bilo mogoče odpravljati, je predvsem stalno, sistematično in objektivno obveščanje javnosti o dogajanjih po svetu in o delovanju naše diplomacije, oziroma državne politike. Praksa kaže, da prihaja do nesporazumov v glavnem v dveh primerih: kadar v toku stalnega obveščanja nastanejo praznine in kadar razni pritiski v imenu dobrih odnosov, državnih koristi in podobnega onemogočajo objektivno obveščanje javnosti. Razen tega je treba upoštevati tudi neko bistveno in stalno navzočo razliko: diplomacija je kar najtesneje povezana s tekočim dogajanjem, upoštevati mora vse obrate in vselej imeti pred očmi trenutni položaj v neki deželi in se pri zastopanju naših državnih interesov po tem tudi ravnati. Od široke javnosti česa takega ni mogoče pričakovati in zahtevati. Bralca, ki je pravkar prebral vest, da so v Pragi zaprli znanega umetnika, prav malo zanima, če se v tistem trenutku gospodarski svetnik našega veleposlaništva v Pragi morda pogovarja s češkim partnerjem o kakšni kupčiji. Bralec bo nad to vestjo ogorčen in ima do tega vso pravico in ima vso pravico svoje ogorčenje tudi javno povedati, ne glede na to, da našim predstavnikom v Pragi taka stvar v tem trenutku ne more biti prijetna in zaželeno.

Ob marsikaterem konkretnem političnem dogodku bo zunanji odziv v širši javnosti drugačen kot v krogih poklicne diplomacije. To je naravno in prav nič slabo in tudi ni treba, da bi povzročalo nesporazume. Naravno je tudi, da težimo k čim večji skladnosti obeh odzivov. Nesporazumi se začnejo šele takrat, kadar ena stran hoče imeti monopol in predpisovati drugi strani, kako naj ravna, misli in se odziva.

J. STANIČ

NA SPOLZKIH TLEH

V jugoslovanskem tisku in publicistiki je bilo v zadnjem času res opaziti določen napredek. Tu ne mislim na raven tehnologije tiskanja, ki jo grafiki nekaterih listov in revij le postopoma zboljšujejo, in tudi ne na splošno kvaliteto vsebine, ki naj bi hitreje sledila novi tehniki. V mislih imamo to, da so postali naši dnevniki, tedniki in revije bolj kot prej zrcalo protislovij. Tako rekoč dobesedno — zakaj če so objektivne razmere trenutno precej konfuzne, je normalno, da se ta konfuznost nekoliko zrcali tudi v našem tisku. Seveda bi bilo vse skupaj še bolje, če bi se naš tisk trudil usklajevati ta nasprotja s skupnih, naprednih pozicij.

K temu razmišljanju nas je med drugim spodbudila serija uvodnikov, objavljenih v zadnjih nekaj številkah zagrebškega tednika VUS, ki zelo plastično odkrivajo enega izmed pogledov na trenutne razmere v jugoslovanski družbenoekonomski praksi. Nekateri teh sestavkov so povzročili nekaj hude krvi tudi v Sloveniji, tako da se je angažirala celo republiška gospodarska zbornica, kjer so uradno demantirali trditve v zvezi z insinuacijami na rovaš dozdevnega zapiranja severnega dela jadranske obale pred »tujimi« interesi. Vendar pa je veliko zanimivejša kakor insinuacije sama koncepcija celotne serije omenjenih člankov. Preden spregovorimo kaj več o tem, poskusimo čisto na kratko opredeliti okoliščine, ki navajajo k takim konceptom in takemu pisanju.

Jugoslovanski tisk odseva danes zlasti velike razlike v miselnosti, težnjah in hotenjih, ki izvirajo pretežno iz objektivno danih, iz zgodovine podedovanih razlik in nacionalnih posebnosti ter iz razlik v stopnji materialne in kulturne razvitosti posameznih regij, v ekonomski in socialni strukturi itd. Morda je ravno to, da so avtorji družbene in gospodarske reforme pred petimi leti premalo mislili na obstoječe podedovane in objektivno dane razlike v gospodarski strukturi in ekonomski razvitosti in zlasti še v stopnji produktivnosti, racionalnosti dela in mišljenja ter poslovnosti in da niso tega dovolj upoštevali v koncipiranju politike, ukrepov in instrumentarija — eden poglavitnih vzrokov, da te reforme ni bilo mogoče dosledno izvajati in da so pritiski tistih, ki se bodisi zaradi svojih stvarnih možnosti bodisi zaradi svojih navad in miselnosti niso mogli ali hoteli vključiti v koncepte reforme, praktično sproti razvrednotili vse njene začetne uspehe in dosežke. Notorično dejstvo je pač, da smo od prvotno zamišljenega poglavitnega cilja reforme, to je izločiti nesposobne subjekte in strukture ali vsaj njihov pretežni vpliv na razvoj ekonomije, sistema in odnosov — po petih letih bore malo dosegli.

Ravno to pa je moralo tudi nujno še bolj povečati razlike v interesih in zaostriti nekatere antagonizme, kar se vse, kot rečeno, čedalje bolj zrcali tudi v tisku in sploh publicistiki, pač glede na lokacijo tega tiska in njegovo »politično zaledje«. Tisk pa vpliva na postopno oblikovanje javnega mnenja ali vsaj ozračja v njem in sposobne redakcije vplivnejših listov z večjimi nakladami in z močnim »političnim zaledjem« na območju svoje lokacije delajo to ponavadi zelo načrtno, denimo tako, da tempirajo celo serijo člankov (npr. uvodnikov) z neko mislijo ali idejo v določenem zaporedju.

Serijski uvodniki pod skupnim naslovom »Govoreči odprano« (smiselni prevod bi se ujemal z naslovom te rubrike — »Brez ovinkov«) v zagrebškem VUS predstavlja variacije na eno samo temo, ki je obdelana, to moramo priznati, temperamentno in prizadeto. Avtorica z vso žolčnostjo obtožuje etatistične sile in birokracijo, ki so krivi za izgubljeno reprodukcijo proizvajalcev (to je, za vse manjši relativni delež akumulacije, ki ostaja samoupravnemu gospodarstvu v globalni delitvi z družbo), obtožuje eksploatacijo osiromašenega gospodarstva, ki jo izvaja birokratsko ustvarjeni in z državnim protekcijonizmom nakopičeni parazitski (grošistično reeksporterski in bančni) kapital v novih centrih gospodarske moči. Obtožuje različna merila, ki se uporabljajo, kadar se odloča o investicijskih naložbah in najemanju tujih kreditov pod državnim tutorstvom (ker so državni instrumenti nekomu pač mati, drugemu pa mačeha), pri čemer so — če sodimo po teh člankih — vedno žrtve diskriminacije hrvatska podjetja (ne zato, ker bi ne bila boljša, ampak zategadelj, ker niso »v igri«), medtem ko imajo prednost v plasiranju proizvajalcem odtujenega kapitala birokratski megalomanski projekti za razvoj določenih okolij. V tem kontekstu obtožuje celo prakso integracij (medrepubliških), v katerih pride do prevlade interesa močnejšega (na račun hrvatskega partnerja) itd.

Kot obliko odtujevanja smo v enem teh uvodnikov prebrali nekaj tudi o tem, kako se je razprodajal del čudovite jadranske obale nehrvatskim organizacijam in pa »novo pečenim socialističnim bogatašem« iz »sosednje« republike, medtem ko je ostala obala te republike rezervirana izključno za domača podjetja. Sploh pa so, kot bi lahko sklepali po teh člankih, samo hrvatska mesta, kot Zagreb in Reka, odprta vsej državi, ker so se znebila provincializma in lahko vidimo v njih »firme vseh jugoslovanskih podjetij« itd.

Naj se še tako strinjamo z nekaterimi ugotovitvami avtorice teh člankov, saj nam je že nekaj let popolnoma jasno, da so bila razglašena načela reforme razvrednotena s siromašenjem materialne baze samoupravljanja, to je, s pojezanjem akumulativne moči in reprodukcijske sposobnosti samoupravnega gospodarstva zaradi »birokratske akumulacije sredstev«, in tudi že dolgo ni dvoma, da so »birokratsko megalomanski projekti za razvoj določenih okolij« res zelo krivi za naraščanje inflacije in nestabilnosti jugoslovanske ekonomije — človeka pri vsem tem le nekaj moti. Prvič moti »insinuativni« značaj tega pisanja, v katerem je veliko več čustvenosti in jeze kot pa stvarnih ekonomskih dejstev in dokazov. Primer severne jadranske obale, znan občanom v naši republiki iz časopisja, ki je objavilo podatke republiške zbornice, omenjamo samo zato, ker priča o tem, da operira avtorica z nepreverjenimi sugeriranimi informacijami. Kako je s slovensko počitniško skupnostjo »Alpe-Adrija« in z beograjskim podjetjem »Adria«, ki sta dobila v zakup košček Hrvatskega primorja, in zakaj ne bi bila sposobna dobro »eksploatirati« obale in zagotoviti tamkajšnjemu prebivalstvu dobrega zasluga — o tem, žal, ne vemo nič, avtorica tudi ne analizira njune poslovne sposobnosti, solidnosti in načrtov, kar bi bil sicer edini resni kriterij za odločitev o »dedovanju« bivše državne lastnine federacije. Govori samo o nekih moralno-političnih razlogih, zaradi katerih bi bilo bolj pravično, če bi dobilo ta zemljišča v zakup kako »domače« podjetje?! Tega, skratka, ne razumemo. Vsekakor pa bo treba — in to bi bili verjetno predvsem dolžni čimprej storiti ekonomski kadri v naših političnih forumih — tehtno analizirati

mesto in vlogo ter konsekvence, ki jih lahko prinesejo v celotni sistem razširjene reprodukcije ta vedra čarovnikovega učenca — novo nastali centri ekonomske moči v bančno—reeksporterskih tandemih in drugih oblikah nastajajočega »finančnega kapitala« v Jugoslaviji.

Drugič pa človeka moti negotovost, ki ga obhaja pri branju tega in drugega podobnega pisanja, in sicer glede vprašanja, v čem sta pravzaprav njegova tendenca in končni smoter. Kateri končni učinki in rezultati se želijo doseči s takim načinom tempiranja določenih sugestij jugoslovanski oziroma predvsem hrvatski javnosti? Ali tak način res lahko pripomore, da se bodo začele stvari pozitivno spreminjati? Ko pa vemo, da v boju za realizacijo reforme in za načela družbenoekonomskega sistema, proklamirana na raznih partijskih kongresih in konferencah, ni več problem ugotavljati pomanjkljivosti, deformacije in antagonizme, ki so evidentni, in opozarjati nanje. Problem tiči v tem, na kakšen način, s kakšnimi akcijami končno enkrat praktično in stvarno napraviti tisto, na kar se stalno opozarja in kar se stalno ugotavlja. Kako priti do dna in do konca temu začaranemu krogu in kako priti do živega cinizmu vseh tistih »subjektivnih sil«, ki s spretnim manevriranjem ohranjajo staro strukturo in svoje pozicije.

Če o vsem tem razmišljamo, bi rekli, sodeč po dosedanjih izkušnjah, da je boj za odpravo deformacij in protislovij in za afirmacijo idej in teženj naprednih sil v jugoslovanski družbi in gospodarstvu (napredne sile z enakimi težnjami pa so v vseh nacijah, republikah in regijah naše države!) izključno ali pretežno s pozicij interesov ene nacije ali republike (pa čeprav ji še tako priznavamo pravico do teh interesov) — neučinkovit in jalov. Vsaj doslej je šla karavana še vedno mirno naprej svojo pot...

I. RAVNIKAR

UTEMELJENI PROTESTI?

Politika, še zlasti zunanja, ne ljubi čustvenih razlag o dogodkih. Razen tedaj, kadar je čustvenost (kot nasprotje hladnemu razumarstvu) mogoče uporabiti v konkretne politične namene. Drugače bi torej lahko rekli tudi: politika zavrača čustva, toda hkrati brez njih ne more živeti.

Nedvomno se vsi strinjamo, da je neumno riniti z glavo skoz zid in se na vse kriplje oprijemati neke idealne ali idealizirane ideje v mednarodnih odnosih, se navezati na človeka, ki mu množice pripišejo skoraj božanske sposobnosti, da razreši vsako neprijetno zadevo na najbolj demokratičen način in v korist vseh. Toda v takem razumskem presojanju, ali je vredno zbujati neka čustva ali ne, obstaja tudi meja. To je meja, kjer je »razumska razlaga« samo izgovor za nekaj, česar sicer ne bi bilo mogoče sprejeti. Ta meja so lahko načelna izhodišča politike neke dežele, spoznanje o tem, kaj je še mogoče prebaviti in kaj ne in podobno. Mejna črta ni ostra, vsaj navadno jo je mogoče v skladu s politično taktiko brez velikih pretresov pomikati gor in dol. Toda včasih

ta metoda odpove, navadno tedaj, kadar se širšim moralnim političnim načelom pridružijo čustva.

V tem okviru sem želela reči nekaj na temo »včerašnjih sovražnikov, današnjih prijateljev«, ki se je rodila sama na sebi z obiskom predsednika kinšaskega Konga Mobutuja v Jugoslaviji in v zvezi s protestnim pismom, ki so ga poslali ljubljanski študentje sekretariatu za zunanje zadeve. Razrešiti je treba najprej nekaj vprašanj:

1. ali ima vlada pravico, da povabi tistega državnika, ki se ji zdi primeren;

2. ali imajo študentje pravico, da imajo svoje stališče o tem;

3. ali večina javnosti misli, da ni treba pogrevati starih zdrah.

Na prvo vprašanje je odgovor jasen in preprost: vlada dela s polnim pooblastilom skupščine, torej tudi volivcev in nosi odgovornost za svoja dejanja. Brez dvoma je povabilo v tem okviru zakonito in s tega stališča primerno. Na drugo vprašanje odgovor ni več tako jasen; če vlada sprejme tako in tako odločitev in nosi zanjo odgovornost, je dolžna tistim, ki ne mislijo tako in se pri tem sklicujejo na deklaracije prejšnje vlade (pred devetimi leti), pojasniti, zakaj je to storila. Vendar mislim, da v tem primeru niti ni dovolj pojasniti, da »ni vredno riniti z glavo skozi zid«, ampak povedati tudi, da morda zbujanje na pol nacionalne histerije ob smrti Lumumbe ni bilo v redu. To je domneva, kajti če vlada misli, da je bilo tisto tedaj v redu, potem naj pove, zakaj je zdaj drugače. V tem primeru so vključena čustva zelo širokih plasti mladih ljudi in preveč razumarska pojasnila, ki dišijo po odstopanju od prejšnjih stališč, niso zadosti. Pa še nekaj, naj pismo predstavlja tudi številčno omejeno populacijo, dokument je izraz negotovosti te organizirane skupine in je ustvarjalno kritičen. Kot takega bi ga lahko vključili v splošno priznano, pa malo upoštevano formulo o tem, naj tudi občani sodelujejo pri ustvarjanju zunanje politike. Če je stališče študentov napačno, to še ne zmanjšuje njihove pravice, da zavzemajo stališče. Na tretje vprašanje je najtežje odgovoriti, ker je javnost že sama na sebi ohlapen pojem, poleg tega pa ni nihče nezadovoljstva skušal izmeriti. Izmerljivo ni bilo niti z demonstracijami, ki jih ni bilo. To bi morebiti napeljalo na misel, da je vse v redu in vse pozabljeno in da to sploh ni nič pomembno. Toda tako pragmatično sklepanje je nevarno: če smo pripravljeni verjeti, da preobrazba Mobutuja od »uzurpatorja« in še kaj hujšega pred 9 leti v spoštovanega voditelja neuvrščene države ni pustila sledov, se najbrž motimo. Če se ne motimo, potem pa je tako vse prizadevanje zaman: ljudje v tem primeru ne bi mislili s svojimi glavami, ampak čakali samo, kdaj jih bo nekdo poslal v demonstracije za nekaj, česar ne razumejo ali pa kar jim je vseeno. Tega pa nočemo, ali pač?

M. MURKO

Študija o ukrepu strožjega nadzorstva skrbstvenega organa

Že lani smo dobili pod tem naslovom obsežno študijo, ki jo je izdal kot posebno publikacijo Kriminološki inštitut pri pravni fakulteti v Ljubljani pod vodstvom dr. Bronislava Skaberneta. Delo je dokaj obsežno, saj ima prek 300 strani strnjene tiska.

Lahko bi rekli, da je prav težko najti človeka ali ustanovo, ki bi se lotil raziskovanja pragozda teh problemov, ki jim je zelo težko priti do živega ali prodreti do njihove aplikativno konkretne ravni, še zlasti, ker problem ni šire privlačen in ne uživa širšega ekonomskega družbenega interesa. Tako delo je dvakrat težavno, in sicer najprej zaradi tega, ker je problem sam zamotan in težaven, drugič pa zato, ker je težko pridobiti širšo družbeno podporo za raziskovanje. Le velika zavzetost in strokovno navdušenje lahko rodita tako delo, ki pa ima ne le humanitarni, temveč tudi splošen družbeni pomen.

Pričujoča študija je prva, ki je zasnovana tako široko in metodološko zahtevno, da skoraj lahko manj poučenega bralca celo nekoliko zbega, vendar je za tistega, ki mu je problematika bližja, knjiga v neprecenljivo pomoč pri prodiranju k bistvu problema.

Omenimo naj le nekatere ugotovitve, ki so včasih v knjigi skoraj samo bežno omenjene, a so velikega pomena za celotno področje glede raziskovanja ali tudi za vsakdanjo praktičnost. Ugotovitev, da stopnja karakterne motenosti mla-

prikazi, recenzije

p

doletnikov, katerim sodišča izrekajo ukrep strožjega nadzora, nič ne vpliva na težo deliktov, ki jih povzročajo, in prav tako ne vpliva na višino povzročene materialne škode, je zelo globoka. Take ugotovitve v marsičem določajo metode dela tako na sodišču kakor v drugih ustanovah, ki se ukvarjajo s tem problemom.

Dalje so pomembne ugotovitve, da sodišča izrekajo enake vzgojne ukrepe strožjega nadzora dokaj različno osebnostno motenim mladoletnikom, da socialni delavci, ki izvajajo strožji nadzor, pri obravnavanju teh mladoletnikov podcenjujejo mladoletnikove intelektualne komponente na račun emocionalnih, da včasih opuščajo natančnejši vpogled v resnično stanje socialne integracije družine, da preceňujejo vpliv šole na osebnostni razvoj mladoletnika itd. Te ugotovitve smo sicer lahko pričakovali, toda prej smo vedeli zanje bolj »na pamet«, kar pa pomeni nezanesljivo, iz nezanesljivih oziroma nepreverjenih podatkov pa ne smemo delati nobenih pomembnejših sklepov, še manj pa perspektivnih akcijskih programov.

Zdaj z znanstveno metodo potrjene ugotovitve pa lahko uporabimo pri vseh vrstah nadaljnega konkretnega dela.

Iz bogate študije lahko nadalje razberemo tudi čisto konkretna, rekli bi celo banalna dejstva, ki pa navsezadnje temeljno opredeljujejo stanje celotne dejavnosti. To so

npr. obseg vloženega dela s strani zadolženih služb za strožji nadzor, ki ga dejansko velikokrat sploh ni, nadzor je le na papirju, z mladoletnikom pa nihče ne dela, in podobno. V isto vrsto spada ugotovitev, da so socialni delavci obremenjeni s številnimi obveznostmi in jim je to delo le »postranska« obveznost, da niso usposobljeni za tako delo, da nimajo možnosti za posvetovanja z drugimi strokovnimi službami, da morda strožji nadzor niti ne spada najbolj k temu poklicnemu profilu in podobno.

Brez navedenih ugotovitev bi lahko kdo sklepal, da ukrep strožjega nadzorstva sploh nima pravega upliva in dejansko se pri nas že precej uveljavlja tako mišljenje, pričujoča študija pa nas je opozorila, da ukrepa v velikem odstotku v bistvu sploh ne izvajajo, da namreč sodno izrečenim ukrepom ne sledi nobeno delo, zaradi česar je docela napak soditi o učinkovitosti nečesa, česar ni oziroma kar ni praktično preverjeno.

Študija seveda izhaja iz predpostavke, da vodijo strožji nadzor socialni delavci. V skladu s tem izhodiščem nudi veliko spodbud za strokovno oblikovanje socialnih delavcev v času rednega in dopolnilnega študija, toda hkrati se še vedno poraja vprašanje, kdo vse naj bi izvajal ta vzgojni ukrep, ali so le zdaj delujoči in sodelujoči že tudi trajna personalna perspektiva, ali pa morda tudi naš »start« kadrovanja ne ustreza. Zakon sam imenuje le forum, to je skrbstveni organ, ki naj izvaja strožji nadzor, ne določa pa nobenih poklicnih profilov, ki naj ta ukrep izvajajo. Prav nič tudi ni dorečenega ali strokovno dognanega o novačenju prostovoljnih sodelavcev različnih poklicev, ki naj bi jih organizirano vključevali v to delo, na kar nas študija še posebej opozarja.

Ob prebiranju celotnega dela pa se nam nazadnje kar nekoliko ponuja predstava, da je ta naša dejavnost še tako skromna in družbeno zapostavljena, da je komaj najti nekaj medle opore za izdelavo metodološko zahtevnejše študije. Prav v

tem pa lahko vidimo njeno izjemno vrednost. Avtorji so se lotili družbeno pereče stvari že takoj, ko praksa še ničesar ni prerasla, ničesar dokazala ali ovrgla itd. Take praktične ugotovitve nudijo teoretičkom veliko zanesljivosti za vabljevejšo znanstvene ugotovitve, zato teoretiki v takem položaju veliko tvegajo. V našem primeru ni praktične opore, zato je tveganja veliko več, več tveganja pa pomeni več čuta za družbeno odgovornost, več etične vsebine in navsezadnje tudi več koristi, kajti praksa lahko črpa iz teorije že na samem začetku, teorija ji pomaga pri najtežji pionirski fazi. Želeti bi bilo, da bi vsa naša teorija tako hitro in konkretno spremljala prakso in naš napredek bi bil vsepovsod hitrejši.

J. TRČEK

D. B.

Simpozij o Leninu

V Zagrebu je bil v dneh od 7. do 9. maja 1970 mednarodni simpozij, posvečen temi »Lenin in sodobnost«, ki ga je organizirala Fakulteta za politične vede v Zagrebu. Simpozija se je udeležilo precejšnje število domačih družboslovcev in tudi več uglednih tujih znanstvenikov, med katerimi naj posebej omenimo Umberta Cerronija, Lelia Bassa in Giuseppa Vacca iz Italije, Iringa Fetscherja, Thomasa Mayerja in Ernsta Vollratha iz Zvezne republike Nemčije, Franza Mareka iz Avstrije, Ralpa Milibanda iz An-

glije in Josefa Lukácsa iz Mađarske.

Aktualnost Leninove teoretične misli je simpozij razčlenil na štiri vidike: obravnaval jo je s politološkega, politično-ekonomskega, sociološkega in filozofskega vidika.

V obravnavah s *politološkega področja* so v referatih in diskusijah — med drugim — razpravljali o demokraciji kot temi nasprotij med Leninom in Roso Luxemburg, (Ivan Babić), o Leninovih pogledih na državo v socialistični družbi (Čazim Sadiković), o Leninu kot mislec sodobne epohe (Jovan Djordjević), o splošnem pomenu aktualnosti Leninovega dela (Nerkez Smailagić). Razen tega so v okviru te tematike razpravljali tudi o Leninovi spoznavni teoriji in teoriji razredne zavesti (Iring Fetscher), o Leninovih pogledih na notranjepartijsko demokracijo (Berišlav Djurović), o Leninu in delavski opoziciji (Vlatko Čepo), pa še — poleg drugega — o Leninovi vlogi v ustvarjanju sovjetske zunanje politike (Radovan Vukadinović) ter o Leninu in Marxu in revolucijah v centru in revolucijah na periferiji (Lelio Basso), in o razmerju med Leninom in Gandhijem (Devi Prasad).

Tudi v okviru *politično-ekonomske problematike* so na simpoziju zajeli nekatere vidike Leninove misli, ki še danes niso zgolj zgodovinsko gradivo. Med drugimi je treba omeniti prispevek Zvonimira Baletića o Leninu in novi ekonomski politiki, Dušana Čalića o blagovnem gospodarstvu v Leninovih delih in sodobni etapi graditve socializma, Marka Veselice o vidikih ekonomske organizacije jugoslovanskih narodov v luči Leninovega razumevanja mednarodnih odnosov.

V okviru *sociološkega vidika* Leninove misli so posebno pozornost posvetili Leninovemu delu s stališča razmerja med idejo in revolucionarno stvarnostjo (Ante Marušić, Eduard Kale), Leninovi misli

kot antidogmatski sili (Besim Ibrahimpašić), Leninovim pogledom na socialistično kulturno politiko (Mladen Čaldarević), Leninovim pogledom na religijo (Esad Čimić). K temu problemskemu krogu so prispevali zelo aktualne prispevke tuji referenti Umberto Cerroni (Leninova metoda socialne analize), Giuseppe Vacca (Država in revolucija — demokracija in socializem) in Ralph Miliband (Leninova Država in revolucija).

Filozofski aspekt Leninovega opusa so skušali obdelati z različnih vidikov Davor Rodin, ki si je prizadeval določiti zgodovinsko mesto Lenina, Muhamed Filipović in Jonče Josifovski, ki sta obravnavala Leninov odnos do filozofije, Fuad Muhić (Od Hegla do Lenina — na poti k sodobnosti), Ivan Urbančič (Pojem materije pri Leninu) in Tine Hribar (Dialektika kot tehnika). V okviru filozofske problematike so tudi razpravljali o razmerju med filozofijo in politiko pri Leninu (Ante Pažanin), o Leninovih pogledih na demokracijo v partiji (Predrag Vranicki), o Leninovi spoznavni teoriji (Thomas Mayer), o pojmu slovesnega (Lenke Bizán) in o Leninovem odnosu do teorije in spontanosti (Josef Lukács) in o drugem.

Ob taki množici vidikov in problemov je seveda o simpoziju težko dokončno soditi. Glede njegove mednarodne narave je treba priznati organizatorjem, da jim je uspelo pritegniti številna znana imena, gotovo pa ni njihova krivda, če smo na simpoziju pogrešali prispevkov iz precejšnjega števila dežel, ki se sklicujejo na Lenina kot neposrednega navdihovalca politične prakse. Poleg udeležencev iz Mađarske je bilo navzočih nekaj družboslovcev iz Romunije. Odprt pristop k Leninu, ki je bil značilna poteza metode simpozija, bo brez dvoma pripomogel k temu, da bo objavljeno gradivo zbudilo pozornost vseh, ki se zanimajo za Leninovo misel.

Kronika

V prejšnji Kroniki smo priobčili novico o tem, da se je VS SPVN preosnovala v FSPN in pridružila univerzi, tokrat pa objavljamo izjavo dekana fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo prof. dr. Vlada Benka o tem dogodku:

»Sodim, da pomeni pridružitve našega zavoda — kot fakultete — k univerzi v Ljubljani predvsem afirmacijo disciplin, ki jih goji, pri najvišji pedagoški in znanstveni instituciji pri nas, ne nazadnje pa tudi kadrov, ki smo jih — z veliko in neprecenljivo pomočjo učiteljev z univerze — razvijali.

Tako prehajamo v novo obdobje rasti našega zaroda. Morda bo manj obremenjeno z nalogami konceptualnega in organizacijskega značaja. Zato pa bodo morale biti vse naše energije usmerjene v intenzifikacijo in modernizacijo pedagoškega procesa, k skladnosti raziskovalnega dela z njim in čim večji teoretični in strokovni usposobljenosti naših diplomantov v družbeni praksi.

S spoštovanjem do naše univerze in z zavzetostjo zanjo se ji pridružujemo, prepričani, da je v njej naše mesto in da bomo — čeprav še mlada institucija — prispevali svoj delež k njenemu razvoju.«

— — —

Poleg treh temeljnih usmeritev je fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo uvedla še eno, *kadrovsko smer*, ki bo s širiletnim šolanjem izobraževala diplomirane kadroviške-organizatorje. V prvi letnik te usmeritve se bodo študentje vpisovali v letošnjem šolskem letu 1970/71, za absolvente prvega letnika v šolskem letu 1969/70 pa je uve-

den prehodni režim, tako da bo prva generacija kadrovikov-organizatorjev diplomirala leta 1973.

FSPN se je odločila za ustanovitev te smeri zaradi tega, ker v naši republiki doslej nismo izobraževali kadrovikov na visokošolski ravni; to je pogosto krivo neustrezne zasedbe delovnih mest v kadrovsko-organizacijskih sektorjih (iz ankete, ki jo je izvedla gospodarska zbornica, je videti, da ima le majhen odstotek direktorjev kadrovsko-organizacijskih sektorjev visokošolsko izobrazbo) ali pa tega, da v nekaterih podjetjih personalna funkcija sploh ni razvita v samostojno strokovno službo. »Ob takšnem stanju je popolnoma razumljivo, da ne moremo v delovnih organizacijah zadosti hitro uveljaviti modernih načel kadrovanja. Prav tako je razumljivo, da se bo tudi izobrazbena struktura v naših delovnih organizacijah izboljšala počasi, morda celo usodno prepočasi, če ne bomo najprej izboljšali izobrazbene strukture tistih ljudi, ki so nosilci in izvajalci kadrovske politike,« je zapisal v informaciji »Izobraževanje kadrovika — organizatorja« dr. Veljko Rus.

Kadrovski sektorji in kadroviki, ki morajo skrbeti za sprejemanje in odpušcanje zaposlenih, za kratkoročno in dolgoročno planiranje kadrov, za reguliranje delovnih razmerij in delovnih sporov, za vrednotenje in nagrajevanje dela ter za reguliranje vseh tistih dejavnikov, ki ustvarjajo ustrezno psihološko in socialno ozračje v delovnih organizacijah, opravljajo zelo zahtevno in zelo občutljivo strokovno delo, delo z ljudmi. Zaradi tega bo študij v prvih dveh letih osredotočen v različne psihološke in sociološke discipline, v zadnjih dveh letih pa bo študij vse bolj usmerjen v obvladovanje različnih kadrovskih tehnik, kot so npr.: testiranje kandidatov, planiranje kadrov, oblikovanje izobraževalnih programov, spremljanje in napredovanje zaposlenih, vrednotenje in nagrajevanje dela itd. Teoretična podlaga za to bo študij organizacijske strukture delovnih organizacij in ekonomije poslovanja. Tako izoblikovan kadrovik-organizator bo imel široko in temeljito profesionalno kulturo in bo hkrati obvladal vse posebne tehnike, potrebne za vsakdanje strokovno delo.

Zaposlil se bo lahko v manjših delovnih organizacijah, kjer bo opravljal neposredno vse zadeve na področju kadrov-

ske problematike, in v velikih podjetjih, kjer lahko postane zaradi interdisciplinarne izobrazbe vodja kadrovske-organizacijskega sektorja. Zaposlovanje kadrovikov pa ne bo omejeno samo na gospodarske delovne organizacije, saj domnevamo, da se bo kadrovska funkcija hitro razvijala tudi v ustanovah, v javni upravi in političnih organizacijah.

V zvezi s štipendiranjem študentov in zaposlovanjem diplomantov kadrovske smeri je bila izvedena krajša pismena anketa v 256 delovnih organizacijah, ki naj bi pokazala, kakšna je zasedba kadrovskih služb, kakšne so potrebe po kadrovikih v bližnji prihodnosti in ali so pripravljeni štipendirati kadrovika-organizatorja. Odgovorilo je 151 delovnih organizacij, od tega jih je 140 odgovorilo, da potrebujejo diplomiranega kadrovika, 108 delovnih organizacij pa ga je pripravljeno štipendirati.

— — —

V poletnem semestru študijskega leta 1969/70 so študentje 3. letnika fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v okviru študijskega načrta in raziskovalnega programa sodelovali pri raziskavi »Sociološki in politološki aspekti procesov integracije mesta in podeželja«, ki jo izvaja center za raziskovanje lokalnih skupnosti in delovnih organizacij pri FSPN. Nosilec raziskave je dr. Zdravko Mlinar, v pripravljalni fazi in pri izvedbi pa so sodelovali še tile profesorji: mag. France Vreg, mag. Janez Škerjanec, Zdenko Roter in Niko Toš. Raziskavo financira sklad Borisa Kidriča.

V pripravljalni fazi in pri izvedbi raziskave so sodelovali vsi študentje 3. letnika FSPN, medtem ko v sedanji fazi urejevanja zbranega gradiva, v pripravi za elektronsko obdelavo podatkov, tudi v fazi analize in interpretacije sodelujejo zainteresirani študentje, ki s tem opravljajo obvezno študijsko prakso. Rezultati raziskave bodo znani konec oktobra ali v začetku novembra.

Zadnje dni aprila je bila v okviru raziskave izvedena pilotska raziskava v kraju Šebrelje (občina Idrija), katere namen je bil preizkusiti vprašalnik in ga dokončno izoblikovati. Terenska faza raziskave se je začela 7. maja v Idriji; tam so študentje obiskali vse delovne organizacije, ustanove in družbenopolitične organizacije in se pogovarjali o temeljni problematiki, ki jo je zajela raziskava. Anketirali pa so naslednje dni (do 13. maja) vse nad 15 let stare prebivalce v krajih: Vojsko (75 družinskih, 202 individualna vprašalnika), Čekovnik (32, 69), Gorenja Kanomlja (36, 81) in Idrijske Krnice (32, 64). Skupno so izpolnili 175 družinskih in 416 individualnih vprašalnikov.

Študijska ekskurzija na Vojskem (akcija Vojsko so jo imenovali študentje) in sodelovanje študentov pri raziskavi sploh sta imela poleg raziskovalnih predvsem pedagoške smote. Poglavitna je bila težnja, da bi se študentje vključili v raziskovalno delo in si tako pridobili že med študijem čimveč izkušenj za delo, kakršno bodo opravljali kasneje v praksi. Akcija je tako prispevala k povezavi med teorijo in prakso. Študentje so se srečali z življenjem. Spoznali so številne socialne probleme, tako da je ekskurzija imela tudi humanistično-vzgojni vidik. Poglobljala je odnose med študenti samimi, obenem pa je bila to tudi oblika sodelovanja učiteljev in študentov (spreminjanje klasičnega katedrskega odnosa med študenti in učitelji). Opozorila je na povezanost med znanstvenimi disciplinami in imela strokovni pomen za študente, ki so se seznanili z vsemi fazami raziskave, s pravili in postopki znanstveno-raziskovalnega dela. Zbrani podatki pa rabijo študentom za izdelavo seminarских nalog, za ustne nastope in diplomske naloge, pa tudi znanstvenoraziskovalnemu delu na ustanovi.

Ker je akcija uspela, pomeni precedens za tovrstno delo v prihodnje.

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

ALTHUSSER L.: Lenjin i filozofija. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 183 do 227.

JERMAN Frane: Spor med psihologistično in antipsihologistično koncepcijo logike. *Anthropos*, Lj., 1970, št. 1, str. 31—50.

KOSIK Karel: Dialektika morale in morala dialektike. *Prostor in čas*, Maribor, 1970, št. 6, str. 376—381.

MARCUSE Herbert: O filozofskim osnovama znanstveno-privrednog pojma rada. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 39—60.

MARCUSE Herbert: Prilog pojmu negacije u dijalektici. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1472—1476.

MONAŠEVIĆ D.: Empirizam i metafizika. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 229—250.

PIVEC Franci: Praktični preobrat filozofije (v treh zgodnjih Marxovih delih). *Anthropos*, Lj., 1970, št. 1, str. 51—61.

—: STRUKTURALIZAM — (Zbornik.) Zagreb, Kritika 1970, 272 str. (Kritika. Posebno izdanje časopisa, br. 4.) sign. III/2679-4.

SCHWARTZ B.: Filozofija i politika. Ideje, Beograd, št. 3—4, str. 283—289.

III. SOCIOLOGIJA

BERGANT Milica: Socializacija — proces posameznikovega učlovečenja. *Sodobna pedagogika*, Lj., 1970, št. 5 do 6, str. 189—196.

CALZOLARI Claudio: Stanje, struktura i uloga univerziteta u današnjem društvu. *Univerzitet danas*, Beograd, 1970, št. 1, str. 73—76.

ČUK Ana: Diferenciran pouk in razslojevanje družbe. *Sodobna pedagogika*, Lj., 1970, št. 5—6, str. 207—210.

DORĐEVIĆ Radomir: Predmet i osnovi nauke o društvu i smisao njegovog izučavanja na fakultetima fundamentalnih nauka. *Univerzitet danas*, Beograd, 1970, št. 2—3, str. 43—52.

GOLOB Matija: Nekaj vidikov podeželskega razslojevanja. *Anthropos*, Lj., 1970, št. 1, str. 71—94.

GORIČAR Jože: Konflikti kot dejavniki družbenih sprememb (I). Naši razgledi, Lj., 7. avg. 1970, št. 15.

GORJUP Mitja: Med ideali in realnostjo. *Delo*, Lj., 29. avg. 1970.

JEZERNIK Mišo: Vrednost rezultatov anketnih raziskav. *Anthropos*, Lj., 1970, št. 1, str. 97—109.

JUŽNIČ Stane: Društveni smisao istorije. *Pregled*, Sarajevo, 1970, št. 7—8, str. 19—32.

KAMUŠIĆ Mitja: Kako je v statutih podjetij SR Slovenije urejen položaj, področje dela in odgovornost direktorja in drugih vodilnih delavcev na področju poslovanja. *Moderna organizacija*, Kranj, 1970, št. 4, str. 289 do 300.

KRAMBERGER Marijan: Od paternalistične družbe k družbi enakih ljudi. *Sodobnost*, Lj., 1970, št. 6, str. 586 do 596.

KUVACIĆ Ivan: O karakteru sukoba u našem društvu. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1366—1374.

MAINHOFER Werner: Pobuna nove generacije u korist razvoja ljudskog društva na Istoku i Zapadu. *Univerzitet danas*, Beograd, 1970, št. 4, str. 57—67.

MIKL Ciril: Opredelitev in razvrstitev organizacijskih enot. *Moderna organizacija*, Kranj, 1970, št. 4, str. 245—250.

- MIKŠIĆ Dragutin: Sociologija, psihoanaliza i disident. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1428—1444.
- MILANOVIĆ Vladimir: Sociološki aspekti transformacije uloga škole. Univerzitet danas, Beograd, 1970, št. 2—3, str. 20—35.
- MLINAR Zdravko-Toš Niko: Vrednotenje enakosti in družbeni razvoj. Anthropos, Lj., 1970, št. 1, str. 65—70.
- : NAROD, Kultura in razvoj. Sociološke in politološke dimenzije družbenega razvoja. Delo, Lj., 13. jun. 1970.
- PERENIĆ Anton: Na rob razpravam o ustavnosti in zakonitosti splošnih aktov delovnih organizacij. Pravnik, Lj., 1970, št. 1—3, str. 32—36.
- POPOVIĆ Boško: Socijalno-ekonomski razvoj i promjene u vitalnim događajima stanovništva Jugoslavije. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 4, str. 696 do 716.
- POPOVSKI Vlado: Refleksije na temu: »Samoupravljanje i progres«. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 153—164.
- PULJIZ Vlado: Iseljavanje stanovništva iz sela i poljoprivrede. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 27—28, str. 14 do 26.
- SOKOLOVIĆ Džemal: Socialna ali kulturna antropologija. Anthropos, Lj., 1970, št. 1, str. 110—116.
- : TIPOLOGIJA ruralnih sredina u Jugoslaviji. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 27—28, str. 47—67.
- VanPUTEN I. G.: Reforma lokalne samouprave u svetu. Komuna, Beograd, 1970, št. 7—8, str. 12—17.
- VOGELNIK Dolfe: Uvod v socialno-ekonomsko statistiko. Ljubljana, Ekonomska fakulteta 1969. (cikl.) — 2 dela+dodatek. — IV/2118.
- WHYTE William: Človek organizacije. (The Organization Man. Prev. Nataša Oblak.) Ljubljana, DZS 1970. 434+(II) str. — 12.277.
- JELENC Zoran: Organizirano, specializirano vzgojno svetovanje. Naši razgledi, Lj., 5. jun. 1970, št. 11.
- KOSMAČ France: Pogled na moralni lik samoupravljalca v kinematografiji. Ekran, Lj., 1970, št. 74—75, str. 201—203.
- PEČJAK Vid — Sara Smith: Spreminjanje evaluativnega pomena z asociacijami. Anthropos, Lj., 1970, št. 1, str. 119—122.
- SCHMIDT Vlado: Predmet in metodologija etatiščne in samoupravljalvske pedagogike. Sodobna pedagogika, Lj., 1970, št. 5—6, str. 169—188.
- ŠTER Jože: Razklanost naše morale. Anthropos, Lj., 1970, št. 1, str. 137 do 144.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

- : BEG možganov. Naši razgledi, Lj., 1970, št. 11—15.
- BERNIK Stane: Načela dokumentacije sodobne slovenske arhitekture. Sinteza, Lj., 1970, št. 16.
- ČUK Ana: Nenehno izobraževanje — nujna zahteva. Naši razgledi, Lj., 5. jun. 1970, št. 11.
- DOLAR Jaro: »Že štiri leta in pol nič več«. O NUK govori ravnatelj... Naši razgledi, Lj., 17. jul. 1970, št. 14.
- HOČEVAR France: Kultura, nauka, obrazovanje. Mednarodna politika, Beograd, posebna št., jul. 1970, str. 33—36.
- HOČEVAR France: Nova vloga izobraževanja. Delo, Lj., 22. avg. 1970.
- JURKOVIĆ Ivan: Uloga sveučilišta i nauke u našoj zemlji u svijetlu savremene tehnološke revolucije. Univerzitet danas, Beograd 1970, št. 1, str. 50—57.
- : KAKŠNA raven raziskovalnega dela? Dialogi, Maribor, 1970, št. 6, str. 376—396.
- KAVČIČ Vladimir: Narod, kultura, ideologija. Delo, Lj., 23. maja in 6. jun. 1970.
- KERMAUNER Taras: Kajuh in Balantič, dva odnosa do časa in smrti. Dialogi, Maribor, 1970, št. 7, str. 457 do 462.
- KOCIJAN Gregor: Delavci, delovne skupnosti in kultura. Dialogi, Maribor, 1970, št. 7, str. 425—438.

IV. PSIHOLOGIJA

- ALLPORT Gordon W.: Sklop i razvoj ličnosti. (Pattern and Growth in Personality. Prev. D. Stevanović. Predgovor: Nikola Rot.) Beograd, Kultura 1969. XXIII+729 str. (Misao i dileme.) sign. 12.335.

KOS Marko: Vloga znanosti in strokovnjakov v naši družbi — ekonomska shema ali družbena akcija. Naši razgledi, Lj., 3. jul. 1970, št. 13.

KRAIGHER Sergej: Oblikovanje mladega človeka — izredno pomembna vloga šole. Delo, Lj., 18. jun. 1970.

KRIVIC Vlado: Dokumenti o vprašanih dvojezičnega šolstva. Delo, Lj., 25. jul. 1970.

LUKACS Georg: Eseji o književnosti. Beograd, Rad 1969. 104 str. (Biblioteka »Reč i misao«. 265.) sign. I/1746-265.

MAJER Boris: Kultura između države i tržišta. Socijalizam, Beograd, 1970, št. 7—8, str. 918—932.

MAJER Boris: Kultura v samoupravni družbi. Komunist, Lj., 12. jun. 1970, št. 24.

NOVAK Ante: Nove osnove kadrovske politike. Komunist, Lj., 12. jun. 1970, št. 24.

MRATOVIĆ Veljko: Razvijanje samoupravnih odnosa u sveučilištu. Univerzitet danas, Beograd, 1970, št. 4, str. 17—31.

NIKODIMOVSKI Lazar: Neki aspekti nove uloge univerziteta u samoupravnom društvu. Univerzitet danas, Beograd, 1970, št. 1, str. 29—34.

SEVER Stane: Slovensko narodno gledališče — da ali ne? Delo, Lj., 1. avg. 1970.

ŠUVAR Stipe: Vrednote tradicionalne kulture u našem društvenom razvoju. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 27—28, str. 5—14.

SMOLE Dominik: Pismo Stanetu Severju. Delo, Lj., 15. avg. 1970.

TITO: Brez razvoja znanosti tudi ni razvoja družbe. Delo, Lj., 10. jun. 1970.

TORKAR Igor: Odprto pismo Stanetu Severju. Delo, Lj., 27. jun. 1970.

—: USODNO izvzeta Nova Gorica. K razpravi o obveznem pošiljanju tiska študijskim knjižnicam. Naši razgledi, Lj., 17. jul. 1970, št. 14.

VIZINTIN Avgust — Ančka Korže: Položaj javnega knjižničarstva. (Pričevanje o poraznem stanju.) Naši razgledi, Lj., 19. jun. 1970, št. 12.

VODOPIVEC Vlado: Odgovornost znanosti za prihodnost tehničnega sveta. Sodobnost, Lj., 1970, št. 6, str. 573 do 586.

WEISZÄCKER Carl F.: Prihodnost znanosti. Sodobnost, Lj., 1970, št. 5, str. 545—554.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

ČETKOVIĆ Vladan: Nova uloga države — etatizam i birokratizam. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 61—72.

ČETKOVIĆ Vladan: Tehnokratija i revolucija. Beograd, (Export-press.) 1969. 144 str. sign. 12.339.

DEUTSCHER Isac: Korijeni birokratije. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 7—8, str. 114—129.

—: DILEME suvremenog socijalizma. Naše teme, Zagreb 1970, št. 3, str. 469—514.

GARAUDY Roger: Revolt i revolucija. Ideje, Beograd 1970, št. 3—4, str. 251 do 266.

GRUBIŠA Damir: Studenti i revolucija. Univerzitet danas, Beograd, 1970, št. 1, str. 68—72.

MILENKOVIĆ Vladislav: Današnji kapitalizam. Tendencije i forme državne intervencije u privredi i društvenim odnosima. Beograd, Borba 1969. 168 + (I) str. sign. 12.242.

TITO: Lenjin-mislilac i strateg socijalističke revolucije. Univerzitet danas, Beograd, 1970, št. 5, str. 3—10.

VIDAKOVIĆ Zoran: Moderne proizvodne snage i revolucionarna praksa. Su-trašnjica o kojoj rešavamo danas. (Beograd, Institut za političke studije FPN 1969.) 194+(VI) str. (Politička misao i praksa. 4.) sign. I/2572-4.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

BRILEJ Jože: Slovenija u jugoslovanskoj zajednici. Međunarodna politika, Beograd, posebna št., jul. 1970, str. 3—4.

—: NARODNA bitnost zamejskih Slovencev. Zapiski z razgovorov v Mariboru in na Dunaju. (Maribor, Izvršni odbor študentske skupnosti mariborskih visokošolskih zavodov 1969.) 40 str. sign. 12.254.

- : PREGLED mišljenja, stavova i primedbi na skupštinski dokument o politici urbanizacije i prostornog uređenja zemlje. Završena je javna diskusija o tezama savezne skupštine. Komuna, Beograd, 1970, št. 5, str. 16 do 19.
- : TEZE za programsku načela Saveza studenata Jugoslavije. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 309—347.
- TITO: Na prvem mestu je reforma. Delo, Lj., 8. avg. 1970.
- : ŠTUDENTI in upravljanje univerze. Komunist, Lj., 21. avg. 1970.

3. Politični sistemi in organizacije:

- BUBNOV-SKOBERNE Anjuta: Vodilni delavci v podjetjih ZDA. Moderna organizacija, Kranj, št. 4, str. 259 do 276.
- MLIVONČIĆ Ivica: Konceptija mirne revolucije u interpretaciji Dom Helder Camara. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1458—1471.
- : NARODNI front i komunisti. Jugoslavija, Češkoslovačka, Poljska. 1938 do 1945. Beograd, Prag, Varšava, Institut za savremenu istoriju 1968. 716 str. sign. 12.212.
- SETHI K. C.: Udeležba delavcev pri upravljanju podjetij v Indiji. Moderna organizacija, Kranj 1970, št. 4, str. 277—287.

4. Delavska in progresivna gibanja:

- : DEVETNAJSTI kongres Komunističke partije Francije. Međunarodni radnički pokret, Beograd, 1970, št. 2, str. 5—108.
- : IDEOLOŠKO-POLITIČKE i teorijske orijentacije u radničkom pokretu. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 3, 4 in 5.

5. Međnarodni odnosi:

- MATES Leo: Neuvrščenost in velike sile. Delo, Lj., 8. in 15. avg. 1970.
- MILOVANOVIĆ Zlatibor: Svetski kongres omladine. Međunarodna politika, Beograd 1970, št. 488—89, str. 35—36.
- RUS Veljko: Nacija kao faktor kočenja društvenog razvoja. Teze. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1375—1384.

ČALIĆ Dušan: Naučno-tehnološka revolucija u svijetlu političke ekonomije socijalizma. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 7—8, str. 5—18.

ČALIĆ Dušan — Bogdan Čosić: Socijalizam i svjetska privreda. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 6, str. 1101—1129.

DAHRENDORF Ralf: Tržište i plan — dva tipa racionaliteta. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 165—176.

KIDRIČ Boris: O robnoj privredi. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 7—32.

MULEJ Matjaž: Novejša dognanja o društveni reprodukciji. Naše gospodarstvo, Maribor, št. 4, 1970, str. 239 do 252.

—: OPŠTINA i samoupravne interesne zajednice. Komuna, Beograd, 1970, št. 6, str. 13—26.

PAPIĆ Žarko-Teodosije Čelenković: Ekonomska funkcija države. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 122—135.

PAVLIČ Stane: Ekonomski odnosi Slovenije sa inostranstvom. Međunarodna politika, Beograd, posebna št., jul. 1970, str. 4—7.

—: POTREBNI, pa ne priljubljeni. Referendum o tujih delavcih v Švici je razkril splošno nezadovoljstvo. Naši razgledi, Lj., 3. jul. 1970, št. 13.

ŠIK Ota: Razvoj odnosa između vrednosti i upotrebe vrednosti. Ideje, Beograd, 1970, št. 3—4, str. 73—83.

SAKSIDA Stane: Razmerja med ekonomskim in društvenim razvojem v Sloveniji. Prostor in čas, Maribor, 1970, št. 6, str. 321—333.

—: SISTEM dugoročnog kreditiranja komunalne infrastrukture. Komuna, Beograd, 1970, št. 7—8, str. 18—36.

ŠTAHAN Josip: Dugoročna kretanja životnog standarda u Jugoslaviji. Zagreb, Ekonomski institut 1970. (IV) +17 str. (Ekonomski institut Zagreb. 4.) Sign. III/2683-1.

VINSKI Ivo: Društveni proizvod Jugoslavije i zemalja Zapada. 1968—1985. Zagreb, Ekonomski institut 1970. (VI) +30 str. (Ekonomski institut Zagreb. 4.) sign. III/2683-1.

VINSKI Ivo: Regionalna podjela društvenog proizvoda Jugoslavije. 1968—1985. Zagreb, Ekonomski institut 1970. (IV) +55 str. (Ekonomski institut 1970. 3.) sign. III/2683-3.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

- ALEKSA Ratko: Pretpostavke integralnog istraživanja kompleksa javnog mnjenja, masovnog komuniciranja, propagande i publiciteta. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 6, str. 1132—1152.
- JELIČIĆ Zlatko: Uloga informiranja u samoupravnoj radnoj organizaciji. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1341—1354.
- KAVČIČ Bogdan: Zakaj je sindikat neučinkovit, Delo, Lj., 27. jun. 1970.
- PETRIČ Vladimir: Vloga televizije v izobraževanju. Ekran, Lj., 1970, št. 74 in 75, str. 285—289.
- PETROVIĆ Sreten: Uz problem komunikacije umetničkog dela. Sociologija, Beograd, 1970, št. 1, str. 97—112.
- PREGI Slavko: Mladi in publicistika. Komunist, Lj., 1970, št. 23.

IX. RELIGIJA IN VERSE ORGANIZACIJE

- ČIMIĆ Esad: Religija kao psihička i kao moralna činjenica. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 7—8, str. 33—44.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

- BEREŽKOV Valentin M.: Na začetku OZN. Ob 25-letnici svetovne organizacije. Naši razgledi, Lj., 3. jul., 17. jul. in 7. avg. 1970, št. 13, 14, 15.

DEBENJAK Božidar: Narava in zgodovina. Anthropos, Lj., 1970, št. 1, str. 13—30.

DEDIJER Vladimir — Jože Snoj: Angažirana zgodovinska resnica. Delo, Lj., 15. avg. 1970.

IVANOVIĆ Stanoje: Seljačko i agrarno pitanje u programima seljačkih stranka. Sociologija sela, Beograd, 1970, št. 27—28, str. 100—109.

JAKSIĆ Božidar: Istorijsko objašnjenje društvenih pojava. Naše teme, Zagreb, 1970, št. 7—8, str. 1385—1414.

KIAUTA Ladislav: Na bojni črti osemnajte. Zgodovinski oris 18. divizije NOV in POJ. V Ljubljani, Borec 1969. 702+(V) str.+1 kart. 80. — 12.244.

KOKOLJ Miroslav: Vevški papirničarji v boju za svoje pravice. 1842—1945. Ljubljana, (Združene papirnice) 1970. 396 str. — III/2680.

LAH Avguštin-Igor Vrišer: Sodobni svet. Družbena geografija. Maribor, Obzorja 1969. 2 knj. — 12.246.

MUHIĆ Fuad: Lenjin i Staljin u vremenu od 1906—1924. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 7—8, str. 59—80.

—: OMLADINSKI pokret Jugoslavije. 1919—1969. Beograd, Mladost 1969. (XVI)+407+(IV) str. — IV/2131.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

- PAVLIC Stane: Bojovnik proti imperalizmu. Dr. Ahmed Sukarno je umrl. Naši razgledi, Lj., 3. jul. 1970, št. 13.
- TITO: Togliatti — ena izmed najsvetlejših osebnosti v komunističnem gibanju. Delo, Lj., 21. avg. 1970.

UDC 37.014(497.1)

SAKSIDA, Stane: Four Possibilities of Planning Cadres with University Education, *Teorija in praksa*, Ljubljana 1970, Vol. 7, No. 10, p. 1359—1366

The author classifies the planning of cadres with university education in four fundamental directions which can be united in two basic groups: (1) planning proceeding from the existent condition and (2) planning proceeding from the orientation towards the future condition — either on the basis of goals or based upon the presupposition that cadres with university education will themselves create future. The author stands for the combination of both directions as indicated in point (2). The following are his proposals for the realization of such planning with us: (a) sending of groups of the best students to study in foreign centres, (b) in introducing the changes inside a field of work the *gradual* introduction of changes supported by groups of specialists instead of the *global* changes carried out by political forums outside the field of work. Of course, such orientation demands also a change in the quality of work in secondary schools, above all efficient instruction in languages and mathematics.

UDC 338.011(497.12)

KOGEJ, Pavle: The Utilization of Specialists
Teorija in praksa, Ljubljana 1970, vol. 7, No. 10, p. 1367—1376

The present discussion is a recapitulation of a comprehensive study of the utilization of specialists and about the reasons for poor utilization. The study is based on a questionnaire which was answered by 2500 specialists with university degree employed by the working organizations in Slovenia. The fundamental findings given in the discussion are as follows: the specialists are only 30 percent of their working time engaged in work at the level of their professional knowledge. The main reasons for the poor utilization of specialists are primarily twofold: First, insufficiently capable and trained professional staff; and second: unstimulating system of remuneration of specialised personnel. As regards personal income it is not so much its upper limit as above all the differentiation in remuneration among the more and the less skilled, or hard-working, workers which is important.

UDK 37.014(497.1)

SAKSIDA, Stane: Štiri možnosti načrtovanja kadrov z visokošolsko izobrazbo, Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 10, str. 1359—1366

Avtor klasificira načrtovanje visokošolskih kadrov v štiri osnovne smeri, ki jih je spet možno združiti v dve osnovni skupini: 1. načrtovanje, ki izhaja iz obstoječega stanja in 2. načrtovanje, ki izhaja iz usmeritve v bodoče stanje — bodisi na podlagi ciljev ali pa na podlagi predpostavke, da bodo kadri z visokošolsko izobrazbo sami ustvarjali bodočnost. Avtor se zavzema za kombinacijo obeh smeri, ki sta nakazani v točki 2. Njegovi predlogi za uresničevanje takega načrtovanja pri nas so: a) pošiljanje skupin najboljših študentov na študij v inozemske centre, b) pri uvajanju sprememb znotraj področij dela pa *postopno* uvajanje sprememb, katere podpirajo skupine strokovnjakov, namesto *globalnih* sprememb, ki jih izvajajo politični forumi izven področij dela. Takšna usmeritev pa seveda terja tudi spremembo kvalitete dela na srednjih šolah, zlasti učinkovito poučevanje modernih jezikov in matematike.

UDK 338.011(497.12)

KOGEJ, Pavle: Izkoriščenost strokovnjakov

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 10, str. 1367—1376

Razprava je kratek povzetek obširne študije o izkoriščenosti strokovnjakov in o vzrokih slabe izkoriščenosti. Študija je bila narejena na podlagi ankete, ki je zajela 2500 strokovnjakov z visoko izobrazbo iz gospodarskih organizacij v Sloveniji. Osnovne ugotovitve, ki so podane v tej razpravi so predvsem naslednje: strokovnjaki le 30 % delovnega časa opravljajo naloge na nivoju svojega znanja. Poglavitna vzroka za slabo izkoriščenost strokovnjakov sta predvsem dva. Prvič: ne dovolj sposobni in usposobljeni vodilni kadri in drugič: nestimulativni sistem nagrajevanja strokovnih kadrov. Pri osebnih dohodkih pa ne gre toliko za višino, ampak predvsem za diferenciacijo nagrajevanja med bolj in manj sposobnimi oziroma prizadevnimi delavci.

UDC 342.8(497.1)

**KUSEJ, dr. Gorazd: Different Concepts of the System of Delegates,
Teorija in praksa, Ljubljana 1970, Vol. 7, No. 10, p. 1429—1434**

The system of delegates is subject to various interpretations in our political ideology, theory and practice; this brings about harmful misunderstandings: a. the first comes closest to the concept of the traditional constitutional legal theory, characterizing the system of delegates as a special kind of indirect elections; b. not only in practice but also in institutional order our constitutional orientation is moving away from the formal elements of the system of delegates and emphasizing above all the contents, the close connection between the electors, the entire selfgovernment social basis, and the elected representative — at this direct or indirect elections are not essential but rather the degree of the experienced solidarity and mutual integrity; c. the system of delegates is also connected with a flexible mandate, at this the carriers of the mandate of a representative should be exchanged in accordance with the problems treated by the representational bodies. The author thinks that the introduction of such a mandate would, apart from being technically very complicated, represent a danger of the superiority of the representatives with permanent mandates (in the general political assembly) over the representatives with flexible mandate (in the assemblies of working communities).

UDC 327(510):341.123

**DRČAR-MURKO, Mojca: The Representation of the Peoples Republic of China in the
United Nations,
Teorija in praksa, Ljubljana 1970, Vol. 7, No. 10, p. 1455—1468**

For many years the legitimate Chinese representation in the United Nations has been pushed away by artificial political reasons which have very little in common with the UN Charter and also with the reality of the contemporary world. Even though the rejection to accept the representatives of the Peoples Republic of China was always based on legal reasons the key to the solution of this problem is in the political relations among the Great Powers, or rather in the relation of the »recognized« Great Powers towards the »unrecognized« Peoples Republic of China. In spite of the untenableness of continuation of the policy of keeping the Peoples Republic of China out of the world community, no changes seem likely in the near future. Some patterns in the American and partly also Soviet policy are so persistent that they could not be wiped out even by melting of the tension between the two opposite blocs. For an objective observer the following is the most important question: Would the Peoples Republic of China as the UN member contribute to the realization of the principles of the UN Charter, which have gradually lost all practical value? Everything points to a positive answer, since the very circumstances make this necessary: in spite of nuclear arms the Peoples Republic of China is still always a poor country and this makes it equal with the small and medium states concerned about their independence. As long as China feels a »small country« it will struggle for a more consequent compliance with the principles of the UN Charter.

UDK 342.8(497.1)

KUSEJ, dr. Gorazd: Različna pojmovanja delegatskega sistema,
Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 10, str. 1429—1434

Delegatski sistem ima v naši politični ideologiji, v teoriji in praksi često različna tolmačenja, kar povzroča škodljive nesporazume: a) prvo je najbližje pojmovanju tradicionalne ustavnopravne teorije, ki označuje delegatski sistem kot posebno vrsto posrednih volitev; b) naša ustavna usmeritev se ne le po praksi, marveč tudi po institucionalni ureditvi vse bolj odmika od formalnih sestavin delegatskega sistema in pretežno poudarja vsebinsko plat, tesno povezavo med volivci, med celotno samoupravno družbeno bazo in izvoljenim poslancem — pri čemer niso bistvene posredne ali neposredne volitve, pač pa stopnja doživetve solidarnosti in vzajemne integriranosti; c) delegatski sistem povezujejo tudi s fleksibilnim oziroma gibljivim mandatom, pri čemer naj bi se nosilci poslanskega mandata menjavali — skladno s problematiko, ki jo predstavniška telesa obravnavajo. Avtor sodi, da bi pomenila uvedba takega mandata poleg tehnične zapletenosti tudi nevarnost premoči poslancev s stalnim mandatom (v splošno-političnem zboru) v škodo poslancev s fleksibilnim mandatom (v zborih delovnih skupnosti).

UDK 327(510):341.123

DRČAR-MURKO, Mojca: Predstavništvo LR Kitajske v Združenih narodih,
Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 10, str. 1455—1468

Zakonito kitajsko predstavništvo v Združenih narodih dolga leta izpodrivajo umetni politični razlogi, ki imajo zelo malo skupnega z načeli ustanovne listine, prav tako pa z resničnostjo sodobnega sveta. Čeprav je zavračanje sprejema predstavnikov LR Kitajske vedno temeljilo na pravnih argumentih, je ključ do rešitve problema v političnih odnosih med velikimi silami, oziroma v razmerju »priznanih« velikih sil do »nep priznane« LR Kitajske. Kljub očitni nevzdržnosti ohranjanja politike izključevanja LR Kitajske iz svetovne skupnosti, nič ne kaže, da bi se v bližnji prihodnosti kaj spremenilo. Nekateri klišeji v ameriški politiki, deloma pa tudi v sovjetski, so tako okorno trdovratni, da jih ni moglo izbrisati niti tajanje napetosti med dvema nasprotnima blokoma. Za objektivnega opazovalca pa je najbolj pomembno vprašanje: ali bi LR Kitajska kot članica Združenih narodov pripomogla k uresničevanju načel ustanovne listine, ki so sčasoma izgubila vso praktično vrednost? Vse kaže, da bi, kajti v to jo silijo že okoliščine: kljub jedrskemu orožju je LR Kitajska še vedno revna dežela, to pa jo izenaka z majhnimi in srednjimi državami, ki se boje za svojo neodvisnost. Dokler bo LR Kitajska čutila kot »majhna dežela«, si bo zato prizadevala za doslednejše izpolnjevanje načel ustanovne listine.

Tuji avtorji

Jörg Kammler

rojen 1940, sodelavec Inštituta za znanstveno politiko univerze v Marburgu, avtor večjega števila razprav (Socialistični model javne oblasti, Funkcija vladanja, Politična znanost in gospodstvo — h kritiki koncepcije »praktične znanosti o politiki« itd.). Piše večje delo o razvoju in strukturi marksistične teorije pri Georgu Lukácsu (do 1929).

iz vsebine naslednjih števil

• FRANCE ČERNE: Dve zgodovinski napaki trditvi sovjetske politične ekonomije • SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Organizacija in spontanost • VLADO VODOPIVEC: Odnos do revolucije • JOŽE ZEMLJAK: Problemi tranzitnosti slovenskega ozemlja • ANTON SKOBIR: Družbeno nadzorstvo na področju umetniške dejavnosti • VLADIMIR ARZENŠEK: Motivacijska struktura zaposlenih v jugoslovanski industriji • DIMITRIJ RUPEL: Kulturno ustvarjanje in tradicionalizem • STANE MOŽINA: Načrtovanje višjega in visokošolskega izobraževanja • JOŽE GORIČAR: Znanstvenotehnična revolucija in samoupravljanje • ANDREJ KIRN: Značilnosti sodobne znanstveno-tehnične revolucije • DIJURO ŠUŠNJIČ: Moč in nemoč znanosti v kritiki religije • JANEZ KOCJANČIČ: Mladina in sedanost • JOŽE KONC: Osip študentov • STANE PAVLIČ: Strategija razvoja • OKROGLA MIZA: Ekonomske funkcije družbenopolitičnih skupnosti (federacije, republik in občin) • MIROSLAV PEČUJLIČ: Kibernetika, družbena moč, človek •